

dr. Kaszás Ágnes

**A jogalkotó és jogalkalmazó viszonyának egyes elméleti és összehasonlító jogi kérdései
az Európai Unió Bírósága ítélkezési gyakorlatának tükrében
különös tekintettel a villamosenergia-szektorra**

Doktori disszertáció

Konzulens: Prof. Dr. Péteri Zoltán

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jog- és Államtudományi Kar

Doktori Iskola

Budapest 2011

Köszönetnyilvánítás

Szeretném köszönetemet és hálámat kifejezni Péteri Zoltán professzor úrnak, aki egyetemi éveim kezdetétől végigkísért a tudományos írás művészetének tanulása során. Köszönöm, hogy minden neki átadott írásomat sűrűn telejegyzetelve kaptam vissza, és mindig volt rá ideje, hogy személyesen, vagy az utóbbi években sokszor telefonon irányt mutasson, tereljen és bátorítson a kutatói munka során. Köszönöm a beszélgetéseket, amelyekből mindig erőt meríthettem, és amelyek mindig feltöltöttek. Hálás vagyok azért, hogy a tanítványa lehetek: ez a szakmai szempontokon messze túlmenően egy életre szóló ajándék számomra.

Köszönöm, hogy opponenseim, Lábady Tamás bíró úr és Király Miklós dékán úr értékes észrevételeikkel segítettek munkámat. Külön köszönöm Lábady bíró úrnak, hogy írásain keresztül megmutatta: a szépirodalom és a költészet közelebb áll a jogtudományhoz, mint valaha képzeltem.

I would like to say a special thank you for professor Koen Lenaerts, judge of the European Court of Justice, whose invitation and support made it possible for me to finalize my research and my thesis in the Institute of European Law at the Catholic University of Leuven. I greatly appreciate his encouragement during the consultations.

Köszönöm családomnak, szüleimnek, különösen Édesanyámnak a sok segítséget és ösztönzést. Külön köszönettel tartozom férjemnek, Leventének, akinek támogatása, bátorítása, és nem utolsósorban kritikus és precíz lektori tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a dolgozat elkészült.

Köszönöm Kiss Gabriellának a disszertáció szövegének szerkesztésében nyújtott óriási segítséget.

Végül, de nem utolsósorban, köszönöm Milosákovics Annának, hogy a disszertáció leadásánál a segítségemre volt.

TARTALOMJEGYZÉK

1.	Bevezető.....	1
1.1	A dolgozatban vizsgált kérdéskörök.....	5
1.2	A jelen dolgozatban alkalmazott módszer.....	13
1.3	A kutatási téma aktualitása.....	14
2.	Jogalkotó és jogalkalmazó viszonya – a kutatás szempontjából fontosabb fogalmak meghatározása és néhány kapcsolódó elmélet rövid bemutatása.....	16
2.1	Az európai uniós jogrendszerhez kapcsolódó néhány alapvető kérdés.....	16
2.1.1	A jogrendszer normái és a bírósági ítéletek közötti kapcsolat.....	16
2.1.2	Az Európai Unió jogrendje a jogpozitivizmus szemüvegén keresztül.....	17
2.1.3	A jogrendszer teljessége és konzisztenciája.....	19
2.1.4	Az Európai Unió jogrendjének teljessége.....	21
2.1.5	Nyitott és zárt jogrendszerek.....	21
2.1.6	Az Európai Unió jogrendszere – az értelmezendő joganyag.....	24
2.2	Jogalkotás és jogalkalmazás viszonya Európában – A bíró szerepe.....	30
2.2.1	A kontinentális modell – „A törvényhozó szája”.....	31
2.2.2	A common law bírái – az angolszász modell.....	32
2.3	Jogalkotás és jogalkalmazás viszonya – Se veled, se nélküled?.....	34
2.3.1	Összetartozó vagy különválasztandó elemek?.....	34
2.3.2	Egy meglepő pozitivisták megközelítés.....	35
2.3.3	Tények és normák viszonya egy magyar jogtudós és egy alkotmánybíró művében.....	37
2.3.4	A jogalkotás absztrakt mivolta – a parlament funkciója.....	39
2.3.5	A bírói tevékenység.....	41
2.3.6	A bírói döntés igazolása.....	42
2.3.7	Alapvető különbségek a jogalkotói és a jogalkalmazói döntéshozatalban.....	43
2.3.8	Jogalkotó és jogalkalmazó viszonya – Összegzés és következtetések.....	47
3.	Az Európai Unió Bíróságának különleges helyzete a jogalkotói és jogalkalmazói viszony kérdésének tükrében: feladata, jogértelmezői tevékenysége és módszerei és ítéleteinek legitimitása.....	49
3.1	Az Európai Bíróság létrejötte, feladatai, célja és szerepe.....	49
3.1.1	Társadalmi célok és igények az ítéletekben.....	52
3.1.2	Kreatív jogértelmezés a célhoz kötötten.....	54
3.1.3	Európai Unió Bírósága mint európai alkotmánybíró.....	56

TARTALOMJEGYZÉK

(folytatás)

3.2	A legitimitás kérdéskörének egyes aspektusai az Európai Unió Bírósága vonatkozásában	60
3.2.1	Társadalmi elfogadottság	61
3.2.2	Jogi és erkölcsi érvelés	63
3.2.3	Független európai bírák és az Európai Bíróság együttműködése a tagállami bíróságokkal	64
3.2.4	Együttműködés – a tagállami bíróságok, mint közösségi „végrehajtó bíróságok”	66
3.2.5	Formalizmus és érvelés	80
3.3	Jogértelmezés	84
3.3.1	Jogértelmezés Európában	85
3.3.2	Nyelvtani értelmezés	87
3.3.3	Történeti értelmezés	90
3.3.4	Kontextuális értelmezés	92
3.3.5	Teleologikus értelmezés	94
3.3.6	Összehasonlító jogi értelmezés – kísérlet a szintézisre	100
3.3.7	Az Európai Unió Bírósága jogértelmezése	112
4.	A bírói mérlegelés és bírói aktivizmus egyes kérdései az Európai Bíróság ítélezési gyakorlatának fényében – Érvek és ellenérvek az európai bírói diszkrecionális jogkör mértékével kapcsolatban	121
4.1	A bírói mérlegelés fogalma és határai az Európai Bíróság ítélezési gyakorlatában	121
4.1.1	Bírói mérlegelés az angolszász bírák szempontjából	122
4.1.2	A bírói mérlegelés szerepe és funkciója	124
4.1.3	A bírói mérlegelés és a szubjektivitás	126
4.1.4	A bírói mérlegelés határai	128
4.1.5	Mérlegelés az Európai Unió Bíróságának ítélezési gyakorlatában	133
4.1.6	A jogelvek szerepe az Európai Unió Bírósága mérlegelése során	135
4.1.7	Jogalkalmazói aktivitás mértéke – minimalista és maximalista bíróságok?	140
4.2	Az Európai Bíróság aktivizmusa	141
4.2.1	A bírói aktivizmus fogalma	141

TARTALOMJEGYZÉK

(folytatás)

4.2.2	Kritikák – a bírói aktivizmus árnyoldala?	143
4.2.3	Az Európai Bíróság aktivizmusa – Fényes sikerek	151
4.2.4	Az Európai Bíróság mérlegelési gyakorlatának intenzitása – aktív és passzívabb periódusok?	152
4.2.5	Az Európai Bíróság bírónak álláspontja – belülről nézve	155
4.3	Az Európai Unió Bírósága ítéleteinek kötőereje – kontinentális precedens?	157
4.3.1	Precedens a common law jogcsaládnál és a kontinensen	159
4.3.2	Eltérési lehetőség az előzetes európai bírósági ítélezési gyakorlattól	160
5.	Az Európai Unió Bírósága és az Európai Unió jogalkotó viszonyának alakulása az európai villamosenergia-szektoron belül – az eddig áttekintett elméletek illusztrálása néhány gyakorlati példán keresztül	164
5.1	Az európai energia politika és a villamosenergia-szektor bemutatása a piacliberalizáció kezdetétől napjainkig – a közösségi szintű jogalkotás és az Európai Bíróság szerepe	164
5.1.1	A villamosenergia-piac liberalizációjának kezdetei	166
5.1.2	Az első villamosenergia-irányelv – áttörés a másodlagos jogforrási szinten	172
5.1.3	A második villamosenergia-irányelv megszületése – a szigorítás jegyében	173
5.1.4	Európai uniós energiapolitika – szabályozás az elsődleges jogforrási szinten	175
5.1.5	Villamosenergia-szektorhoz kapcsolódó ügyek az Európai Bíróság előtt – a bírói jogfejlesztés szerepe a másodlagos szintű jogalkotást megelőzően	175
5.1.6	Villamosenergia-szektorba tartozó ügyek a Bíróság előtt a másodlagos jogforrás megalkotását követően	177
5.1.7	A villamosenergia-szektorhoz kapcsolódó európai bírósági jogesetek lehetséges csoportosítása – csoportosítási szempontok	179
5.2	Az első villamosenergia-irányelv megszületése előtt és azt követően az első irányelv hatálya alá tartozó esetek	181
5.2.1	Preussen Elektra ügy – még van jó kifogás	182
5.2.2	Hosszú távú adásvételi szerződések Hollandiában – sikertelen kísérlet a régi monopólium átmentésére	188

TARTALOMJEGYZÉK

(folytatás)

5.2.3	Az Európai Bíróság viszonya a tagállami bíróságokkal és a közösségi jogalkotóval - egy ítéletbe csomagolt üzenet	197
5.2.4	Az első villamosenergia-irányelv hatályba lépését követően a Bíróság elé kerülő jelen dolgozatban megvizsgált ügyek kapcsán levonható következtetések.....	199
5.3	A második villamosenergia-irányelv hatályba lépését követően a Bíróság elé került ügyek.....	201
5.3.1	Osztrák adójog – fő a diszkréció?	201
5.3.2	Észtország mentessége – uniós intézmények vitája	203
5.3.3	Magyarország – folyamatban levő ügyek a hosszú távú megállapodások kapcsán	205
5.3.4	Hollandia – sikertelen kísérlet a nem megtérülő beruházások finanszírozására	207
5.3.5	Sabatuskas és társai – a többnyelvűség problematikája a villamosenergia-szektor szabályozó normákban.....	213
5.3.6	A második villamosenergia-irányelv hatálya alatt a Bíróság elé került, jelen dolgozatban vizsgált ügyek tanulságainak összegzése	216
6.	Záró gondolatok	218
	Felhasznált irodalom	221
	Hivatkozott estek.....	234
	Rövidítések jegyzéke.....	240

1. Bevezető

„Közkeletű megállapítás, hogy a gyakorlati jogász tevékenysége elválaszthatatlan a jogalkalmazás kérdéseitől. Ez az a folyamat, ahol mintegy „életre kelnek” a jogalkotó munka gyümölcsei, a jogszabályok, és realizálódnak azok a célkitűzések, amelyeknek megvalósítására – valamilyen társadalmi konszenzust tükrözve – a jog hivatott. Egy olyan társadalomban, ahol a korábban uralkodó értékrend átalakulásával párhuzamosan ez a konszenzus is kérdésessé válik, új felismerések fogalmazhatók meg, nemcsak az egyes jogintézmények szerepének újraértelmezésével, hanem az olyan alapvető kérdésekkel kapcsolatban is, mint a jogalkotás és a jogalkalmazás viszonya.”¹

A jogi egyetem második évében írandó évfolyamdolgozatomban az államhatalmi ágak elválasztásának témaköréből írtam. A jogállam közjogi berendezkedésének alappilléret jelentő vizsgálat azért volt számomra rendkívül érdekes, hogy jobban megérthessem azt a hazai fejlődési folyamatot, amely során Magyarország demokratikus jogállammá (vissza)alakult. Az államhatalmi ágak klasszikus rendszerébe nehezen beilleszthető új intézményként, a részben a törvényalkotó felett álló szervként meghatározó szerepet játszó alkotmánybíróság funkciója és helyzete volt a következő kutatási témám. Az alkotmányosság öröként betöltött szerep fontossága irányította a figyelmemet a törvényesség és a jogrend őreinek, a bíróságoknak a helyzetére és szerepére. A bírói jogalkotás, valamint a bíróságok és a jogalkotó viszonyának vizsgálata képezte szakdolgozatom tárgyát. Ennek a több éve érlelődő gondolatmenetnek az eredményeként doktori kutatásomat olyan területen kívántam folytatni, ahol a jogalkotó és jogalkalmazó viszonya az általam eddig vizsgáltakhoz képest további új jellegzetességeket mutatott.

Az angolszász és a kontinentális jogcsaládok talaján egy olyan különleges hibrid szökkenet szárba és virágzott ki Európában, amely magán hordja mindkét jogrendszer stílusjegyeit,² mégsem köthető kizárólag egyikhez sem. Egy önálló jogrend új, saját stílusjegyekkel bíró intézménye, az Európai Unió Bírósága (korábbi nevén az Európai Közösségek Bírósága, a

¹ Péteri Z.: *A jogalkalmazók felelőségéről*. In: Bánrévy G., Jobbágyi G., Varga Cs. (szerk.): *Iustum Aequum Salutare*. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére. PPKE JÁK. Budapest. 1998. 232-241. o.

²A stílusjegyek fogalmáról és az egyes jogrendszerek stílusjegyeiről bővebben lásd K. Zweigert, H. Kötz: *An Introduction to Comparative Law*. Third edition. Clarendon Press Oxford. 1998. 63-256. o.

továbbiakban: a Bíróság vagy az Európai Bíróság) az elmúlt több mint fél évszázados tevékenysége során olyan alapvető változásokat bontakoztatott ki Európa-szerte, amely minden előzetes várakozást felülmúlt. Az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlata számos területet felölel, talán nincs is ma már a jogrendszernek olyan szegmense, amelyet ne érintett volna – legalább közvetetten – a Bíróság kreatív jogértelmező tevékenysége.

Jelen dolgozatban ezt a folyamatosan formálódó, az újabb és újabb kérdésekhez adaptálódó intézmény szerepét a bírói mérlegelés sok kérdést felvető szemszögéből vizsgálom meg. Kutatásom irányát alapvetően meghatározta az a felvetés, hogy hogyan lehetséges az, hogy az Európában meghatározó két jogcsalád ölen egy – a mindkettő jellegzetességeit sajátosan ötvöző és – mindkét jogrendszert alapjaiban átformáló intézmény jött létre. Az Európai Unió Bírósága létrejöttének és működésének nem a politikai motivációit kívánom elemezni, hanem azt a jogrendszeri háttérrel és azokat az elméleti alapokat igyekszem bemutatni, amelyek az Európai Unió Bírósága ítélkezési gyakorlatának megértéséhez és megítéléséhez elengedhetetlenek. „*Csak az összehasonlító jog és a jogi filozófia együttese által lehet a jogot igazán megérteni.*”³ Ez a mottó irányította munkámat, melynek keretében arra törekedtem, hogy minél több jogtudós és gyakorló jogász véleményét ismertessem.

Egy új intézmény vizsgálata során nem nélkülözhetjük a gyökerek – legalább futó – bemutatását. A dolgozat az összehasonlító jogi módszerrel élve néhány felmerülő fontosabb kérdés bemutatása során – mint pl. a bírói mérlegelés, a jogalkotó és jogalkalmazó viszonya – röviden visszautal annak kontinentális avagy angolszász modelljére. Fontos hangsúlyozni, hogy jelen disszertációnak nem célja kimerítő elemzést készíteni az egyes kérdéskörök valamennyi kapcsolódó aspektusa tekintetében. Kutatásom középpontjában az Európai Bíróság jogértelmező-jogalkotó szerepe és mérlegelési tevékenysége áll. A kontinentális és az angolszász jogrendszerek egy-egy releváns jellemvonásának a bemutatása azt a célt szolgálja, hogy a már ismert modellekhez viszonyítva könnyebben érthessük meg az Európai Unió Bírósága működésében rejlő újdonságokat.

Munkámat a következő főbb kérdések irányították: 1./ Jogrendszernek tekinthető-e az Európai Unió normarendszere, amelynek értelmezését a Bíróság feladatul kapta? Milyen jogforrás

³E. Örtücü: *Quo tendit comparative law?* In: A. Harding, E. Örtücü (eds.): *Comparative law in the 21st century*. Kluwer Academic Publishers. London, Hague, New York. 2002. 3. o.

szolgál alapul az értelmezéshez, és a jogforrásként szolgáló normák összessége vajon ugyanolyan teljes értékű rendszert alkot-e, mint a tagállamok kölcsönösen elismert jogrendje? 2./ Honnan meríti a legitimitását az Európai Bíróság, ha oly sok támadás és kritika ellenére ma is meghatározó szereplő az európai jogharmonizáció színpadán? Milyen felhatalmazása van a Bíróságnak az alapidokumentumok értelmezésére? 3./ Milyen alapon kritizálták és mivel védekezett a Bíróság? 4./ Milyen eszközökkel gyakorolja feladatát? 5./ Milyen szellemben teljesíti feladatát? 6./ A Bíróság ún „aktivista” időszaka valóban lezárult-e az Egységes Európai Okmány elfogadásával? Hogyan alakul a jogalkalmazói aktivitás a jogalkotás intenzitása függvényében? 7./ Hogyan alakul ez a viszony a villamosenergia-szektoron belül?

„Ha 'jog' alatt pusztán tételes szabályok halmazát értjük, akkor természetesen nem beszélhetünk összehasonlító jogról.” – szól Gutteridge könyvének nyitó mondata.⁴ Ahhoz, hogy megérthessük, hogyan alakult az európai jogalkalmazó szerepe, és milyen új kérdések merülnek fel a már ismert angolszász és kontinentális jogrendszerek modelljeihez képest, meg kell értenünk, milyen alapokon nyugszik maga a rendszer, mik azok a meghatározó vonalak és szempontok, amelyek mentén végigkövethetjük alakulásukat. Jelen disszertáció azonban nem kíván pusztán az elméleti érvelések és idézetek gyűjteményévé válni: a villamosenergia-szektorhoz kapcsolódó területen született néhány döntés rövid áttekintő bemutatásával az Európai Unió Bírósága tevékenységének gyakorlati aspektusát kívánom elemezni. Az olvasó talán furcsállja választásomat, hiszen az Európai Unió Bírósága jogalkotó tevékenységét más területeken sokkal kézzelfoghatóbb formában lehet tetten érni. Ne felejtjük el azonban, hogy az Európai Unió alapjait a Szén- és Acélközösség, valamint az Euratom képezte. Az a gondolat, hogy az energiaforrások feletti rendelkezés joga kulcsfontosságú az európai stabilitás megteremtésében és fenntartásában, napjainkban ismét egyre meghatározóbb. Minthogy az Európai Unió Bírósága ítélkezési gyakorlatának tanulmányozása során magam is arra a következtetésre jutottam, hogy nagyon nehéz a közösségi esetjog fejlődését általános szempontból vizsgálni, csatlakozom Timmermans bíró megállapításához, aki szerint csak egy-egy szektor különválasztva vethető alá alaposabb elemzésnek.⁵ Az energiapolitika területe önmagában is könyvtárnyi irodalommal rendelkezik, ezért kutatásomat tovább szűkítettem a

⁴ H.C. Gutteridge: *Comparative law – An introduction to the comparative method of legal study and research*. Cambridge University Press, 1949. Reprinted: Wildy and Sons Ltd. London 1971, 1974.

⁵ C. Timmermans: *The European Union's Judicial System*. Common Market Law Review. Vol. 41, 2004. Kluwer Academic Publishers, Printed in the Netherlands. 395. o.

hálózati ágazatokra, mint amilyen a gáz és a villamos energia iparág, majd végül jelen dolgozat fókuszába a villamosenergia-szektor állítottam. Választásomat az indokolja, hogy a villamosenergia-szektor liberalizációját követően Magyarországon is szembesülni kellett a korábbi állami monopol vállalatok helyzetének alapvető módosulásával és azokkal a nehézségekkel, amelyekre a nyílt piaci feltételekhez való alkalmazkodás során derült fény, ezért ez a szektor számunkra, magyaroknak is számos tanulsággal szolgálhat.

Noha a szűk értelemben vett energiaügyi kérdések szabályozása az Európai Unió Bizottságának kezében összpontosul, és az Európai Unió Bírósága „pusztán” a szabályok be nem tartása esetén lép színre, a bírósági ítéletek és indoklások komoly súllyal esnek latba mind a szabályozó szervek, mind pedig a tagállamok döntései során. Az energia ágazat egyre fokozódó súlya indokoltá teszi, hogy megvizsgáljuk, milyen irányelveket fektet le ebben a témakörben az az Európai Bíróság, amely számos más területen hozott ítéleteivel alapjaiban formálta át Európa jogrendszerét. Az Európai Unió Bíróságának ebben a fejlődésben meghatározó szerepét kívánom bemutatni – hangsúlyozottan a közösségi jogalkotóhoz való viszony fényében, hiszen – ahogy David fogalmazott: *„Adott jogrendszer lényege nem is annyira a pillanatnyi jogszabályok összességében, mint inkább a rendszer felépítésében, struktúrájában rejlik.”*⁶

Az energiapolitika területe hagyományosan egy olyan szakpolitikának számított, amelyhez kulcsfontosságú nemzetstratégiai érdekek fűződtek. Az Unió erősödésével és a szabadságok kiteljesedésével párhuzamosan a piacliberalizáció a korábban nemzeti monopóliumok uralta szektorokban olyan alapvető változásokat hozott, amelyet számos esetben nehezen fogadtak el a tagállamok. Az energiapolitikai esetek bemutatásán keresztül a céltom továbbra is az Európai Unió Bírósága mérlegelési tevékenységének elemző értékelése. Teszem ezt egy olyan specifikus területen, ami viszonylag új keletű – hiszen az első villamosenergia-irányelv 1996-ban látott napvilágot – és ahol a mai napig aktuálisak a kapcsolódó esetek során felmerült kérdések. Az energiaszektorban hagyományos állami dominancia jelenléte és az ebből fakadó feszültségek kitűnő terepet biztosítanak az Európai Unió Bírósága kreatív mérlegelési jogértelmezői tevékenységének vizsgálatára. A kutatás által felölelt időszak átfogja azokat az éveket, amikor még sem másodlagos, sem elsődleges jogalkotási szinten nem létezett szektor-

⁶ R. David: *Major legal systems of the world today*. Stevens. London, 1978. 333. o.

specifikus közösségi jogszabály (1983-1996), majd az azt követő alapvető változást hozó első (1996-2003), majd a második villamosenergia-irányelv megszületését követő időszakot (2003-2007). Az energiapolitika terén ez alatt a pár év alatt lezajlott dinamikus változtatásokat a Bíróságnak is követnie kellett. Fontos az általam használt kifejezés: a Bíróság ugyanis követte a változásokat, és nem ment elébe azoknak.

Jelen sorok írója úgy látja, hogy az Európai Unió Bírósága – számos váddal ellentétben – ítélkezési gyakorlata során nem lépte túl hatáskörét, hanem híven teljesítette egyáltalán nem könnyű feladatait. Az egyes ítéletekről, azok helytállóságáról vagy az indoklás részleteiről természetesen lehet – sőt nagyon hasznos és előrevivő is – vitatkozni. Minthogy ezek a kérdések főként a legitimitás fogalma körül összpontosulnak, annak meglétét vagy mértékét és határait vitatják, valamint a jogalkotó és jogalkalmazó viszonyát és határait elemzik, ezért a dolgozatban ennek a viszonynak a változó alakulása az a vezérfonal, amely végigvezeti az olvasót az egyes fejezeteken. A különböző kérdésköröket ez a gondolati kapocs köti össze: Hogyan módosul, alakul a Bíróság aktivitása az uniós jogalkotó intézmények és szervek aktivitásának függvényében? Amikor a dolgozatomban az európai uniós jogalkotóról beszélek, mind a három jogalkotó szervet értem alatta: az Európai Parlamentet, az Európai Bizottságot és a Tanácsot is. A jelen kutatás szempontjából irreleváns, hogy a jogalkotás folyamatában a három intézmény közül melyik milyen mértékben vesz részt, ezért ezeket összegzően a jogalkotó elnevezéssel illetem.

Az energiapolitika, mint viszonylag új európai uniós szakpolitika, egy olyan terület, ahol nagyon jól végigkövethető az a fejlődési vonal, amit a Bíróság bejár: amíg nincsen másodlagos jogszabály, a Bíróság nem találja indokoltnak, hogy egy ilyen érzékeny tagállami területen döntéseivel komoly változtatásokat indítson be. Tiszteletben tartva az Európai Unió jogszabályalkotási eljárásrendjét és az egyes intézmények hatásköreit, nem megy túl az Alapító Szerződésekben lefektetett határokon. Emellett természetesen megfogalmazza a jogos kérdéseket és felveti a szabályozást igénylő problémákat. Gondosan ügyelve legitimációjára és hatásköri korlátaira, nem helyezi magát előtérbe, csupán üzeneteket küld a hatáskörrel bíró intézményeknek. A másodlagos jogszabályok megjelenését követően azonban rendkívül következetesen és szigorúan betartatja azt, amit a felhatalmazott döntéshozók elfogadtak.

1.1 A dolgozatban vizsgált kérdéskörök

A disszertáció során arra törekedtem, hogy az általánostól a speciális felé haladva először vizsgálódásaim elméleti hátterét világítsam meg, majd lépésről lépésre szűkítsem le az

elemzést az energiajogi esetek tárgyalására. A disszertációmban amikor az Alapító Szerződésekről vagy a Római Szerződésről beszélek, az Európai Közösségek alapító Szerződés és annak módosításainak konszolidált változatát értem alatta.⁷ A Lisszaboni Szerződés⁸ hatályosulásával a Szerződés számozása is megváltozott, a jelen dolgozatban használt számozás azonban még a konszolidált szerződés számozási rendszerét követi, de az egyes cikkek mögött zárójelben jelzem az új Szerződések: az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSZ) vagy az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés (EUMSZ) szerinti számozást. Az Európai Közösségek Bírósága neve a Lisszaboni Szerződéssel az Európai Unió Bíróságára módosult. A jelen dolgozat keretei között ezen kívül az Európai Bíróság vagy a Bíróság elnevezést használom. Noha az Európai Közösségek elnevezés mára Európai Unióra módosult, a korábbi forrásokra való hivatkozások során megmaradtam a korábban használt elnevezéseknél, nem módosítottam azokat. Így a dolgozatban az Európai Közösségek (EK) és az Európai Unió (EU) elnevezések egymással váltakozva jelennek meg.

Elsőként a bírói mérlegelés közegét, a jogrendszer fogalmát és néhány kapcsolódó elméletet vizsgálom meg röviden. A jogrendszer kritériumai, főbb jellegzetességeinek tisztázása véleményem szerint azért elengedhetetlen a jelen munka során, mert a jogrendszer alkotja azt a közeget, amelyen belül az általam vizsgált jogértelmezési tevékenység zajlik. A jogrendszer fogalmát alapul véve eljutunk az Európai Unió jogrendszerének fogalmához, amely az Európai Bíróság által végzett interpretáció szűkebb közegét jelenti. Azért is elengedhetetlen a jogrendszer kritériumainak vizsgálata, mert a Bíróság arra alapozta számos döntését, hogy az Európai Unió jogrendjét önálló *sui generis* jogrendszerként ismerte el.⁹ Mi jellemző erre a speciális jogrendszerre? Valódi, teljes jogrendszernek tekinthetjük vagy még mindig egy formálódó, hézagos kezdemény? Hogyan illeszkedik ez az új jogrendszer a már régen megszilárdult, stabil tagállami jogrendszerekhez? Ezeknek a kérdéseknek a rövid áttekintése

⁷ 1951. április 18-án írta alá Franciaország, Németország, Olaszország, Belgium, Luxemburg és Hollandia az Európai Szén-és Acélközösség (ESZAK vagy Montánunió) alapító szerződését, hogy egy gazdasági közösség létrehozásával egy egykésőbbi kiterjedt közösség első alapkövét elhelyezzék. 1957. március 25-én került sor a Római Szerződések aláírására. Ezek hozták létre az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) és az Európai Atomenergia Közösséget (EURATOM). Miután 1965. április 8-án az Egyesülési Szerződés aláírásra került, az ESZAK, az EGK és az EURATOM végrehajtó szervei egyesültek az Európai Közösségekben (EK). Mivel az ESZAK-Szerződés hatályát 50 évben határozták meg, az 2002-ben beleolvadt az EK-Szerződésbe.

⁸ Az Európai Unióról szóló Szerződés és Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés Egységes Szerkezetbe Foglalt Változata (a továbbiakban: a Szerződés). In: Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2008/C 115/01

⁹ C-26/62. sz. ügy NV Algemeine Transporten Expeditie Onderneming Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen [1963] ECR I-1 (a továbbiakban *Van Gend en Loos* ügy)

után a jogrendszeren belüli két államhatalmi ág viszonyára fordítjuk figyelmünket. Ezen a közegen belül tehát a jogrendszer két alapvető hatalmi ágának – és az azokat megtestesítő intézményeknek – a jogalkotónak és a jogalkalmazónak a viszonyát mutatom be. Itt sem maradhatnak el az alapok, – a kontinentális és az angolszász jogrendszerek ilyen szempontú rövid bemutatása – hiszen ezekhez a modellekhez viszonyítva tudjuk az Európai Bíróság helyzetét értékelni.

A jogrendi közeg és az intézményes modellek rövid bemutatását követően a dolgozat középpontjában álló Európai Bíróság bemutatása következik. Milyen céllal született meg a Bíróság? Milyen formát kapott, és mire nyert felhatalmazást az Alapító Szerződésben? Milyen intézményhez hasonlít leginkább a tagállami jogrendszerekkel összevetve? Gyakori az Európai Unió Bíróságáról mint európai alkotmánybíróságról beszélni. Mennyiben helytálló ez a megállapítás? Fontos ezeknek a kérdéseknek a tisztázása, különösen az Alapító Szerződések vonatkozó rendelkezéseinek megértése alapján. Ezek a cikkek alapozták meg a Bíróságnak nem csak az intézményes keretét, hanem hatáskörét és feladatait is. A Szerződés szerint a Bíróság a Szerződés egyetlen és legfőbb értelmezője. Feladata a jog tiszteletben tartása. Láthatjuk tehát, hogy elengedhetetlen a jogrendszer fogalmának áttekintése, különösen pedig annak elemző bemutatása, hogy az Európai Unió jogrendszere hogyan illeszkedik ide, hiszen a Szerződés csupán annyit mond: a jog érvényre juttatása a Bíróság feladata. A Bíróság tevékenységének vizsgálata előtt tehát meg kellett határozni az Unió jogrendszerének koordinátáit. Az EKSZ 220. cikk (EUSZ 19.) fekteti le a Bíróság legitimitációjának alapköveit.¹⁰

Elégé stabilak-e ezek az alapok? Vajon valódi teljes körű legitimitást biztosítanak-e a Bíróság széleskörű interpretációs tevékenységéhez? A legitimitáció kérdésköre az egyik legizgalmasabb téma a Bíróság ítélkezési gyakorlatának és szerepének értékelése során. A legitimitás kérdése át-meg átszövi a Bírósággal foglalkozó szakirodalmat, hiszen nagyon fontos kérdés, hogy mire jogosította fel a Szerződés a Bíróságot. Meddig mehet el a Bíróság? Ahogyan Lábady Tamás egy más témájú cikkében Tacitus kérdését idézi: „*Meddig lehet a*

¹⁰ EUSZ 19 cikk: „Az Európai Unió Bírósága a Bíróságból, a Törvényszékből és különös hatáskörű törvényszékekből áll. Az Európai Unió Bírósága biztosítja a jog tiszteletben tartását a Szerződések értelmezése és alkalmazása során.”

*szabadságban elmenni?”*¹¹A legitimáció témaköre felöleli a bírói mérlegelés, a diszkrecionális jog gyakorlásának később tárgyalt aspektusát is. Ahhoz azonban, hogy megértsük, mire is irányulnak ezek a kérdések, tisztában kell lennünk a legitimitás fogalmához kapcsolódó néhány alapvető megállapítással. A dolgozatban nem célom a legitimáció kérdésköre elméleti háttérének teljes – vagy akár részleges – kibontása. Célom az, hogy néhány alapvető tétel megfogalmazásán keresztül olyan támpontot nyújtsak az olvasónak, amely végigvezeti az egyes részeket. A kérdés ugyanis a Bíróság mérlegelési tevékenységével kapcsolatban így szól: Vajon meddig legitim a bírói diszkrecionális jogkör gyakorlása? Mi teszi legitimé azt?

Az Európai Unió Bírósága szempontjából két nagyon fontos legitimációs tényezőt különböztethetünk meg: Elsőként a tagállami bíróságokkal való együttműködés ténye és intenzitása a Bíróság számára biztosítja döntéseinek gyakorlati érvényesítését. Klasszikus értelemben vett kényszerintézkedések hiányában a Bíróság rá van utalva a nemzeti bíróságok aktív szerepvállalására. A tagállami bíróságok együttműködése azonban egy másik legitimációs eszközön alapul, amely az érvelésben, az Európai Bíróság által hozott ítéletek koherens, logikus és megalapozott mivoltában rejlik. Ezért fontos tehát megvizsgálunk a Bíróság értelmezését, interpretációs módszereit, hiszen ezek alapozzák meg ítéleteit és az általánosan elfogadott módszerek alkalmazása vezetheti el – és csak ezek vezethetik el – a Bíróságot a végeredményhez. Az egyes módszerek fontosságát külön-külön is megvizsgálva azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy vajon az általánosan elismert módszerek alkalmazása mellett van-e valami különös sajátossága az Európai Unió Bírósága által végzett jogértelmezési tevékenységnek.

Ez a sajátosság az interpretációt átszövő mérlegelési tevékenységben, annak elemzése során érhető tetten. A bírói mérlegelés fogalmának és jelentőségének kibontása elvezet bennünket a mérlegelés határainak a kérdéséhez, amely az Európai Bíróság tekintetében az egyik legérdekesebb téma. A mérlegelés határainak vizsgálata során azt a kérdést kell feltennünk, meddig gyakorolhatja a diszkrecionális jogkörét legitim módon a Bíróság. Vannak-e határai a mérlegelésnek vagy teljesen szubjektív és megfoghatatlan jelenséggel állunk szemben?

Az Európai Unió jogrendszerében a bírói mérlegeléshez kapcsolódóan rendkívül érdekes a közösségi jogelvek szerepe, amelyek egyszerre töltenek be korlátozó és a mérlegelésnek teret

¹¹ Lábady T.: *”Szabadságra elhivatva az életért”*. In. *Iustum Aequum Salutare*. II. 2006/3-4. 43-46. o.

adó, azt ösztönző szerepet. A jogelvekre való hivatkozással a teleologikus módszer köntösében hozta meg a Bíróság azokat az ítéleteit, amelyek a kezdetekben alapvetően formáltak és megszabták az EU fejlődésének irányát. Ezek voltak azok az ítéletek, amelyek miatt a Bírósággal szemben megfogalmazódott a túlzott aktivizmus vádja, amely szerint a Bíróság túllépte hatáskörét, és jogalkalmazói szerepéből kilépve jogalkotóként kívánt tetszelegni. Ez a kritikusok szerint nem legitim bírósági ítélkezési gyakorlatot, a bírói mérlegelés állítólagos túlzott alkalmazása az, amit a bírói aktivizmus vádjaként ismerünk.

A bírói aktivizmus fogalma olyannyira kapcsolódik a Bírósághoz, – a heves kritikák eredményeképpen – hogy feltétlenül fontos megismernünk ezt a fogalmat és a kritikusok alapvető gondolatait. Mi volt az, ami miatt olyan élesen támadták az Európai Bíróságot? A kritikák bemutatását követően azonban illő, hogy az ún. bírói aktivizmus pozitív hozadékairól is szót ejtsünk. Kutatásaim során bennem az a meggyőződés alakult ki, és szilárdult meg, hogy a Bíróság különleges helyzete miatt különleges feladatok teljesítésére volt hivatott. A Bíróság nem működhet hagyományos bírói fórumként nem-hagyományos jogi, politikai és társadalmi viszonyok közepette. Nem várható el, hogy stabil és változatlan ítélkezési stílust alakítson ki egy folyton változó, dinamikusan fejlődő és újabb és újabb igényekkel jelentkező közegben.

A Bíróság helytállt. A folytonos változások közepette is figyelmet fordított arra, hogy az Európai Unió jogrendszerének koherenciáját megteremtse, megtartsa és erősítse azt. A jogrendszer stabilitásnak kialakításában, a jogbiztonság megerősítésében a Bíróságnak óvatosan kellett lavíroznia a korábbi esetjogra való hivatkozás és a precedensrendszer határmezsgyéjén. Szükséges, hogy a Bíróság döntései bizonyos kötőerővel bírjanak, de legalább ugyanilyen nagy szükség van arra, hogy a Bíróságnak lehetősége legyen saját ítéletét módosítani – ha a változó társadalmi-gazdasági viszonyok ezt megkövetelik. Természetesen az esetleges eltérés megkívánja az alapos alátámasztást – koherens érvelés formájában. Hogy mikor tér el a Bíróság a korábbi döntéseiben megfogalmazottaktól, ez megint csak a bírói mérlegelés, a diszkrecionális jogok gyakorlásához tartozó kérdés. A jogesetek kötőerejének vizsgálatán keresztül tehát visszajutottunk a jogrendszer lényegének, koherenciájának kritériumához, amelyet a Bíróság feladata érvényre juttatni.

Az Európai Unió Bíróságának ítélkezési stílusa nem egységes, nem egyforma minden esetben. Nagyon gazdag variációval találkozunk annak elemzésekor, hogy milyen mértékben él az interpretációs lehetőséggel. A változások tekintetében egy tendencia azonban bizonyosan

megfigyelhető: a Bíróság nem igyekszik magát a jogalkotó szerv elébe helyezni. Tiszteletben tartja a hatásköri kereteket, és csakis a rendelkezésre álló lehetőségeken belül mozog. Azon belül természetesen – amint erre megvan minden jogosultsága – kihasználja a jogértelmezés adta lehetőségeket annak érdekében, hogy feladatát – a jog érvényre juttatását – híven teljesíthesse.

Az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatának ezt a dinamikáját vizsgálom a villamosenergia-szektoron belül. A kezdeti – a szektor-specifikus jogszabályok létét megelőző – időszakra jellemző bírósági álláspontot egy az olaj ágazathoz tartozó jól ismert eseten keresztül illusztrálom. A *Campus Oil* ügy¹² nagyon jól példázza azt a szabályozási közeget, amikor az energia-ügyek teljessége olyannyira érintetlen szent tehene volt a tagállamoknak, hogy ezen a területen még a Közösségek egyik alapvető szabadságának, az áruk szabad mozgásának a korlátozását is elfogadhatónak minősítette a Bíróság – nemzetbiztonsági okokra való hivatkozással. Amikor még nyoma sem volt a liberalizációs törekvéseknek, a Bíróság nem állt elő a piac átalakításának javaslatával, hanem – a Szerződés rendelkezéseinek megfelelően – megvédte a tagállami érdekeket.

Az 1996-ban elfogadott első villamosenergia-irányelv¹³ azonban gyökeres fordulatot hozott nemcsak a villamosenergia-piacon, hanem ezzel párhuzamosan a Bírósági ítélkezési gyakorlatban is. Az általam vizsgált szempontból nem is tekinthető fordulatnak, hiszen a Bíróság továbbra is a jogkövetés talaján állva az irányelv rendelkezéseinek betartása szerint cselekedett. Minthogy az első villamosenergia-irányelv a szabályozandó kérdésekhez kapcsolódóan a tagállamok kezében széles körű mérlegelési jogosultságot hagyott, a Bíróság csak addig a határig érvényesítette a közösségi normákat, ameddig azt a közösségi jogszabályban tételezettekkel összhangban megtehette. Nem támadott neki a tagállamoknak, hanem higgadt logikával követte az irányelvben foglaltakat. A 2003. évi második villamosenergia-irányelv¹⁴ újabb fordulatot hozott. A jogalkotó itt már sokkal kevesebb

¹² 72/83. sz. ügy. *Campus Oil Ltd. v. Minister for Industry and Energy*. [1984] ECR 2727 (a továbbiakban *Campus Oil* ügy)

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 96/92/EK irányelve (1996. december 19.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve (2003. június 26.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről

mérlegelési lehetőséget hagyott a tagállamok kezében. A szigorúbb feltételek ismét növekvő számú bírósági ügyekhez vezettek, a Bíróság pedig ismételten teljesítette feladatát.

Felmerülhet a kérdés, hogy ha – amint írtam – a Bíróság ilyen odaadóan tiszteletben tartotta a közösségi szabályokat, akkor hol itt a kreativitás? Hol itt a diszkrecionális jogkör? Mitől izgalmas a jogesetek ezen csoportjának ebből a szempontból történő vizsgálása? Hol gyakorolja mérlegelési jogkörét a Bíróság? A Bíróság elé kerülő ügyek összetettek és egy felmerült kérdést számos szemszögből lehet megközelíteni, és előfordulhat, hogy más-más megközelítési mód más-más megoldási javaslatához vezet. Az ördög a részletekben rejlik. A Bíróság természetesen követi és tiszteletben tartja a törvényi kereteket, az egyes fogalmak pontos meghatározása révén vagy egy-egy fogalom kritériumainak a megfogalmazásán keresztül azonban rendkívül fontos jogformálói feladatot teljesít. Ha a Bíróság egy felmerült kifejezést egyféle módon értelmezett, akkor hasonló ügyben is ezt az értelmezést fogják követni, ez lesz az irányadó. Nem csupán egy ügy végső kimenetele az, ami érdekes lehet, hanem az ügy kapcsán a Bíróságnak lehetősége nyílik már régebb óta vitatott kérdések eldöntésére, határvonalak meghúzására, és homályos fogalmak tisztázására. Ilyen módon a Bíróság mint a mai napig – a legújabb uniós szakpolitikák terén is – jelentősen hozzájárul az európai jogfejlődéshez.

Az energiajoghoz kapcsolódóan számos jogesetre bukkan a kutató. 1996-ot megelőzően ez a témakör nem szerepelt valódi önálló kategóriaként, hanem az alapvető szabadságokhoz kapcsolódóan merült fel közösségi jogsértés – többnyire az áruk szabad áramlásának témakörében. Noha elképzelhető, hogy ezen jellegű ügyek egy csoportja adott esetben az energia-szektorban merült fel, de az ítéletek – más opció nem lévén – az általános közösségi normák alapján születtek. 1996 után – az első villamosenergia-irányelv kibocsátását követően – megjelentek a Bíróság előtt azok az ügyek, amelyekben a piacliberalizációból fakadó nehézségek és kérdések fogalmazódtak meg.

Az általam vizsgált energia-szektorhoz kapcsolódó ügyek többféle szempont alapján is csoportosíthatóak. (i) Első és legkézenfekvőbb csoportosítás a kronológiai sorrendben történő esetbemutató, amelynek keretében a változó jogalkotási folyamatok tükrében elemzem a változásokat. Eszerint az első csoportot azok az energiapolitikai ügyek alkotják, amelyek még a piacliberalizációt megelőzően születtek. Ezek – jelen dolgozatban csupán egy – bemutatása azért fontos, hogy lássuk, mennyire kulcsfontosságú tagállami érdekeltségi területről van szó, amely egyáltalán nem engedett a közösségi jognak semmiféle teret. (ii) A második csoportba

tartoznak azok az ügyek, amelyek a piacliberalizációt követően az első villamosenergia-irányelv hatálya alá tartoznak. Ezeket egyfajta átmeneti jellegű eseteknek tekinthetjük abból a szempontból, hogy a közösségi jog itt már egyértelműen megjelent az addig védett és kizárólagos tagállami hatáskörbe tartozó területen, de még számos kérdésben a tagállam volt jogosult dönteni, a Közösségek nem vette át teljes mértékben az irányítást. (iii) Végül a harmadik csoportot ebben az osztályozási rendben azok az ügyek alkotják, amelyek a piacliberalizációnak már egy további fokán, a második villamosenergia-irányelv meghozatalát követően kerültek a Bíróság elé. Itt a közösségi jog már szigorúbb szabályokat állított fel, és a nem megfelelő magatartást tanúsító tagállamok sorra kerültek a legfőbb uniós bírói fórum elé.

A kronológiai alapú csoportosítás mellett az egyes eseteket azok témája szerint is osztályokba sorolhatjuk. A villamosenergia-szektor privatizációjának egyik legizgalmasabb területe azon monopol vállalatoknak a piacliberalizációt követő helyzete, amelyek a liberalizációt megelőzően – többnyire állami tulajdonban – a nemzeti piacon monopol, de legalábbis domináns helyzetben voltak. Tipikus jelenség, hogy ezek a vállalatok – illetve maga az állam – igyekeztek domináns pozíciójukat átmenteni a nyitott piacra is. Ennek egyik közkedvelt módja volt a hosszú távú adásvételi megállapodások kötése, amelynek révén a korábbi monopol cégek bebetonozhatták és –legalábbis még pár évre – átmenthették korábbi kedvezményeiket. A Bizottság azonban árgus szemekkel figyelt, és alaposan utánajárt az ilyen jellegű szerződéseknek, amelyek meglátása szerint burkolt, a közösségi joggal összeegyeztethetetlen állami támogatást valósítottak meg. Ezek az ügyek hatalmas erőket mozgattak meg. Nem volt ritka, hogy az egyik tagállam ellen indított perbe más államok is becsatlakoztak nemzeti érdekeik védelmében. Izgalmas határmezsgye ez, ahol a közszféra és a magánszféra érdekeltségei összemosódni látszanak, és nagyon fontos a Bíróság feladata a közösségi jog érvényre juttatásában.

Az ügyek másik csoportja az első villamosenergia-irányelvben biztosított hálózati hozzáférési jogosultságok korlátozásának kapcsán indult. A villamos energia hálózatos iparág, és a korábbi monopol helyzet gyakran egyszerűen a hálózat tulajdonjogán alapult. A liberalizáció keretében tehát elkerülhetetlen volt annak biztosítása, hogy a tulajdonos és a hálózatüzemeltető mellett harmadik személy is hozzáférhessen a hálózathoz. A versenyt csak így lehetett kialakítani. A hozzáférést azonban meg lehetett nehezíteni, sőt esetleg teljesen meg is lehetett akadályozni, amin keresztül ismét csak a korábbi monopol vállalatok helyzete erősödött meg.

A témák szerinti csoportosítás harmadik egységét az adójoghoz kapcsolódó esetek képezheti. Az adójog mind a mai napig tagállami hatáskörbe tartozó terület. Talán pontosan emiatt alkalmasnak tűnt az olyan direkt vagy indirekt szabályok megfogalmazására, amelyek egy-egy vállalatot vagy cégcsoportot előnyösebb pozícióba helyeztek, vagy éppen fordítva: hátrányos helyzetbe jutattak.

A kronológiai és téma szerinti csoportosítás mellett osztályozhatjuk továbbá az ügyeket aszerint is, hogy a Szerződés melyik cikke alapján indult meg az eljárás a Bíróság előtt. Ezen belül három csoportot állíthatunk fel: (a) a 226. cikk (EUMSZ 258)¹⁵ alapján a Bíróság azt vizsgálja, hogy a tagállam teljesítette-e a Szerződésből rá háruló kötelezettségeket; (b) a 230. cikk (EUMSZ 263)¹⁶ alapján a vizsgálat tárgya a közösségi intézkedések jogszerűsége; (c) a 234. cikk (EUMSZ 267)¹⁷ alapján pedig a Bíróság a tagállami bíróságok által feltett kérdések tekintetében foglal állást és elemzi az alkalmazandó közösségi joganyagot.

1.2 A jelen dolgozatban alkalmazott módszer

Mint ahogy jelen dolgozat célja elsősorban nem az energiapiacra zajló jogesetek és kapcsolódó problémák bemutatása, hanem ezeken keresztül az Európai Bíróság mérlegelési tevékenységének, kreatív jogértelmezői szerepének ezen a területen történő megvizsgálása, ezért disszertációmban a bírói ítélkezési gyakorlat dinamikáját és fejlődési irányát legtisztábban kimutató időrendi sorrend alapján vizsgálom meg az eseteket. Fontos kihangsúlyozni, hogy noha az alább ismertetett ügyek számos izgalmas kérdést vetnek fel –

¹⁵ 226. cikk: „(1) Ha a Bizottság megítélése szerint egy tagállam az e szerződésből eredő valamely kötelezettségét nem teljesítette, az ügyről indoklással ellátott véleményt ad, miután az érintett államnak lehetőséget biztosított észrevételei megtételére. (2) Ha az érintett állam a Bizottság által meghatározott határidőn belül nem tesz eleget a véleményben foglaltaknak, a Bizottság a Bírósághoz fordulhat.”

¹⁶ 230. cikk: (1) „A Bíróság megvizsgálja az Európai Parlament és a Tanács által közösen elfogadott jogi aktusok jogszerűségét, valamint a Tanács, a Bizottság és az EKB jogi aktusait, kivéve az ajánlásokat és a véleményeket, továbbá az Európai Parlament harmadik személyekre joghatással járó aktusait. (2) Ebből a célból a Bíróság hatáskörrel rendelkezik az olyan keresetek tekintetében, amelyeket valamely tagállam, az Európai Parlament, a Tanács vagy a Bizottság nyújt be hatáskör hiánya, lényeges eljárási szabályok megsértése, e szerződés vagy az alkalmazására vonatkozó bármely jogi rendelkezés megsértése vagy hatáskörrel való visszaélés miatt. (3) A Bíróság azonos feltételek mellett rendelkezik hatáskörrel a Számvevőszék és az EKB által előjogaik megóvása érdekében indított keresetek tekintetében. (4) Bármely természetesen jogi személy rendelkezésként vagy egy másik személyhez címzett határozatként hoztak, de őt közvetlenül és személyében érinti.”

¹⁷ 234. cikk: „(1) A Bíróság hatáskörrel rendelkezik előzetes döntés meghozatalára a következő kérdésekben: a) e szerződés értelmezése; b) a közösségi intézmények és az EKB jogi aktusainak érvényessége és értelmezése; c) a Tanács jogi aktusai által létrehozott szervek alapokmányának értelmezése, ha az alapokmány így rendelkezik. (2) Ha egy tagállam bírósága előtt ilyen kérdés merül fel, és ez a bíróság úgy ítéli meg, hogy ítélete meghozatalához szükség van a kérdés eldöntésére, kérheti a Bíróságot, hogy hozzon ebben a kérdésben döntést.”

különösen az állami támogatások témakörében – a kutatásom fókuszában nem az egyes témákhoz kapcsolódó szakmai gondolatok a leghangsúlyosabbak, hanem az, hogy bemutassam, miként teljesíti feladatát a Bíróság egy olyan területen, amely kezdetben még a Szerződésben sem kerül megemlítésre, és amely rövid időn belül a tagállamok szigorúan védett belső ügyéből egy kiemelkedő fontosságú közösségi szakpolitikává vált. A piaci liberalizációt követően a korábbi monopol vállalatok helyzete azért is különösen izgalmas számomra, mert Magyarországon az államszocializmus alatt megerősödött vállalatok, amelyek pozícióikat, kedvezményezett státuszukat többé-kevésbé akadálymentesen mentették át a demokratikus jogállam keretei közé, a közösségi jogi szabályozással szemben számukra szokatlan módon szigorú és kérlelhetetlen elbírálásban részesültek.

1.3 A kutatási téma aktualitása

Az általam választott témában egyelőre viszonylag kevés akadémiai munka született. Ennek egyik oka az, hogy az energia szektor európai szakpolitikaként való megjelenése viszonylag új keletű. Az energiapolitikával kapcsolatosan ugyan számos cikk és szakirodalom áll a rendelkezésünkre, a Bíróság szerepének vizsgálatán keresztül azonban egy olyan kérdéskört igyekeztem feltárni, amely még ebben a megközelítésben nem került tudományos feldolgozásra.

Munkámban arra törekedtem, hogy a Bíróság ítélkezési gyakorlatáról és a bírói mérlegelés fontosságáról a rendelkezésünkre álló legfontosabb gondolatokat több forrással is alátámasszam. A már ehhez képest valamivel szűkösebb energia jogi témájú irodalmat pedig igyekeztem ezekkel a gondolatokkal összekapcsolni olyan módon, hogy a számomra oly izgalmas jogalkotói és jogalkalmazói viszony alakulásának témája ezen a szűkebb területen is tetten érhető legyen. Az alapvető hipotézis, amelynek bizonyítására törekedtem, az az, hogy a Bíróság ún. „aktivista” időszakát korántsem zárult le a hetvenes évek végén vagy az Egységes Európai Okmány¹⁸ elfogadásakor. Azt a kritikák által sugallt elképzelést is cáfolni igyekszem, amely olyan fényben mutatja be a bírói aktivizmust, mintha annak léte csupán a Bíróság hozzáállásán múlt volna. Meglátásom szerint a Bíróság aktivizmusa akkor – és csak akkor – teljesedett ki, amikor a jogalkotó nem volt képes vagy nem akarta betölteni törvényhozói

¹⁸ 1986. február 28.

feladatát. Pontosan az oly sokszor hivatkozott jogbiztonság követelménye az, aminek a védelmében a Bíróság köteles az elébe kerülő ügyekben ítéletet hozni.

Az energijog, mint viszonylag fiatal szakpolitikai terület, jó példát szolgáltat arra, hogy egyrészt a Bíróság jogértelmezői szerepe, aktivizmusa nem egy lezárt korszak, hanem átalakult: az aktivizmus ott nyer teret, ahol szükség van rá: az Európai Unió jogrendszerének hatálya alá tartozó, de még nem szabályozott területeken. Az általam vizsgált kb. egy évtizedes periódus tisztán példázza, hogy a Bíróság követte a jogalkotói lépéseket, és jogértelmezői tevékenysége, aktivizmusa ma is a jog érvényre juttatásának szolgálatában áll.

Az ilyen módon végigvitt kutatás és rendszerezés alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az Európai Unió Bíróságának szerepe az energiapolitika területén is kiemelkedő fontosságú, ám feladatát mindvégig olyan módon teljesítette, hogy hatáskörét nem lépte túl, és a jogalkotó helyét nem igyekezett átvenni. Mérlegelésének és aktivizmusának intenzitása híven tükrözi a jogalkotó aktivitását vagy passzivitását, és úgy követi azt, mint ahogy az apály-dagály váltakozása követi a Hold változó fázisait.

2. Jogalkotó és jogalkalmazó viszonya – a kutatás szempontjából fontosabb fogalmak meghatározása és néhány kapcsolódó elmélet rövid bemutatása

Az Európai Bíróság szerepét vizsgálva szükséges néhány, a jogi gondolkodást alapvetően meghatározó fogalom elemzése abból a szempontból, hogy a hagyományos kontinentális-angolszász jogcsaládi felosztás paradigmája mellett mit értünk ezek alatt a fogalmak alatt az Európai Unió viszonylatában. Az Európai Unió normáinak rendszeréről – a már általánosan elfogadott terminológia szerint – az EU jogról beszélve elsőként a jogrendszer fogalmát kell megvizsgálunk, hogy lássuk, milyen közegben fejt ki hatását az Európai Bíróság jogértelmező tevékenysége.

2.1 Az európai uniós jogrendszerhez kapcsolódó néhány alapvető kérdés

2.1.1 A jogrendszer normái és a bírósági ítéletek közötti kapcsolat

A jogforrások összességét nevezzük jogrendnek vagy jogrendszernek. A pozitívizmus tanai szerint a jogrend a ténylegesen létező tételezett jogi normák összessége. Bizonyos jogforrások azonban előzetes tételezés nélkül is léteznek, mint pl. a jogelvek vagy a szokásjog. Ezen jogforrások összessége szolgál alapul azokhoz a döntésekhez, amelyek alapján a bíróság ítéletet hoz, és amelyeket ítéleteiben és indoklásában érvényre juttat. A jogrendszerek normái és a bírósági ítéletek között kölcsönösségi viszony áll fenn: a jogszabályok bírósági döntések formájában jutnak érvényre, a jogalkalmazó ugyanakkor megfelelő jogi norma nélkül nem töltheti be feladatát. A két komponens elsőbbségének kérdése régóta foglalkoztatja a jogtudósokat: Raz szerint a bírósági ítéletek alapjául szolgáló jogi normákat a bíróságok indoklásaiban találjuk.¹⁹ Ross pedig kifejezetten azt hangsúlyozza, hogy mivel a jog valós jelenség, nem pedig elvont fogalom, ezért azt csak a bírói ítéletekben lehet megtalálni.²⁰ Perelman ugyanezt fogalmazza meg, amikor azt mondja, hogy az ítélkező fórum feladata megállapítani, hogy melyik a létező jog, amelyet ítéletében érvényesít. Ezeket az elméleteket azonban többek között a portugál jogtudós, Bengoetxea is vitatja, hiszen nem lehet azt mondani, hogy a jogi norma csak akkortól kezdve létezik, ha már a bíróság azt érvényesítette:

¹⁹ J. Raz: *Between authority and interpretation : on the theory of law and practical reason* Oxford University Press. Oxford, London. 2009. 223 – 370. o.

²⁰ A. Ross: *Towards a realistic jurisprudence : a criticism of the dualism in law* translated from the Danish by Annie I. Fausbøll Copenhagen. E. Munksgaard. 1946. 102 – 108. o.

lehet, hogy a bíróság soha nem kell, hogy érvényesítsen ítéletében egy adott normát, az azonban ettől függetlenül létezik. A forrás érvényessége nem függ a bíróság általi elismertségtől vagy érvényesítéstől: az adott jogi normát pontosan azért alkalmazza a bíróság, mert elismeri annak érvényes létét.²¹

A két viaskodó elmélet – a jog a bírósági ítéletekben található meg, ill. hogy a jogforrás érvényessége nem függ a bíróság általi elismertségtől – az EU jogának fényében elemezve feloldhatatlan egységet képez: Az Európai Bíróság azért alkalmazza a Római Szerződés rendelkezéseit, mert természetesen elismeri annak érvényességét, a jogi norma valódi értelme és teljessége viszont csak az ítéletekben bomlik ki. Különösen igaz ez a megállapítás, ha figyelembe vesszük a Bíróság sokat bírált kreatív jogalkalmazói tevékenységét, amelynek keretében az általa érvényesnek elismert forrást kibontva egyes vélemények szerint új normát alkotott, az Európai Unió Bírósága álláspontja szerint viszont csupán megtalálta a rendelkezés mélyebben rejlő tartalmát.

2.1.2 Az Európai Unió jogrendje a jogpozitivizmus szemüvegén keresztül

A pozitivizmus tanai szerint²² a jog vizsgálata során a legfontosabb kérdés annak léte, nem pedig a tartalma, az általa közvetített érték. A jogi norma forrása a szuverén hatalom, az állam, amely a jogalkotás és a jogérvényesítés monopóliumát is birtokolja. Mik azok a kritériumok, amelyek alapján megkülönböztethetjük a „jogi szabályok pusztá halmazát” a jogrendszertől? Fülöp Botond szerint az átfogó jogelvek egy adott korra, társadalomra jellemző értékrend jogi kifejeződési formái. A jogrendszer az arra feljogosított szervek által megfelelő eljárás során megalkotott jogi normák hierarchikus rendje. Ez a jogi hierarchia az alapja a kelsen elméletnek, amely szerint minden alsóbb szintű jogi norma érvényességét a felsőbb jogi normából származtatja. Jogi hierarchia hiányában nem lehetne megítélni az egyes normák közötti konfliktusokat. Fülöp rámutat, hogy a formálódó európai jogrendben a Római Szerződésben megszülettek ugyan az intézmények és az eljárási szabályok, hiányzott viszont a közösségi és a nemzeti jogrendszerek közötti hierarchia meghatározása. Ebben a

²¹ J. Bengoetxea: *The Legal Reasoning of the European Court of Justice – Towards a European Jurisprudence*. Clarendon Press, Oxford, 1993 40. o.

²² A pozitivizmus tanairól bővebben lásd pl. H.L.H. Hart: *The Concept of Law*. Clarendon Press Oxford. 1993.

helyzetben az európai jogrend működésképtelenné, gyakorlatilag életképtelenné vált volna, ha a Bíróság nem alkotja meg a közvetlen hatály és a közösségi jog primátusának elméletét.²³

A pozitívizmus tanaival látszólag ellentétben az Európai Bíróság, miután megállapította az Európai Unió által alkotott normák összességének jogrendi mivoltát, nagy hangsúlyt fektetett a kérdéses rendelkezés által hordozott értéktartalomra, és a benne rejlő célra. A normák parancsoló mivolta szintén a pozitívizmus által meghatározott egyik alapvető kategória. Hogyan illeszthető be mármint a jogpozitívizmus tana az európai közösségi jogrend alapelvei közé? Bengoetxea rámutatott, hogy mielőtt a Római Szerződés megszületett volna, nem létezett az a parancsoló hatalom, amelytől a Szerződésben tételezett normák eredeztethetőek lennének. Más néven nem volt kibocsátója a másodlagos közösségi jogforrásoknak. Ez tehát Bengoetxea szerint egy paradoxona a jogpozitívizmusnak: míg egyik oldalon azt állítja, hogy a szuverén hatalma egy és oszthatatlan, és az állam minden jogi norma forrása, addig nem tud mit kezdeni ebben a szigorú rendszerben azzal a jelenséggel, ha az állam önmagát korlátozva szuverenitását megosztja egy általa kreált jogi entitással, amely – az eredeztető állam szuverenitás-részén túlmenően – saját önálló szuverenitással bír.²⁴

A jogpozitívizmus talaján álló érvelések mindig a *de lege lata*-ból indulnak ki, a már meglévő, tételezett jogi normákból, a *de lege ferenda*-t pedig, a megalkotandó jogot figyelmen kívül hagyják. Ez felveti annak a kérdését, hogy vajon az Európai Bíróság tevékenysége ezek szerint nem is tekinthető pozitív jogi alapokon állónak? A Bíróság ugyanis nem csupán arra tekintett a jogesetek eldöntése során, hogy milyen tételes norma áll a rendelkezésére, hanem arra is, hogy a rendelkezésére álló inkább irányelveknek tekinthető princípiumok alapján merre kell továbblépnie az Uniónak, és neki, mint a jog érvényesüléséért felelős intézménynek, mely tételeket kell rögzítenie ahhoz, hogy a létező jogrend normái érvényesüljenek.

A legújabb pozitívista elméletek²⁵ már a jogi folyamatnak a központjába nem a jogalkotást, hanem a jogalkalmazást állítják: a jog dinamikus aspektusa a jogalkalmazás révén jön létre, és

²³ Fülöp Botond: *A közösségi jog létrejötte, fejlődése, különös tekintettel az Európai Bíróság jogfejlesztő tevékenységére*. In: Jogiforum.hu 2001. November 21. 13-14. o.

²⁴ J. Bengoetxea: I.m. 25-26. o.

²⁵ S. Guest (ed.): *Positivism today*. Brookfield, Dartmouth 1996 ; valamint A. Marmor: *Interpretation and Legal Theory*. Clarendon Press Oxford 1994

az azt megelőző statikus állapot bizonyos szempontból érdektelen: hiszen nem alkalmazott, tehát nem élő.²⁶ A jogrendszer léte tehát nem önmagában értékes: a jogi normák által tételezett célok és értékek megvalósításán keresztül válik azzá. Az Unió vonatkozásában azonban nem szabad alábecsülnünk annak a fontosságát, hogy a közösségi jogrendszert a Bíróság új, önálló jogrendszerként ismerte el.²⁷ Ez a megállapítás ugyanis megalapozta és megszilárdította nemcsak a közösségi jog, hanem az annak értelmezésére és tiszteletben tartására hivatott Bíróság pozícióját is. Az Európai Unió Bírósága kijelentése alapján beszélhetünk tehát az Európai Unió jogrendjéről, mint önálló jogrendszerről. Vizsgáljuk meg, hogy ez az új jogrendszer milyen mértékben felel meg a jogrendszer fogalmához kapcsolódó két másik kritériumnak: a teljesség és a konzisztencia követelményeinek.

2.1.3 A jogrendszer teljessége és konzisztenciája

A jog maga, minthogy társadalmi viszonyokat tükröz, és azokat szabályozza, mindenképpen bizonyos értékrendet, ideológiát foglal magában: az Európai Közösséget létrehozó Szerződés pl. a szabad kereskedelem jegyében fogant. Az ideológia azonban önmagában nem jogi tényező. Szerepe és meghatározó fontossága a teleologikus jogértelmezés során bukkanhat a felszínre, és válhat meghatározó iránytűvé. Noha az ideológia kevés ahhoz, hogy pusztán léte egy bizonyos normahalmazt rendszerré formáljon, fontos szerepet játszik abban, hogy a normákat összefogja, és tartalmi egységbe foglalja azokat.

Létezik olyan teória, amely szerint egy jogrendszer normái mindig konzisztensek, és minden látszólagos ellentmondás kiküszöbölhető és kiküszöbölendő a jogi értelmezés eszközével.²⁸ Ez az elgondolás arra az előzetes feltevésre épül, hogy a jogrendszer teljessége már létrejövetelekor, megalkotásakor megállapítható. MacCormick szerint viszont a jogrendszer teljessége nem állapítható meg előzetesen, csak utólagosan a bírósági döntésben a jogi érvek koherenciája által.²⁹ Csak akkor beszélhetünk a jogrendszer teljességéről, ha a logikai érvelés láncszemei hiánytalanul kapcsolódnak egybe. Enélkül legfeljebb feltételezhetjük azt.³⁰

²⁶ J. Bengoetxea: I.m. 28.o.

²⁷ *Van Gend en Loos* ügy

²⁸ J. Bengoetxea: I.m. 46.o.

²⁹ N. MacCormick: *Rhetoric and the rule of law : a theory of legal reasoning*. Oxford University Press. Oxford ; New York. 2005. 127 – 132. o.

³⁰ Bővebben ld. D. Lyons: *Moral Aspects of Legal Theory – Essays on Law, Justice and Political Responsibility* Cambridge University Press, Cambridge. 1993. 111 – 116. o.

A jogrendszer teljessége a jogrendszer fogalmának egyik kritériuma, amelynek azonban Raz szerint több aspektusa van: elsőként az érvényesség teljességét vizsgálja meg. A kérdéses norma létét egy másik normából eredezteti, ami azt is jelenti, hogy a norma léte önmagában feltételezi, hogy egy normacsoport-rendszerhez tartozik.³¹ A második aspektus a tartalmi teljesség aspektusa már jóval problematikusabb: ennek a kritériumnak a teljesülése azt jelentené, hogy a jogrendszerben felmerülő valamennyi releváns esetre van a rendszeren belül megoldás. Nagyon fontos a „releváns“ kitétel, mert a jogrendszerben kikerülhetetlenek bizonyos joghézagok, amelyek a társadalmi valóság állandó változásából erednek. Ahogy Lábady Tamás írja, a jogalkalmazás sokrétű műveletében az első lépés a releváns tényállás megállapítása. A bíró csak ezután fordul a jogszabályok világa felé.³² A „*tertium non datur*“ elve szerint nincs harmadik lehetőség: minthogy a normák alkotják a jog teljes egészét, és a jog egésze meg van alkotva, a joghézag nem létező kategória, mert amire nem vonatkozik norma, az nem tartozik a jogrendszerbe, és így, mint rendszeren kívül eső, nem minősül hézagnak. Ez a megközelítés azonban túlságosan leegyszerűsítő, és mint ilyen, a valóságnak nem felel meg. Az elméleti elgondolások és kategóriák ugyan szükségesek és hasznosak a kutatáshoz, mivel viszonyrendszerük alapján tudunk tájékozódni, ám mindig tudnunk kell, hogy az elméletek csupán segédeszközök a valóság feltárásához, az elméletek maguk nem azonosak a valósággal. A legtöbb jogelmélet egységes abban, hogy a jogrendszer jellemzője a döntések eljárásjogi teljessége: a jog ezek szerint teljes, mert bármilyen kérdés, ami felmerül, a bíróság által megválaszolásra kerül.³³ Ez a szemlélet már sokkal gyakorlatiasabb: az eljárásjogi teljesség azért is elengedhetetlen kritériuma egy létező jogrendszernek, mert ha a normákkal kapcsolatos kérdésekre nem nyújt választ a jogrendszer, akkor egy teljesen hipotetikus rendszerrel állunk szembe. Márpedig a jog feladata és rendeltetése a valós társadalmi viszonyok rendezése, ezért a jog a valóságtól elrugaszkodottan nem töltheti be feladatát.

³¹ J. Raz: *The Concept of a Legal System – an Introduction to the Theory of a Legal System*. Clarendon Press Oxford, 1990. 168 – 186 . o.

³² Lábady T.: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest, Pécs. 1997. 215. o.

³³ J. Bengoetxea: I.m. 43-45. o.

2.1.4 Az Európai Unió jogrendjének teljessége

Az Európai Közösségek jogrendszerének alapját képező Római Szerződés eredeti formájában tartalmilag távolról sem tekinthető teljesnek. Azáltal azonban, hogy a Bíróság minden felmerülő kérdésre választ adott, az Európai Unió jogrendszerének nem csupán az eljárásjogi aspektusát erősítette,³⁴ hanem a tartalmi teljességhez is jelentősen hozzájárult. Az általa tételezettekre való hivatkozással pedig – noha az angolszász értelemben véve nem beszélhetünk közösségi precedensrendszerről – önmaga és az uniós jogrendszer legitimitását párhuzamosan építette.

Mínt hogy a jogászok általában a jogrendszer teljességét alapvetőnek tekintik, elvárják, hogy a bírói ítéletekben is ez a feltevés érvényesüljön. A bírósági ítéleteknek jól megalapozottnak és indokoltnak kell lenniük azáltal, hogy a jogrend általános elveire hivatkoznak. A jogrendszer konzisztenciájára való hivatkozás a bírói ítélet legitimitásának egyik forrása.³⁵

Az Európai Unió jogrendszere tehát egy eljárásjogilag teljes, tartalmilag pedig egyre kiteljesedő jogrendnek tekinthető, amelyen belül az egyes rendelkezések logikusan és konzisztensen kapcsolódnak egymáshoz. A jogrendszer teljessége vizsgálható egy másik aspektusból is: az elmélet megkülönböztet nyitott és zárt jogrendszereket.

2.1.5 Nyitott és zárt jogrendszerek

A jogrendszerekkel kapcsolatos további vizsgálódási szempont lehet tehát azok nyitott vagy zárt volta annak függvényében, hogy mennyire kezeli rugalmasan a rendszeren belül felmerülő kérdéseket és milyen mértékben képes adaptálódni a változó folyamatokhoz és társadalmi igényekhez.

Az angolszász jogrendszer e szempont szerint nyitottnak tekinthető, mert az esetek megoldása során a kiindulópont maga a tényállás, amelyet elemezve az angol bíró megvizsgálja, létezik-e a konkrét esetre kötőerővel rendelkező precedens. A bírónak meg kell találnia a jogot („*to find the law*”), amely a felmerülő jogesetre megoldást kínál.³⁶ Az angolszász jogi szabályozás

³⁴ K. Lenaerts, D. Arts, I. Maselis, R. Bray (eds.): *Procedural Law of the European Union*. Sweet & Maxwell, London 2006

³⁵ 6/64. sz. ügy *Flaminio Costa v. ENEL* [1964] ECR 01141 (a továbbiakban: *Costa v. ENEL* ügy)

³⁶ Az ősi *common law*-ról bővebben lásd még: H.J.S. Maine: *Ancient Law*. 1861. http://en.wikisource.org/wiki/Ancient_Law

jellegéből adódóan nem szakítható el a tényállástól. Csakis a tények teljes és kimerítő ismerete biztosíthatja az igazságot szolgáltatató jog megtalálását. A jog – fogalmaik szerint – nem választható el a tényektől, a megoldás ugyanis azoknak a függvényében alakul. Nincs általános érvényű képlet: minden eset egyedi, és a különböző tényállásokból indukció útján jutnak el a megoldásig.³⁷ A nyitottság tehát azt jelenti, hogy az alapelv nem az, hogy a tényállást kell belegyömöszölni egy már előre elkészített keretbe, hanem pont fordítva: a jogszabályi keretet alakítja a tényálláshoz. Ahogy Holmes megfogalmazta: A *common law* jogrendszer a tapasztalat talaján áll: „A jogélet nem a logikáról szól, hanem a tapasztalatokról.”³⁸

A római-germán jogcsalád ezzel ellentétben egy koherens, zárt jellegű rendszer.³⁹ Elméletileg a létező tételes jogszabályok megfelelő interpretációja által válasz adható minden felmerülő jogkérdésre. A megfelelő jogi norma megtalálása azonban korántsem jelenti automatikusan a felmerülő vitás ügy megoldását. A jogszabály ugyanis – a *common law* jogászok kedvelt hasonlata ellenére – nem egy általánosan működő képletet kínál, amelybe mindig minden jogeset tényállása behelyettesíthető, és ily módon percek kérdése a megoldás megismerése.⁴⁰ Az a naiv hit, miszerint a kodifikáció gyógyír a jogrendszerben rejlő örökös bizonytalanságokra, a felvilágosodás korára nyúlik vissza, amikor a tudósok és filozófusok a ráció jegyében megtalálni vélték a megoldást az emberi élet örök és állandó, tökéletes szabályozására – kezdi értekezését némi iróniával Hahlo. Ezen teória igazságát azonban megdöntötte a gyakorlat, amely során kiderült, hogy egyetlen kódex – legyen az bármily átfogó és precíz – nem képes a jövőre nézve minden felmerülő kérdést szabályozni. Az ember képességei korlátozottak. Nem láthatunk a jövőbe, és azt sem láthatjuk, hogy milyen lehetséges szituációk fordulhatnak elő az elkövetkezőkben. Azonban ha mindez mégis lehetséges volna, az továbbra is lehetetlen feladat lenne, hogy mindezen elképzelhető jövőbeni helyzet jogi szabályozását teljesen tisztán és egyértelműen fektesse le a törvényalkotó. Az sem igaz továbbá, hogy a tételesen lefektetett normákból logikusan és

³⁷ R. David: I.m. 360-365. o.

³⁸ O.W. Holmes: *The Common Law*. Little, Brown and Co. Boston. 1881. Reprinted: American Bar Association. 2009. 1. o.

³⁹ Ld. még: F. Wieacker: *Foundations of European Legal Culture*. In: V. Gessner, A. Hoeland, Cs. Varga (eds.): *European Legal Cultures*. Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures. Dartmouth – Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney. 1996. 48-62. o.

⁴⁰ A jogértelmezés átfogó jellegéről és a nyitott és zárt jogrendszerekről lásd bővebben: Péteri Z.: *A jogalkalmazók felelősségéről*. 221-226. o.

egyértelműen következik az az egyetlen ésszerű magyarázat, értelmezés, amely a konkrét jogvitára tökéletes megoldást kínál. Ha ez így lenne, akkor minden jogrendszer, amely ugyanazokat az elveket veszi alapul, minden esetben ugyanarra a következtetésre jutna, és minden jogrendszer, amely némiképp eltérő alapelveket tesz a magáévá, teljesen különböző döntést hozna ugyanazon esetekben. Közös nevező minden kodifikált jogrendszerben az a tény, hogy a szabályozó norma szükségszerűen tág keretek között értelmezendő, hiszen lehetetlenség volna minden egyes elképzelhető esetet külön-külön szabályozni. Ebből az következik, hogy a szabályozás szinte csak valamiféle irányt szab a jogalkalmazónak, és az adott lehetőségeken belül a bíró feladata a konkrét döntést meghozni. Hahlo úgy véli, ez a kontinentális jogrendszerek egyik legnagyobb ellentmondása. Hiszen amíg a római-germán alapokon álló jogcsaládok alapelve, hogy a bíró pusztán a jogot alkalmazza, mintegy ráilleszti a megfelelő szabályozást a kérdéses jogesetre, addig valójában a jogszabály adta keretek olyan tágak, hogy akár elismerik, akár nem, a bíró kénytelen maga betölteni a konkrétum és az absztrakció közötti űrt, máskülönben képtelen betölteni hivatását.⁴¹ Sacco egy optikai csalódáshoz hasonlítja a kódexeket körüllegő jogbiztonság képzetét, amelynek pusztá léte azt az érzetet kelti, hogy a norma szavain már nem kell semmit értelmezni, azok pontosan illeszkednek minden aktuálisan felmerülő helyzetre.⁴² A jogszabály egy keretet biztosít a jog alkalmazójának, amelyen belül maradva bizonyos diszkrecionális joga van, hiszen hacsak nem akar a törvényhozó a túlzott kazuisztika hibájába esni – amely egyébként sem lehet soha kielégítően precíz – kénytelen valamiféle mozgásteret biztosítani a jogalkalmazó számára. A római-germán jogcsaládba tartozó jogalkotók tehát mindig egyensúlyra törekszenek, amely azáltal érhető el, hogy egyszerre két irányból kell egymás felé haladni: a túlzottan aprólékos és részletekbe menő szabályozás felől az általánosság felé az egyik oldalon, a másik oldalon pedig a túlzottan nagy bírói szabadság felől a szűkebb keretek felé. Az így megtalált egyensúly tehát sokkal összetettebb, mint azt egyes *common law* szerzők vélik,⁴³ hiszen korántsem arról van szó, hogy a bíró csupán egy jogalkalmazó gépezet, hanem az ő feladata egyben az is, hogy őrizze a mérleg egyensúlyát, nehogy az egyik vagy másik irányba kibillenessen. Ha egy adott jogszabály precízebb, vagy éppen általánosabban fogalmaz, ez a bíró mozgásterének szűkítését vagy tágítását adja, mely eltérés a középponttól értendő.

⁴¹ H.R. Hahlo: *Here lies the common law: Rest in peace*. 30 Modern Law Review. 1967. 241, 246-253. o.

⁴² R. Sacco: *La comparaison juridique au service de la connaissance du droit*. Economica. Paris. 1991. 201. o.

⁴³ J. H. Merryman: *The civil law tradition*. 2nd Edition Stanford University Press. Stanford, Ca. 1985. 36. o.

Mindig biztosított tehát valamiféle bírói mérlegelés. Kérdéses csupán a szabadság mértéke lehet. Mégis, a megközelítés alapján a kontinentális jogrendszer inkább tekinthető zártnak, hiszen nem a jogot alakítja a tényekhez, hanem a tényálláshoz keresi a már előre megformázott jogszabályt.

Az Európai Közösségek jogrendszere Bengoetxea szerint nyitott, ahogy azt a jogforrásai is tükrözik. A bírósági ítélezések fényében utólagosan viszont megállapítható az európai jogrendszer koherens mivolta,⁴⁴ ahogy azt a következő fejezet is bemutatja. A módszereket tekintve a „hogyan” kérdésében létezhetnek eltérő megoldások, a jogrendszer nyitottsága azonban nem azt jelenti, hogy valamiféle kusza egyveleg alapján zajlik a jogérvényesítés: a koherencia kritériuma mind a nyitott, mind a zárt jogrendszert kötelezi.⁴⁵ Vizsgáljuk meg az Európai Unió sajátos jogrendjét, amelyen belül a kutatásom középpontjában álló intézmény, az Európai Bíróság mérlegelési tevékenységét végzi.

2.1.6 Az Európai Unió jogrendszere – az értelmezendő joganyag

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az Európai Unió jogrendszere egy nyitott, koherens, fiatal jogrendszer. Minthogy az Európai Unió különböző, saját nemzeti jogrenddel bíró tagállamok közössége, a számos eltérő jogi megoldás adta sokszínűséget a közösségi szintű jogalkotás és jogalkalmazás mindig figyelembe veszi. A jogalkalmazó tevékenységét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy pl. az előzetes döntéshozatalai eljárás során a vázolt tényeket és az ügyel kapcsolatban feltett kérdéseket az Európai Unió Bírósága csak akkor értheti meg, ha az ügyet az érintett tagállami jogrendszer ismeretének fényében értelmezi. Adott kifejezés más-más jogrendszerben más-más jogintézményt takarhat, illetve megfordítva is igaz: egy jogintézményt eltérő jogrendszerek eltérő elnevezéssel illetnek. Ilyen pl. a főtanácsnoki pozíció.⁴⁶ Nem ritka az az eset sem, hogy a kérdéses jogintézményt nem minden tagállam joga ismeri. A tagállamok jogrendszerei közötti eltérésnél azonban vizsgálódásunk tárgya szempontjából sokkal fontosabb annak megállapítása, hogy az Unió jogrendszere – noha nyilvánvalóan a tagállamok jogi kultúrájának gyökeréből táplálkozva – egy saját *sui generis* jogrendszert alkot, aminek részét képezi egy sajátos terminológia is, amely nem

⁴⁴ J. Bengoetxea : I.m. 48.o.

⁴⁵ A koherenciáról ld. még: D. Lyons: I.m. 111-116. o.

⁴⁶ A főtanácsnok szerepéről lásd bővebben: N. Burrows, R. Greaves: *The Advocat General and EC Law*. Oxford University Press. Oxford. 2007.

azonosítható egyik tagállam jogi terminológiájával sem. Nem csupán a terminológia az Európai Unió jogrendszerének a sajátja, hanem a speciális *terminus technikusok* által fedett jogintézmények, jogi megoldások, amelyek már csak azért sem vethetőek össze a nemzetállamok tradicionális jogintézményeivel, mert az Unió esetében nemzetállamok közösségéről van szó, amely sokkalta szerteágazóbb entitás, mint egy egységes nemzetállam. Az is gyakori jelenség, hogy bizonyos kérdéseket közösségi szinten egyáltalán nem szabályoztak, tagállami szinten viszont részletes szabályozás tárgya.⁴⁷

Mielőtt az egyes módszereket megvizsgáljuk, vegyük közelebről szemügyre azt a közeget, amelyben a közösségi jogértelmezés történik. A jogalkalmazói tevékenység mindig egy normatív jogi rendszer keretei között történik. Ez a normatív jogrendszer adja meg azokat a kereteket, amelyek között a bíróságok jogalkalmazói feladatukat ellátják, diszkrecionális jogkörüket gyakorolhatják. A közösségi jog vonatkozásában felmerül az a kérdés hogy vajon a közösségi jog normatív jogrendszernek tekinthető-e, és amennyiben a válasz igenlő, úgy a következő feladat annak megválaszolása, hogy ez a normatív jogrendszer milyen mértékben határolja be a bírói tevékenységet.

A Bíróság a *Van Gend en Loos* ügyben mondta ki a közösségi jog közvetlen hatályát, a *Costa v. ENEL* ügyben pedig annak elsődlegességét állapította meg.⁴⁸ Az elsődlegességi doktrina tulajdonképpen a közvetlen hatály elméletének logikus folytatása.⁴⁹ A *Van Gend en Loos* ügyben⁵⁰ a Bíróság kimondta, hogy az Európai Közösség jogrendje egy új önálló jogrend, amely az egyénekre is jogokat ruház, és ezek érvényesülését a tagállami bíróságoknak kell biztosítaniuk.⁵¹ A *Costa v. ENEL* ügyben a Bíróság kimondta, hogy az Unió valódi hatalmának forrása az állami hatáskörök részleges átruházása, illetve ezáltal a tagállami szuverenitás korlátozása. Ha az Unió a tagállami hatáskörökből részesült, akkor ezen hatáskörök vonatkozásában meg kell adni számára a polgárok közvetlen kötelezésének, illetve jogokkal való felruházásának lehetőségét, hiszen csak ebben az esetben biztosítható,

⁴⁷ L.N. Brown, T. Kennedy: *The Court of Justice of the European Communities*. Sweet & Maxwell. London, 2000. 5th edition 338. o.

⁴⁸ 26/62. sz. ügy *Van Gend en Loos* ügy; 6/64. *Costa v. ENEL* ügy. Bővebben lásd még: J. H. H. Weiler: *The Community System: The Dual Character of Supranationalism*. Yearbook of European Law. 1982. 267-306. o.

⁴⁹ Kecskés L., Lomnici Z., Maczonkai M.: *Az Európai Közösségek Bírósága*. Budapest, 2001. HVG Orac Kiadó. p. 218

⁵⁰ 26/62 *Van Gend en Loos* ügy

⁵¹ Kecskés L., Lomnici Z., Maczonkai M.: I.m. 219. o.

hogy a Közösségre történő hatáskör-átruházás ne járjon a jogi szabályozás hatékonyságának jelentős csökkenésével azáltal, hogy a hatáskör birtokosának, az Uniónak az akaratát a tagállamok akaratától tegyék függővé.⁵²

Az Európai Unió jogrendszere normatív jogrendszernek minősül, és mint ilyen, szükségszerűen bizonyos korlátokat jelent a jogalkalmazás során. Canor szerint a normatív jogrendszerek korlátozó szerepének lényege abban áll, hogy leszűkítik azon tények körét, amelyeket a bíró a döntés meghozatala során döntő jelentőségüként figyelembe vehet. Ez a limitáció két síkon is értelmezhető. Egyrészt horizontális dimenzióban, amennyiben a jogrendszer normái bizonyos jogi kategóriákhoz kapcsolódnak, minden újonnan felmerülő jogi kérdés vagy problémakör tehát egy már létező norma kategóriához kapcsolható. Vertikális értelemben pedig ez a keret abban nyilvánul meg, hogy minden egyes jogi kategória egy olyan alapvető jogi elven nyugszik, amelyből további alrendszerek, a normatív hierarchia alsóbb szintjén elhelyezkedő normák vezethetőek le. Megállapítható tehát, hogy a normatív jogrendszer lételeme a normák között meglévő belső koherencia, és ez a koherencia az, ami minden egyes bírói ítélelhozatal során elsődleges fontosságú követelményként jelenik meg. A koherencia követelményének akkor felel meg a döntés, ha az – még ha széles mérlegelési jogkör alkalmazásával is, és nem csak a betű szerinti tartalmat figyelembe véve – összhangban áll a jogrendszer összességével. A jogrendszer alapvető kritériuma a benne foglalt normák koherens, egymással harmóniában levő, egymáshoz illeszkedő hálózata.⁵³

Ennek a koherenciának a megteremtésében a tagállami jogrendszerekben jelentős szerepe van a nemzeti alkotmánynak. Fülöp Botond megfogalmazásában „*az alkotmány politikai értelemben nem más, mint a status quo rögzítése, egy politikai rezsím deklarációja a fennálló, vagy általa bevezetni szándékozott rendszer jogi legalizálása érdekében. Az alkotmány tehát egy már létrehozott és regnáló rendszer stabilitásának jogi kifejeződése, így fogalmilag kizárt alkotmányról beszélni egy még formálódó, fejlődő, kialakulóban lévő politikai rendszer esetében.*” Ugyanakkor ő is rámutat, hogy egy formálódó rendszert leginkább meghatározó szabályok is rendelkezhetnek az alkotmányokra emlékeztető jellemzőkkel.⁵⁴ Jelen sorok írójában némi kétség merült fel a fenti definíció olvasásakor. Noha a disszertációnak nem

⁵² Fülöp B.: I.m. 17. o.

⁵³ I. Canor: *The Limits of Discretion in the European Court of Justice*. Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Baden. 1998. 127. o.

⁵⁴ Fülöp B.: I.m. 6. o.

témája az alkotmány fogalmának meghatározása, mégis fontos hangsúlyozni, hogy az alkotmány – csakúgy, mint a jog egésze – szerves része annak a társadalomnak, amelynek az alapvető viszonyainak jogi keretét adja. Az alkotmány ugyan minden más jogszabályhoz hasonlóan, de minden más jogszabálynál erőteljesebb hangsúllyal a jogi stabilitást célozza, a változás és a formálódás mégsem lehet fogalmilag kizárt az alaptörvény esetében sem.

Fülöp Botond szerint a joguralom megvalósulásához szükség van egy olyan független intézményre, amely: (i) meghatározza a jogforrási hierarchiát; (ii) hatásköri vitában döntési jogosultsággal bír; valamint (iii) a jogrendszer szabályainak hiteles értelmezését végzi. Mindezek a hatáskörök megtalálhatóak az Európai Bíróság hatáskörében. Fülöp szerint azonban azért fontos megkülönböztetni egy fejlődő politikai rendszer kvázi-alkotmánybíróságát egy általa valódinak nevezett alkotmánybíróságtól, mert míg ez utóbbi egy „*regnáló rendszer stabilitását biztosítja*”, addig az előbbi óhatatlanul hozzá fog járulni a kialakulóban lévő rendszer felépítéséhez, és így több lesz, mint alkotmánybíróság: alkotmányozó bírósággá válik.⁵⁵ Ez a gondolatmenet azt veszi kiindulási alapul, hogy a jogrendszer stabil és állandó. Jelen sorok írója szerint az alkotmánybíróságok, sőt az alsóbb szintű bíróságok is „*alkotmányozó bíróságnak*” tekinthetők abban az értelemben, hogy ítéleteikkel folyamatosan formálják a meglévő jogrendszert. Természetesen, a formálás ereje, intenzitása jelentősen eltér egy alkotmánybíróság és egy alsóbb fokú bíróság esetében, meglátásom szerint azonban az alkotmány értéke nem pusztán a megváltozatathatlanság. Az alkotmányban foglalt értékek örökérvényűek ugyan, de az alkotmány maga nem egyenlő ezekkel az értékekkel, és az alkotmány változása valamilyen szinten szükségszerű is, hiszen, ahogy Lábady Tamás idézetében József Attilától olvashatjuk: „*s láttam, hogy a törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol.*”⁵⁶

Voltak ugyan olyan vélemények is, amelyek szerint az Európai Közösségek jogrendszere még nem autonóm,⁵⁷ ezek a vélemények azonban egyre halkulnak, különösen a Lisszaboni Szerződés⁵⁸ hatályba lépését követően. A közösségi jogrendszer talán még nem ért el egy

⁵⁵ Fülöp B.: I.m. 7. o.

⁵⁶ József Attila: Esmélet. Idézi: Lábady T.: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest, Pécs. 1997. 216. o.

⁵⁷ A. Dyèvre: *The Constitutionalization of the European Union: discourse, present, future and facts*. European Law Review Vol. 30, 2005 172. o.

⁵⁸ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2008/C 115/01

olyan szintet, ahol a normák teljes mértékben zárt rendszert alkotnak, és valóban minden jogi problémakörhöz létezik hozzárendelhető norma, nincsen továbbá pontosan definiált módszertana a normák értelmezése tekintetében. Nyilvánvalóan a jogrendszer abszolút zártsága egyetlen jogi közegben sem kívánatos, és nem is elérhető cél, hiszen a jogrendszer csak saját, mindenkor változó társadalmi közegén belül teljesebben ki és töltheti be funkcióját. A konstans változások és az újabb és újabb kérdések azonban megkövetelik, hogy a jogrend nyitott legyen az új befogadására. A teljes változtathatlanság eleve halálra ítélt gondolat. Összevetve a közösségi jogrendszert a tagállami jogrendszerekkel, kétség kívül megállapítható, hogy a tagállami jogrendszerek sokkal koherensebbek, normáik sokkal szisztematikusabban felépültek, mint közösségi szinten.⁵⁹ Ez azonban önmagában semmit sem von le az európai jogrend fontosságából, különösen ha felidézzük, hogy az évszázados múlttal rendelkező tagállami normákhoz képest az Európai Unió jogrendje alig több mint ötven esztendő múlta tekinthet vissza.

2.1.6.1. Az Európai Unió jogrendjének sajátosságai

Vizsgáljuk meg röviden az Európai Unió jogrendszerének azokat a sajátosságait, amelyek megkülönböztetik a tagállami jogrendszerektől. Tartalmi szempontból az Unió joga a tagállamok közös belső joga inkább, és nem államok közötti jog.⁶⁰ A Szerződés – keretszerződésről lévén szó – általános jelleggel került megfogalmazásra. Leginkább programszerű vázlatához hasonlítható, a jogi normákra jellemző precíz definíciók mellőzésével. A Szerződés eredetét tekintve nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy megfogalmazása a kontinentális jogcsalád tradícióin alapul, amely ismeri, és – a *common law* jogcsaláddal ellentétben – előszeretettel alkalmazza is az általános jogelvek és generálklauzulák rendszerét. Szintén fontos, hogy a Szerződés alapvetően egy nemzetközi közjogi szerződés formájában jött létre, amely szükségszerűen az aláíró tagállamok közötti politikai kompromisszumok eredményének szülötte. Ennek eredményeképpen magán viseli a kompromisszumokra jellemző lekerékítettség, általános megfogalmazás és éles határvonalak kerülésének stílusjegyeit.⁶¹ A közösségi jogi rendelkezések jellemzően általános, generális jellegűek. A nagy vonalakban meghatározott koncepciók sok részben pontatlanok és további

⁵⁹ I. Canor: I.m. 128. o.

⁶⁰ Bartha Ildikó: *Az Európai Unió joga és a precedensek*. In: Badó Attila, Loss Sándor (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003. 396. o.

⁶¹ T. Tridimas: *The Court of Justice and Judicial Activism*. *European Law Review* Vol. 21. 1996. 204. o.

értelmezési kérdéseket vetnek fel.⁶² A Bíróságnak számos esetben kellett határozatot hoznia egy-egy olyan kifejezés értelmezése kapcsán, amelyre nézve a Római Szerződés nem tartalmazott pontos definíciót. Pl. a mennyiségi korlátokkal azonos hatású korlátozó szabályok fogalma.⁶³ Ennél még fontosabb azonban, hogy a közösségi jogalkotás lassú, akadozó volta miatt a Bíróságnak kellett döntést hoznia olyan kérdésekben is, amelyek jogi szabályozásért kiáltottak.⁶⁴ A politikai konszenzus hiánya és az Európai Parlament kezdeti gyenge pozíciója egyre csak a Bíróság kezében hagyta a döntési kötelezettséget.⁶⁵ A hiányosan megszövegezett Szerződés, amely az Európai Közösségek keretén belül megvalósuló együttműködésnek pusztán az alapelveit fektette le, nem szolgáltat pontos iránymutatásul a nagyon is konkrét kérdések megválaszolásához. Ahogy azt Lord Denning is kifejtette,⁶⁶ az Európai Unió Bíróságának szöveg szerinti értelmezési feladatát jelentősen nehezíti az a tény, hogy – a viszonylagos részletességgel kidolgozott nemzeti jogszabályokhoz képest – a Szerződésben hiányzik az újonnan bevezetett terminológiák meghatározása.⁶⁷ Míg különösen az angolszász országokban jelentős szerepe van a különböző jogértelmezést segítő lexikonoknak és értelmező szótáraknak, vagyis az elmélet és a gyakorlat legnevesebb művelői által kidolgozott iránymutatásoknak, ilyen, vagy ehhez hasonló segédeszköz nem áll az Európai Közösségek Bíróságának rendelkezésére. Az Európai Unió Bírósága helyzete a tagállami bíróságokhoz képest azért is nehezebb, mert igen ritka az olyan eset, hogy csupán egy adott szöveg vár értelmezésre. Az esetek többségében ugyanazon szövegrészletnek vagy rendelkezésnek az – olykor igen jelentős mértékben – eltérő fordításából kell a Bíróságnak dolgoznia, és a más-más irányba mutató jelentéseket egységes tartalommal formálnia.⁶⁸

⁶² A. Albors Llorens: *The European Court of Justice, more than a Teleological Court*. The Cambridge Yearbook of European Legal Studies. Vol. 2, Hart Publishing, Oxford – Portland OR 1999. 377. o.

⁶³ 8/74. sz. ügy *Procureur du Roi v. Dassonville* [1974] ECR 837 (a továbbiakban: *Dassonville* ügy)

⁶⁴ M. L. Volcansek (ed.): *Judicial Politics and Policy-making in Western Europe*. Frank Cass. London, 1992. 117-119. o.

⁶⁵ A. Albors Llorens: I.m. 378. o.

⁶⁶ Idézi: L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 321-322. o.

⁶⁷ Ilyen, a Szerződésben nem definiált terminológia pl: a tagállamok által elfogadott általános jogelvek, a munkavállaló, az erőfőlényvel való visszaélés, a vámokkal azonos hatású díjak fogalma. In: L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 325. o.

⁶⁸ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 327. o.

Az Európai Unió Bírósága többször is megfogalmazta azt az álláspontját, hogy önmagában a szöveg szerinti értelmezés nem elegendő.⁶⁹ Nem csak akkor kell azonban a következő szintű értelmezési módszerhez folyamodni, amikor az előző módszer eredményei bizonytalanok és további kérdéseknek engednek teret. Abban az esetben, ha az adott rendelkezés megfogalmazása tiszta, világos és egyértelmű, akkor is be kell tekinteni a szavak általánosan elfogadott értelme mögé, és megkeresni a norma megalkotásában szerepet játszó célgondolatot. Sokszor ugyanis csak itt találja meg a jogalkalmazó azt a háttér-ideát, ami alapul szolgálhat a felmerülő kérdés teljes értékű megválaszolásához. Ez a szemlélet a Bíróság hozzáállását tükrözi, mely szerint neki, mint közösségi jogalkotónak dinamikus jogértelmezést⁷⁰ kell folytatnia annak érdekében, hogy betölthesse a ráruházott szerepet, ti. a Szerződés értelmezőjének és az Európai Unió kvázi-alkotmányozói hatalmának szerepét.⁷¹

Az Európai Unió Bírósága kiemelkedő szerepet játszott abban, hogy az Európai Közösségek alapjait lefektető Római Szerződés rendelkezéseit és az abban foglalt célokat alapul véve és kibontva mára kialakuljon egy teljes – ám nyitottságát a mai napig megőrző – igazi európai közösségi jogrendszer. Sokrétű feladatát olyan módon teljesítette, hogy az ítéletek meghozatala során több szempontból közelítette meg az egyes kérdéseket, és így hozhatott olyan döntést, amely valóban illeszkedett a jogrend tételezett normáihoz és céljaihoz. Az Európai Bíróság nevében hordozza a montesquieu-i három államhatalmi ág egyikét: a bírói hatalmat. Ahhoz, hogy megérthessük, miért egyedi és kiemelkedő az Európai Bíróság szerepe, tisztában kell lennünk ennek a jogalkalmazói minőségnek az eredeti formájával. A korábbi és a más jogrendszerekre jellemző modellek bemutatása hozzásegít bennünket a bírói kreatív jogértelmezés és különösen a közösségi bírászkodás jelentőségének, a fejlődés irányának megértéséhez.⁷²

2.2 Jogalkotás és jogalkalmazás viszonya Európában – A bíró szerepe

⁶⁹ C-6/60. sz. ügy *Humblet v Belgium* [1960] ECR559

⁷⁰ Ezt a jelenséget Posner „alkalmi jogalkotásnak” nevezi. In: R. A. Posner: *How Judges Think*. Harvard University Press, Cambridge. 2008. 78-121. o.

⁷¹ I. Canor: I.m. 51.o.

⁷² Ld. bővebben: H. P. Glenn: *Legal traditions of the world – sustainable diversity in law*. Oxford University Press. Oxford, New York. 2000

„Jogalkalmazás alatt legáltalánosabban azt értjük, hogy az életre hogyan lehet a jogot ráilleszteni. Ez egy műalkotás, amelyet a bíró végez, amelyben az élet jelenségeit a jog szabályozó, életrendező hivatásával egyensúlyba hozza. Amikor tehát jogalkalmazásról ilyen általános értelemben beszélünk, mindig az eseti bírói döntésekre gondolunk.”⁷³ Másként megfogalmazva: a jogalkalmazási tevékenység összetett folyamat, amelyet akár szakaszokra, akár műveletekre bontunk, annak központi eleme a jogforrás értelmezése.⁷⁴

Miután megvizsgáltuk a jogrendszer fogalmát és ezzel meghatároztuk azokat a kereteket, amin belül a dolgozat további részében felmerülő kérdéseket elemezzük, fordítsuk figyelmünket egy szűkebb aspektusra, és nézzük meg az egyes jogrendszereken belül a klasszikus államhatalmi ágak egyikét – jelen dolgozat szempontjából a legérdekesebbet – a bírák szerepét.

2.2.1 A kontinentális modell – „A törvényhozó szája”

A kontinentális bírói tevékenységnek hagyományosan csak és kizárólag az írott, jogalkotó által tételezett normák szolgálhattak alapul. Ez a kötöttség volt hivatott biztosítani azt, hogy a jogalkalmazó ne hozhasson önkényen alapuló döntéseket, és ily módon semlegessége is biztosítva legyen. Másrésztől – ismét nagyon erős a francia hatás – a bíró ilyen módon történő behatárolása azt a célt is szolgálta, hogy a jogi kérdéseken keresztül a bírónak ne legyen lehetősége politikai, közéletet érintő döntéseket hozni.⁷⁵ A Code Civil híres 4. és 5. cikke kifejezetten megtiltja a bírácoknak, hogy az esetek elbírálása során általános érvényű jogszabályokat alkossanak, továbbá leszögezi, hogy a bíró nem mentesül az ügy megoldásának kötelezettsége alól arra való hivatkozással, hogy a jogszabály nem rendelkezik a kérdésről, vagy homályosan vagy nem kielégítően rendelkezik.⁷⁶ Az ékesszóló Portalis már a Code Civil hatályba lépésekor⁷⁷ pontosan tudta, hogy a jog a maga általános minőségében a bírák konkrét, eseti jogértelmezésére szorul. Leszögezte, hogy a törvényhozó nem tud minden

⁷³ Lábady T.: I.m. 213. o.

⁷⁴ Gombos K.: *Bírói jogvédelem az Európai Unióban*. CompLex Kiadó, Budapest 2009 82. o.

⁷⁵ Lord Howe: *Euro-justice: Yes or No?* YLR Vol.21, 1996. 191. o.

⁷⁶ Article 4. *Le juge qui refusera de juger, sous prétexte du silence, de l'obscurité ou de l'insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.*

Article 5. *Il est défendu aux juges de prononcer par voie de disposition générale et réglementaire sur les causes qui leur sont soumises.*

⁷⁷ 1804. március 21.

lehetségesen felmerülő kérdést előre szabályozni, és nem is szükséges, hogy ezt tegye. A bíró feladata szerinte ugyanis az, hogy a jogelveket realizálja, azokat életre keltse, fejlessze és adaptálja őket olyan esetekben is, amikor a jogszabály szavainak kiterjesztő értelmezésével lehet csak megoldást találni a problémára. A bírónak a törvény szellemét kell megismernie, és ez alapján hozni bölcs és indokolt határozatot, nem pedig kitenni magát annak a kockázatnak, hogy az általa játszott lehetséges szerep vagy a rabszolgáé vagy a lázadóé lehessen csupán.⁷⁸ Cardozo szerint a bíró mérlegelési szabadsága igencsak korlátozott, és a bírói jogalkotás fogalmát egyszerűen túlzásnak tartja, mert a bíróságok elé kerülő esetek kimenetelének kilenc tizede már előre meghatározott a hatályban lévő jogszabályok alapján.⁷⁹

Míg az angolszász rendszerekben a jogalkotó és jogalkalmazó viszonya kollegiális, hiszen egyenrangúnak tekintik egymást, a római-germán jogcsaládra még mindig igaz valamelyest az a megállapítás, miszerint „[a] Kontinensen az államhatalmi ágak elválasztásának elve sohasem jelentette az államhatalmi ágak egyenlőségét.”⁸⁰ A bíró ugyanis továbbra is némiképp alárendelt helyzetben van a törvényhozóhoz képest, és nagyon nehezen vesszük tudomásul azt, hogy a Montesquieu által a „törvényhozó szájának” nevezett bírói hatalom mára önálló testté alakult, amely képes saját akaratát keresztülvinni. A jog alkalmazóinak tevékenységét számos jogtudós és gyakorló jogász vizsgálja, hiszen – főleg a kontinensen – a bíró szerepe nagyon sokáig háttérbe húzódott ennek a híressé vált hasonlatnak megfelelően, amely azonban nem bizonyult időtállóknak.⁸¹

2.2.2 A common law bírái – az angolszász modell

Az angol bírák professzionális minőségükben különböztek az ókori Róma amatőr bírúitól, ítélezési módszerüket tekintve azonban számos hasonlóságot találunk. Mindkét esetben az alap döntés, a „jog megtalálása” nem a professzionális bírák feladata volt, hanem Rómában a iudexé, Angliában pedig a juryé. Ezek mindkét rendszerben praetori illetőleg bírói utasítás szerint jártak el, és mindkét rendszerben valamiféle felsőbb kontroll alatt álltak, amely

⁷⁸ Idézi M.A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe: *Comparative legal traditions*. West Publishing Co. St. Paul, Minnesota. 1985. 214. o.

⁷⁹ B. N. Cardozo: *The Growth of Law*. Greenwood Press. Westport Conn. 1973 c. 1924. 56-80. o.

⁸⁰ F. Rubio Llorente: *Constitutional jurisdiction as law-making*. In: Alessandro Pizzorusso (ed.): *Law in the making – A comparative survey*. Springer Verlag. Berlin, Heidelberg, New York, Tokyo, Paris, London. 1988. 157-175. o.

⁸¹ C.L. de Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Fordította: Csécsy Imre és Sebestyén Pál. Budapest. 2000. 248-261. o.

behatárolta cselekvési lehetőségeiket: Rómában a praetori edictumnak, Angliában a királyi rendeletek és writok előírásainak kellett megfelelniük.⁸² A szokás általában eldöntötte, hogy mit kell tenni, és hogy kinek kell ezt megtenni. Ebben az időben még nem beszélhetünk a mai értelemben vett államhatalmi ágak elválasztásáról – helyette a *Rule of Law*, a joguralom volt a meghatározó alapelv.⁸³ A bírák személyes autoritása és az őket övező nagyfokú tisztelet már a kezdeti időkben megszilárdult. Kontinentális jogászként talán némi csodálkozással olvassuk azokat a véleményeket, melyek a bírákat szinte az egekig magasztalják. Erre a jellegzetes meggyőződésre az egyik legjobb példát John Henry Merryman kínálja, aki az angolszász bírákat mint a nemzet hőseit, a társadalom atyjait jeleníti meg.⁸⁴ Ennek a rendkívüli tiszteletnek az az oka, hogy az angolszász jogrendszer a bírák kezében formálódott, az ő jogalkalmazói tevékenységük tette azzá, ami. A szerző hozzáteszi azt is, hogy az angolszász megközelítés szerint a hivatalos törvényhozói folyamat valójában csak valamiféle mellékes, kiegészítő tevékenység, egyfajta „nyersanyag”- szolgáltatás, amelyből aztán a bírák formálják meg a jogi szabályokat, az egész jogrendszer alapját és irányát. „*A bíró nagyon fontos személy.*” – nyomatékosítja többször is. Ezzel a megközelítéssel gyökeresen ellentétes a civil law jogrendszer által a bíróról alkotott kép. Merryman nem túl hízelgő véleménye szerint a kontinentális bíró nem több egy hivatalnoknál. A lényeges különbség okának eredetét az ókori római hatásra vezeti vissza, hiszen a római praetor nem jogi szakember volt, és egyáltalán nem volt jogosult jogot alkotni (*Praetor ius facere non potest*), lehetőségei igen korlátozottak voltak. A történelem folyamán aztán ez a szerep megerősített, hiszen az államhatalmi ágak elválasztásának elve a bírót továbbra is szigorúan a törvényhozó akaratának alárendelten kezelte. A bírák tehát nem jogosultak a jogszabályban fellelt kétértelműségeket vagy értelmetlenségeket kellő interpretációval feloldani, hanem ilyen esetben mindig az illetékes törvényhozóhoz kell fordulniuk, aki jogosult a felmerülő joghézag kitöltése céljából új törvényt alkotni, vagy már meglévőket módosítani. Ily módon a bíró egyetlen feladata megkeresni azt a jogi normát vagy releváns rendelkezést, amely az adott jogi kérdést megválaszolni és eldönteni hivatott. Merryman szerint ez a tevékenység pusztán logikai dedukcióval elvégezhető, nem igényel semmiféle kreativitást. A bíró mechanikus jogszabály-keresőként működik, a bíróságok „*arctalan*”, jellegtelen intézmények a Kontinensen –

⁸² H. P. Glenn: I.m. 208. o.

⁸³ S.F.C. Milsom, F.B.A.: *Historical foundations of the common law*. Butterworths, London. 1969. 3. o.

⁸⁴ J. H. Merryman: I.m. 34. o. „*We in the common law world know what a judge is. He is a culture hero, even something of a father figure.*”

hangzik a lesújtó összegzés. Ezért van az – mutat rá a szerző – hogy a kontinentális jogrendszerekben a nagy jogi tekintélynek nem a bírák, hanem a törvény alkotói számítanak.⁸⁵

Az európai kontinentális jogász a jogban jogelvek sorozatát látja. Angolszász kollégája ezzel ellentétben gyanakodva tekint minden olyasmire, ami nem a gyakorlat szülötte, és a jogelveket gyakran csak üres frázisként tartják számon, ami a per során alkalmazhatatlan. Mi értelme van egy olyan normának, amire nem lehet a bíróság előtt hivatkozni? Az angol jogász úgy véli, akkor juthatunk el az igazságos döntésig, ha a jogi eljárás szabályait mindenki tiszteletben tartja, ha a jogérvényesítés menete „fair”. A kontinentális jogász szemében azonban az eljárás csak másodlagos fontosságú, a lényeg az, hogy a felek a bíró „tudtára adják”, hogy mi az igazság, a bíró pedig érvényesítse azt.

A jogtudósok ugyan mind a mai napig különböző nézeteket vallanak a tekintetben, hogy a bírói jogalkotás mennyiben tekinthető azonos jelentőségűnek, mint a törvényhozó által végzett jogalkotó tevékenység, azt azonban többségük elismeri, hogy a jogalkalmazó szerepe sokkal több és kreatívabb annál, mint amellyel a kontinentális kódexek felruházták őket. Donner bíró szavaival élve: „Az első politológus, Montesquieu súlyosan tévedett, amikor a bírákat pusztán a jogalkotó szájaként jellemezte, és úgy fogalmazott, hogy jogalkotó hatalmuk semmi esetre sincsen”.⁸⁶ A bírói tevékenység meghatározása, annak elhelyezése az államhatalmi ágak között – különös tekintettel a jogalkotással való viszonyára – könyvtárakat megtöltő szakirodalommal rendelkezik. Tekintsük át a legmeghatározóbb gondolatokat, amelyeknek a fényében a továbbiak során az Európai Bíróság helyzetét és tevékenységét elemezhetjük.

2.3 Jogalkotás és jogalkalmazás viszonya – Se veled, se nélküled?

2.3.1 Összetartozó vagy különválasztandó elemek?

Pizzorusso a jogalkotásnak két formáját különbözteti meg: a jog megtalálását (*Rechtsfindung*), és a jog tételezését (*Rechtssetzung*). A jog megtalálása során a megítélendő emberi cselekedetet időben megelőzve már létezik egy jogi norma, amely a kérdéses tényállást felvázolja és értékeli (megtiltja, kötelezővé teszi vagy megengedi azt). Ebben az esetben a jog

⁸⁵ Gunyorosan jegyzi meg: “Ugyan ki ismerné egy kontinentális bíró nevét?” J. H. Merryman: I.m. 36. o.

⁸⁶ M. Donner: *The Constitutional Powers of the Court of Justice of the European Communities*. In: *Common Market Law Review*, Volume XI, 1974. Stevens London / A. W. Sijthoff Leyden. 138. o.

alkalmazójának feladata abban áll, hogy megtalálja az előtte felmerülő esetre illő jogi szabályozást, és kikényszerítse annak érvényesülését. Ez tradicionálisan a bíró feladata. Ami a jogi norma tételezését illeti, itt a jogszabály még nem létezik, legfeljebb csupán annak igénye merül fel. A feladat itt tehát egy olyan absztrakt keret megalkotása, amely a későbbiekben a „jog megtalálásának” tárgyát fogja képezni. Az itt érvényesülő fő irányelv a jog alkotójának akarata. Ez az akarat nem egyenlő az önkénnyel, célja, hogy a törvényhozó a jövőre nézve tudja befolyásolni a jogalanyok magatartását. Ez a feladata a jogalkotónak. Pizzorusso tehát mind a bíró jogkereső tevékenységét, mind a jogalkotó absztraháló, jogot teremtő aktusát jogalkotásnak minősíti.⁸⁷

Hasonlóan, Pound sem választja el egymástól mereven a két tevékenységet, sőt úgy fogalmaz, hogy teljes hiábavalóság lenne megkísérelni a jog megtalálásának, értelmezésének és alkalmazásának egymástól való elválasztását. Megalapozatlannak találja azt a római-germán megoldást, ahol maga a törvényhozó minősül az egyedüli autentikus jogértelmezőnek.⁸⁸

2.3.2 Egy meglepő pozitivista megközelítés

A jogalkotás és jogalkalmazás viszonyát elemezve az osztrák Hans Kelsen leszögezi, hogy a jog zárt rendszerében nem beszélhetünk a funkciók mellérendeltségi viszonyáról, hanem csak „*az egymást meghatározó jogi fokozatok alá – és fölérendeltségéről*”.⁸⁹ Úgy véli azonban, hogy noha a jogalkotást és a jogalkalmazást egy és ugyanazon folyamat különböző fokozataiként kell felfogni, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek a fokozatok nem fejlődésbeli, hanem funkcióbeli különbséget tükröznek. Azért sem olvasható egybe a két feladatkör, mivel minden egyes jogi aktus során mindkét eltérő funkció érvényesül. (Kivéve talán az alkotmányozás jogi folyamatát, az alapszabály rögzítését.) „*Annak a generális normának, amely valamely absztrakt tényálláshoz egy épp oly absztrakt következményt fűz hozzá, hogy egyáltalában a maga értelmét elnyerhesse, szüksége van az individualizálódásra.*” – mondja Kelsen. Meg kell állapítani, hogy vajon *in concreto* az a

⁸⁷ A. Pizzorusso: *The law-making process as a juridical and political activity*. In: A. Pizzorusso (ed.): *Law in the making – A comparative survey*. Springer Verlag. Berlin, Heidelberg, New York, Tokyo, Paris, London. 1988 1-27. o.

⁸⁸ R. Pound: *The spirit of the common law*. Transactions Publishers. New Brunswick (US), London. 1999. 179. o.

⁸⁹ H. Kelsen: *Az államelmélet alapvonalai*. Fordította: Moór Gyula. Miskolc. 1977. 80. o.; valamint H. Kelsen: *Pure Theory of Law*. A második módosított és bővített német nyelvű kiadásból fordította: Max Knight. Gloucester, Mass. : Peter Smith, c1967, 1989. 193-279. o.

tényállás forog-e fenn, amelyet a generális norma *in abstracto* körülír, és ha igen, akkor a generális normában ugyancsak absztrakt módon előírt kényszeraktust, konkrét kényszeraktusként kell alkalmazni. Ezt végzi el a bírői ítélet. *„Ennek a funkciónak egyáltalában nincsen csupán az a deklaratív jellege, mint hogyha a törvényben, vagyis a generális normában már készen álló jogot csupán szolgáltatnia vagy alkalmaznia kellene, amint azt a 'jogszolgáltatás' és a 'jogalkalmazás' terminológia sejteti. Az ún. jogszolgáltatás funkciója épp ellenkezőleg, egészen konstitutív, a szó valódi értelmében vett jogalkotás. Mert hiszen hogy egyáltalán fennforog valamely oly konkrét tényállás, amelyhez egy specifikus jogkövetkezményt kell kapcsolni, és hogy ezt a konkrét jogi következményt hozzá is kapcsolják, ezt az egész vonatkozást egyáltalában csak a bírői ítélet teremti meg. Amint a két tényállást az általánosságnak a régiójában a törvény köti össze, akként az individuálisnak a terepében éppen a bírői ítéletnek kell összekötnie őket. Ezért a bírői ítélet maga is individuális jogszabály, a generális vagy absztrakt jogszabály individualizálása vagy konkretizálása, a jogalkotási processzus továbbfolytatása a generálisból az individuálisba.”*⁹⁰

Nagyon érdekesek Kelsen ezen gondolatai. Kontinentális jogtudós léte – talán fogalmazhatunk úgy is, hogy ilyen mivolta ellenére – a bírői hatalmat konstitutív tényezőnek ismeri el, olyan fontosságú elemnek, amely immár kétségbevonhatatlanul egyenrangúnak minősül a hivatalos jogalkotóval.⁹¹ Leszögezi, hogy a bírői ítélet jogszabálynak minősül. Óriási előrelépés ez Európában, ahol a bírákat mind a mai napig leginkább a „törvényhozó szájának” tekintik. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt, hogy Kelsen szerint a bírői ítélet individuális jogszabály. Nem vonatkoztatható el tehát attól a konkrét esettől, ami kapcsán a döntés született. Nem azonosítható a törvényhozó által megalkotott általános normával. Hiszen az absztrakt norma adja meg a lehetőséget a bírónak a konkrét norma megalkotására. Csakis ilyen értelemben beszélhetünk tehát a funkciók alá – és fölérendeltségéről, hiszen a bíró valóban kötve van az általános érvényű jogszabályhoz, amelynek megalkotása nem is lehet az ő feladata. Ez az a pont, amely továbbra is elválasztja a kontinens jogászai gondolkodását a *common law*-ra jellemző megközelítéstől. Az angolszász jogrendszerekben ugyanis a bíró nem szorul előzetes törvényhozói tevékenységre. Az angol

⁹⁰ H. Kelsen: *Az államelmélet alapvonalai*. 82-83. o.

⁹¹ Kelsen azonban még nem beszél „jogalkotó bíróról”, úgy mint ahogy azt a későbbiekben G. Sartori teszi *A törvények uralmától a törvényhozók uralmáig* című tanulmányában. In: Takács P. (szerk.): *Joguralom és jogállam*. Budapest, 1995. 239-246. o.

parlament ebben a tekintetben inkább csak kiegészítő szerepet tölt be a jogalkalmazó mellett, a common law bírái ugyanis maguk a törvények értelmezői, és a jog kútfői. Ítéleteiket a már időtlen idők óta meglévő jogra alapozzák, és tekintélyük miatt nem is kell, hogy azokat parlamenti törvényekkel támasszák alá.

Összegésképpen elmondható, hogy a jogi norma alkalmazását a gyakorlatban mindig megelőzi annak értelmezése. Így aztán az ítéletben megfogalmazott döntés az elsődleges jogforrás és az interpretáció közötti kölcsönhatás gyümölcse.⁹²

2.3.3 Tények és normák viszonya egy magyar jogtudós és egy alkotmánybíró művében

Kelsen hatását tükrözi Pokol Béla bírói hatalomról szóló műve⁹³ is, amelyben leszögezi, hogy már nem helytálló az az elgondolás, amely a bírók szerepét arra redukálja, hogy a törvényalkotó által tételezett normáktól függetlenül létező életbeli tényeket összevetik, és az eredményt „szubszumálják” ítélet formájában. A bírói döntés tényoldalának vizsgálata során a szerző hangsúlyozza, hogy a bírói döntési folyamatban nem különül el a tényállás feltárása és utólag a jogi normák kikeresése. Pokol szerint adott tényekből több eltérő irányba lehet kiindulni, és ez a kiindulási irány határozza meg azt, hogy a későbbiek során melyik tényelemet tekinti a bíró relevánsnak, és ennek megfelelően melyik normát alkalmazza a probléma megoldására. Ezzel ellentétben Lábady Tamás azt hangsúlyozza, hogy „*A jogalkalmazás az a bírói művelet, amelyben a bíró megállapítja, hogy valamely konkrét életbeli tényállás mely általános magánjogi szabály absztrakt tényállásának felel meg, és hogy ennek következtében a konkrét tényálláshoz milyen joghatás fűződik. (...) A művelet első mozzanataként a bíró a releváns tényállást állapítja meg. Ezután fordul csupán tekintete a jogszabályok világa felé, hogy a jogszabályokból kiválassza azt a törvény szót, amelyet az ügy szempontjából relevánsnak gondol.*” Ezután következik az „alávonás”, a szubszumáció, amely során a bíró az életbeli tényelemeket a kiválasztott jogi tényállás alá szorítja. A gyakorló jogalkalmazó véleménye szerint tehát a tényállás feltárása igenis megelőzi a jogi normák kikeresését.

Pokol Béla Kelsenre hivatkozik, aki ugyancsak tagadta az életbeli tények és a jogi normák egymástól való függetlenségét: „*Tények csak a jogi eljáráson keresztül történő előzetes*

⁹² R. Sacco: I.m. 53. o.

⁹³ Pokol B.: *A bírói hatalom*. Századvég Kiadó, Budapest. 2003

megállapítások révén kerülnek be a jog birodalmába, (...) ezáltal léteznek a jogban". A szerző ezt a gondolatmenetet viszi tovább, amikor kifejti, hogy a tényekre alkalmazandó norma kiválasztását és a norma interpretációját megelőzi maguknak a tényeknek az értelmezése, és már ez az előzetes értelmezés leszűkíti a lehetséges alkalmazandó normák körét, majd csak ez után következik a norma interpretációja az ily módon már előzetesen értelmezett – vagy ha úgy tetszik, leszűkített – tényekre.

A bírói döntés folyamatában tehát Pokol szerint nem független egymástól a ténybeli és a normabeli oldal, eltérés a jogcsaládok között abban van, hogy a tények vagy a jogi normák kapnak nagyobb hangsúlyt. A jogilag releváns tényoldal terjedelme az angolszász jogcsaládokon belül sokkal szélesebb, míg a kontinentális ítélkezési gyakorlatra a normák meghatározó szerepe a jellemző. Minél inkább az életbeli szituációkra esetileg megállapított korábbi bírói döntések hozzák létre a jogi normákat egy jogrendszerben, annál kevésbé tudnak elszakadni a jog belső konstrukciói, a normák, a számukra „külső” tényezőktől. Ezzel szemben minél absztraktabb normákat tartalmaz egy jogrendszer, és minél inkább saját maga kreálja a társadalom tagjainak cselekedeteihez az intézményeket, annál inkább leértékelődik a jogtól független tények szerepe a jogban.⁹⁴

Lábady Tamás szerint a bíró először a tényeket értékeli és megszüri. Minthogy azonban az élet gazdagsága folytán ritka az az eset, amelynek tényei pontosan illeszkednek egy jogszabályi tényállás absztrakt keretei közé, így a tényállás megállapítása és az eset szubszumálása között a bírói mérlegelés fázisa az, amely a jogalkalmazói tevékenységet alkotó, jogfejlesztő tevékenységgé formálja. A bírói ítélet révén a jog élő joggá válik: Lábady Tamás hangsúlyozza, hogy a különbség a formai értelemben vett jogszabályok és a bírói jog között nem a norma tartalmának elvontságában található, hanem a norma érvényesülési körében. A bírói döntés ugyanis csak az érintett feleket kötelezi. Ha azonban a jogalkalmazási gyakorlat állandósul, akkor ez a különbség is elveszti gyakorlati jelentőségét.⁹⁵

⁹⁴ Pokol B.: I.m. 57-59. o.

⁹⁵ Lábady T.: I.m. 216-218. o.

2.3.4 *A jogalkotás absztrakt mivolta – a parlament funkciója*

Az összehasonlító jog atyja, René David leszögezi, hogy a jogalkotásra a legalkalmasabb szerv nem a bíróság, hanem a parlament, hiszen jelentős méretű előkészítő folyamatok szükségeltetnek ahhoz, hogy olyan szabály születhessen, amely megfelel egyrészt a kontinens jogrendszere követelményeinek, másrészt pedig kielégíti az aktuális gazdasági-társadalmi igényeket⁹⁶. Ugyanezt a véleményt képviseli az angolszász Allan és Goldsworthy is. Allan kifejti hogy a parlamenti szuverenitás mindenképpen védendő érték, hiszen ez biztosítja a demokratikus jogalkotás lehetőségét, melynek során ésszerű és igazságos törvények születnek. Az egyéni igényeket mindig mérlegre kell tenni egy általános érvényű norma megalkotása során. Ezen technikai szempont fontossága – mutat rá Allan – nem alábecsülendő. A parlament ugyanis szervezetileg sokkal inkább képes arra, hogy a jogalkotást megelőző általános felmérés elvégezze, mint a bíróságok. Az alkalmi igazságtalanságok elszenvedésével, amelyek a szabályozás általános jellegéből fakadnak, fizetjük meg a demokrácia árát. Az absztrakció ezen foka ugyanis szükségszerűen magában hordozza annak lehetőségét, hogy a társadalom nem minden tagja tudja minden jogos igényét érvényesíteni. Ezért aztán – még akkor is, ha el kell ismernünk a felmerülő esetleges igazságtalanságok valódiságát és a jogosult igényének megalapozottságát – fenn kell tartani a parlamenti szupremáciát, és nem engedhető meg, hogy a bíróságok vegyék át azt a jogalkotói szerepet, amelyet – pontosan konkrét esetekre való összpontosításuk és gyakorlatuk miatt – nem is lennének képesek megfelelően betölteni.⁹⁷ Összegezőképp elmondható tehát, hogy Allan és Goldsworthy véleménye szerint az alkotmány biztosította jogok elsődleges védelmezője a parlament, amely demokratikus jogalkotási folyamatával általános jellegű védelmet biztosít, a bíróságok pedig ezen jogok másodlagos védelmezői, hiszen a parlament alkotta jogi normák sérelme esetén ők hivatottak az alkotmányos jogok érvényesülésének kikényszerítésére.⁹⁸ Kirby ezt a másodlagos jogvédő szerepet képletesen úgy ábrázolja, hogy miként a sebész a készre teremtett emberi testen is végez beavatkozást a test hibái, betegségei kiküszöbölése céljából, a bíróságok ugyanilyen módon avatkozhatnak be jogértelmezési

⁹⁶ R. David: I.m.

⁹⁷ T. R. S. Allan: *Law, liberty, and justice : legal foundations of British constitutionalism* Clarendon Press, Oxford 1993. 183-210. o. a hatalmi ágak elválasztásáról és a bírói jogalkalmazásról.

⁹⁸ J. D. Goldsworthy: *The sovereignty of Parliament : history and philosophy* Clarendon Press, Oxford 1999

módszerükkel a nyilvánvalóan ésszerűtlen vagy jogsérelmet okozó jogszabály alkalmazása során.⁹⁹

A legfőbb törvényhozó alkotta jogszabályok egy részét kódexek tartalmazzák, más részük azonban – részben mivel később kerültek megalkotásra, részben pedig mert speciális jogterületeket szabályoznak – különálló törvényként jelenik meg. Ez a formális különbségtétel azonban nem jelenik meg a jogalkalmazás során. Nem tekinthető tehát fontosabb vagy jelentősebbnek az a jogi norma, amely kódexbe foglaltatott annál, amelyik nem. A kódexek jelentősége ma már inkább csak abban mutatkozik meg, hogy a jog alkalmazói nagyobb tisztelettel viseltetnek az immár régóta létező nagy múltú törvénykönyvek irányában, és ezért hajlamosak inkább ezen rendelkezéseket alapul venni ítéleteik meghozatala során – ha ez lehetséges – mint az újabb jogszabályokat, hiszen a régi, jelenleg is hatályos kódexek már kiállták az idő próbáját, és bizonyítást nyert mind elméleti, mind gyakorlati megalapozottságuk.¹⁰⁰ „*Ma már senki nem gondolja, – vélekedik David – hogy a római-germán jogrendszerben az egyetlen releváns jogforrás a parlament által elfogadott törvény: mindenki elismeri a bíró kreatív szerepét a jogértelmezés folyamatában, és senki sem tartja pusztá logikai dedukciónak a kontinentális bírák által végzett jogalkalmazást*”.¹⁰¹ A jog ugyanis több pusztá legiszlációnál: nem szabad összetéveszteni a jogalkotó akaratával.

A jogot a maga teljességében csak akkor tudjuk megismerni, hogyha annak alkalmazását éppen úgy figyelembe vesszük, mint megalkotását. A jog által hordozott lényeg nem teljesezhet ki önmagától, annak megvalósulása minden jogot alkalmazó (azt alkotó vagy értelmező vagy végrehajtó) jogász tevékenység összességéből áll össze. Noha minden jogász más-más konkrét feladatot végez, egyenként más és más eszközökkel, a közös cél minden esetben a jog ideájának kiteljesítése. Ahogy gondolatait David képletesen összegzi: a törvényhozás alkotja meg a jogrend csontvázát, a csontokra kerülő húst pedig a jogalkalmazás adja.¹⁰² A pozitivisták közül Raz mutat rá, hogy a jogi normák akkor és az által válnak valósággá, amikor azokat alkalmazzák.¹⁰³ A jogi normák alkalmazásának és egy adott

⁹⁹ M. D. Kirby: *Judicial activism : authority, principle and policy in the judicial method* Sweet & Maxwell, London. 2004. 43 - 72. o.

¹⁰⁰ R. David: I.m. 114.o.

¹⁰¹ R. David: I.m. 104. o

¹⁰² R. David: I.m. 129.o

¹⁰³ J. Raz: *Between authority and interpretation : on the theory of law and practical reason*. 223-240. o.

kérdésben iránymutatóként való alkalmazásának pedig a legfontosabb fóruma a bírói döntéshozatal. A bírósági döntésben változik át a norma statikus, változatlan állapotából mozgó, dinamikus, élő jelenséggé. Alfred Ross pedig úgy fogalmaz, hogy a jog valóságoldala mutatkozik meg a bírói ítéletekben.¹⁰⁴

2.3.5 A bírói tevékenység

Ezek az elméletek mind a bírák szerepének fontosságát hangsúlyozzák: a jog életre hívása komplex feladat, nem pedig valamiféle egyenlet képlet alapján történő megoldása. Amikor a jogalkalmazói döntésekben lefektetett tételek általános érvényt nyernek, akkor valójában teljes értékű bírói jogalkotásról beszélünk azzal együtt, hogy ez a tevékenység csak funkcionális vagy materiális értelemben minősül jogalkotásnak, formailag természetesen nem veszi át a jogalkotó helyét vagy szerepét. Ahogy az angol Reid bíró megfogalmazta: *„Volt idő, amikor szinte illetlenség volt azt gondolni, hogy a bírák jogot alkotnak, hiszen ők csak kinyilvánítják azt. Akik ilyen meseszerűen képzelték el a bírói tevékenységet, abban a hitben voltak, hogy valamiféle Aladdin barlangja rejti a jog tudását, amely a bírák előtt a bűvös Szezám tárulj! felkiáltásra kinyílik, és ily módon a bírák eltelnek jogismerettel. Ezen naiv elképzelések szerint a rossz döntések akkor születnek, ha a bíró hibás varázsszót mond, és a rossz ajtó nyílik meg. Mi azonban már nem hiszünk a tündérmesékben. El kell fogadnunk azt a tényt, hogy a bírák igenis jogot alkotnak”*.¹⁰⁵ A gondolatot olvasva felmerül a kérdés, hogy a közösségi jog szupremáciáját elfogadásáért kevésbé lelkesedő angol bírák osztanak-e ezt a véleményt az Európai Unió Bíróságának tevékenységével kapcsolatban is.

A bírói tevékenység, mint jogértelmező, jogalkalmazó tevékenység, amely egy konkrét eset megoldására irányul, mindig egy adott társadalmi közegben játszódik, amely közeg bizonyos mértékben meg is határozza, be is határolja a bírói jogalkalmazást. Hart hangsúlyozza, hogy a jog helyes működése megköveteli, hogy a bírák elfogadják a jogot. A jogi normák címzettjei nem feltétlenül fogadják el a rájuk vonatkozó normákat, de a jogrendszer működéséhez elengedhetetlen, hogy legalább a bírák elfogadják azt.¹⁰⁶ Ez az Európai Bíróságnál abban jelenik meg, hogy a Bíráknak is van egy bizonyos elképzelése Európáról, az Unióról.

¹⁰⁴ A. Ross: I.m. 148-157. o.

¹⁰⁵ Lord Reid: *The Judge as Law Maker*. Journal of Society of Public Teachers of Law. 22. 1972. Idézi: I. Canor: I.m. 79. o.

¹⁰⁶ Idézi: J. Bengoetxea: I.m. 163. o.

Magukévé tették tehát a koncepciót és ebben az értelemben el is fogadták azt. Ezzel legitimálják saját tevékenységüket: a demokratikus jogállami rendszerekben a demokratikus szavazás útján megválasztott jogalkotó szerv a legfőbb legitim hatalom, a szuverenitás letéteményese. A jogalkotót a szabad választás ténye legitimálja, de a bíróságok legitimációja nem alapul közvetlen demokratikus szavazáson, ezért a demokratikus rendszerek megkövetelik a jogalkalmazói tevékenység folyamatos igazolását a jogalkotó által tételezett jogszabályra való hivatkozás formájában. Jorgensen megfogalmazása szerint: a jogalkalmazás objektív eleme abban rejlik, hogy nem a bíró, hanem a jog határozza meg a döntést.¹⁰⁷ A bírák ezért ragaszkodnak ahhoz a szabályhoz, hogy ők kötve vannak a jogszabály szövegéhez, ily módon a jogértelmezés árca mögé bújnak, miközben valójában igenis formálják, alkotják a jogot.¹⁰⁸ Lord Diplock azonban úgy véli, hogy a bírák passzív hozzáállása, mellyel elzárkóznak a jogértelmezés adta jogalkotás lehetőségétől, csak tovább erősíti a törvényhozó szerv azon hiábavaló törekvését, hogy minden egyes kérdést a lehető legaprólékosabban szabályozzon. Ez azonban teljes képtelenség, hiszen „*Senki sem gondolhat mindenre*”, azaz lehetetlen kizárni a bírói jogértelmező jogalkotás közreműködését, hiszen az a legkazuisztikusabb törvényi szabályozás mellett is lételeme a jog életre hívásának. A norma célja a bírói jogérvényesítésben éri el célját.¹⁰⁹

2.3.6 A bírói döntés igazolása

Minthogy a jog léte az őt létrehozó szuveréntől ered, a jogalkalmazónak mindig igazolnia kell, hogy ítéletét a jogalkotó által tételezett jogi normára alapozva hozta meg. A bírói tevékenység egyik legizgalmasabb kérdése a bírói döntés igazolása,¹¹⁰ az érvelés, amely szintén többféle modell szerint alakítható. A bírói jogalkalmazás társadalmi környezetben történik, és társadalmi következményekkel jár, ezért az érvelésnek is illeszkednie kell ebbe a tágabb társadalmi közegbe is.¹¹¹ Mindezek a kérdések fokozottan érdekesek az Európai Unió Bírósága tekintetében. Az európai jogalkalmazó léte itt is az őt létrehozó szuveréntől – a tagállamoktól – ered. Ezek a tagállamok viszont feladták szuverenitásuk egy részét, és nem áll

¹⁰⁷ Idézi: J. Bengoetxea : I.m. 113. o.

¹⁰⁸ R. David: I.m. 134.o.

¹⁰⁹ *Fothergill v. Monarch Airlines* ügy. 1983. Idézi: M.A. Glendon, M.W. Gordon, C. Osakwe: I.m. 636-644. o.

¹¹⁰ H.L.A. Hart: *The Concept of Law*. Oxford University Press, 1997. 51-61. o.

¹¹¹ J. Bengoetxea : I.m. 82. o.

módjukban – csakúgy, mint a rendes bíróságok esetében – kontrollálni azt a szervet, amelyet a jog tiszteletben tartása érvényesítésével bíztak meg.

2.3.7 Alapvető különbségek a jogalkotói és a jogalkalmazói döntéshozatalban

A jogalkotó és jogalkalmazó viszonyának, és a döntéshozatali folyamatoknak a vizsgálata során három érdekes kérdést elemez Héritier és Moral Soriano egy tanulmányban.¹¹² Kutatásuk az alábbi főbb kérdések megválaszolására irányul: (i) Hogyan kezelik a politikai és jogi intézmények a felmerülő társadalmi problémákat a saját hatáskörükön belül? (ii) Miben térnek el egymástól a probléma kiválasztása és meghatározása tekintetében? (iii) Jellemzően milyen eszközökkel oldják meg azokat a konfliktusokat, amelyeknek a megoldása ezen társadalmi problémákhoz kapcsolódik, és hogyan legitimizálják döntéseiket?

Kutatásom szempontjából ez a tanulmány azért különösen érdekes, mert a jogalkotó és jogalkalmazó viszonyának egy kevésbé tisztán jogi megközelítését mutatja be. A társadalmi közegre lefordítva a törvényhozó és a bírák viszonyának kérdése a politika és a jog találkozását jelképezi. Azért fontos erről a szempontról is szót ejteni, mert maga a Bíróság ítélkezési tevékenysége is ebben a politikai-társadalmi közegben zajlik. Ha megértjük a politikai (jogalkotói) szférára jellemző, a szigorúan vett jogi (jogalkalmazói) közegtől eltérő vonásokat, akkor teljesebb képet kapunk arról a kérdéskörrel, amelynek én ebben a dolgozatban egy szűkebb aspektusát kívánom bemutatni. A vizsgálódás alapján a szerzők különböző kategóriákat határoztak meg. A jelen dolgozat szempontjából a négy legérdekesebb kérdéskört mutatom be alább: (i) a politikai szerep; (ii) a döntéshozatal; (iii) a probléma meghatározása; valamint (iv) a legitimációs kérdések összevetése nagyon hasznos támpontokat nyújt a jogalkotó és jogalkalmazó viszonyának megértéséhez és elemzéséhez.

2.3.7.1. Politikai szerep

Az elsőként megállapítható alapvető különbség a jogalkotás és a jogalkalmazás között, hogy míg a jogalkotást legitim módon átszövi a politika, addig a bírói jogérvényesítés attól szigorúan elhatárolódva működik, hiszen a jogalkalmazás nem lehet politikai érdekérvényesítés eszköze. A probléma meghatározása és megfogalmazása politikai szinten gyakran pártpolitikai mederben dől el, pártpolitikai és hatalmi érdekektől irányítottan. A jogi

¹¹² A. Héritier , L. Moral Soriano: *Differentiating and Linking Politics and Adjudication – The Example of European Electricity Policy*. ELJ, Vol.8, No.3, September 2002, Blackwell Publishers, Oxford. 363 – 383. o.

problémák megfogalmazását ezzel ellentétben eljárásjogi normák határozzák meg: az egyének között felmerülő problémát egy harmadik, független fél – a bíró – dönti el abban az esetben, ha a megfelelő feltételek fennállnak (*locus standi*, joghatóság). A jogi probléma meghatározása a peres felek részéről nagyrészt stratégiai kérdés annak függvényében, hogy melyik kategóriától remélnék számukra kedvezőbb döntést. Az egyes problémák meghatározásánál a politikai szférára hatással lehet az, hogy bírói döntés született bizonyos jogszabályi hiányosságok pótlására, amelyre a politikai szinten is reagálni kell – többnyire a jogszabályok módosítása útján. Az is gyakori jelenség azonban, hogy a politika akarja stratégiaileg felhasználni a jogot, különösen egy megfelelő témájú per formájában. Ha a politikai döntéshozatal megfeneklik, a kérdést jogi kérdéssé formálva a döntés felelősségét átteszik a jogalkalmazói testületekre. Gyakran már önmagában a kérdés bírói útra terelésének lehetősége elegendő motivációt ad a feleknek ahhoz, hogy mégis megegyezzenek. A Bíróság azonban mindig hangsúlyozza döntéseinek politikamentes mivoltát. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne tisztában azzal a politikai közeggel, amelyben munkáját végzi.¹¹³

MacCormick szerint az egyes szakpolitikák figyelembe vétele és az ítéletbe való belefoglalása mind a bírói határozatot, mind pedig a politikák megvalósulását erősíti, hiszen a szakpolitikák által meghatározott elérni kívánt célok felé halad az az ítélet, amely arra tekintettel születik. Ily módon a politikai irány egyfajta medre lehet azoknak az apró egyéni lépéseknek, amelyek a különböző intézményeken belül – így a bíróságokon – születnek. A politikai irányok értékorientált mivoltuk révén közel állnak a jogokhoz és a jogelvekhez. Ez a megközelítés a közösségi jog vizsgálata során különösen hasznos, hiszen a Szerződések általános jelleggel kerültek megfogalmazásra, és olyan politikai irányokat és értékeket vázolnak fel, amely a Közösségek minden intézményére nézve alkotmányosan kötelező erővel bírnak.¹¹⁴

Világosan kell látnunk azt, hogy az a tény, hogy a bíróság figyelembe veszi a politikai értékirányt, nem jelenti azt, hogy a jogalkalmazó maga határozná meg a politikai irányt. A jogalkalmazói funkció normatív tevékenység olyan problémák megoldására, amelyek jogi közegben kerülnek megfogalmazásra és jogi normák alkalmazásával jutunk el a megoldásig. Noha a bírói feladat normatív jellege garantálja a bírói függetlenséget, a függetlenség nem

¹¹³ A. Héritier , L. Moral Soriano: I.m. 363-364. o.

¹¹⁴ A. Héritier , L. Moral Soriano: I.m. 381. o.

jelent teljes elszigeteltséget attól a környezettől, amelyben működik.¹¹⁵ A bíróságok által meghozott döntések egyik vagy másik érték, jogelv közötti választást jelentik. Nem arról van szó, hogy a politika szemben áll az egyes értékekkel vagy jogelvekkel, hanem a jogelvekben kifejezett politikák jelennek meg alternatív választási lehetőségként a jogalkalmazó előtt. Az Európai Bíróság számos sokat támadott és sokak által politikai jellegűnek minősített határozata valójában jogelveken alapul, és nem a közösségi intézmények vagy politikai erők által aktuálisan meghatározott irányon.¹¹⁶

2.3.7.2. *Döntéshozatal*

Második fontos kategóriaként a szerzők a döntéshozatal folyamatát vizsgálták. A politikai szintű döntéshozatal és konfliktusmegoldás legitimizációs hátterét a demokratikus döntéshozatali szabályok tiszteletben tartása biztosítja. A politikai szintű határozathozatali folyamatokat törvények és az alkotmány rendelkezései szabályozzák: ezek tiszteletben tartása legitimizálja a döntéseket. A bírói döntéshozatal legitimizációs forrása azonban a vonatkozó jogi normák értelmezésének és alkalmazásának a módjában, valamint a hozott döntés jogi indoklásában rejlik. Egy probléma jogi megoldásának egyszerre két aspektusa is van: egyrészt a konkrét esetben a vitás helyzet megoldása, másrészt viszont a bíróság ezt lehetőleg olyan módon szeretné sok esetben megfogalmazni, hogy az egyéni döntésen túlmenően általánosabb, a későbbiekben hasonló esetekre alkalmazható iránymutatást adjon. A jogi döntésnek politikai visszahatása is lehet a döntés általánosabb, szélesebb körű megfogalmazása következtében.¹¹⁷

2.3.7.3. *A probléma meghatározása*

A probléma kiválasztása és meghatározása a politikai közegben több forrásból táplálkozik: politikai hatalmi nyomásgyakorlás, külső gazdasági vagy egyéb erők nyomása, társadalmi igények, vagy egyéb külső események. A jogalkalmazás területén azonban a probléma-meghatározásnak csupán két forrása lehet: a peres felek igénye, illetve az Európai Unió Bírósága esetében a nemzeti bíróságoktól érkező előzetes döntéshozatali kérelem. Míg a politikában a döntéshozatal egy kollektív eljárásnak tekinthető, addig a bírói ítélezési

¹¹⁵ N. MacCormick: *Legal Reasoning and Legal Theory* Oxford, Clarendon Press, 1994.

¹¹⁶ K. Lenaerts: *Some Thoughts about the Interaction between Judges and Politicians in the European Community*. Yearbook of European Law Vol.12. 1992. Clarendon Press, Oxford. 1-34. o.

¹¹⁷ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 364. o.

gyakorlat szigorúan az egyéni eset körülményeit figyelembe véve hoz döntést. A felsorolt különbségek dacára azonban van egy fontos kapocs: a politikai erők – közvetetten vagy közvetve – gyakran fordulnak bírósághoz azért, hogy – számukra pozitív eredményben bízva – a bírósági döntést saját pozíciójuk megerősítésére használják fel. Egy politikai kérdés könnyen jogi kérdéssé formálható, ha az érdekelt felek peres felekként bíróság elé viszik ügyüket. A peres felek által meghatározandó jogi probléma kiválasztása mögött közvetett stratégiai érdekek állnak. A Bizottság gyakran él azzal a stratégiával, amelynek során önmagában a közösségi bírósági eljárás lehetőségének meglebegtetésével a másik felet valamiféle kompromisszum meghozatalára ösztönzi.

A politikai és egyéni szereplőkkel ellentétben azonban a bíróságoknak nincsen mérlegelési lehetősége a jogi probléma meghatározásában. Az eléjük kerülő ügy kapcsán az eljárásjogi szabályok behatárolják, hogy a Bíróság foglalkozhat-e a kérdéssel avagy sem, és amennyiben erre a kérdésre a válasz igen, úgy a Bíróság köteles döntést hozni. Ha a *locus standi* és a hatásköri követelmények teljesek, akkor a döntéshozatali eljárás elindul.¹¹⁸ Az előzetes döntéshozatali eljárás során a Bíróság alkalmazhatja az *acte claire* doktrínát, és erre hivatkozással visszaküldheti azt a nemzeti bírósághoz, de az Európai Bíróság gyakran válaszol meg olyan kérdéseket is, amelyeket már korábban feltettek más tagállami bíróságok is.¹¹⁹

2.3.7.4. Legitimációs különbségek

Végül a legitimáció kérdését tekintve a politikai közeget és annak döntéseit a jogállamokban a demokratikus választások, a demokratikus elvek és a joguralom legitimálja. A jogalkalmazás során azonban a demokratikus kritériumok nem érvényesülnek, azonban itt nem is szükséges, hogy ezek érvényre jussanak: a bíróságok döntéshozatali folyamatának legfőbb legitimizációs tényezője a határozat alátámasztására szolgáló indoklás. Minthogy a politikai közegben a döntéshozatal tárgyalásokon és tanácskozások útján történik, ezeknek a folyamatoknak az alkotmányban rögzített eljárásjogi szabályokkal összhangban kell folynia, hogy a rendszer átlátható legyen, és megvalósuljon a jog uralma. A bírói döntéshozatal ezzel ellentétben a jogi norma értelmezésén és annak alkalmazásán keresztül formálódik, amelyet a döntés

¹¹⁸ K. Lenaerts, T. Corthaut: *Judicial Review as a Contribution to the Development of European Constitutionalism*. Yearbook of European Law. Vol. 22. 2003. Oxford University Press. 1-43.o.

¹¹⁹ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 364-367. o.

megindokolása tesz teljessé. Noha ezen aspektusban is láthatóak az alapvető különbségek, kapcsolódási pont itt is van: a politikai szereplők gyakran a döntéshozatali folyamatok felgyorsítására, annak megkönnyítésére fordulnak bírósághoz.¹²⁰ A politikai legitimációnak két szintjét különböztetik meg a szerzők: a demokratikus elvek szerinti eljárások, a törvényes választás és a joguralom az ún. *input* legitimációt biztosítja a hatalmon levő kormánynak. Létezik azonban egy ún. *output* legitimáció, amelyet azáltal nyer el egy kormány, hogy a társadalmi problémákat valóban jól és hatékonyan kezeli, és cselekedetei általános társadalmi elfogadottságra találnak. A szerzők azonban azt is hangsúlyozzák, hogy ez a két kategória nem két külön fajta legitimációt jelöl, hanem a legitimáció két fokozatát: az *output* legitimáció önmagában semmit nem ér az *input* legitimáció megléte nélkül.¹²¹

2.3.8 Jogalkotó és jogalkalmazó viszonya – Összegzés és következtetések

Láthattuk tehát, hogy a politika és a jogalkalmazás kapcsolata nem hierarchikus, hanem inkább vertikális, sőt körkörös jellegű – hasonlóan Kelsen korábban bemutatott elméletéhez: a politikai döntéshozatal által tételezett általános jellegű jogi normák az egyéni eseteket érintő döntések során nyernek bírói megerősítést. Felmerül a kérdés, hogy a politika és a bírói ítékezés ezen kapcsolata aláássa-e, gyengíti-e a bírói ítélethozatal ésszerűségét és legitimációját. Héritier és Soriano szerint nemhogy nem gyengíti, hanem pont megerősíti a bírói legitimációt ez a kapocs, hiszen a jogi érvelés szempontjából nézve alapjaiban gyengítené a határozathozatal legitimációját, ha – pusztán annak politikai jellege miatt – fontos tényezőket figyelmen kívül hagyva a jogalkalmazó. Jogelméleti szempontból pedig a két hatalmi ág közötti intézményes kapcsolódási pont figyelmen kívül hagyása, a bíróság izolálása kérdőjelezné meg a döntés legitim mivoltát.¹²² Lord Denning a jogalkotási és jogalkalmazási tevékenységet úgy jeleníti meg képletesen, mint egy mérleg két serpenyőjének összetevőit, melyek egyensúlyban vannak egymással. A Parlament megalkotja a jogszabályt, a bíróság értelmezi azt. Mivel a törvényt szükségszerűen szavakba kell önteni, a Parlament feladata meghatározni azt, hogy mely szavak fejezzék ki a normában foglalt parancsot, tiltást, megállapítást vagy megengedést. Ebben a legfőbb törvényhozó szerv abszolút jogosultsággal bír, a bírák a konkrét esetek kapcsán soha nem jogosultak a törvény szóhasználatát

¹²⁰ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 369. o.

¹²¹ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 370. o.

¹²² A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 380. o.

megkérdőjelezni, érvénytelennek nyilvánítani vagy megváltoztatni. Az viszont, hogy a jogalkotó által meghatározott szavak az egyes esetekben milyen értelemmel bírnak, annak eldöntésére már csak és kizárólag a bíróság hivatott.¹²³ Lord Denning szerint az aktív, kreatív és szabad bírói jogértelmezés útja az egyetlen út, amelyen haladva az igazságosság és a törvényesség nem fordulhat egymás ellen, nem kerülhet ellentmondásba, hanem karöltve haladhat végig.¹²⁴

Láthattuk tehát, hogy míg a politikai fórumokon a döntéshozatal megakadhat, és lehet, hogy nem éri el a célzott eredményt, a bírói döntéshozatal felgyorsíthatja a tárgyalások menetét, vagy adott esetben egy döntéssel átívelheti az akadályt. A jogalkotás és jogalkalmazás folyamata tehát szorosan összekapcsolódik, noha megközelítési és döntéshozatali módszerekben alapvetően eltérnek egymástól. A jogalkotói politika és a jogalkalmazó viszonyának rövid áttekintése után térjünk rá az európai uniós jogrendszerben meghatározó szerepet játszó jogalkalmazó-jogalkotó szerv vizsgálatára.

¹²³ Lord Denning: *The closing chapter*. Butterworths. 1983. 643. o.

¹²⁴ Lord Denning: *What next in law* (1982) In: M.A. Glendon, M.W. Gordon, C. Osakwe: I.m. 287-290. o.

3. Az Európai Unió Bíróságának különleges helyzete a jogalkotói és jogalkalmazói viszony kérdésének tükrében: feladata, jogértelmezői tevékenysége és módszerei és ítéleteinek legitimitása

3.1 Az Európai Bíróság létrejötte, feladatai, célja és szerepe

Az Európai Bíróság szervezeti felépítése és feladatainak meghatározása a Római Szerződésben és annak módosításaiban található.¹²⁵ A 220. cikk (EUSZ 19.) kimondja, hogy „Az Európai Unió Bírósága biztosítja a jog tiszteletben tartását a Szerződések értelmezése és alkalmazása során.” A Bíróság tehát csak az Európai Közösséget alapító dokumentumban tételezett eljárási formák során, ezek keretén belül végezheti tevékenységét. Az elsődleges jogalkotó a Szerződések szerint a Bizottság és a Tanács – így közvetetten a tagállamok. A Bíróság csupán másodlagos hatáskört élvez az uniós jog értelmezésére és alkalmazására.¹²⁶ A Bíróság hatásköre másodlagos, és ahogy Blutman rámutat, nincs általános hatásköre a bíráskodásra. „A Bíróság hatásköre ugyan sokrétű, de alapvetően konkrét eljárási formákhoz kötött. Olyan ügyekben járhat el, melyekre vonatkozóan az alapító szerződések, vagy azok alapján a másodlagos jogforrások kifejezetten biztosítják az eljárás lehetőségét. Így a bíráskodási hatáskörökről szóló egyes szerződéses rendelkezések külön eljárásokat, eljárási formákat takarnak, melyekben eltérhetnek, és el is térnek az eljárás megindításának és lefolytatásának feltételei. Van amelyik peres eljárás, van, amelyik nem, más lehet a felek köre, mások a perindítás feltételei, és más a közösségi bíróságok döntési jogköre, határozatainak jellege.”¹²⁷ A Szerződés 220. cikke (EUSZ 19.) azt a feladatot rója a Bíróságra, hogy biztosítsa a jog érvényesülését. Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy a Bíróságnak nincsen joga az igazságszolgáltatás megtagadására.¹²⁸ A *non liquet* nem elfogadható megoldás egy jogrendszerben sem: a bíróság nem tagadhatja meg a jogszolgáltatást arra hivatkozással, hogy az ügy nem világos. A jogvitákat meg kell oldani, és a megoldásnak legitim forrásból kell

¹²⁵ Legújabb módosítás: Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) és az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) egységes szerkezetbe foglalt változata. Európai Unió Hivatalos Lapja, 2008/C 115/01. 2008. május 9. A közösségi bíróságok szerkezeti felépítéséről bővebben lásd: Szalayné Sándor Erzsébet: *Az Európai Unió közjogi alapjai I.* Dialóg Campus Kiadó. Budapest, Pécs. 2003. 162-173. o.

¹²⁶ J. Bengoetxea : I.m. 79. o.

¹²⁷ Blutman L.: *EU-jog – működésben.* Bába Kiadó, 2004. Szeged. 61. o., továbbá Király Miklós: *A diszkrimináció tilalma az Európai Bíróság joggyakorlatában.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998 74. o.

¹²⁸ A. Arnulf: *Does the Court of Justice Have Inherent Jurisdiction?* Common Market Law Review. Volume 27, 1990. Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands 683-684. o.

erednie. Az Európai Unió Bíróságának helyzete ebből a szempontból speciális, mert – noha ritkán él vele – adott esetben visszautasíthatja a döntést arra hivatkozással, hogy az érintett kérdés nem jogi, hanem politikai természetű, vagy ha úgy találja, hogy a tényállás nem valódi, vagy nem vet fel közösségi jogi kérdéseket. A jog működése megköveteli, hogy a *non liquet* lehetősége szigorúan korlátozott maradjon. Ezek a korlátozások rendkívül fontosak a jogrendszer számára, mert a jogi igazolást kontrollálhatóvá és előre kiszámíthatóvá teszik, eleget téve ezáltal a jogbiztonság és a joguralom követelményeinek.¹²⁹ A másik oldalról nézve viszont a 220. cikk (EUSZ 19.) megfogalmazása lehetőséget adott az európai bírácoknak arra, hogy tágan értelmezve a rendelkezés szövegét, kompetenciájukat kiterjesszék olyan területekre is, amelyek *explicite* nem nyertek megfogalmazást a Szerződésben.¹³⁰ A jogesetek indoklásai alapján megállapítható, hogy a Bíróság mindig figyelembe veszi a Szerződés szellemiségét, célját, és ennek tükrében értelmezi saját kompetenciáját.

Amikor a Bíróság feladatul kapta, hogy értelmezze a közösségi jogot minden olyan esetben, amikor azzal kapcsolatban kétségesek merülnek fel, a legfontosabb cél az volt, hogy a kötelezettségek és szabályok rendszere biztos és kiszámítható legyen. Különösen a kisebb tagállamok szorgalmazták a Bíróság létrehozatalát, hogy ily módon ne kizárólag a politikai hatalmi erővonalak mentén dőljenek el fontos, meghatározó kérdések, hanem egy független intézmény döntsön a tagállamok között esetlegesen felmerülő vitás kérdésekben. Ennél azonban többről is van szó: a közösségi intézmények sem tudták volna nélkülözni a Bíróságot, hiszen az Európai Közösségek nem volt felvértezve a szuverén állam klasszikus hatalmi eszközeivel, amelyekkel kikényszeríthette volna a Szerződésben foglalt rendelkezések végrehajtását. Az Európai Közösségek ereje pusztán abban a meggyőződésben rejlett, hogy Európának szüksége van a közös piacra, a közös szabályokra és az egyenlő bánásmódra.¹³¹ A Bíróság feladata tehát jóval túlmutat a klasszikus jogértelmezői feladatokon. Blutman hangsúlyozza, hogy „a közösségi integrációt a tagállamok elsősorban a jog eszközeivel

¹²⁹ J. Bengoetxea : I.m. 166. o.

¹³⁰ Az egyik legjobb példa erre az Európai Zöld Párt jogvitája az Európai Parlamenttel, ahol a zöldek a Bíróság előtt megtámadták a Parlament egyik rendeletét, noha a megtámadás lehetőségét biztosító 230. cikk a Bíróság előtt megtámadható jogi aktusok között nem említette a Parlament aktusait. A Bíróság azonban – a 220. cikkre alapozva – kimondta, hogy a Bíróság kompetenciája igenis kiterjed a Parlament aktusai jogszerűségének ellenőrzésére is, hiszen ha nem így lenne, akkor nem teljesítené a jog tiszteletben tartásának biztosítására vonatkozó alapvető kötelezettségét, és ha a Parlament aktusai kivételt képeznének a többi európai intézmény aktusaival szemben, az mind a Szerződés szellemiségével, mind rendszerével ellentétes értelmezésnek minősülne. 294/83. sz. ügy *Parti écologiste “Les Verts” v. Európai Parlament* [1986] ECR 973

¹³¹ A. M. Donner: I.m. 128. o.

szabályozzák. Az a szerv, mely a közösségi jog létrehozásában és alkalmazásában lényeges szerepet játszik, az egész integráció folyamatára hatással lehet. A Bíróság, mint legmagasabb szintű jogalkalmazó szerv, meghatározhatja mi a jogszabályok tartalma, és ezzel megszabja azt a jogi teret, amelyben a közösségi, tagállami, egyéb érdekek érvényesülnek és ütköznek az integrációs folyamatokban. Ez esetenként igen kényes szerep lehet”¹³² Ehhez a kényes szerephez különleges intézményi sajátosságok alakultak ki: a Bíróság egyesíti a közigazgatási, az alkotmánybíróági és nemzetközi bíróságok jogköreit. Közigazgatási, mert bizonyos feltételek között magánszemélyek is követelhetnek előtte kártérítést, vagy az intézmények valamely aktusának megsemmisítését. Alkotmánybíróág is abban a kontinentális értelemben, hogy joga van a másodlagos jogforrások jogszerűségét vizsgálni, és nemzetközi bíróságnak is minősül, hiszen elmaraszthatja a tagállamokat a Szerződésből eredő kötelezettségeik nem teljesítése esetén. Az Európai Unió Bírósága viszont nem fellebbviteli bíróság, tehát nem áll magasabban a hierarchia fokán, mint a tagállami bíróságok – előzetes döntéshozatali értelmezése révén azonban mégis meghatározóan formálja a nemzeti szintű bíráskodást is.¹³³ A Bíróság hatásköre tekintetében a Szerződés szabta határokat a Bíróság olyan módon tágította, hogy a nemzeti szint bíróságait használta fel annak érdekében, hogy szélesebb, a Szerződések által *explicite* nem biztosított funkciókat alkosson magának.¹³⁴ Ez nem pusztán a bírósági hatáskörök szempontjából érdekes. A jogalkotás stagnáló korszakában a Bíróság ezeken a nemzeti bíróságok előtt zajló perekon keresztül tudta életben tartani és tovább fejleszteni az európai integrációt. A Bíróság ily módon a nemzeti szintű igazságszolgáltatás támogatását is élvezte. A tagállamok kormányai rákényszerültek arra, hogy kifogásaikat jogi megfogalmazásba öntsék a bírói kar meggyőzésére.¹³⁵ Az előzetes döntéshozatali eljárásra a szakirodalomban szokás „bírói dialógusként” hivatkozni, amely lényegét tekintve egy közbenső eljárási lépés a nemzeti bíróságok eljárásában. Az Európai Bíróság nem rendelkezik általános joghatósággal, az előzetes döntéshozatal intézménye révén azonban ez az akadály gyakorlatilag elhárul.¹³⁶

¹³² Blutman L. (2004): I.m. 67-68. o.

¹³³ Király M. (1998): I.m. 75. o.

¹³⁴ Novák Á.: *Az Európai Bíróság a neofunkcionalizmus tükrében*. In: Jogelméleti Szemle. ELTE ÁJK. Budapest, 2008/4. 9. o.

¹³⁵ Novák Á.: I.m. 10. o.

¹³⁶ Király M. (1998): I.m. 80. o.

Látjuk tehát, hogy az a feladat, ami elé a Szerződés a Bíróságot állította, nagyon sokrétű. Az Európai Bíróság összetett feladatáról Massimo Pilotti bíró a Bíróság létrehozatalakor az eskü után így fogalmazott: „*A Bíróság feladata kiterjedt és nehéz – az a feladatunk, hogy védelmet biztosítsunk az érdekelt feleknek, legyenek bár államok, vállalkozások vagy egyének, a jogsérelmekkel szemben azokon a határokon belül, amelyeken belül a közösségi intézmények tevékenykedhetnek*“.¹³⁷ Fontos hangsúlyozni, hogy Pilotti bíró védelemről beszél, nem pedig új normák alkotásáról. Ebből az idézetből meglátásom szerint megállapítható, hogy az Európai Unió Bírósága bírái a megfelelő alázattal álltak és állnak munkájukhoz: noha a feladatuk kiterjedt, a határokat tiszteletben tartják. A *Van Gend en Loos* ügyben a következőket olvashatjuk: „*Nem a Bíróság feladata, hogy a Szerződésben tételezett módszerekről vagy azok kívánatos mivoltát illetően véleményt nyilvánítson, vagy hogy a Szerződés módosítására javaslatot tegyen. A Bíróság a 31. cikknek megfelelően köteles biztosítani, hogy a Szerződés értelmezése és alkalmazása során a jog érvényesüljön*“¹³⁸ Ebből ugyancsak az látszik világosan, hogy a Bíróság a Szerződésnek nem a módosítására törekszik a testület, hanem sokkal inkább annak pontosítására, az értelmének kibontására. Ez annál is fontosabb, mivel a közösségi jognak feltétlennek és megfelelően pontosnak kell lennie ahhoz, hogy közvetlen hatálya legyen a tagállamok jogrendszereiben. Pescatore ezt úgy fogalmazza meg, hogy a közösségi jog csak akkor felel meg ennek a követelménynek, ha „*felhasználható jelzéseket ad a nemzeti bíróságoknak*.”¹³⁹

3.1.1 Társadalmi célok és igények az ítéletekben

A bíróságok tevékenysége mindig az egyéni jogérvényesítést szolgálja, az egyedi esetben felmerülő kérdésre ad választ. A jogalkotó ezzel szemben az általános, a közösségi igények megfogalmazására törekszik. Mindazonáltal mind a jogalkotónak, mind pedig a jogalkalmazónak közös célja a társadalmi igények kielégítése és a közös társadalmi célok érvényesítése. Erre kaptak felhatalmazást az adott jogrendszer közösségétől. Az Európai Unió Bírósága helyzete azonban különleges, hiszen az Unió joganyaga még mindig hiányos, a

¹³⁷ B. Vesterdorf: *The Community court system ten years from now and beyond: challenges and possibilities*. YLR Vol. 28 2003. 303. o.

¹³⁸ Idézi: B. Vesterdorf : I.m. 304. o.

¹³⁹ P. Pescatore: *The Doctrine of Direct Effet: An Infant Disease of Community Law*. In: European Law Review. 1983. 155. o. In: Kecskés L., Lomnici Z., Maczonkai M.: I.m. 220-22. o.

Bíróság tevékenységének kezdetén pedig még nagyobb hiányosságokkal küzdött. Ilyen környezetben az Európai Unió Bírósága tevékenysége fokozottan arra irányult, hogy az egyedi kérdések megválaszolásán keresztül kitöltse azokat a joghézagokat, amelyek a közösségi joganyagot át-meg átszőtték. Annak a lehetősége, hogy a Bíróság joghézaggal szembesüljön, az előzetes döntéshozatali eljárás során a legnagyobb, mert Koopmans bíró állítása szerint ezen a területen a legkevésbé szabályozott a Bíróság jogértelmezői tevékenysége.¹⁴⁰ A Bíróság elé kerülő vitás ügyeknek nagyon fontos szerepe volt abban, hogy – rávilágítva a joghézagokra, és az ezek eredményeképpen felmerülő problémákra – arra ösztönözze az Európai Közösségek intézményeit, hogy alaposabban kidolgozott, részletesebb formában szabályozzanak egyes kérdéseket.¹⁴¹

A másodlagos szintű közösségi jogalkotás így már sokkal pontosabb és precízebb, hiszen a Szerződés által lefektetett alapelvek talaján állva pontosítja a jogalkotói szándékot. Érthető módon nagy szükség van erre, hiszen a Szerződés nem tartalmazhat minden rendelkezést ugyanolyan kimerítő részletességgel, mint a hagyományos tagállami jogszabályok. A Szerződés célja az Európai Közösségek létrehozatala volt, ezen új európai közösségi forma alapjainak lefektetése. A célok megvalósításához azonban elengedhetetlen a Szerződés által jogalkotó hatalommal felruházott szervek kiegészítő, pontosító szabályozási tevékenysége. Ezzel együtt azonban még mindig számos olyan kérdés maradt, amelyek megválaszolása a Bíróságra várt, hiszen egy ilyen mesterségesen megalkotott, teljesen újszerű jogi közösség működése folyamatosan veti fel az újabb és újabb, addig nem szabályozott kérdéseket

A Bíróság ezen feladatának várakozásokat felülmúló mértékben tett eleget. Minthogy szembesülnie kellett azzal, hogy a kérdésekre a Szerződés szövege nem minden esetben adott egyértelmű választ – egyszersmind az is világossá vált, hogy a szöveg szerinti értelmezés mellé elengedhetetlen a szövegekörnyezet és a cél figyelembevételével alkalmazott jogértelmezési módszerek. Az interpretációs módszerek azok az eszközök, amelyek segítségével a Bíróság kiteljesítheti feladatát.

¹⁴⁰ Kovács V.: *Precedensjog az Európai Bíróság gyakorlatában*. In: *Jogelméleti Szemle*. ELTE ÁJK. Budapest 2000/8. 15. o.

¹⁴¹ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 325. o.

3.1.2 *Kreatív jogértelmezés a célhoz kötötten*

A bírói jogértelmezés a bizonytalan tartalmú szabályoknak egyfajta jelentést tulajdonít. Blutman rámutat, hogy „*a közösségi jogban fokozott jelentősége van a bírói jogértelmezésnek.*”¹⁴² A bíróságok kreatív jogértelmező tevékenységével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a bíróságok nem jogosultak egyedi döntéseiket vagy az azok nyomán kialakult állásfoglalásukat a jogalkotóra rákényszeríteni. A bírói jogalkotói tevékenységnek szükségszerűen csak akkor lehet bármiféle tere és létjogosultsága, ha ezt az adott jogrendszeren belül a jog alkotója maga explicit vagy implicit módon elismeri. Ilyen módon tehát valójában a bíróságok képesek a jogalkotási folyamatokat befolyásolni. Így történt ez az Európai Közösségekben is. A Római Szerződést aláíró felek *explicite* feljogosították az Európai Unió Bíróságát arra, hogy kizárólagos értelmezője legyen az alapító Szerződéseknek. A kizárólagos jogértelmezői tevékenység jogának letéteményese tehát az Európai Unió Bírósága, és mint ilyen, *implicit* feljogosítást kapott arra, hogy a Szerződés értelmezésének keretében kiegészítse az alapító és az Európai Unió jogrendjének alapjait lefektető tagállamok jogalkotói tevékenységét. René Davidhoz hasonlóan Sir Thomas Bingham bíró így fogalmazott: „*A közösségi rendelkezések értelmezése nagyon gyakran egy olyan kreatív folyamatot takar, amelynek során egy lazán és hiányosan összerakott csontvázra hús kerül.*”¹⁴³

A Bíróság tevékenységével kapcsolatban a legnagyobb újdonságot az hozta, hogy a Bíróság nem úgy ítélkezett, mint egy klasszikus nemzetközi jogi bírói fórum, hanem sokkal inkább úgy, ahogy egy nemzeti bíróság ítélkezik. Nem úgy közelített a Szerződés és a másodlagos jogalkotás normaszövegéhez, mint különálló nemzetközi megállapodásokhoz, hanem mint önálló jogrendszerhez, amelyben minden rendelkezés összefügg, egységes egészet alkot, és amelynek képesnek kell lennie alkalmazkodnia a változó helyzetekhez és igényekhez.¹⁴⁴ A nemzetközi intézmények viszonylatában a Bírósággal kapcsolatos legnagyobb újdonság pedig az volt, hogy nem csak az államok közötti vitás ügyekben ítélkezett, hanem az egyének számára is lehetőséget adott az újonnan alakult közösségi intézményekkel vagy tagállamokkal szembeni panaszaik érvényesítésére.¹⁴⁵ A Közösségek sikere tehát más nemzetközi

¹⁴² Blutman L. (2004): I.m. 71. o.

¹⁴³ Lord Howe: I.m. 192. o.

¹⁴⁴ M. Donner: I.m. 135. o.

¹⁴⁵ B. Vesterdorf: I.m. 303. o.

szervezetekhez képest azért kiugró, mert lehetővé tette az egyének számára a tagállamok által vállalt kötelezettségek kikényszeríttetését,¹⁴⁶ pontosan úgy, ahogy Pilotti bíró fentebb idézett megfogalmazásából kiderült.

A Bíróság saját kompetenciáját is kiterjesztően értelmezte: a Római Szerződés nem azt mondta ki, hogy az Európai Közösségek Bírósága jogosult a tagállamokra kötelező jogot alkotni, hanem azt, hogy a Bíróság a Szerződés értelmezője. A 220. cikk (EUSZ 19.) szerint egyedül a Bíróság jogosult a Szerződés rendelkezéseit interpretálni, és értelmezése kötelező érvénnyel bír. Minden döntésével és kiterjesztő értelmezésével felvállalta annak a felelősségét, hogy a Szerződésben található joghézagokat kitöltse, és ily módon az Unió jogát alapjaiban formálja. Ehhez azonban az is elengedhetetlen, hogy a Bíróság ítéletei erga omnes hatállyal bírnak. Ezt a *Foto Frost* ügyben mondta ki: „[A Bíróság] *elismert hatásköreinek alapvető célja annak biztosítása, hogy a közösségi jogot a tagállami bíróságok egységesen alkalmazzák. Az egységesség e követelménye különösen kényszerítő erejű, ha egy közösségi jogi aktus érvényességéről van szó. A közösségi jogi aktusok érvényessége tekintetében a tagállamok bíróságai között fennálló különbség magát a közösségi jogrendszer egységességét kérdőjelezné meg, és a jogbiztonság alapvető követelményét veszélyeztetné.*”¹⁴⁷

A *Kempter* ügyben¹⁴⁸ a Bíróság így fogalmaz: „*Más szóval valamely előzetes döntéshozatali kérdésben hozott ítélet nem konstitutív, hanem tisztán deklaratív jellegű, következésképpen annak hatásai főszabály szerint az értelmezett szabály hatályba lépésének napjára visszamenőleg érvényesülnek.*” Ez tehát azt jelenti, hogy nem a bírósági ítélet bír erga omnes hatállyal, hanem maga a jogszabály, amelyet a Bíróság az ítéletben értelmez. Ebben a megfogalmazásban az a klasszikus common law szemlélet tükröződik vissza, amely szerint a jog már időtlen idők óta („*from immemorial times*”) létezik, a bírónak csupán meg kell találnia azt.

Az Európai Unió Bírósága hatása a közösségi jog fejlődésére felbecsülhetetlen. Meghatározóan megszabta mind az alkotmányos, mind az egyéb jogterületek kérdéseiben a közösségi jogrend fejlődésének irányát, különösen a gazdasági integráció, a belső piac

¹⁴⁶ P. Dyrberg: *What should the Court of Justice be doing?* YLR Vol. 26. 2001. 291. o.

¹⁴⁷ C-314/85 *Foto-Frost v. Hauptzollamt Lübeck-Ost*. para 15 Idézi: Vincze Attila: *Az Európai Bíróság ítéleteinek processzualis hatályához*. In: Magyar Jog. 2008. 12. szám. 820. o.

¹⁴⁸ C-2/06 *Willy Kempter KG v. Hauptzollamt Hamburg-Jonas*. para 35

létrehozatala és az egyéni jogok védelme területén alkotott maradandót.¹⁴⁹ A Bíróság azzal a céllal gyakorolta a tevékenységét, hogy a Közösségeket egy élhető társadalmi közeggé alakítsa.¹⁵⁰ Minthogy tevékenysége az EU alkotmányos alaprendjét felépítette és átalakította, és bíróságként ítéleteinek súlya a tagállamok alkotmánybíróságaihoz volt hasonlítható, nem ritka az Európai Bíróságról mint uniós alkotmánybíróság beszélni.

3.1.3 Európai Unió Bírósága mint európai alkotmánybíróság

Az Európai Unió Bírósága tehát egy különös, a tagállami bíróságokhoz képest többletjogosítványokkal bíró szerv. Az Európai Bíróság hatáskörei alapján beszélhetünk: (i) alkotmánybírósági; (ii) közigazgatási bírósági; (iii) nemzetközi bírósági funkciókról.¹⁵¹

Az a tény, hogy ítéletei kötelező erővel bírnak a tagállami bíróságok számára, az Európai Bíróságot a nemzeti alkotmánybíróságokhoz teszi hasonlatossá. Valóban alkotmánybíróságnak tekinthető az Európai Unió Bírósága? A vélemények ebben a kérdésben is rendkívül megosztottak. A Bíróság, a klasszikus bírósági tevékenységén túlmenően, bizonyos jogalkotói feladatokat is ellát. Ez a megállapítás nem új keletű: a jogalkotó hatalom nem csupán a szigorú értelemben vett jogalkotó szervek kezében összpontosul. Ahogy az angol mondás tartja: jog az, amit a bíró annak mond.¹⁵²

A jogalkotó ugyan olyan tartalmat foglal bele a normaszövegbe, amelyet akar, végül azonban a bírónak kell kimondania, hogy adott esetben mi alkalmazható.¹⁵³ A jogvédelemben a bírói jogértelmezésnek különösen is kiemelkedő szerepe van, ahogy azt egy angolszász szállóige találóan összefoglalja: „*We are under a constitution, but the constitution is what the judges say it is*”.¹⁵⁴ Az alkotmánybíráskodás megnyitja annak a lehetőségét, hogy egy bíró – jogalkalmazó szerv – a pozitivista, jogalkotásra felhatalmazott szervvel szemben nem csupán a jogalanyok magatartásának jogszerűségéről mond ítéletet, hanem a jogszabályok jogszerűségéről is, és így közvetetten a jogalkotó tevékenységéről. Ahogy Tocqueville fogalmazott: „*az amerikai bíróságoknak azon joga, hogy kimondhassák a törvények*

¹⁴⁹ T. Tridimas: I.m. 199. o.

¹⁵⁰ M. Donner: I.m. 132. o.

¹⁵¹ Fülöp B.: I.m. 3. o.

¹⁵² A.V. Dicey: *Bevezetés az angol alkotmányjogba*. Ford.: Tarnai János. MTA. Budapest, 1902. 32-37. o.

¹⁵³ M. Donner: I.m. 138. o.

¹⁵⁴ Gombos K.: I.m. 82. o.

*alkotmányba ütköző voltát, az egyik legerősebb akadály, amelyet valaha is szembeszegeztek a politikai csoportosulások zsarnokságával.”*¹⁵⁵

Noha az Európai Unió Bírósága nem minősül hagyományos értelemben vett alkotmánybíróságnak, a Szerződés mégis felruházta néhány – klasszikus értelemben vett – alkotmánybírósági feladattal: a közösségi intézmények közötti hatásköri kérdésekben való döntés joga pl. az esetjogon keresztül kifejlesztett alkotmányjogi alapelvek, mint amilyen a szupremácia elve, a közvetlen hatály és az alapjogok tiszteletben tartásának jogelve mind ezt az alkotmányos szerepet erősítették.¹⁵⁶ A Bíróság alkotmánybírósági funkciói tehát a Szerződésben gyökereznek.¹⁵⁷ 1984-ben már a Bíróság a Szerződést mint alkotmányos szerződés jellemezte, amely a joguralom talaján áll.¹⁵⁸ Az alkotmány pedig a szuverenitás megtestesítője.¹⁵⁹ Az Alapító Szerződések csupán a legalapvetőbb alkotmányos jellegzetességeket hordozzák, amennyiben valóban rendelkeznek a Közösségek szervezeti felépítéséről, a hatalomgyakorlás módjáról, és a Közösségek alapvető értékeiről és céljairól.¹⁶⁰

A Bíróság döntései alapján a Szerződések sokan mint alkotmányos alapidokumentumokra tekintenek. Mások azonban által megkérdőjelezzik ezt a megközelítést.¹⁶¹ Az emberek ugyan hajlamosak a Szerződésre, mint egyfajta európai alkotmányra, a Bíróságra pedig mint alkotmánybíróságra tekinteni, a valós alkotmány azonban korlátozza a szuverén hatalmát. Ezzel ellentétben a Szerződés csupán átruház néhány hatalmi jogosultságot az Unióra, de a fő szuverenitás továbbra is a tagállamok kezében marad. A Közösségeknek ez a „kettő közötti“ állapota megmagyarázza azt is, miért lett volna lehetetlen a Bíróság hatáskörét olyan kérdésekre korlátozni, amelyek alkotmányos jellegűek. Minthogy a jogbiztonság minimálisan megköveteli, hogy a hatalmi határokkal kapcsolatosan felmerülő kérdéseket egy független

¹⁵⁵ Fülöp B.: I.m. 1. o.

¹⁵⁶ A. Arnall: *A Constitutional Court for Europe?* The Cambridge Yearbook of European Legal Studies. Vol. 6, 2003-2004. Hart Publishing – Oxford, Portland OR 2. o.

¹⁵⁷ T. Tridimas: I.m. 206. o.

¹⁵⁸ C. Timmermans: *The Constitutionalization of the European Union*. Yearbook of European Law Vol. 21, 2001-2002. 3.o. 294/83. sz. ügy Lés Verts [1986] EBHT 1339, para 23.

¹⁵⁹ K. Lenaerts, D. Gerard: *The Structure of the Union according to the Constitution for Europe – the Emperor is getting dressed*. European Law Review Vol. 29, 2004. London Sweet&Maxwell 294. o.

¹⁶⁰ K. Lenaerts, D. Gerard: I.m. 292.o.

¹⁶¹ K. Lenaerts, D. Gerard: I.m. 291.o.

testület elé lehessen vinni, ezért nem korlátozták a Bíróság hatáskörét kizárólag alkotmányos jellegű ügyekre.¹⁶²

Természetes, hogy az Európai Unió Bírósága alkotmánybírói feladatokat is ellát, amikor alkotmányjogi problémák megoldásával szembesül. Ha visszautasítaná az ilyen jellegű kérdésekben való döntéshozatalt, akkor kockára tenné azt a bizalmi kapcsolatot, amit kialakított a tagállami bíróságokkal. Ugyanígy csak nagyon ritkán, és nagyon óvatosan körülhatárolt esetekben utasította el az elé kerülő eseteket. Ennek viszont az lett az eredménye, hogy az Európai Unió Bírósága foglalkozik minden olyan technikai vagy adminisztratív jellegű kérdéssel is, amelyek talán már nem igényelnék magának a Bíróságnak az igénybevételét, hiszen az eddigi ítélkezési gyakorlat alapján már nagy biztonsággal megválaszolhatóak lennének ezek a kérdések adott esetben egy másik bírói fórum által is. Be kell látni, hogy a jelenleg fennálló rendszer nagyon pazarló és egyáltalán nem mondható hatékonyak.¹⁶³

A Bíróság, mint európai alkotmánybírói körüli vita főbb pontjai nem új keletűek. A kontinensen a II. világháború után megjelenő és felerősödő igény a jogalkotó korlátozására szülte meg az alkotmánybírói intézményét. Fülöp Botond rámutat arra, hogy az Európai Bíróság történelmi szempontból szerencsés csillagzat alatt született, hiszen a második világháború véget vetett a szélsőséges pozitívista szemlélet virágkorának, és teret adott a bírák szélesebb mérlegelési jogkörének, valamint a jogalkotást „felügyelő” alkotmánybíráskodás új intézményének. Ebben a közegben a Bíróság könnyebben tölthette be az alapító Szerződésben ráruházott feladatát, a jog érvényre juttatását.¹⁶⁴

Fülöp cikkében vázolja, hogy a jogrendszereken belül a történelem során mindig váltakozott a pozitívizmus és az inkább értékközpontú megközelítés. A történelmi áttekintés révén a szerző bemutatja, hogy a jogalkalmazói jogfejlesztés, azaz egy jogrendszer dinamikájához történő bírói hozzájárulás lehetősége adott korszakban attól függ, mekkora az elvek, értékek és eszmények szerepe a jogi és általában a társadalmi közgondolkodásban. Minél fontosabbak az

¹⁶² M. Donner: I.m. 129. o.

¹⁶³ J.P. Jacqué, J.H.H. Weiler: *On the Road to European Union – A New Judicial Architecture: An Agenda for the Intergovernmental Conference*. Common Market Law Review, Vol. 27, 1990. Martinus Nijhoff Publishers. 190. o.

¹⁶⁴ Fülöp B.: I.m. 1. o.

értékek szerepe egy adott társadalomban, annál fontosabb a bíró szerepe, aki egyfajta hidat formál ezen értékek és a jogi normák között: biztosítva, hogy a normák alkalmazása során a társadalmilag elfogadott értékrend a jogi normákkal harmóniában érvényre jusson.¹⁶⁵

Az európai alkotmánybíráskodás Fülöp szerint kétszintű: egyrészt az Európai Unió Bírósága, mint központi „alkotmánybíróság” hivatott az Unió alapértékeinek védelmére és a jog érvényesülésének biztosítására, másrészt viszont, a tagállami bíróságok rendes uniós bírósági szerepkörükből eredően, szintén részt vesznek az alkotmánybíráskodásban. A tagállami bíróságok bevonásával egyfajta amerikai típusú alkotmánybíráskodás valósul meg, hiszen - ha nem is érvényteleníthetik az uniós joggal ellentétes nemzeti jogszabályokat – a tagállami bíróságok nem alkalmazzák azokat a nemzeti normákat, amelyek ellentétben állnak az Unió jogrendjével.¹⁶⁶

Kezdetben az alkotmánybírásgot, mint új jogintézményt számos olyan kritika ért, amelyek ma az Európai Unió Bíróságához kapcsolódóan visszacsengenek. Ezek a kritikák jellemzően arról a tőről fakadnak, hogy egy-egy idegen szerv kívülről beavatkozzon a demokratikusan megválasztott jogalkotó testület által végzett törvényhozás folyamatába. Kelsen azzal válaszolt ezekre a vádakra, hogy rámutatott: a törvényhozás csupán az egyik intézményi formája a szuverenitásnak, de annak nem egyedüli letéteményese, sőt maga az egységesnek vélt jogalkotó funkció is valójában megosztott.¹⁶⁷

A Bíróságnak valóban megvannak az eszközei és megvan a lehetősége arra, hogy az európai politikát alakítsa. Nincsen azonban felhatalmazása arra, hogy az irányt a saját kezdeményezésére megváltoztassa, vagy beavatkozzon. A bíróságok meghatározó jellemzője általánosságban az, hogy nincs joguk megválasztani az eléjükbe kerülő eseteket.¹⁶⁸ Ha azonban már a Bíróság elé kerül egy ügy, vizsgáljuk meg, milyen módon fog hozzá az értelmezéshez.

¹⁶⁵ Fülöp B.: I.m. 2. o.

¹⁶⁶ Fülöp B.: I.m. 8. o.

¹⁶⁷ Paczolay P.: *Alkotmánybíráskodás a politika és a jog határán*. In: Paczolay P. (szerk.): *Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés*. Budapest. Rejtjel Kiadó. 2003. 17-18. o.

¹⁶⁸ M. Donner: I.m. 140. o.

3.2 A legitimitás kérdéskörének egyes aspektusai az Európai Unió Bírósága vonatkozásában

Ha elfogadjuk, hogy az Európai Közösségek Bíróságának szerepe több annál, mint amire Montesquieu szerint a bíróságok hivatottak voltak, és döntéseiken keresztül olykor valóban alakítják a jogot, vizsgáljuk meg közelebbről, hogy mi lehet ennek a bírói jogalkotásnak a legitim eredete.

A bírói jogalkotással kapcsolatban általánosságban felmerülő kételyek a legitimitáció kérdéséhez kapcsolódnak: milyen jogi alapon alkot a bíró jogot? Az alapszabály az, hogy a bíró kötve van a joghoz. A jog uralmának (*rule of law*) ezen alapelve minden demokratikus jogrend sarkkövét képezi. Ezen elv talaján állva azt mondhatjuk, hogy bírói jogalkotás csak akkor lehetséges, ha erre a jogalkotó által tételezett jogszabályok felhatalmazást adnak.¹⁶⁹ Minél nehezkesebb a jogalkotási eljárás, minél hézagossabb a jogrend, annál jelentősebb a szerepe a jogot alkalmazó bíróságoknak.¹⁷⁰

A bírói jogalkotás kritikusai által hiányolt felhatalmazás arra jogosítaná fel a jogalkalmazót, hogy (i) amennyiben létezik a kérdésre vonatkozó, arra tisztán választ adó jogi norma, úgy annak alapján hozza meg döntését, (mely dimenzió kétségbevonhatatlanul benne foglaltatik már az államhatalmi ágak elválasztásának elvében is), másrészt pedig, (ii) amennyiben nem létezik a kérdésre választ adó, vagy legalábbis irányt mutató norma, akkor a bíró egyéb interpretatív módszerek segítségével találjon megoldást a problémára. A bírói jogalkotás kritikusai szerint tehát a bírói jogalkotás illegitim, mert (i) nem felel meg a joguralom követelményének, (ii) nem demokratikus, (iii) nincs összhangban az államhatalmi ágak elválasztásának tanával. Ezekon túlmenően azonban más tényezők is legitimizálhatják egy szerv működését. Az Európai Bíróság tekintetében ilyen legitimizációs tényezőnek tekinthető (i) az érvelés és indoklás, és annak minősége, (ii) az össz-tagállami szintű képviselet a Bíróság összetételében, (iii) a bírói döntéshozatali kötelezettség, amely a Római Szerződés 220. cikk (EUSZ 19.) ered, (iv) a tagállami bíróságokkal való aktív együttműködés.

A legitimitáció kérdése az Európai Unió Bírósága vonatkozásában kiemelkedő fontosságú, figyelembe véve, hogy a Bíróság – különösen kezdetekben, amikor a másodlagos jogszabályi

¹⁶⁹ Pl. a svájci BGB

¹⁷⁰ Fülöp B.: I.m. 3. o.

rendszer sokkal hézagossabb volt – igen aktív szerepet vállalt az Európai Közösségek jogának formálásában: a jog értelmezésén keresztül olyan alapvető tételeket fektetett le, mint amilyen például az európai jog elsődlegessége a nemzeti tagállami jogszabályokhoz viszonyítva.¹⁷¹ A Szerződések alkotmányos jellegét elsőként a Bíróság ismerte el kifejezetten. Ezen meglátás alátámasztásául többek között a szupremácia elvét, a közösségi jog közvetlen hatályának elvét hozta fel. Ezeket a nagy horderejű határozatokat és a Bíróságot magát így is rendkívül sok támadás érte és kritika illette: jogalkalmazó szervként jogalkotói szerepet vállalt magára. A kritikákat azonban segítette ellensúlyozni az a tény, hogy minden tagállam bírója ott ül a Bíróságban. Mivel a képviselőt korántsem jelent tagállami ellenőrzést vagy befolyásgyakorlást, olyannyira, hogy az Európai Unió Bírósága egységes döntéseket hoz, különvélemények és párhuzamos vélemények nélkül, a bírakat kinevező tagállamoknak nem áll módjukban nyomon követni az általuk delegált bírót adott ügyben kifejtett – esetleg a saját küldő államának rövid távú érdekeivel ellentétes – álláspontját. Noha az egységes döntéshozatal is kritizálható az intézmény nem csak a bírónak a tagállamtól való függetlenségét biztosítja, hanem azt is, hogy a bírák döntéseikben az Európai Unió értékrendjét juttatják kifejezésre.¹⁷² Minthogy az Európai Unió értékrendje az Uniót alkotó tagállamok társadalmi közegébe ágyazottan értelmezhető, a legitimitásnak a társadalmi elfogadottság is fontos fokmérője.

3.2.1 Társadalmi elfogadottság

Canor szerint fontos, hogy ne csupán jogi, hanem társadalmi szempontból is elfogadott legyen egy bírói döntés. A társadalmi elfogadottságot a bírói döntés azáltal éri el, hogy döntéseiben a jogrendszer koherenciáját és konzisztenciáját tükrözi. A társadalmi elfogadottság ugyanis kettős dimenziót foglal magában. Egyrészt a legitimitációt, melyet a szerző intézményi dimenzióknak nevez, másrészt pedig az alkalmazott eszközök és módszerek koherenciáját, melyet Canor intézmény-közi dimenzióként határoz meg. A legitimitás intézményi dimenzióján túlmenően azonban Canor az Európai Bíróság határozatainak tartalmi legitimitását is vizsgálja. A szerző abból indul ki, hogy az ítélezési gyakorlatban elválík egymástól a határozatok „tisztán jogi” és a „valódi világbeli” dimenziója. Canor úgy látja,

¹⁷¹ 6/64 *Costa v. ENEL* [1964] ECR 1150-1168. o. A szupremáciáról bővebben ld. még: M. Cappelletti: *The Judicial Process in Comparative Perspective*. Clarendon Press Oxford. 1991. 350-362. o.

¹⁷² I. Canor: I.m. 122-123. o.

hogy Az Európai Közösségek Bíróságának jogalkalmazói és jogalkotói tevékenysége során azt az alapelvet követi, mely szerint a jogértelmezésnek meg kell felelnie mind a jogi, mind pedig a valódi világ elvárásainak.¹⁷³ Mit is jelent ez a szokatlan kettős felosztás? Canor véleménye szerint az olyan ítéletet, amely nem valamely vonatkozó jogi normán és annak kontextusán alapszik, a társadalom nem jogi, hanem politikai döntésnek fogja tekinteni. Ennek az az oka, hogy bizonyos kérdésekre mind jogi, mind tisztán politikai közegben is adható válasz, fogalmazható meg állásfoglalás, hiszen a jog és a politika terepuma jelentős részben fedi egymást a szabályozandó kérdések tekintetében. A jogi döntéseknek azért kell már megalkotott és a jogalkotó által ilyenként elfogadott normán alapulnia, mert – ellentétben a demokratikusan megválasztott, és legitimitását a választottság tényéből nyerő jogalkotóval – a jog alkalmazója a jogalkotó által tételezett normára való hivatkozásból nyeri el legitimitását, mely legitimitás ily módon – a jogalkotóéval ellentétben – közvetett. Az olyan bírói döntés viszont, amely csak a társadalmi értékítéleten alapul, nem tekinthető jogi döntésnek, azért, mert jogi normához való kötöttség hiányában ez a minőség nem illeti.

Az Európai Bíróság általános, elvont és kötelező hatályú jogértelmező tevékenységet folytat.¹⁷⁴ Megállapíthatjuk azonban, hogy a Szerződés nem tartalmaz olyan kifejezett felhatalmazást, amelyben a Bíróságot azzal a hatalommal ruházná fel, hogy joghézag esetén, döntésével töltsse ki a jogi rendszerben fennálló űrt. Ha viszont nem létezik ilyen felhatalmazás, akkor min alapszik a Bíróság jogalkotói tevékenysége?¹⁷⁵ Egyáltalán: a Szerződés a Bíróságot a közösségi joganyag értelmezésére, nem annak megalkotására hatalmazza fel. Kötelessége a Szerződés rendelkezéseinek értelmezése, melyre csak a Bíróság jogosult. Köteles a jogot érvényre juttatni.¹⁷⁶ Ahogyan azt Lord Denning az angolszász bírák kapcsán megfogalmazta: „*Amit a Parlament nem írt meg, azt a bíróságoknak kell megírniuk*”.¹⁷⁷ A Bíróság érvelése azt a célt szolgálja, hogy legitimitációt nyerjen saját maga számára. Az *acte claire* doktrína is arra tett kísérletet, hogy az Európai Unió Bírósága megalapozza saját autoritását és leszögezze a tagállami bíróságokkal való együttműködésének alapelveit.¹⁷⁸ Az „*acte claire*” doktrína értelmében a nemzeti bíróság nem köteles az előtte

¹⁷³ I. Canor: I.m. 39. o.

¹⁷⁴ Fülöp B.: I.m. 10. o.

¹⁷⁵ A demokratikus legitimitáció hiányáról ld. még: M. Cappelletti: I.m. 40-47. o.

¹⁷⁶ J. Bengoetxea : I.m. 113.o. és 166.o.

¹⁷⁷ In: Lord Denning: *The closing chapter*. 634.o.

¹⁷⁸ 283/81. sz. ügy. *Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v. Ministry of Health* [1982] ECR 3415

folyó eljárásban felmerült közösségi jogi kérdést az Európai Bíróság elé terjeszteni, ha úgy találja, hogy a közösségi jog világos és egyértelmű választ ad, tehát további értelmezésre nincs szükség. Ezt akkor is megteheti, ha a Bíróság még korábban soha nem foglalt állást az adott jogkérdésben.¹⁷⁹

Olyan ítélettel is találkozhatunk azonban, ahol a Bíróság szerint a világosan megfogalmazott szövegnél sem elegendő pusztán a szöveget egyedüli igazodási pontnak tekinteni, hanem a jelentésre vonatkozó következtetéseket meg kell erősítenie más tényezőknek is.¹⁸⁰ Az olvasónak szinte az a benyomása, hogy amit a Bíróság a *CILFIT* ügyben adott, azt a *Humblet* ügyben visszaveszi. Ez is jól szemlélteti, milyen kényes egyensúlyt igyekszik fenntartani a Bíróság, és ebben az egyensúlyozásban az érvelés szerepe kiemelkedő. Az érvelés legitimizációs funkcióval bír. Ahogyan azt Everling bíró megfogalmazta: „*A bíróságok az ítélkezési gyakorlatuk és döntéshozatalaik minősége által legitimizálják magukat.*” Eszerint a jogi érvelés és a legitimitás vagy felhatalmazás közötti kapocs a bírói döntéshozatal kontrolljának lehetőségében érhető tetten.¹⁸¹

3.2.2 *Jogi és erkölcsi érvelés*

Az elfogadott, és előzetesen meghatározott jogforrások tipikusan a jogi érvelésre jellemzőek, ellentétben az erkölcsi érveléssel, ahol nem létezik ilyen előzetes posztulátumokhoz való kötöttség. Az Európai Unió Bírósága tevékenysége jellemzően a jogi-politikai gazdasági élet mezsgyéjén mozog. A kérdés az, hogy milyen mértékig határozza meg a jog a bírói döntéshozatal folyamatát, és azt a folyamatot, amelynek során a bírák maguk is a jogalkotás és politika-formálás területére lépnek.¹⁸²

Prott szerint ha bíró kizárólag a jogszabályok és a klasszikus jogértelmezés keretei közé lenne szorítva, nem valósulhatna meg az a fajta társadalmi kontroll, ami ily módon, a bíró szubjektív értékítélete alapján realizálódik. Tanulmányában Prott egy másik szerzőpárosra is hivatkozik. A francia Touffait és Tunc azonban nem ilyen egyértelműen foglal állást a

¹⁷⁹Király M.: *Egy befolyásos jogalkalmazó: az Európai Bíróság*. In: Közjegyzők Közlönye. 1997 5. o.

¹⁸⁰„Ugyanakkor, a bíróság számára nem elég a szöveg szerinti értelmezés, és a bíróság szükségesnek tartja a kérdés vizsgálatát abból a szempontból, hogy az értelmezés eredményét megerősítik-e más körülmények, különösen a Magasan Szerződő Felek közös akarata és a ratio legis-re tekintettel.” In: *Case 6/60 Jean-E. Humblet v. Belgium* [1960] ECR 1125. para 2.

¹⁸¹Idézi: J. Bengoetxea : I.m. 125.o.

¹⁸²J. Bengoetxea: I.m. 134.o.

szubjektív bírói megítélés ténye és jelentősége mellett. Ők arra helyezik a hangsúlyt, hogy az ítélet indoklásában világosan megjelenjenek mindazok a szempontok és érvek, – legyenek bár szubjektív vagy objektív jogszabályi jellegűek – amelyek a bírót a döntés meghozatalában irányították. Szerintük ugyanis ezzel el lehetne oszlatni azt a fajta félelmet vagy kételyt, amely a bírói szubjektív, vagy inkább „nem jogias” értékelést körüllegi. Azáltal, hogy a bíró felvállalja a döntésében szerepet játszó nem szigorúan jogi jellegű szempontokat (pl. szociológiai, gazdasági oldalról), tisztábbá tehetné a jogalkalmazás megítélését mind a konkrét ügyben szereplő felek számára, mind pedig a jogirodalom részére. Azt a szerzők is elismerik, hogy ez a módszer egyértelműen konfliktusokhoz vezetne mind az elméletben, mind a gyakorlatban, de véleményük szerint ezek a konfliktusok hozzájárulnának a további fejlődéshez.¹⁸³

Dacára annak, hogy a Bíróság már több, mint fél évszázada tevékenykedik, autoritásának és legitimitációjának keresése és megerősítése továbbra is létező feladat. Naivitás lenne azt gondolni, hogy „*Luxembourg szólt, az ügy befejeződött*” (*Luxemburg locuta, causa finita*)¹⁸⁴ Az Európai Bírósághoz kapcsolódó különös legitimitációs tényezők közül kettőt közelebbről is megvizsgálunk: (i) a tagállami bíróságok együttműködését és (ii) a formális érvelés logikai koherenciájának szerepét. Mindkét aspektus az Európai Unió Bírósága és a tagállamok kapcsolatához köthető, hiszen a legfontosabb kérdés az, hogy az Európai Unió Bírósága-t megalkotó tagállamok maguk elfogadják-e a „teremtmény” alkotásait, amelyek adott esetben felülírják az alapítók korábbi elképzelését. A legitimitációs törekvések és annak megvalósítása azonban csak a jogértelmezés folyamatába ágyazottan valósulhat meg, ezért miután a jogértelmezési modelleket és módszereket áttekintettük, az Európai Bíróság jogértelmezési stílusának elemzését követően rátérünk a tagállami bíróságokkal való együttműködés és az érvelés legitimitációs szempontú elemzésére.

3.2.3 Független európai bírák és az Európai Bíróság együttműködése a tagállami bíróságokkal

A Bíróság legitimitásának kérdése azért kiemelkedő fontosságú, mert a Szerződés feljogosítja a Bíróságot nemcsak az európai intézmények, de a tagállamok egyes aktusainak vagy

¹⁸³ L. V. Prott: *A change of style in French appellate judgments*. VII Études de Logique Juridique. 1978. In : M. A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe : I.m. 216-219. o

¹⁸⁴ C.Timmermans (2004): I.m. 399. o.

esetleges mulasztásainak megítélésére: azok megsemmisítésére vagy mulasztás esetén szankció kirovására. Fontos korlát azonban, hogy *“az Európai Bíróság joghatósága kizárólag a közösségi joggal kapcsolatos egyes jogvitákra terjed ki, tehát semmiképpen nem tekinthető a tagállami bíróságok fellebbviteli fórumának. (...) Az Európai Bíróság nem rendelkezik általános joghatósággal a közösségi joggal kapcsolatos jogviták tekintetében sem. Döntési jogosultsága tehát nem egyetlen átfogó rendelkezésen, hanem több önálló, egy-egy ügytípusra vonatkozó felhatalmazásban gyökerezik. Ugyanakkor a különös joghatóságot keletkeztető cikkek száma tekintélyes, következésképpen ha a Bíróság joghatósága nem is általános, de mégis meglehetősen széles”* és a Bíróság döntése erga omnes hatállyal bír.¹⁸⁵

A legitimitás előfeltétele annak, hogy a Bíróság működőképes és hatékony legyen, és a tagállamok, valamint az intézmények valóban elfogadják a döntéseit. A jogpozitivizmus tételei szerint a szuverén az erőszak-monopólium birtokában van. Ezt a kritériumot nehéz az Európai Közösségekre adaptálni.¹⁸⁶ Ezért az Európai Bíróság számára a tagállami bíróságok együttműködése létfontosságú. Az EK intézményei leginkább politikai nyomásgyakorlással tudják akarataikat az egyes tagállamokra rákényszeríteni. Az Európai Unió Bírósága azonban ebből a szempontból különleges helyzetben van: noha maga nem képes az ítéletek kikényszerítésére, az Európai Unió Bírósága „meghosszabbított” karjaként szolgáló tagállami bíróságok ezt megteszik helyette.

Az Európai Közösségek Bíróságában minden egyes tagállam egy-egy bírával képviselteti magát. Ennek az összetételnek – noha az egyre növekvő tagállami létszám miatt többször felmerült a Bírósági létszám korlátozásának gondolata – a jelentősége a Bíróság legitimitációjában rejlik. Minthogy minden tagállam egyenlő jogosultságú bírát ad a Bíróságnak, így a tagállami egyenlőség és egyenjogúság kézzelfoghatóan megjelenik a Bíróság összetételében.

A tagállamok egy-egy bírót jelölnek a saját nemzetükből, noha ez nem kifejezetten követelmény az Alapító Szerződések szerint. A Szerződés (EUSZ 253.) viszont egyértelműen megköveteli¹⁸⁷ a bírák függetlenségét: így az őket küldő tagországtól való függetlenséget is.

¹⁸⁵ Király M. (1997): I.m. 3- 4. o.

¹⁸⁶ J. Bengoetxea : I.m. 31. o.

¹⁸⁷ Szerződés 223. cikk:”A Bíróság bírait és főtanácsnokait olyan személyek közül választják ki, akiknek függetlenségéhez nem férhet kétség, és akik megfelelnek az országukban a legfelsőbb bírói tisztségekbe történő

Az Európai Unió Bírósága ítélkezési gyakorlatából kiviláglik, hogy az egyes tagállamok egyéni kívánságai nem kapnak hely a mérlegelés során. Az is egyértelmű viszont, hogy a Bíróság az ügyek mérlegelése során nem csak és kizárólag a legszigorúbb értelemben joginak minősített érveket és szempontokat vesz figyelembe. A Bíróság feladatát tételező 220. cikket (EUSZ 19.) a Bíróság arra használta, hogy kiszélesítse hatáskörét és mozgásterét.¹⁸⁸

Az Európai Unió Bírósága egységes döntéseket hoz, különvélemények és párhuzamos vélemények nélkül. Ennek jelentősége is a bírói függetlenség intézményéhez kapcsolódik, hiszen ily módon a bírakat kinevező tagállamoknak nem áll módjukban számonkérni az általuk delegált bíró állásfoglalását az adott ügyben. További intézményen belüli jellegzetesség, hogy az Európai Unió Bírósága bírái egyfajta kontinuitást valósítanak meg jogalkalmazói tevékenységük során nem csupán az előzetes határozatokhoz való kötöttség tekintetében (amitől, mint fentebb láttuk, jogosultak eltérni), hanem abban a tekintetben is, ahogy a bírák hatnak egymásra, hiszen a számos eltérő jogi kultúra és nézőpont összevetése által minden bíró nézőpontja szükségszerűen kitágul, és a bírók nem a saját, nemzeti jogi érdekeit, hanem a közösségi jogrend érdekeit képviselik.¹⁸⁹

3.2.4 Együttműködés – a tagállami bíróságok, mint közösségi „végrehajtó bíróságok”

Az Európai Unió Bírósága kifejtette, hogy a Szerződés egy önálló koherens jogvédelmi rendszert alkot. Ez azt jelenti, hogy egy önálló jogrendszeren belül funkcionáló minden tagállami bíróságnak feladata ellenőrizni, hogy a jogszabályok megfelelnek-e a közösségi jognak. Így tehát semmi sem kerülheti el a Bíróság szemét.¹⁹⁰ A tagállami bíróságok közösségi bíróságoknak minősülnek. Ebből kifolyólag alapszabályként nem létezik közösségi hierarchia a bírói fórumok vonatkozásában. A tagállamok bírósági rendszere önálló, a Közösségtől elkülönült rendszer, hiszen az Európai Unió Bírósága csak értelmezheti, de nem alkalmazhatja az előzetes döntéshozatalai eljárás keretében elébe kerülő ügyek során a közösségi joganyagot. Tekintettel azonban arra, hogy a Közösségen belül szükségszerűen merülnek fel tagállami szinten is olyan kérdések, amelyek már nem tartoznak a tagállam

kinevezéshez szükséges feltételeknek, vagy akik elismert szakértelemmel rendelkező jogtudósok; a bírakat és a főtanácsnokokat a tagállamok kormányai közös megegyezéssel hatéves időtartamra nevezik ki.”

¹⁸⁸ G. De Búrca: *The European Court of Justice and the Evolution of EU Law*. In: Tanja A. Börzel, Rachel A. Cichowski (eds.): *The State of the European Union – Law, Politics and Society*, Volume 6. Oxford University Press, 2003.

¹⁸⁹ I. Canor: I.m. 122-123. o.

¹⁹⁰ S. Prechal: *National Courts in EU Judicial Structure*. YEL Vol. 25, 2006. Oxford University Press. 430. o.

kompetenciájába, elkerülhetetlen a két bírói rendszer közötti kölcsönhatás. Az együttműködés tehát tartalmát tekintve meghatározott, de formailag mégis van némi szabadsága a feleknek. *“A nemzeti bíróságok döntenek el, hogy az előttük folyamatban lévő eljárás mely stádiumában kérnek előzetes határozatot az Európai Bíróságtól.”*¹⁹¹ Az Európai Bíróságnak pedig szabadságában áll, hogy a nemzeti bíróságok esetleg túl általános vagy nem kellően pontos kérdéseiből kibontsa, kihámozza a közösségi jog értelmezést igénylő elemeit.¹⁹²

Az a helyzet, amelyben a tagállami bíróságok közösségi jogi döntéseket is végrehajtatnak, azt a furcsaságot eredményezi, hogy míg a tagállami bíróságok formális hatalma a tagállami jogrendszerből ered, feladatuk tartalma közösségi jogi eredetű is lehet. Más szavakkal: nemzeti bírák maradnak közösségi jogi funkciókkal.¹⁹³ Erre a legkitűnőbb példát a *Simmenthal* eset szolgáltatja.¹⁹⁴ Az Európai Unió Bírósága nem dönthet arról, hogy adott jogvitában a nemzeti bíróságok kötelesek-e hozzá fordulni előzetes döntéshozatal céljából avagy sem. Ez a tagállami bíróságok joga eldönteni, hogy kívánnak-e élni ezzel a lehetőséggel. Ha azonban valamely kérdésben a Bírósághoz folyamodtak előzetes döntéshozatali eljárás keretében, akkor már kötve vannak a Bíróság állásfoglalásához, tehát nem hozhatnak azzal ellentétes döntést. Kiemelendő, hogy a tagállami bíróságok akkor is fordulhatnak az Európai Unió Bíróságához kérdéseikkel, ha történetesen ugyanazt a kérdést a Bíróság már – akár többször is – megválaszolta, hiszen nem kizárt, hogy adott ügyben a felmerült kérdésre más válasz is adható. A nemzeti jogalkalmazók ezen lehetősége azért is fontos, mert ez az intézmény a közösségi jogrendszer egységességét, harmonizációját és a jogbiztonságot hivatott erősíteni. Az együttműködés ezen formája jelentősen hozzájárul a közösségi jogrendszer megszilárdulásához.¹⁹⁵ A közösségi jog ily módon a tagállami bíróságok számára valósággá vált a hétköznapok szintjén.¹⁹⁶ Az előzetes döntéshozatali eljárás feltételeinek vizsgálatakor fontos kérdés annak eldöntése, hogy mi minősül tagállami bíróságnak. Erről a kérdéstről az Unió történetének kezdetén két külön elmélet viaskodott: az absztrakt teória a híres angol bíró, Lord Denning nevéhez köthető, aki a *Bulmer v. Bollinger*

¹⁹¹ 72/83 *Campus Oil Limited and Others v. Minister for Industry and Energy and Others*. [1984] ECR 2727-2768

¹⁹² 111/78 *Minister Public and Chamber Syndicales des Agents Artistiques et Ipresari de Belgique, A. S.B.L. v. Willy van Wesemael and Others*. [1979] ECR 4277-4924 In: Király M.(1997): I.m. 6. o.

¹⁹³ 106/77 sz. ügy *Simmenthal* [1978] ECR 585

¹⁹⁴ S.Prechal: I.m. 442-443. o.

¹⁹⁵ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 377-378. o.

¹⁹⁶ C.Timmermans (2004): I.m. 399. o.

ügyben megállapítja, hogy egyedül a tagállamok legfelsőbb bíróságainak döntéseit nem minősítheti további bírói fórum. A konkrét teória képviselői szerint viszont mindig az adott ügyben kell eldönteni, hogy melyik a legfőbb bírói fórum. A *Costa v. ENEL* ügyben a Bíróság a konkrét teória mellett tette le a voksát, és így a szélesebb értelmezést fogadta el.¹⁹⁷

Az Európai Unió jogrendszerén belül a közösségi szabályokat, jogforrásokat, és ekként az Európai Unió Bírósága döntéseit a tagállami bíróságok is alkalmazzák.¹⁹⁸ Minthogy a tagállami bíróságok előszeretettel fordultak a Bírósághoz a közösségi joggal kapcsolatos értelmezési kérdéseikkel, az előzetes döntéshozatali eljárás az európai integráció legkiválóbb eszköze lett.¹⁹⁹ A tagállami bíróságok a jogérvényesítő „ügynökei” az Európai Unió Bíróságának. Az Európai Unió Bírósága feladata csak az értelmezés, és amikor a tagállami bíróság megkeresése a jogalkalmazás területére vonatkozott, akkor a Bíróság elutasította a keresetet.²⁰⁰ Noha a 234. cikk (EUMSZ 267.) egy általános rendelkezés, és nem határozza meg tisztán az Európai Unió Bírósága és a tagállami bíróságok jogalkalmazása közötti határvonalat az előzetes döntéshozatal rendszerén belül, az értelmezés és alkalmazás szétválasztását a Bíróság tiszteletben tartja.²⁰¹ A tagállami bíróságok együttműködéséből egyértelműen kiviláglik az Európai Unió Bírósága iránti tisztelet.²⁰² Ez a tisztelet azonban kölcsönös. Az előzetes döntéshozatali rendszert a Bíróság óvatosan alakította olyan módon, hogy biztosítsa a tagállami bíróságok tiszteletét. Az Európai Unió Bírósága és a nemzeti bíróságok közötti funkciók szétválasztása, a jogértelmezés és jogalkalmazás fogalmainak szigorú különválasztása és a tények vizsgálatának elutasítása mind-mind ezt a célt szolgálják.²⁰³

¹⁹⁷ Király M. (1998): I.m. 82. o.

¹⁹⁸ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 369. o.

¹⁹⁹ J.P. Jacqué, J.H.H. Weiler: I.m. 187. o.

²⁰⁰ J. Bengoetxea : I.m. 97. o.

²⁰¹ Szerződés 234. cikk „A Bíróság hatáskörrel rendelkezik előzetes döntés meghozatalára a következő kérdésekben:(a) e szerződés értelmezése; (b) a közösségi intézmények és az Európai Unió Bírósága jogi aktusainak érvényessége és értelmezése; (c) a Tanács jogi aktusa által létrehozott szervek alapokmányának értelmezése, ha az alapokmány így rendelkezik. Ha egy tagállam bírósága előtt ilyen kérdés merül fel, és ez a bíróság úgy ítéli meg, hogy ítélete meghozatalához szükség van a kérdés eldöntésére, kérheti a Bíróságot, hogy hozzon ebben a kérdésben döntést.” Az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés Egységes Szerkezetbe Foglalt Változata

²⁰² J. Komárek: *In the court(s) we trust? On the need for hierarchy and differentiation in the preliminary ruling procedure.* YLR Vol.32, 2007. London, Sweet&Maxwell. 474. o.

²⁰³ A.Albors Llorens: I.m. 389. o.

Az előzetes döntéshozatali eljárás kapcsán felmerül az alkotmánybíróságok és az Európai Bíróság viszonyának kérdése. Ahogy Chronowski Nóra és Nemessányi Zoltán ennek a témának szentelt tanulmányában²⁰⁴ megállapítja, szükségszerűnek tekinthető, hogy bizonyos jogértelmezési funkciókat a nemzeti alkotmánybíróság és az Európai Bíróság megosszon egymással. A kérdést a szerzőpáros három aspektusból vizsgálja (i) Elsőként arra a kérdésre keresik a választ, hogy az alkotmánybíróság jogosult-e az elsődleges vagy másodlagos közösségi jog és az alkotmánynál alacsonyabb szintű jogi normák kollízióját vizsgálni; (ii) a második kérdés az első kérdés kibővített változata: vizsgálhatja-e az alkotmánybíróság a közösségi jog és a tagállami alkotmány kollízióját? (iii) végül pedig fontos megválaszolni azt a kérdést, hogy jogosult-e az alkotmánybíróság az Európai Bírósághoz fordulni előzetes döntéshozatali eljárás keretében, azaz tagállami bíróságnak minősül-e az alkotmánybíróság az EKSZ 234. cikke (EUMSZ 267.) értelmében.²⁰⁵

A kérdések megválaszolásához elsőként azokat az ítéleteket kell elemezni, amelyekben a Bíróság állást foglalt a közösségi jog primátusa mellett. Ezek szerint az Európai Unió elsődleges jogforrásai elsőbbséget élveznek a tagállami jogrendszerek legfőbb jogforrásaival, az alkotmányokkal szemben. Ebből következik, hogy a fentebb felsorolt három kérdés közül az elsőre a válasz egyértelmű: a tagállami alkotmánybíróságok nem jogosultak a másodlagos közösségi jogi szabályok érvényességét a nemzeti joggal összevetve vizsgálni. Az egyes tagállami jogszabályoknak a közösségi joggal való összeegyeztethetetlen mivoltának kimondására csak az Európai Unió Bírósága jogosult. Ilyen típusú ügyeket nagy számban találunk az erős dualista hagyományokat őrző Olaszországhoz kapcsolódóan. A *Costa v. ENEL* ügyben egy olyan nemzeti jogszabály elsőbbségét mondta ki az olasz alkotmánybíróság, amely az Európai Közösségeket alapító Szerződés hatálybalépését követően keletkezett. Döntését a *lex posteriori derogat priori* elvre alapozta. Az Európai Bíróság azonban ebben a mérföldkőnek számító ítéletében kimondta, hogy az Európai Közösséget létrehozó Szerződés a hagyományos nemzetközi szerződésekkel ellentétben egy saját, önálló jogrendet hozott létre, amely hatálybalépésének pillanatától a tagállamok jogrendszerének a része, és amelyet ily módon a tagállamok kötelesek alkalmazni.

²⁰⁴ Chronowski N., Nemessányi Z.: *Európai Bíróság – Alkotmánybíróság: Felületi feszültség*. In: Európai Jog. 2004/3. 19-29. o.

²⁰⁵ Chronowski N., Nemessányi Z.: I.m. 19. o.

A következő fontos eset a *Simmenthal* ügy.²⁰⁶ Az olasz törvények szerint a közösségi joggal összeegyeztethetetlen jogszabályt az olasz bírácoknak mindaddig alkalmazniuk kellett, ameddig azt a nemzeti jogszabályok érvénytelenítésére hivatott alkotmánybíróság meg nem semmisítette. Az egyik olasz bíróság azonban előzetes döntéshozatali kérdéssel fordult az Európai Bírósághoz azzal a kérdéssel, hogy megfosztható-e egy közösségi tagállam bírójától a lehetőségtől, hogy a közösségi joggal ellentétes nemzeti jogszabály alkalmazását mellőzze és a közösségi jogot közvetlenül alkalmazza. Más szóval: köteles-e az alkotmánybírósághoz fordulnia egy ilyen jogszabály megsemmisítése céljából, vagy maga önállóan dönthet úgy, hogy a közösségi jogba ütköző jogszabályt nem alkalmazza. Az Európai Bíróság megerősítette a korábbi ítéleteiben meghatározott irányt. Kimondta, hogy „*A közvetlen alkalmazhatóság az ilyen körülmények között azt jelenti, hogy a közösségi jogszabályait teljesen és egységesen kell valamennyi tagállamban alkalmazni hatálybalépésük időpontjától mindaddig, amíg hatályban vannak. Következésképpen minden tagállami bíróságnak kötelessége a közösségi jogot alkalmazni, és az azzal ellentétes nemzeti jogszabály alkalmazását mellőzni.*”²⁰⁷

Ezek a döntések az alkotmánybíróságok közösségi jogi szerepét a minimumra csökkentették, az Európai Bíróság gyakorlatilag elutasította, hogy a tagállami bíróságok és az Európai Bíróság közé „beékelődhessenek” – egyfajta közvetítő, ellenőrző vagy szűrő szervként – a nemzeti alkotmánybíróságok. Az olasz alkotmánybíróság ezen döntések eredményeképpen elismerte a közösségi jog elsődlegességét, azonban idővel a közösségi jogi álláspont is finomodott, és – bár inkább csak egy gesztus erejéig – elismerte a tagállami jogalkotó – ideértve az alkotmánybíróságot is – azon kötelezettségét, hogy a jogbiztonság érdekében a közösségi joggal ellentétes normát megsemmisítse.²⁰⁸

A nemzeti alkotmánybíróságok tagállami bírósági léte első ránézésre egy pusztán formális kérdésnek tűnhet. A problémát azonban az jelentette, hogy a „tagállami bíróság” fogalma önálló közösségi jogi fogalom, amely nem azonos a tagállami definícióval. Az Európai Bíróság a *Dorsch Consult* ügyben²⁰⁹ rögzítette pontosan a tagállami bíróság uniós jogi fogalmát, amelynek kritériumai az alábbiak: (i) a szervezet alapítására törvény értelmében

²⁰⁶ 106/77 *Simmenthal II*. [1978] ECR 629

²⁰⁷ Chronowski N., Nemessányi Z.: I.m. 20-21. o.

²⁰⁸ Lásd a döntésekről bővebben: Chronowski N., Nemessányi Z.: I.m. 21. o.

²⁰⁹ C-54/96 *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH v Bundesbaugesellschaft Berlin mbH* [1997] ECR I-4961

került sor; (ii) a szervezet állandó; (iii) kötelező ítélezést folytat; (iv) jogvitákban jár el; (v) jogi normákat alkalmaz; (vi) független. Az alkotmánybíróságok vonatkozásában a jogvitához kötöttség problémásnak tekinthető. Ez nem jellemzője a klasszikus alkotmánybírósági tevékenységnek. A *Simmenthal* ügyben a Bíróság a nemzeti alkotmánybíróságokat – amennyiben azok normakontrollt gyakorolnak – a jogalkotó hatalom egyik megnyilvánulásaként fogja fel, és nem tekinti jogalkalmazó szervnek. Az osztrák alkotmánybíróság azonban már többször is fordult előzetes döntéshozatali kérelemmel az Európai Bírósághoz: nem előzetes normakontroll kapcsán, hanem olyan esetekben, amikor közigazgatási határozatok felülvizsgálatát végezte. A *Pretore di Salo* ügyben a Bíróság rámutatott, hogy amennyiben az előzetes döntéshozatali határozat szükségessége az ügyben eljáró szerv bírói tevékenysége során merült fel, a szerv a tagállam bíróságának minősül függetlenül attól, hogy olyan feladatokat is el kell látnia, amelyek a szó szoros értelmében nem tekinthetők bírói tevékenységnek.²¹⁰

Fülöp Botond szerint az Európai Bíróság viszonya a tagállami bíróságokkal egyfajta kettősséggel jellemezhető: egyrészt a Bíróság biztatja a nemzeti bírói fórumokat a közösségi jog önálló alkalmazására, és a közösségi jogszabályok közvetlen hatályának megállapítása révén egyre szélesebb terepet biztosít erre a számukra. Másrészt viszont a közösségi jog terrénumában a jogfejlesztés monopóliuma továbbra is kizárólag az Európai Unió Bíróságát illeti. Ahogy Fülöp fogalmaz némiképp cinikus élel: „*A nemzeti bíróságok tehát alkalmazzák a közösségi jogot minél szélesebb körben, biztosítják a közösségi jog által nyújtott jogok élvezetét, marasztalják el államaikat a közösségi jog által meghatározott kötelezettségek elmulasztása miatt, de ne akarják fejleszteni, tág jogértelmezéssel módosítani, vagy a nemzeti jogi rendelkezésekhez „igazítani” az. A bírói jogfejlesztés, az „alkotó jogalkalmazás” joga – szól az Európai Bíróság üzenete – egyedül őt illeti, a nemzeti bíróságok alkalmazzák a közösségi jogot „úgy, ahogy van”, ha pedig kételyük támad, kérjenek előzetes döntést.*”²¹¹ A némiképp leegyszerűsítő séma ellenére jelen dolgozat írója úgy véli, hogy ezzel a fent bemutatott „munkamegosztással” tulajdonképpen semmi kifogás nem merülhet fel. Fülöp Botond megfélekedzik arról, hogy ugyan valóban az Európai Bíróságé az „alkotó jogalkotás” kizárólagos joga, abban az értelemben, hogy a szövegértelmezésen keresztül az Európai

²¹⁰ Chronowski N., Nemessányi Z.: I.m. 22. o.

²¹¹ Fülöp B.: I.m. 5. o.

Bíróság formálja az Unió jogát, az értelmezendő szöveget azonban a tagállami bíróságok kínálják fel a számára. Éppen ezért véleményem szerint pontosan a szerző által leírtakkal ellenkező a helyzet: A tagállami bíróságok nem alkalmazzák az EU jogot „*úgy ahogy van*”, hanem felterjesztik azt értelmezésre, pontosításra a Bírósághoz. Így tehát a nemzeti bíróságok teszik meg az első lépést afelé, hogy az Európai Unió Bírósága – esetleg – tovább fejleszthesse az európai jogot. Így tehát igaz ugyan, amit Kecskés László hangsúlyoz, miszerint „*a Közösségen belül az Európai Bíróságnak monopóliuma van a bírói jog kialakítására*”²¹², azonban csak akkor élhet ezzel a monopóliummal, ha a tagállami bíróságok erre felkérlik. Ebben a kontextusban is igaz tehát Dürremat gondolata, miszerint „*A törvény az élet után kullog*”,²¹³ hiszen a társadalmi változások színpadához legközelebb álló nemzeti bírói fórumok közvetítik az Európai Bíróság felé azokat az igényeket, amelyekkel ítélkezési gyakorlata során szembesül.

A tagállami bíróságok és az Európai Unió Bírósága közötti együttműködés az európai integráció folyamatának egyik legnagyobb sikertörténete. Ám nem véletlenül írnak sokan az előzetes döntéshozatali eljárásról, mint a „siker paradoxonáról”.²¹⁴ Ezért noha az elméletek jónak minősítik a közösségi bírósági rendszert, elismerve a sok pozitívumát, mégis elengedhetetlennek látszik a rendszer reformja különös tekintettel az Európai Unió Bírósága szerepére és működésére, valamint a közösségi jogorvoslatok rendszerére.²¹⁵

3.2.4.1. *Jövőbeli reformok a tagállami bíróságokkal való együttműködés területén*

A tagállami bíróságokkal való együttműködés, mint láthattuk, elengedhetetlen a közösségi jog működéséhez. A közösségi jog viszonylag új és a tagállami jogrendszerekhez képest kiforratlan mivolta azonban számos megoldandó problémát állít elénk. A Bíróságra nehezedő egyre növekvő munkateher, az ítéletek minősége hanyatlásának veszélye mind-mind változtatásokért kiáltanak. Arnulf szerint egy bíróság hatékonyságának tesztje az, hogy ésszerű időn belül igazságos és intellektuálisan megalapozott döntést hoz.²¹⁶ Ez a hatékonyság azonban a nagy munkateher következtében komolyan veszélybe kerülhet. Kapteyn bíró

²¹² Kecskés L.: *EK jog és jogharmonizáció*. KJK Budapest, 1999. p. 126. Idézi: Kovács V.: *Precedensjog az Európai Bíróság gyakorlatában*. In: Jogelméleti Szemle. ELTE ÁJK. Budapest 2000/8. 9. o.

²¹³ Idézi: Lábady T.: I.m. 227. o.

²¹⁴ J.P. Jacqué, J.H.H. Weiler: I.m. 187. o.

²¹⁵ J.P. Jacqué, J.H.H. Weiler: I.m.186. o.

²¹⁶ D.W.J. Scorey: *A new model for the Communities' judicial architecture in the new Union*. YLR Vol. 21, 1996. 224. o.

nemcsak elfogadhatatlannak tartja a bírósági döntéshozatal időtartamának jelentős meghosszabbodását, hanem úgy véli, ezáltal „*kockáztatjuk, hogy a Bíróság jogértelmező feladata átveszi a jogalkalmazói feladatok helyét.*”²¹⁷ Hosszú távon elengedhetetlen, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás során alapvető változtatások jöjjenek létre: többféle alternatíva is elképzelhető.²¹⁸ A helyzet tarthatatlanságáról számos cikk és elemzés született.²¹⁹ A teljesség igénye nélkül alább röviden bemutatásra kerülnek a legfontosabb reform-elképzelések.

Az Európai Unió Bírósága szerepe kettős: egyrészt felelős a közösségi jog értelmezéséért és érvényre juttatásáért, másrészt ezzel egy időben a közösségi jog fejlődéséért is felel. Mindezt a közösségi közegben olyan módon kell megvalósítania, hogy ne szakadjon el a tagállami bírósági rendszerektől. Egy bizonyos számú eset után azonban a tagállamok már nem biztos, hogy meg tudják emészteni és feldolgozni az újabb és újabb eseteket.²²⁰ Prechal szerint úgy tűnik, hogy több évtizedes közösségi tagság után a tagállami bírói generációknak még mindig nehezebbre esik a közösségi jog alkalmazása. Túl sok olyan bíró van, akik nem ismerik megfelelően a közösségi joganyagot. Ennek következtében sokszor probléma az is, hogy felismerjék, mely kérdések mutatnak egyáltalán közösségi jogi jelleget. Meglátása szerint a tagállami bíróságoknak még nagyon sokat kell fejlődniük ahhoz, hogy teljesíteni tudják azt a követelményt, amit a közösségi jogrendszer rájuk ró. Az előzetes döntéshozatali eljárás kapcsán ugyanis nagy nyomás nehezedik a Bíróságra: a növekvő munkateherrel kapcsolatos problémák éreztetik hatásukat a tagállami bíróságok szintjén is.²²¹ Jacqué és Weiler szerint a megnövekedett munkateher következtében a minőség hanyatlása lehet a fizetendő ár, ha időben nem kerülnek bevezetésre a szükséges reformok.²²² Dyrberg rámutat, hogy az ár, amit a kikerülhetetlen reformokért kell fizetnünk összehasonlíthatatlanul szerényebb azokhoz az előnyökhöz képest, amelyet eredményezni fognak.²²³ Bo Vesterdorf bíró szerint is

²¹⁷ D.W.J. Scorey: I.m. 224. o.

²¹⁸ P.J.G. Kapteyn: *Reflections on the Future of the Judicial System of the European Union after Nice*. Yearbook of European Law. Vol. 20. 2001. Oxford University Press. 180. o.

²¹⁹ A. Dashwood, A. Johnston (eds.): *The Future of the Judicial System of the European Union*. Hart Publishing. Oxford, Portland OR. 2001.

²²⁰ J.P. Jacqué, J.H.H. Weiler: I.m.189. o.

²²¹ S. Prechal: I.m. 433-436. o.

²²² J.P. Jacqué, J.H.H. Weiler: I.m.188. o.

²²³ P. Dyrberg: I.m. 300. o.

csökkenteni kell az előzetes döntéshozatali eljárások számát, hogy a Bíróság a tényleg legfontosabb ügyekre tudjon koncentrálni.²²⁴

Ennek fényében Jacobs főtanácsnok javaslata arra irányult, hogy csökkentse a Bíróság túlterheltségét: eszerint az olyan előzetes döntéshozatali kérdésekben, amelyekben a Bíróságnak már jól kidolgozott esetjoga van, a tagállami bíróságoknak maguknak kellene – az Európai Unió Bírósága esetjog alapján – megválaszolniuk a kérdést, amelyet már ilyen kidolgozott állapotában küldenének el a Bíróságnak, ahol az „zöld jelzést” adhatna azok számára, amelyek elfogadhatóak. Így a Bíróság munkaterhe jelentősen csökkenne, egyidejűleg azonban a nemzeti bíróságok is sokat fejlődhetnének, és bátrabban nyúlnának a közösségi jogi kérdésekhez.²²⁵ Egy másik elképzelés szerint az előzetes döntéshozatali eljárást nem a normális bírósági eljárás részeként kellene tekinteni, hanem egy kivételnek. Azáltal ugyanis, hogy már-már szinte valamennyi közösségi jogi kérdésben az Európai Unió Bíróságához fordulnak a tagállami bíróságok, a Bíróságnak mindennapi, a közösségi jogrend szempontjából kevésbé jelentős kérdésekkel kell foglalkoznia.²²⁶ A jelenlegi helyzetnek ugyanis Rodriguez Iglesias, a Bíróság korábbi elnöke szerint az a veszélye, hogy *„A túlságosan hosszadalmas eljárások elveszik a tagállami bíróságok kedvét attól, hogy az Európai Unió Bíróságához forduljanak jogértelmezési kérdésekben, és ily módon veszélybe kerül a közösségi jog egységes értelmezése és alkalmazása.”*²²⁷

Mínt hogy a cél az Európai Unió Bírósága munkaterhének jelentős csökkentése, Komárek azt javasolja, hogy az alsóbb fokú bíróságok jogát az előzetes jogértelmezéshez korlátozni kellene, és ily módon nagyobb bizalmat adni a nemzeti bíróságoknak, akiket nem csak elvileg, de gyakorlatilag is közösségi bíróságokként kell(ene) kezelni. Ezt a gondolatot tovább fűzve felhívja a figyelmet arra, hogy nemcsak a Bíróság munkaterhét csökkentendő van szükség alapvető változtatásokra: a tagállami bíróságoknak is lehetőséget kell teremteni a közösségi jogban való aktív jogalkalmazói szerepvállalásra, megtartva ezzel egyidejűleg annak a lehetőségét, hogy a Bírósághoz fordulhassanak akár az alsóbb fokú bíróságok is.²²⁸ Ezzel szemben az előzetes döntéshozatali eljárások Bírósági kézben tartása mellett érvel

²²⁴ B. Vesterdorf: I.m. 314. o.

²²⁵ C. Timmermans (2004): I.m. 402. o.

²²⁶ J. Komárek: I.m. 476. o.

²²⁷ D.W.J. Scorey: I.m. 224. o.

²²⁸ J. Komárek: I.m. 477- 478. o.

Kapteyn azzal, hogy „a közösségi jog koherenciája lehetetlenné és kétség kívül nem kívánatossá teszi bizonyos témáknak a kizárását“, mintha minden ügy alkotmányos jelentőséggel bírhatna.²²⁹

Egy másik lehetőség a bírák számának növelése lenne, ami azonban Koopmans szerint „az egyik legrosszabb megoldási javaslat a Bíróság hatékonyságának növelésére a bírák és főtanácsnokok számának növelése.“²³⁰ Ezt az érvelést alátámasztandó hivatkozik Kapteyn egy bírósági jelentésre, amely szerint „Bármiféle jelentős növekedés a Bíróság létszáma tekintetében könnyen azt eredményezheti, hogy a Bíróság plénuma átlép azon a láthatatlan határvonalon, ami elválasztja egymástól a kollegiális bírói testületet és egy kötetlen összefüggéstől. És minthogy a kamarák intéznék az ügyek jelentős részét, ezen felül még az esetjog konzisztenciája is veszélybe kerülne. Másrészt viszont a Bíróságban az összes tagállami bíró jelenléte kétség kívül hozzájárul a közösségi jog harmonikus fejlődéséhez, hiszen ezen keresztül lehet figyelembe venni a különböző tagállamok sokféle, eltérő jogi koncepcióit, és ily módon lehet biztosítani/ elérni az ítéletek elfogadottságát. Azt is figyelembe kell venni, hogy az összes tagállam egy-egy bírójának jelenléte rendkívüli mértékben erősíti a Bíróság ítélezési gyakorlatának legitimitását.“²³¹

Az tehát egyértelmű, hogy a munkateher csökkentését olyan módon kell megoldani, hogy a közösségi jog egységes érvényesülése ne kerüljön veszélybe. Ennek a módozatai azonban még kérdésesek. Az együttműködés fontosságához egyik fél részéről sem férhet kétség. Ezen túlmenően azonban Timmermans bíró rámutatott ennek az együttműködésnek egy kevésbé ismert aspektusára is: nem csak az Európai Unió Bírósága és a tagállami bíróságok közötti párbeszéd fejlődött, hanem más bírói fórumok között is egyre erősödő dialógusnak lehetünk szemtanúi pl. az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Európai Unió Bírósága, vagy az EFTA bíróság és az Európai Unió Bírósága között. Ennek a növekvő együttműködésnek az eredményeképpen a különböző jogrendszerek és jogi elképzelések keveredése egyfajta „keresztbe-porzás” útján hozzájárulnak egyfajta új európai *ius commune* kialakulásához.²³²

²²⁹ D.W.J. Scorey: I.m. 227. o.

²³⁰ D.W.J. Scorey: I.m. 226. o.

²³¹ P.J.G. Kapteyn: I.m. 186. o.

²³² C.Timmermans (2004): I.m. 399-400. o.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a tagállami bíróságok és az Európai Unió Bírósága viszonya hasonló a jogalkotó-jogalkalmazói viszonyhoz. Az Európai Unió Bírósága dönt, indoklásaiban olykor új szabályokat tételez, de ezek gyakorlati megvalósulása csak a tagállami bíróságok együttműködésével valósíthatóak meg. Ahogy Weiler fogalmazott képletesen: a tagállami bíróságok az Európai Unió Bírósága fogai: ha a Bíróságnak szája van, amivel beszélni tud az ítéleteken keresztül, úgy ezekkel a „fogakkal” harapni is képes.

3.2.4.2. *Hierarchia az Európai Unió Bírósága és a tagállami bíróságok között*

Láttuk, hogy az Európai Bíróság és a nemzeti bíróságok között a közösségi jog érvényre juttatása terén egyfajta kölcsönös egymásra utaltság jellemzi viszonyukat, mivel az Európai Bíróság a tagállami bíróságok nélkül nem lenne képes érvényesíteni a közösségi jogot, a tagállami bíróságok pedig maguk nem képesek értelmezni azt. Ahhoz azonban, hogy ez a viszony tiszta és átlátható legyen, valamiféle hierarchiára szükség van. Ha a cél a közösségi jog érvényre juttatása, akkor nem megengedhető, hogy a tagállami bíróságok magukat az Európai Bíróság fölé helyezték. A tagállami bíróságok kötve vannak az Európai Unió Bírósága állásfoglalásához. Ez a kötelezettség erősebben köti a bíróságokat, mint a saját belső jogrendszerükben a felettük álló bíróságok ítéleteihez vagy állásfoglalásához való kötöttség. Az első fokú bíróságok tehát akkor is az Európai Unió Bírósága jogértelmezésének megfelelő döntést kötelesek hozni, ha adott esetben adott tagállam legfelsőbb bírósága ezzel ellentétes gyakorlatot folytat. A közösségi jogi problémák tekintetében az Európai Unió Bírósága a tagállami legfelső bíróságok felett áll. A tagállami bíróságok egymás közötti viszonyában viszont a fő szabály az, hogy az egyik tagállam vonatkozásában adott közösségi állásfoglalás nem köti a másik tagállam bíróságát. A nemzeti bíróságok kötelesek a nemzeti jogszabályokat olyan módon értelmezni és alkalmazni, hogy az az értelmezés a legteljesebben szolgálja a közösségi normákban lefektetett célok elérését. A *Von Colson* ügyben²³³ a Bíróság első ízben mondta ki azt, hogy a tagállamok bíróságai is kötelesek a közösségi jog hatályosulását biztosítani és ezzel összefüggésben nemzeti jogrendszerük szabályait a közösségi irányelvek szövegének és céljának fényében értelmezni. Itt is kifejezte a Bíróság a közösségi jog érvényre juttatásában a tagállamok nemzeti bíróságainak kulcsszerepet tulajdonít.²³⁴

²³³ 14/83 *Von Colson v. Land Nordrhein-Westfalen* [1984] ECR 1891

²³⁴ Kecskés L., Lomnici Z., Maczonkai M.: I.m. 251. o.

A *Kolpinghuis Nijmegen* ügyben a Bíróság megerősítette, hogy a tagállamok nemzeti jogrendszerének rendelkezéseit a közösségi irányelvek szövegével és céljával összhangban kell értelmezni, de ez az ítélet még tovább ment. A Bíróság kimondta, hogy a tagállamok nemzeti bíróságainak az értelmezési kötelezettsége már attól az időponttól fennáll, amikor az értelmezés alapjául szolgáló irányelv közösségi elfogadása megtörtént. A nemzeti bíróságok értelmezési kötelezettsége szempontjából tehát közömbös, hogy a tagállamok számára a jogharmonizációs intézkedések meghozatalára megszabott határidő lejárt-e. Ezt a döntést számos kritika érte azon az alapon, hogy a tagállamok számára az irányelvekben megadott jogharmonizációs határidő éppen azt a célt szolgálja, hogy az irányelvek közvetlen alkalmazhatóságának egyöntetűségét biztosítsa a tagállamok viszonylatában.²³⁵ A Bíróság azonban nem visszakozott, és a *Marleasing* ügyben²³⁶ újra kimondta, hogy a tagállam bírósága köteles hazai jogát az irányelv fényében értelmezni. Sőt, a tagállamok bíróságainak a magánszemélyek közötti ügyekben is el kell ismerniük a közösségi direktívák közvetlen hatályát és alkalmazhatóságát.²³⁷ Az értelmezési kötelezettség nem csupán a nemzeti jog bizonyos speciális szabályaival kapcsolatban áll fenn, hanem kiterjed a nemzeti jog általános szabályaival és elveivel kapcsolatban is. A nemzeti bíróságok azon kötelessége, hogy a tagállami jogszabályokat a közösségi jog szellemében értelmezzék, azonban némi korlátozás alá esik: így pl. a jogbiztonság és a visszaható hatály tilalma érvényesül, illetve pl. ezért nem járhat a büntetőjogi felelősség megállapításával vagy súlyosbításával.²³⁸

Tartalmilag tehát egyértelmű a Bíróság álláspontja az előzetes döntéshozatali eljárás tekintetében. Közösségi jogi szabályozás hiányában az egyes tagállamok saját jogrendjük alapján határozzák meg a közösségi jogok védelmének biztosítására szolgáló keresetekhez tartozó eljárási szabályokat. Ezek a szabályok nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint azok, amelyek a nemzeti jogérvényesítést szolgálják (egyenértékűség elve), és nem tehetik gyakorlatilag lehetetlenné vagy rendkívül nehézé a közösségi jog által biztosított jogok gyakorlását (tényleges érvényesülés elve).²³⁹

²³⁵ Kecskés L., Lomnici Z., Maczonkai M.: I.m. 252-253. o.

²³⁶ 106/89 *Marleasing SA v. La Comercial Internacional de Alimentacion SA* [1990] ECR I-4135

²³⁷ Kecskés L., Lomnici Z., Maczonkai M.: I.m. 255. o.

²³⁸ 80/86 *Kolpinghuis Nijmegen BV* para 13. In: Vincze A.: I.m. 822. o.

²³⁹ Vincze A.: I.m. 823. o.

Ahogy azt Pescatore megállapította, a közösségi jogban azon felül, hogy – mint minden jogrendszeren belül – léteznek belső ellentmondások, még a közösségi jog és a tagállami jogrendszerek között is létezhet ellentmondás. Ebben az esetben a klasszikusnak tekinthető hármasság – hierarchia, specialitás és időbeli hatály – kritériumai nem oldják meg a két különböző jogrend között fennálló konfliktust, ezért egy további kritériumra van szükség a hatáskör megállapításához. Ahol azonban a közösségi hatáskör megállapítást nyer, ott a közösségi szupremácia elve érvényesül. A konfliktus forrása leginkább az a helyzet, amikor a Közösségek és a tagállamok között megosztott a hatáskör, vagy ugyan a kérdéses hatáskört a Közösségre ruházták, az még nem vállalta azt fel.²⁴⁰ Dyévre kritikus hangon arra mutat rá, hogy a Bíróság a tagállamokkal szemben helyzeti előnyt élvez, hiszen a Bíróság jelentette ki, hogy a közösségi jog áll az Unió jogrendszerében és minden tagállam jogrendszerében a hierarchia csúcán, ez azonban ellentétben áll a tagállami bíróságok azon meggyőződésével, akik szerint a nemzeti alkotmányok a jogrendszer legmagasabb szintű normái.²⁴¹ Maguk a tagállamok azonban – még az Egyesült Királyság bírái is – elfogadták ezt a hierarchiát. A hierarchia azonban önmagában nem elegendő a közösségi jog érvényre juttatásához. Elengedhetetlen, hogy a közösségi jog a tagállamokban egységes értelmezést nyerjen. Az egységes jogértelmezés kiterjedése és mértéke azonban szintén vitatott.

3.2.4.3. Egységes jogértelmezés követelménye

Ha a közösségi jogot annyiféleképpen lehetne értelmezni, ahány tagállam van, akkor a közösségi jog egy kiüresített formává válna. Mindazonáltal be kell látni, hogy a teljes azonosságot semmilyen jogrendszerben nem lehet megvalósítani.²⁴² Azonban valóban a teljesen azonos értelmezésre van-e szükség? Az Európai Unió Bíróságának szüksége van a tagállami bíróságok együttműködésére ahhoz, hogy a közösségi jog valóban élő joggá alakuljon. A tagállami bíróságoknak viszont szükségük van iránymutatásra, vezérfonalra, amelynek mentén haladva saját jogrendszerükbe illeszkedve, valódi közösségi bíróságokká alakulnak. A közösségi jogrend csak olyan módon juthat érvényre, ha annak szabályait az Európai Unió valamennyi tagállamában egységesen értelmezik. Amint azonban a jogértelmezési módszerekről szóló részben láttuk, az interpretáció nem vezet mindig teljesen

²⁴⁰ J. Bengoetxea : I.m. 47. o.

²⁴¹ A. Dyévre: I.m. 180. o.

²⁴² J. Komárek: I.m. 471. o.

azonos eredményre. Mit jelent tehát az egységes jogértelmezés? Chalmers szerint: „Az egységes jogértelmezés nem azt jelenti, hogy a legmagasabb bírói fórumnak kell minden rendelkezés értelmét megadni. A legtöbb nemzeti jogrendszerben a legfelsőbb bírói fórumok azáltal biztosítják az egységes jogértelmezést és harmonikus jogfejlődést, hogy évente kiadnak bizonyos számú „kormányzó“ határozatot, amelyben megadják azokat az alapvető szempontokat, amelyekkel irányítják a jogélet egyéb szereplőit a helyes jogalkalmazás irányába.”²⁴³

A közösségi jogrendszeren belül az egységes jogértelmezés követelménye másképp értelmezendő, mint a nemzeti jogrendszereken belül. Egy adott tagállamon belül a jogi képzés, a bírák képzése egységes rendszer szerint halad, és a bírák meggyőződéseit alakító társadalmi tényezők is nagyjából egységesek. A közösségi jogértelmezés legfőbb fórumán belül azonban eltérő jogi háttérrel rendelkező bírák értelmezik azt a szöveget, amelyet teljesen eltérő jogrendszerből érkező alapító atyák fogalmaztak meg laza és általános stílusban. Az egységes értelmezés tehát korántsem olyan egyértelmű, mint a tagállami jogrendszereken belül. Minthogy adottnak kell tekintenünk a homlokegyenest eltérő jogértelmezés fennálló lehetőségét, mindent meg kell tenni annak kiküszöbölésére: ennek a legeredményesebb módja a tagállami bírák számára lehetővé tenni azt, hogy kérdéseikkel az Európai Unió Bíróságához fordulhassanak.²⁴⁴

Ha elismerjük az egységes jogértelmezés követelményének fontosságát, akkor is fennáll még a kérdés, hogy milyen fokú egységesség várható el? A nemzeti legfelsőbb bíróságok csak a saját jogrendszerükön belüli kérdésekre adhatnak iránymutatást. Az európai közösségi jogi témákat még korántsem kezelik magabiztosan a tagállami bírák, és konkrét kérdéseikkel csak közvetlenül az Európai Unió Bíróságához tudnak fordulni. Mivel a Bíróság minden tagállami előzetes döntéshozatali kérdést megválaszol (csak nagyon ritkán utasítja el), ezzel önkéntelenül is további kérdések benyújtására ösztönzi a tagállami bírakat, amelynek eredményeképpen azonban a Bíróság triviális és közösségi jogi szempontból kevésbé

²⁴³ D. Chalmers: *The Dynamics of Judicial Authority and the Constitutional Treaty*. In: J.H.H. Weiler, C. Eisgruber (eds.): *Altneuland: The EU Constitution in a Contextual Perspective* Jean Monnet Working Paper 5/04 New York University School of Law and Woodrow Wilson School of Public and International Affairs at Princeton University 2004. <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/04/040501-14.html> 20. o.

²⁴⁴ P. Dyrberg: I.m. 295. o.

lényeges kérdésekkel is kénytelen foglalkozni.²⁴⁵ Komárek azonban megmagyarázza, miért vállalja az Európai Unió Bírósága a túlterheltséget: ha ez az egységes jogértelmezés ára, akkor vállalnia kell, mert másképp a közösségi jogrend léte kerül veszélybe. *„Bármiféle – akár csak potenciális – gyengülése a közösségi jog egységes értelmezésének az Unióban az lenne a következménye, hogy torzulások jelenhetnének meg a versenyben és diszkrimináció a gazdasági szereplők között, ily módon kockáztatva az esélyegyenlőséget (...) A Bíróság egyik legfontosabb feladata az egységes jogértelmezés biztosítása, és ennek a kötelezettségének azáltal tesz eleget, hogy válaszol a tagállami bíróságok kérdéseire. Ezért aztán az Európai Unió Bírósága-hoz való fordulás lehetőségét nyitva kell hagyni minden tagállami bírói fórum számára.”*²⁴⁶ A reformért kiáltók arra hívják fel a figyelmet, hogy a minőség és a kapacitás még mindig nem elégséges, amely komoly aggodalomra adhat okot, hiszen a gyenge közösségi jogi alkalmazás a tagállami bíróságokon negatívan hat az Európai Unió Bíróságára, és megfordítva.²⁴⁷

A tagállami bíróságokkal való együttműködés tehát alapvetően egy sikeres kapcsolat, amelyen belül a közösségi jog érvényre juttatása eredményesnek bizonyult. Minthogy kölcsönösen szükségük van egymásra, így kölcsönösen tiszteletben is tartják egymás hatáskörét és szerepét is. A nemzeti bíróságok azonban nem pusztán tiszteletből fogadják el az Európai Unió Bíróságának ítéleteit, hanem azért, mert a bennük foglalt érvelés koherens rendszert alkot, felépítése logikus és a jogalkotó által tétélezett normákon alapul. Ezen kritériumok teljesülése nélkül nem létezne ez a hatékony együttműködés. A jogállamiság talaján álló tagállamok és azok bíróságai csak olyan érvelést fogadnak el, amely a jogalkotó által feltételezett normákon alapul. Vizsgáljuk meg most ennek a formális érvelésnek az elméleti hátterét.

3.2.5 Formalizmus és érvelés

A tagállamokkal való együttműködés mögött meghúzódó legitimációs tényező az érvelés és annak jogi alapja, koherenciája.²⁴⁸ Minthogy a bíróságok nem élveznek felhatalmazást a

²⁴⁵ P. Dyrberg: I.m. 296. o.

²⁴⁶ Report of the Court of Justice on certain aspects of the application of the Treaty on European Union, 1995. at point 11. In: J. Komárek: I.m. 470. o.

²⁴⁷ S.Prechal: I.m. 431. o.

²⁴⁸ Az érvelés legitimizáló szerepéről bővebben lásd még: R. A. Posner: *The Problematics of Moral and Legal Theory*. Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, Mass. 1999.

jogalkotásra, a közönségük elvárásainak megfelelően formailag is alá kell támasztaniuk azt a tényt, hogy ők a létező jogot alkalmazzák. Ezáltal megeremtik és minden alkalommal újra és újra megerősítik legitimitásukat is. Ez az a kapocs, ami állandóan jelen van a döntést alátámasztó jogi érvelés és a döntés – és rajta keresztül a jogalkalmazó szervek – legitimitása között.²⁴⁹ Friedmann szerint a bírák az érvelést eszközül használják ahhoz, hogy döntéseiket egy valamiféle magasabb rendű forráshoz kapcsolják, pl. egy törvénykönyvhöz vagy egy már meglévő jogi doktrinához. Minthogy a bíróságok autoritása csupán másodlagos, a bírácoknak muszáj tevékenységüket a felsőbb autoritáshoz, ti. a jogalkotóhoz csatolni. Az érvelés és az értelmezés alkotják azt a folyamatot, amelyen keresztül a másodlagos hatóság döntését az elsődleges hatósághoz kapcsolja.²⁵⁰

Az európai jogrendszerek egyik legfontosabb alapköve a jogi formalizmus,²⁵¹ amely – bár nem nevezhető kifejezetten jogfilozófiai alapnak – jelentős mértékben behatárolja a Bíróság tevékenységét. A formalizmus szerepe szorosan kapcsolódik a hatalmi ágak szétválasztásának elvéhez, amennyiben meghatározza a bíróságok, és a bírói aktivitás lehetőségeinek határait. A formalizmus megköveteli, hogy a jog alkalmazói olyan külsődleges kööttségekhez is tartsák magukat, amelyek biztosítják, hogy a bírák nem veszik át a jogalkotó szerepét. Az a követelmény, hogy a bírói döntéseknek jogalkotói normák által igazolhatóknak kell lenniük, nem pusztán arra terjed ki, hogy a bíró fel tudjon mutatni egy, a döntéséhez alapul szolgáló normát, hanem arra is, hogy az a norma már megszövegezésében egyértelműen fedje a hozzárendelt jogeset kapcsán felmerült kérdéskört. Minél távolabban kapcsolódik ugyanis a normaszöveg az adott jogeset kapcsán felmerült kérdéshez, annál inkább felerősödik az a „gyanú”, hogy a vélt vagy valós kapcsot a norma és a konkrét ügy között a jogalkalmazó mintegy önkényesen hozta létre.

Perelman megfogalmazásában a bíróságok döntéshozatala során az érvelés intézményi elvárás: illeszkednie kell a döntéshozatalt megszabó normák.²⁵² De vajon a jogi igazolás kötelezettsége megköveteli a bírótól, hogy őszintén az ítéletben megfogalmazottakat vallja? Létezik valamiféle kettős mérce, amelyben elképzelhető, hogy a bíró olyan döntést hoz, amely

²⁴⁹ J. Bengoetxea : I.m. 122. o.

²⁵⁰ J. Bengoetxea I.m. 176. o.

²⁵¹ A formalizmusról bővebben ld. még: D. Lyons: I.m. 13-63. o. ; N. MacCormick: *Legal Reasoning and Legal Theory*. Oxford Clarendon Press. 1994

²⁵² J. Bengoetxea: I.m. 160. o.

őszinte meggyőződése szerint jogilag teljes mértékben helytálló, noha erkölcsileg ő teljesen más döntést hozott volna?²⁵³ Tévedés lenne azt hinni, hogy az egyetlen érték, amit egy bírói döntés hordozhat, az a döntés abszolút objektív, „steril” mivolta. A bírónak kötelessége az általa meghozott döntéssel azt a megoldást alátámasztani, amelyet ő a legmegfelelőbbnek talál. Kiiktathatatlan tehát a bírói jogalkalmazás és döntéshozatal mechanizmusából a bírói individuum, de ez nem is elvárás, hiszen korántsem arról van szó, hogy maga a döntés a bíró egyéni értékrendjét tükrözi, hanem arról, hogy a döntés az adott jogi rendszeren belül a bíró által legjobbnak talált megoldáson alapul. Az objektivitás kritériumának²⁵⁴ nem az a célja, hogy a bíróságokat és magukat a bírákat is természetes társadalmi közegükből kiragadják, hanem pont ellenkezőleg: az, hogy az adott társadalmi tényezők ismeretének a fényében hozzák meg döntéseiket.²⁵⁵ A bíró nem teheti meg, hogy olyan módon igazolja döntését, amely teljes mértékben figyelmen kívül hagyja az alkalmazandó jogszabályokat: ezáltal megsérteni a bírói döntéshozatal formai követelményeit, amely a döntés érvénytelenségét vonná maga után, megkérdőjelezve egyúttal a bíró vagy az egész jogalkalmazás legitimitását is. Az érvelés a logikai folyamatot mutatja be, nem terjed ki arra a pszichikai aspektusra, amely a bíró személyes belső világában a döntéshozatal során zajlik. Léteznek azonban olyan feltételezések és elméletek, amelyek szerint a döntéshozatal során a bíróságok részéről előbb születik meg maga a döntés, és ahhoz keresnek aztán azt megfelelően igazolni és alátámasztani képes normát.²⁵⁶ Ezek az elméletek túlságosan előtérbe helyezik a bírói szubjektumot, és ezzel a jogalkalmazói tevékenység intézményi-jogi legitimitását kérdőjelezzik meg. Az érvelés pont azért fontos, mert a jogi döntéshozatal folyamatát kontrollálhatóvá teszi.

Ennek kapcsán felmerülhet az a kérdés is, hogy vajon a jogi érvelés az erkölcsi érvelésnek egy altípusa-e. MacCormick szerint a jogi érvelés az erkölcsi érvelésnek egy különleges, magas fokon intézményesített és formalizált típusa. A formalizmus tehát nem kiiktatni kívánja az erkölcsi érvelést, hanem azt is kontrollálhatóvá akarja tenni azáltal, hogy azt formai keretek között tartja. Önmagában az a tény például, hogy az Európai Unió Bírósága számos döntésében támaszkodik gazdasági érvekre, nem fosztja meg az ítéletet jogi karakterétől. Az érvelés, a logika szabályai szerint a jogrenddel koherens módon felépítve azt hivatott

²⁵³ J. Bengoetxea : I.m. 162.o.

²⁵⁴ Az objektivitásról bővebben ld. még: A. Marmor: *Law and Interpretation – Essays in Legal Philosophy*. Clarendon Press Oxford. 1997

²⁵⁵ I. Canor: I.m. 123. o.

²⁵⁶ J. Bengoetxea : I.m. 116-117. o. ; 128. o.

bizonyítani, hogy a bírák nem csak saját belső meggyőződésüket követték, döntésük nem önkényen alapult, hanem a jogrendszer szabályait juttatja érvényre.²⁵⁷

Mi jellemzi mármost a jogi szereplők érvelését? Ahogy Ziembinski rámutat, nem a társadalmi helyzetük vagy intézményi szerepük, hanem a ténymegállapításra, a jogi normák érvényességére és az adott magatartás jogi minősítésére vonatkozó normák határozzák meg az indoklást. Az érvelés szükségszerűen a jogvitán belül születik, és nem létezik absztrakt jogi érvelés, hiszen az érvelés maga a generális jogalkotói tétel konkrét esetre való kibontása.²⁵⁸ A jogi érvelés lényege, hogy jogilag legyen jó az indoklás. Ezzel a pozitivista jellegű megközelítéssel nem az erkölcs szerepét kívánja kizárni a jogalkotó, hanem keretek és határok felállításával a jogbiztonság és az átláthatóság hasonlóan parancsoló követelményeit tartatja tiszteletben. Ahogy a jogalkotónak meg kell találnia az egyensúlyt a különböző érdekek között a jogi normák megállapítása során, úgy az érvelésben is ennek a mérlegelési folyamatnak kell nyomon követhetővé lennie. Wróblewski szerint a jogi normák meghatározzák azt a helyzetet, amelyben a döntéseket meg kell indokolni, és meghatározzák az indoklás egyes elemeit is. Ez azonban csupán az érvelés minimuma: a bírói gyakorlat a döntések alátámasztásának elfogadott érveit ülteti át olyan formába, amely olykor a szűkre szabott jogi kereteket meghaladó mélységeket is figyelembe vesz.²⁵⁹

Ebből a megközelítésből vizsgálva az Európai Közösségek Bíróságának gyakorlata – noha minden esetben a Szerződés adott rendelkezésére hivatkozva hozza meg döntéseit – a formalizmusnak egy kevésbé szigorú, sőt inkább attól eltávolodó verzióját tükrözi.²⁶⁰ Ahogyan azt már a jogrendszer fogalmának vizsgálata során láttuk, a jogrendszer egyik kritériuma a koherencia. A formalizmus mintegy megszabja a külső megjelenését az érvelésnek, azonban tartalmát tekintve a lényege az, hogy a logikai érvek konzisztensek legyenek a jogrendszerrel, amelynek a keretében az ítélet született. A formalizmus alatt tehát

²⁵⁷ N. MacCormick: *Rhetoric and the rule of law : a theory of legal reasoning*. Oxford University Press, Oxford ; New York 2005. 73-75. o. ; 114-120. o.

²⁵⁸ J. Bengoetxea : I.m. 141-143. o.

²⁵⁹ Idézi: J. Bengoetxea: I.m. 159. o.

²⁶⁰ A Bíróság ítélezésében tetten érhető, a túlzott formalizmus elleni tiltakozásról bővebben ld.: M. Cappelletti: I.m. 9-11. o.

nem egy kiüresített, tartalmatlan látszat-követelményt kell értenünk, hanem egyfajta vezérfonalat, amelynek mentén haladva végigvihető az érvelés logikus gondolatmenete.²⁶¹

Az eddig megvizsgált két legitimációs tényező a tagállami bíróságokkal való együttműködés és az érvelés formalizmusa azt a célt szolgálják, hogy az Európai Unió Bíróságának legitimitását erősítsék. Miért van erre szüksége az Európai Bíróságnak? Láttuk, hogy különleges intézményként egy új, kiforratlan jogrendszer értelmezőjeként nehéz feladat jutott neki.

3.3 Jogértelmezés

A jogértelmezés művészete, módszereinek áttekintés e és az egyes módszerekhez kapcsolódó elméletek megvizsgálásán keresztül vezet az út a Bíróság mérlegelési tevékenységének feltérképezése felé. A hagyományos kontinentális megközelítés szering a jogalkotás és a jogalkalmazás lineárisan, időrendi sorrendben, ám egymástól szigorúan különválasztva követik egymást. Ezt a viszonylag merev elképzelést azonban számos kritika érte, hiszen – ahogy azt már a jogalkotó és jogalkalmazó viszonyát röviden bemutató részben láttuk – egyre inkább megerősödött az a nézet, amely szerint a jogértelmezés és jogalkotás, illetve a bíró és törvényhozó szerepe sokkal inkább mellérendelt viszonyoknak tekinthető, amelynek során a jogalkotás és a jogértelmezés tevékenysége kölcsönösen kiegészítik egymást.²⁶² Ahogy Gadamer összegezte: minden interpretáció előfeltétele az alkalmazás, és nincsen alkalmazás interpretáció nélkül.²⁶³ A nyelv nem a matematikai pontosság eszköze – mondja Lord Denning. Ily módon nem is lehet elvárni, hogy a szavak és a mondatok mindent félreérthetetlen precizitással fejezzenek ki. Ezen a ponton a szerző mintegy védelmébe veszi a törvények alkotóit, amikor azt mondja, hogy a nyelv fenti tulajdonságaiból következik az is, hogy a jogalkotókat gyakran éri igazságtalan kritika a jog alkalmazói részéről. A bírák számára ugyanis természetesen sokkal egyszerűbb lenne a jog realizálása, amennyiben a jogszabályi megfogalmazás mentes lenne mindenféle homályosságtól és kétértelműségtől. Amikor azonban a bírák ilyen bizonytalan, kétértelmű vagy esetleg hiányos jogi normával találják szemben magukat, nem teheti egyszerűen ölbe a kezét, mondván, hogy ő tehetetlen,

²⁶¹ D. Lyons: I.m. 13-63. o.

²⁶² Interpretációról bővebben ld. még: N. MacCormick: *Rhetoric and the Rule of Law: a Theory of Legal Reasoning*. Oxford University Press. Oxford, New York. 2005

²⁶³ Idézi: J. Bengoetxea : I.m. 95.o.

mert a jogalkotó nem végezte elég precízen a feladatát. Pontosan ilyenkor kell a törvény alkalmazóinak betölteni igazi hivatásukat, hogy tudniillik bevégzik a törvényalkotói tennivalókat. Természetesen nem feladata – és nem is teheti meg – hogy az írott törvény szavain változtasson, azokat átírja vagy megsemmisítse. Köteles viszont mindent megtenni annak érdekében, hogy az ő interpretációs tevékenysége által „életet leheljen” a törvény holt betűibe. Egy nagyon találó képletes hasonlatot használ itt Lord Denning: „*A bírónak nem szabad megváltoztatni azt az anyagot, amelyből a törvény köntösét szőtték, a ráncokat, gyűrődéseket viszont kivasalhatja, sőt kötelessége azokat kivasalni.*”²⁶⁴

3.3.1 Jogértelmezés Európában

Kelsen és Nerhot²⁶⁵ szerint alapvetően nincsen különbség értelmezés és alkalmazás között. Ők az interpretáció fogalmát tágan értelmezik, mintha az azonos lenne az értéssel, megértéssel: egy szövegnek egy adott jelentést tulajdonítani bármilyen szituációban. Ezen megközelítés szerint a jogértelmezés az a folyamat, amely által egy jogi rendelkezés, szöveg normává alakul azáltal, hogy egy bizonyos jelentést tulajdonítanak neki. Eszerint tehát nem létezik norma az értelmezés előtt, csak szövegek vagy rendelkezések, amelyek fokozatosan válnak normává ahogy adott jelentést tartalommal ruházzák fel őket. Nerhot szerint egy adott jogi szöveghez egy jelentés rendelése és ennek alkalmazása egy adott esetre nem két külön cselekmény, hanem egy egységes folyamat. A jogértelmezés egy átmeneti lépés a tények és az értelmezett norma alkalmazása között. A normatív tartalom csak az adott esetre történő alkalmazás során állapítható meg. Bengoetxea szerint azonban az interpretáció fogalmát szűkebben kell meghatározni azokra az esetekre, ahol a jogi szöveg nem egyértelmű vagy többféle értelmezés is lehetséges, mert ez a szűkebb meghatározás jobban megfelel az Európai Közösségek szerződése értelmezési koncepciójának és a Bíróság tevékenységének.²⁶⁶ Az Európai Unió Bírósága a létező jogi normákat értelmez a különböző interpretációs módszerek segítségével. Az interpretáció módszereinek alkalmazása abban nyújt segítséget, hogy kiszűrje azokat a lehetséges és jogszerű megoldásokat, amelyek közül a bíró aztán a mérlegelés során kiválasztja azt, amelyik az adott kérdésre az adott ügyben a legmegfelelőbb megoldást kínálja. A mérlegelés folyamata az eltérő jogi kultúrákban alapjában véve nem

²⁶⁴ Lord Denning: *The closing chapter*. 633. o.

²⁶⁵ P. Nerhot (ed.): *Law, Interpretation and Reality – Essays in Epistemology, Hermeneutics and Jurisprudence*. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht, Boston, London. 1990

²⁶⁶ Lord Denning: I.m. 95.o.

mutat jelentős eltéréseket. Különbség leginkább abban mutatkozik, hogy a különböző faktorok milyen súllyal esnek latba más-más jogrendszereken belül. Abban viszont egységes az elmélet, hogy a bírói mérlegelés legnagyobb jelentősége abban áll, hogy biztosítja az egyensúlyt a stabilitás és a változás igénye között, hiszen – ahogy azt Roscoe Pound megfogalmazta – a jognak stabilnak kell lennie, ám nem állhat változatlanul.²⁶⁷ A bírói tevékenység vizsgálata során alapvető kérdés a jogértelmező módszerek elemzése, hiszen ez az a kiindulási pont, amelynek alapján a jog alkalmazója a törvényalkotó által tételezett szabályokat a társadalmi valóságba adaptálja. A jogértelmezési metódusok egymással párhuzamosan, vagy egymást követve kerülnek alkalmazásra, nem megkerülhető sem egyik, sem másik, noha az egyes esetekben szükségszerű, hogy az egyik vagy a másik szempont hangsúlyosabbá válik. A jogértelmezés módszereinek klasszikus „négyesfogató” Savigny alkotta meg: eszerint az értelmezés folyamatában a nyelvtani, a logikai, majd a rendszertani és történeti értelmezés egymásra épülve, egymást kiegészítve vezet el a jogalkalmazót a norma értelmének kibontásáig. Ezt a módszertant egészítette ki Jhering a cél érdekében folyó jogértelmezés technikájával, amely szerint adott norma értelme akkor válik valóban megragadhatóvá, ha a bíró szem előtt tartja azt a célt, aminek érdekében a normát megalkották.²⁶⁸ A jogértelmezési tevékenység során többféle módszert különböztethetünk meg: (i) a szó szerinti, nyelvtani, (ii) a történeti, (iii) a szöveggörnyezetből kiinduló, (iv) a teleologikus és (v) a összehasonlító jogi értelmezést.

Egyes vélemények szerint a jogértelmezés nem egy egzakt tudomány, hanem sokkal inkább művészet, amelyet a bírói ösztön vezérel, ezért nem is lehet kimutatni, hogy milyen módszereket alkalmazott, hiszen már maga a módszer választás is a bíró személyes belső meggyőződését és világszemléletét tükrözi.²⁶⁹ Noha a jogértelmezés során a bírák személyes értékrendje, élettapasztalata és hozzáállása valóban hangsúlyos, mégsem mondhatjuk azt, hogy az alapvető módszertani megközelítések vizsgálata felesleges volna. Blutman a gyakorlatias megközelítést hangsúlyozva azt az álláspontot képviseli, hogy az értelmezési módszerek hagyományos felosztása gyakorlatilag nem gyümölcsöző, pusztán teoretikus vitákhoz vezet. Ennek illusztrálásaképpen meggyőzően érvel amellett, hogy pusztán nyelvtani értelmezés a valóságban nem létezik, hiszen a nyelvtani egységek a jelentésnek csak egy

²⁶⁷ R. Pound: *Interpretation of Legal History* Macmillan, New York, 1923. 1. o. Idézi: I. Canor: I.m. 6. o.

²⁶⁸ Gombos K.: I.m. 83. o.

²⁶⁹ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 323. o.

részét hordozzák. Ugyanilyen gyenge lábakon áll szerinte a logikai értelmezés fogalma is, hiszen maga az értelemezés, mint gondolati műveletek sorozata, magában foglalja a logikai jellegű műveleteket is. Blutman abban ragadja meg a két módszer közötti különbséget, hogy az egyes értelmezési módszerek más igazodási pontból indulnak ki, és ebből az eltérő kiindulási pontból tárják fel a kérdéses norma tartalmát.²⁷⁰ Következésképpen Blutman megállapítja, hogy a hagyományos módszerek elnevezései hasznos segédfogalmak lehetnek, nem alkalmasak azonban a valós folyamatok leírására. Figyelemreméltó ez a megközelítés. Eszerint – ahogy a cikk szerzője írja – a teologikus értelmezési módszer meghatározza az igazodási pontokat, viszont figyelmen kívül hagyja a gondolati műveleteket. A logikai módszer pont ellenkezőleg: rámutathat ugyan a gondolati műveletekre, de nem képes feltárni az igazodási pontokat.²⁷¹

Jelen dolgozat keretében elfogadottnak tekintjük azt, hogy a különböző módszertani megközelítések egyfajta keretként szolgálnak, amelybe a jog alkalmazója beleilleszti természetesen önnön meggyőződését is, de amelyek sorvezetőként szolgálnak azon az úton, amelyet a jog értelmezése és az adott kérdés eldöntése során végig kell járnia a bírának.

3.3.2 Nyelvtani értelmezés

Jogértelmező tevékenysége során minden bíróság az előtte fekvő törvényszöveg szavait tekinti kiindulási alapnak. Amennyiben a szavak jelentése egyértelmű és tiszta, a nemzeti bíróságok értelmezési tevékenysége többnyire ezzel véget is ér, hiszen a szöveg jelentése nem vár további felkutatásra. Rieg szerint ez az első lépés a jogértelmezés során²⁷². Ez a módszer azonban önmagában nem elégséges.²⁷³ Semmilyen szó vagy kifejezés nem olyan egyértelmű és tiszta, hogy ne lenne szükség legalább a szöveggörnyezetére való tekintettel történő elemzésére. Így tehát a nyelvtani és a kontextuális értelmezés a gyakorlatban szorosan kapcsolódik egymáshoz.²⁷⁴ A szó szerinti értelmezés adott esetben teljesen abszurd eredményhez is vezethet, akár magának a jogi normának a céljával homlokegyenest ellenkező értelmezést adhat. Ebben az esetben a szó szerinti értelmezést el kell utasítani. Ezt fogalmazta

²⁷⁰ Blutman L.: Bírói jogértelmezés: az Európai Bíróság. In: Kontroll. 1991. 9. o.

²⁷¹ Blutman L. (1991): I.m. 11. o.

²⁷² A. Rieg: *Judicial interpretation of wirtten rules*. 40 Louisiana Law Review. 49, 53-65. o. 1979. In: M. A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe: I.m. 229. o.

²⁷³ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 324. o.

²⁷⁴ A.Albors Llorens: I.m. 376. o.

meg Mayrás főtanácsnok egy ügy kapcsán, ahol előzetes véleményében a következőképpen nyilatkozott: „Az Európai Unió Bírósága nem helyettesítheti a közösségi jogalkotót a diszkrecionális jogkörével. Amikor a jogi norma jelentése tiszta és egyértelmű, akkor ezt a jelentést kell meghatározónak tekinteni, akkor is, ha a megoldás nem tűnik kielégítőnek. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a szó szerinti értelmezés eredménye mindig elfogadott. Abban az esetben, ha a nyelvtani értelmezés egy értelmetlen eredményhez vezet egy olyan helyzet tekintetében, amelyet a Bíróság meggyőződése szerint a norma szabályozni hivatott, bizonyos kétélyeknek helyet kell adni.”²⁷⁵ A Bíróság meggyőződésére lehet tehát alapozni annak megválaszolása tekintetében, hogy egyértelműnek tekinthető egy rendelkezés avagy további értelmezésre van szükség.

Az Európai Unió Bíróságának jogértelmező tevékenysége vizsgálata során figyelembe kell vennünk a közösségi jognak azt a sajátosságát, amely a nemzeti jogrendszerekre általában nem jellemző: a többnyelvűséget. A szó szerinti vagy szöveg szerinti értelmezés a Bíróság gyakorlatában a többnyelvűség miatt problémákat vet fel. Ez a jelenség nem csupán az egyre bővülő tagállami létszámmal magyarázható, hiszen már a korai években is, az alapító hat tagállam nyelvi különbözősége is elengedő volt, hiszen az eltérő fordítási változatok eltérő tartalmat takarhatnak. Hogy mi alapján dönt a Bíróság adott esetben egyik vagy másik fordítási verzió alkalmazása mellett, szabad mérlegelési jogkörébe tartozik. A *Stauder v. Ulm* ügyben például az Európai Unió vajfeleslegét olcsó áron felvásárolni kívánóktól megkövetelt szelvény kitöltésével kapcsolatban merült fel eltérő fordításból adódó kérdés. A német és a holland fordítás szerint a kedvezményezett vásárlónak bizonyítaniuk kell a kedvezményre való jogosultságukat, így a szelvényen a nevüket is kötelesek megadni. A felperes szerint azonban ez az ő alapvető jogait sértené. Az olasz és a francia szöveg szerint ugyanakkor csupán utalni kell az érintett személyekre.²⁷⁶ Dacára annak, hogy a kedvezményi jogosultság ellenőrzése a Közösségnek érdeke, a Bíróság mégis a liberálisabb értelmezést részesítette előnyben. A Bíróságot döntésében az sem befolyásolja, hogy a fordítások többsége esetleg megegyező, és az eltérés számít kivételnek. Az *Elefanten Schuh v. Jacquman* esetben²⁷⁷ az angol szöveg, és az ezt alapul vevő dán, holland, német és olasz fordításokban szereplő

²⁷⁵ Idézi: A.Albors Llorens: I.m. 376.o.

²⁷⁶ 29/69 *Stauder v. Ulm*[1969] ECR 419 Idézi: Kecskés L.: *Az Európai Bíróság: múlt, jelen és jövő.* In: Jogtudományi Közlöny. 1999. május. 228-229. o.

²⁷⁷ 150/80 [1981] ECR 1671

„kizárólag” szót figyelmen kívül hagyó francia és ír fordítás javára döntött.²⁷⁸ Ezeknek a példáknak a fényében érthető, hogy pontosan a soknyelvűség az egyik oka annak, hogy a Bíróság óvatosságra intette a tagállami bíróságokat abban az esetben, ha úgy döntenek, a közösségi jog kérdésében nem kéri ki az Európai Bíróság véleményét.²⁷⁹ Az eltérő értelmeket takaró fordítások ugyanis a közösségi jog egységes értelmezését veszélyeztetik.

Az Európai Unió Bíróságának a szövegek értelmezésekor arra is figyelemmel kell lennie, hogy adott szöveg immár huszonhárom különböző nyelven hivatalosnak minősül. Ha valamelyik szövegrész értelmezésénél probléma merül fel, elkerülhetetlen a különböző nyelvi változatok összehasonlítása. Csak ezzel a munkamódszerrel lehet kideríteni, hogy melyik értelmezés a helyes. A *Bouchereau* ügyben²⁸⁰ például a Bíróság a 230. cikkben található „*hatalommal való visszaélés*” kifejezését kellett elemeznie. Ebben az esetben a francia „*détournement de pouvoir*” sokkal precízebben fejezi ki a rendelkezés által megfogalmazni kívánt magatartást, mint a kevésbé pontos „*misuse of power*” angol terminológia.²⁸¹ A *Bizottság v. Egyesült Királyság* ügyben²⁸² a vitatott kifejezés a „*tengerből nyert termék*” volt, amelynek meghatározása döntő fontosságúnak bizonyult az ügy eldöntéséhez. Problematikus lehet az is, hogy mi alapján választják ki a döntés alapjául szolgáló értelmet. Adott esetben előfordulhat az, hogy a hivatalos nyelvek többsége szerint egy adott eredményre jutnak, míg a hivatalos nyelvek egy másik csoportja eltérő értelmet tulajdonít a vitatott kifejezésnek.²⁸³ A Bíróság többnyire a hivatalos nyelvek többsége által megjelenített értelmet veszi alapul, amely az esetek nagy részében megegyezik azzal a jelentéstartalommal, amely a Bíróság szerint az Európai Unió célrendszerébe és szellemiségébe jobban illeszkedik.

Az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata során a szöveg szerinti jogértelmezés ugyan szükséges és elengedhetetlen kiindulási alap, az európai jogrend sajátosságait figyelembe véve azonban ez a módszer önmagában többnyire nem elegendő ahhoz, hogy a Bíróság megalapozott döntést hozhasson a felmerült kérdésekben. A történeti értelmezés, és

²⁷⁸ Kecskés L.(1999): I.m. 229. o.

²⁷⁹ C-292/81 *CILFIT* [1981] ECR 3415, 3430 Idézi: Kecskés L.(1999): I.m. 229. o.

²⁸⁰ 30/77. sz. ügy *Regina v. Bouchereau* [1977] ECR 1999

²⁸¹ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 327. o.

²⁸² 100/84. sz. ügy *Bizottság v. Egyesült Királyság* [1985] ECR 1169

²⁸³ C-387/97 *Bizottság kontra Görögország* [2000] ECR I-05047 In: Borzsák L.: *Punishing Member States or Influencing their Behaviour or Iudex (non) calculat?* in: (2001) 13 *Journal of Environmental Law*, Oxford University Press, 235-262. o.

különösképpen a kontextuális, valamint a teleologikus jogértelmezés alkalmazása – amint azt a következőkben látni fogjuk – az Európai Unió jogrendjének érvényre juttatása során elengedhetetlen.

3.3.3 Történeti értelmezés

Történelmi értelmezés alatt a jogalkotói szándék felkutatása értendő. Gombos szerint a jogalkotói akarat kutatása szubjektív jelenség, szemben a célkutatással, amely inkább objektív alapú.²⁸⁴ Az angol jogi rendszerben a Heydon ügyben²⁸⁵ mondták ki az ún. *Mischief Rule*-t, mely szabály alapján a bíró jogosult a jogalkotó szándékának megismerésére. A kontinensen is megtalálható ez a szemlélet, amely alapján a bíró az ún. *travaux préparatoires*, azaz az előkészületi munkálatok megismerésére válik jogosulttá.²⁸⁶ Ahogy a Bíróság egykori elnöke, Kutscher bíró rámutatott, a történeti jogértelmezés két szálon futhat. Az első a jogalkotó szándékára igyekszik fényt deríteni, a második pedig a norma elfogadáskori funkcióját veszi figyelembe. A közösségi jog esetében egyik sem tűnik jól alkalmazhatónak. A jogalkotó szándékára azért is nehéz fényt deríteni, mert a Szerződést előkészítő *travaux préparatoire* nem hozzáférhető.²⁸⁷ A második pedig nem segítség egy folyamatos fejlődésben levő jogrendszer értelmezése szempontjából.²⁸⁸ „*A jelen döntések meghozatala során felesleges ilyen mutatókra tekinteni (ti. a Szerződés előkészítő munkálataira, ill. a Szerződés ratifikációinak előmunkálataira) (...) az eredeti helyzetet alapul vevő jogértelmezés nem képes a Közösségekkel együtt a jövő felé haladni.*” – fogalmaz ismét Kutscher bíró.²⁸⁹ Ez a megállapítás kiemelkedő jelentőségű, mert rámutat a közösségi jog egyik alapvető jellegzetességére: az állandó dinamikus fejlődésre és változásra, amely változás ugyan a tagállami jogrendszereket is jellemzi, a változás tempója és mértéke azonban sokkal kisebb volumenű, mint a Közösségek jogrendszerében. A Római Szerződés előkészítő dokumentumai titkosak, így nem képezhetnek hivatkozási vagy indoklási alapot a Bíróság számára a döntéshozatal során. Kutscher bíró erről így foglalta össze véleményét: „*A Bíróság nem támaszkodhat olyan előkészületi anyagokra, amelyek a Szerződés létrejöttének történetét mutatják be. Amennyiben léteznek egyáltalán ilyen előkészületi anyagok(...) eddig egyet sem*

²⁸⁴ Gombos K.: I.m. 86. o.

²⁸⁵ (1584) 3 Co.Rep. 7a.

²⁸⁶ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 330. o.

²⁸⁷ P. Craig, G. De Búrca: *EU Law – Text, Cases and Materials*. Oxford University Press. 2000. 72. o.

²⁸⁸ A.Albors Llorens: I.m. 379. o.

²⁸⁹ In: L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 332. o.

tettek közzé. Az olyan dokumentumokat viszont, amelyek nem mindenki számára elérhetőek, alkotmányossági okokból nem lehet felhasználni a jogértelmezéshez.”²⁹⁰ A történeti jogértelmező metódus tehát nem alkalmazható olyan mértékben, mint a nemzeti jogrendszereken belül. A történetiség az Európai Közösségek Bíróságának gyakorlatában szorosan összefonódik a szöveg szerinti értelmezéssel, hiszen a történeti értelmezés egyetlen rendelkezésre álló forrása maga az Európai Közösségeket megalapító Római Szerződés.

A történelmi jogértelmezés módszere más okok miatt sem alkalmazható az Európai Unió Bírósága gyakorlatában: A Szerződést előkészítő tárgyalások anyaga nem nyilvános. Pescatore, az Európai Unió Bírósága egykori bírása a következőképpen magyarázza a Szerződést megelőző tárgyalások anyagának titkosítását: „A szerződések tartalma nem egyoldalúan kerül megállapításra, a szerződés mindig tárgyalások eredménye. Ahhoz, hogy egy nemzetközi szerződést helyesen értelmezhessünk, figyelembe kell vennünk azokat a körülményeket, amelyek között a szerződés megkötött. A tárgyalások egyik alapvető jellemzője, hogy a felek nem minden esetben fedik fel valódi szándékaikat. A megállapodás nem a felek szándékait illetően jön létre. A konszenzus azokra a megfogalmazásokra vonatkozóan jön létre, amelyek a szerződés szövegét alkotni fogják. Egyáltalán nem bizonyos, hogy az egyezmény a felek szándékait tükrözi. Sőt, ezzel ellentétben, eltérő, olykor egymással gyökeresen szembenálló törekvések is tökéletesen megférnek egymás mellett egy jól megfogalmazott szövegben, sőt még azt a kijelentést is meg merem kockáztatni, hogy a szerződés-írás művészete a szerződő felek közti megoldhatatlan ellentétek eltüntetésének művészete.”²⁹¹ Ez a magyarázat a szigorú jogi környezetből kilépve fellebbenti kicsit a fátylat az Európai Közösségek születésének körülményeiről, és egyértelműen utal arra, hogy az Unió születése nem jogi, nem pusztán gazdasági, hanem elsősorban politikai döntés eredménye.

Szintén rendkívül érdekes Robert Lecourt-nak, a Bíróság egykori elnökének szavai, amelyekkel megerősíti a Pescatore által mondottakat, sőt a Bíróság legitimációjának alapjára is rámutat, amikor kimondja, hogy az Európai Unió Bíróságának nem az a feladata, hogy a szerződő felek szándékát felderítse azon a módon, ahogyan egyébként egy klasszikus értelemben vett nemzetközi szerződésnél ez lenni szokott. „Az Európai Közösségek keretei

²⁹⁰Kutscher: *Methods of Interpretation as Seen by a Judge at the Court of Justice*. A Bíróság tudományos konferenciájára készített dolgozat, Luxembourg, 1976, p. 21. Idézi: Kecskés L.(1999): I.m. 229. o.

²⁹¹ Idézi: L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 331. o.

*között az Európai Unió Bírósága bírása a Szerződést aláíró felek szándékának a letéteményese. A felek a Szerződés aláírásának pillanatában a háttérbe húzódtak, és csak azon ritka alkalmakkor bújnak elő, ha újabb szerződést írnak alá. A bírót a közösen elért eredmény örököjévé tették meg, azaz a szerződésben megfogalmazott célok, intézmények és jog örököjévé. Olyan mértékű bizalommal voltak a bírák iránt amikor őt a közös akaratuk örököjévé tették meg, hogy még a nyomait is eltüntették a hivatalos előkészítő munkálatoknak.*²⁹²

Fontosnak tartom ezeket a véleményeket, hiszen nem az sugárzik belőlük, hogy e pozíciójukban a bírák vissza akartak volna élni hatalmukkal, hanem az, hogy milyen mélyen megértették a feladatukkal együttjáró felelősségüket. Ezekből is látható, hogy csakúgy, mint a nyelvtani, literális értelmezés, a történeti interpretáció módszere sem ad világos választ minden felmerülő kérdésre. A formai és történeti elemzésen túlmenően mélyebbre kell ásni a rendelkezés értelmének feltárásához.

3.3.4 Kontextuális értelmezés

A szöveg szerinti és a történeti értelmezést egészíti ki az értelmezésre váró rendelkezés szöveggörnyezetének vizsgálata, amely a kérdéses mondatokat vagy kifejezéseket immáron nem önmagukban, hanem az azokat körülvevő rendelkezésekkel egyetemben vizsgálja. A nyelvi kifejezőeszközöket, a szavakat és a mondatokat minden alkalommal az adott környezetbe ágyazva értelmezzük, nem csupán jogi szövegek értelmezése esetén, hanem a hétköznapiak során is. Számos kifejezés eltérő szöveggörnyezetben más-más jelentéstartalmat hordozhat. Ez fokozottan igaz a jogi szövegekre, ahol a sajátos jogi kifejezések csak a maguk jogi környezetében nyerhetik el sajátos értelmüket. A kontextuális jogértelmezés közelebb viszi a jog alkalmazóját a kérdéses szöveg valós tartalmának kibontásához, hiszen azáltal, hogy a vizsgált rendelkezést az egyéb kapcsolódó szövegrészekkel egyetemben vizsgálja, teljesebb képet kap arról az jelentéstartalomról, amelyet a jog alkotója tételni kívánt. G. Williams „A szó szerinti értelmezés jelentése” című tanulmányában²⁹³ a kérdés megvilágításához Lord Diplock tételét veszi alapul, aki úgy látja, hogy a jogértelmezés első lépéseként azt kell eldönteni, hogy a felmerülő jogszabály világos és egyértelmű-e. Amennyiben az, akkor a bírácoknak nem szabad „képzelt kétértelműségeket” belevinni az

²⁹² Idézi: L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 331. o.

²⁹³ G. Williams: *The meaning of the literal interpretation*. 131 New Law Journal. 1128-1129. 1981. In: M.A. Glendon, M.W. Gordon, C. Osakwe: I.m. 626-628. o.

interpretációba. Amennyiben azonban a törvény valóban kétértelmű, úgy a bíróság jogosult azt az értelmezést elfogadni, amely a leginkább illeszkedik a jogalkotó feltett szándékához. A kérdés azonban nem az, hogy vajon a szöveg kétértelmű-e ahhoz az olvasathoz képest, amelyet a sorok szerzője tulajdonított neki, hanem hogy kétértelmű-e a jogi norma megfogalmazása azon tények és érvek viszonylatában, amelyeket a peres felek sorakoztatnak fel a bíró előtt. A perben álló felek ugyanis – amennyiben a releváns jogszabály szövege többféleképpen értelmezhető – nyilvánvalóan azon értelmezés mellett foglalnak állást, amely az ő érdeküket szolgálja. A bíró feladata, hogy a vonatkozó jogszabályi szöveget a konkrét esetre adaptálja. Ehhez mindenképp előtte meg kell tudnia különböztetni, és fel kell tudnia lelteni a vitatott szöveg elsődleges – legnyilvánvalóbb – és másodlagos értelmét. Utóbbi azt jelenti, hogy a szöveg valódi értelméhez csak logikai következtetésekkel lehet eljutni. A másodlagos értelem megtalálásához elengedhetetlen a szöveggörnyezet ismerete, hiszen ez már önmagában hozzásegítheti a bírót a valódi értelem megtalálásához.

Az Európai Unió Bírósága gyakorlatában a kontextus elemzése kiemelkedő jelentőséggel bír, tekintettel arra a speciális adottságra, hogy az Európai Közösségek jogrendjének alapját képező rendelkezéseket nem a hagyományos értelemben vett törvényszövegekbe, hanem az Alapító Szerződésbe foglalva találjuk. A Szerződések mögött meghúzódó történelmi sajátosságok, valamint az eredetileg meghatározó gazdasági jelleg jelentős hangsúlyt kap az egyes szavak értelmének meghatározásában. Az Európai Unió Bírósága a kontextus, a szöveggörnyezet értelmezésének módszerét mind a Szerződések, mind pedig a másodlagos közösségi jogszabályok értelmezése során széles körben alkalmazza. A közösségi joganyag sajátossága az a belső rendszer, amelyben az egyes jogalkotói szintek viszonyulnak egymáshoz, nevezetesen az elsődleges és a másodlagos jogforrások megkülönböztetése. A kontextuális értelmezés közösségi szinten ezért tágabb értelmet nyer, mint a tradicionális nemzeti bírósági fórumokon, hiszen az Európai Unió Bírósága nem csupán a szűk értelemben vett szöveggörnyezetet vizsgálja, hanem – különösen másodlagos jogforrások értelmezése során – a vertikálisan kapcsolódó jogforrások releváns tartalmát is. Súlyos hibát követne el a Bíróság, ha nem látná a fától az erdőt, és figyelmen kívül hagyná azokat a vonatkozó rendelkezéseket, amelyek a jogforrási hierarchiában a konkrét elemzés tárgyát képező rendelkezés alatt vagy felett állnak. Különösen hangsúlyos ez a kritérium akkor, amikor a hierarchia alsóbb szintjén elhelyezkedő jogi rendelkezés a Szerződésekben alapvető célként megfogalmazott elképzelésekhez képes valamiféle megszorítást fogalmaz meg. Ilyen esetekben elengedhetetlen az alap célkitűzések megismerése, és az ezeket korlátozó, vagy

szűkítő, esetleg ezek viszonylatában kivételt megfogalmazó rendelkezéseket nem szabad kiterjesztően értelmezni.²⁹⁴ Az értelmezendő jogi norma közvetlen szöveggörnyezetét figyelembe véve sokszor megtalálható a válasz a kérdésre. Joghézag esetén a Bíróság gyakran alkalmazta az analógia eszközét, amely a kontextuális jogértelmezés egy válfaja.²⁹⁵

Donner bíró szerint a Bíróság jó példát mutatott azzal, hogy a Szerződés szövegét, ill. az egyes rendelkezéseket nem kiragadva, hanem a kontextusba ágyazva értelmezte. Ez a bölcs hozzáállás, amellyel a rendelkezést mindig az adott tények és az általános szituáció tükrében elemezve jutott el a megoldásig. A Bíróság a Szerződés szövegét mint egységet kezelte, és az általános célokat összekötő kapcsokat kereste az értelmezés során, amelyek összekötik az általános célokat a részletesebben kidolgozott szabályokkal.²⁹⁶ A közösségi ítélkezési gyakorlat során nem ritka az az eset – különösen a korai periódusban – hogy sem a nyelvtani és történeti, sem pedig a kontextuális interpretációs módszer nem bizonyult elegendőnek. Minthogy a Bíróságnak ilyen esetekben is érvényre kellett juttatnia a jogot, ezért a jogi normákban foglalt értékrend és célok meghatározásán keresztül jutott el a válaszig.

3.3.5 Teleologikus értelmezés

A jogalkalmazás során a jogszabályok értelmezésének egyik legizgalmasabb és egyben legproblematikusabb módszere a teleologikus értelmezés, melynek során a jogalkalmazó az írott szöveg mögé néz, és azt a jogalkotói szándékot keresi, amely indokolta a jogszabály megalkotását. Azt a célt, amely igazolja a jogszabály szükségességét, és amely a szövegben megjelenik. Többnyire ez a cél egyértelmű, és a jogszabályi szövegből világosan következik. Abban az esetben azonban, amikor a szavak egymásutánja bizonytalanságot rejt magában, vagy kérdéseket enged meg, akkor a bíró – akinek a jogi problémát megoldania kötelessége – visszanyúl a forráshoz, a jogalkotó szándékához.

A jogszabály értelmezésének folyamatában elsőként a norma szövegét kell alapul vennünk, hiszen amennyiben a norma önmagában világos és egyértelmű megoldást kínál, akkor a bírónak nem kell tovább keresnie, hanem a szabály alapján eldönti a vitás kérdést. A vita azonban sokszor nem oldható meg egyszerű literális interpretáció alapján, hiszen a jogi norma

²⁹⁴ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 337. o.

²⁹⁵ A.Albors Llorens: I.m. 381. o.

²⁹⁶ M. Donner: I.m. 133-134. o.

számtalan esetben többféleképpen is értelmezhető. Ahhoz, hogy az adott helyzetre alkalmazható értelmet a bíró megtalálja, célszerű a jog alkotójának akaratát megvizsgálnia: mire irányult a törvénykezési akarat, mi volt a cél a jogszabály tételezésekor? Ez a történeti értelmezési módszer ugyan elvezeti a bírót ahhoz, hogy megértse, milyen kérdések szabályozására irányult a törvényhozó akarata az adott jogi norma megoldásakor, gyakran azonban a jelenben olyan kérdéssel kerül szemben a jogalkalmazó, amely a jogszabály tételezésének időpontjában, egy teljesen más társadalmi, gazdasági környezetben nem merülhetett fel. Ilyenkor a bíró egy fokkal tovább lép, és megvizsgálja azt, hogy az akkori jogalkotói szándék tükrében a mai új kérdésre milyen válasz rejlik a meglévő szabályozásban. Mi az a cél, mik azok az értékek, amit a törvényhozó a múltban megfogalmazott normában érvényre kívánt juttatni? A teleologikus értelmezésnek tehát igen jelentős a szerepe abban, hogy a jogalkotó által kifejezett prioritások a jog alkalmazása során is érvényesüljenek.

A teleológiai jogértelmezés során a bíró egy rendelkezést annak a célnak a fényében értelmez, amiért az a rendelkezés született.²⁹⁷ A teleológiai, célorientált jogértelmezés nem a jogalkotó (vélt, fiktív) akaratát veszi alapul, hanem a normarendszer alapját képező általános elvekhez és azokhoz a célokhoz nyúl vissza, amelyeket a jogrendszer szolgál. Ezekből az elemekből aztán dedukcióval igyekszik olyan következtetéseket levonni, és olyan jelentéseket feltárni, amelyek esetleg pusztán a szöveg alapján nem terjednek ki. Blutman szerint azonban a célorientált értelmezés szükség szerint szubjektív alapú, hiszen a közösségi elvek és célok is önmagukban nagyon általános megfogalmazásúak, ezért az egyedi esetre való alkalmazhatóságuk nem mindig egyértelmű.²⁹⁸ Meglátásom szerint a teleologikus jogértelmezés nem emelhető ki, mint a többi értelmezésekhez képest „szubjektívabb” módszer. Ha a szubjektivitást ahhoz kapcsoljuk, hogy az értelmezett jogszabály mennyire általános megfogalmazású, akkor abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a bírói szubjektum léte és megnyilvánulásának mértéke csakis az értelmezendő jogszabály függvénye. Véleményem szerint azonban a bírói szubjektum kiiktathatatlan a még a szöveg szerinti értelmezés során is.

²⁹⁷ A.Albors Llorens: I.m. 381. o.

²⁹⁸ Blutman L.(1991): I.m. 18. o.

A Bíróság számos alkalommal alkalmazta a teleologikus módszert,²⁹⁹ hogy megelőzzön nemkívánatos következményeket, hogy kitöltse a joghézagot, hogy megelőzze a közösségi jog tagállamok általi megsértését,³⁰⁰ vagy csak egyszerűen azért, hogy megakadályozza a közösségi jog összeomlását. Ez a megközelítés azt eredményezte, hogy a közösségi jog hatálya és hatékonysága kiszélesedett, valamint alapul szolgált az aktivizmus vádjához is. A Bíróság nincs teljesen kötve a hagyományos jogértelmező módszerekhez, mert maga a közösségi jogrend alapját képező normaszövegek sem tekinthetők hagyományosnak. Nem meglepő tehát, hanem sokkal inkább logikus következmény, hogy a Bíróság gyakrabban alkalmazza a teleologikus módszert, mint más bíróságok. Azáltal azonban, hogy túlságosan a teleologikus jogértelmezésre helyezzük a hangsúlyt, könnyedén eltorzítjuk azt a komplex valóságot, amelyben a Bíróság működik.³⁰¹ Azt is hajlamosak elfelejteni a kritikusok, hogy az oly hevesen támadott teleologikus jogértelmezési módszer a nemzetközi jog által hivatalosan elismert jogértelmezési metódus. Ahogy Pescatore bíró fogalmazott: „*A Közösségeket létrehozó Szerződések az elérendő célok koncepciójára épültek. (...) Ebben az értelemben a teleologikus módszer nem csupán egy jogértelmezési módszer a sok közül: sőt, ennek pont az ellenkezője igaz. Ez a módszer az, amelyik kifejezetten a Közösségeket létrehozó Szerződés sajátosságaihoz illeszkedik.*”³⁰²

A Bíróság rámutatott, – csakúgy, mint a fentebb említett *Bouchereau* ügyben³⁰³ – hogy amennyiben a különböző nyelvi megfogalmazások között jelentős eltérés található, a vitát arra tekintettel kell eldönteni, hogy a vonatkozó rendelkezésnek mi volt a célja és az általános felépítése (*general scheme*).³⁰⁴ Nagyon találó MacIntyre definíciója, amely szerint a teleológiai koncepció az eredményre összpontosító érvrendszerrel dolgozik, olyan érvekkel, amelyek előrevetítik és előre meg is határozzák a jövőt és egyértelműen erkölcsi vagy ideológiai tényezőket is figyelembe vesz.³⁰⁵ Szeretném kiemelni a meghatározásnak azt a részét, amely szerint az érvek előrevetítik és előre meg is határozzák a jövőt. Pontosan ez az, amiben leginkább megragadható, ahogyan a leginkább ábrázolható az Európai Unió Bírósága

²⁹⁹ P. Craig, G. De Búrca: I.m. 72. o.

³⁰⁰ 387/97 sz. ügy *Bizottság kontra Görögország* [2000] ECR I-05047

³⁰¹ A. Albers Llorens: I.m. 382-383. o.

³⁰² T. Tridimas: I.m. 205. o.

³⁰³ 30/77 sz. ügy *Regina v. Bouchereau* [1977] ECR 1999

³⁰⁴ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 328. o.

³⁰⁵ Idézi: J. Bengoetxea : I.m. 152. o.

jogalkotó tevékenysége. A Bíróság érvelése a határozatnak az a része, amelyben szerves egésszé formálódik a koncepció, amelyben tisztán megfogalmazást nyer – a konkrét eseten túlmenően – az a közösségi jogi probléma, ami – esetleg – jogalkotói megoldásért kiált.

Ugyancsak a teleologikus értelmezési módszer fontosságát hangsúlyozza Bennoin,³⁰⁶ aki a bírói jogértelmezésről szólva természetesnek találja, hogy akár hasonló esetekben is születhetnek némiképp eltérő vélemények, hiszen az emberi elmék nem egyformák. Ezt a tényt azonban nem lehet mentségül felhozni a jogbiztonság követelményével szemben, ezért a jog alkalmazóinak interpretációs szabadságát korlátozni kell. A hogyan kérdésére azonban nem tér ki. Nem megoldás azonban a szerző szerint az a modell, amit a kontinentális jogrendszerek hagyományosan követnek, miszerint a bírónak egyáltalán nincs joga a törvényt oly módon értelmezni, hogy azáltal valamiféle általános szabályt alkothasson vagy irányt szabhasson a jövőbeli jogalkalmazás mikéntjét illetően. A törvény értelmezésének feladata korántsem fejeződhet be a nyelvtani vagy logikai értelmezés elvégzésével. A cél ennél sokkal összetettebb: a sok rendelkezésre álló információ és adat közül ki kell tudni választani azokat, amelyek relevánsak a konkrét ügy megítélése során, valamint – ha ez szükséges – valamiféle egyensúlyt képezni tények és a normák között, realizálva a jogi szabályban rejlő célt.³⁰⁷ Bennion tehát a teleologikus értelmezést tartja az interpretáció legfontosabb és egyedül célravezető módszerének. Brown és Kennedy szerint a Bíróságnak azon módszere, amely alapján inkább a kérdéses rendelkezés eszmeiségét és célját tartja szem előtt annak értelmezése során, semmint annak megszövegezését, összhangban áll az arányosság követelményének alapjával.³⁰⁸ Nem arról van szó tehát, hogy a Bíróság átugorná az értelmezés előzőekben bemutatott lépcsőfokait, és csak a teleologikus módszerre támaszkodva hozná meg döntéseit. Nem használja ezt a módszert túlzott mértékben, hanem úgy, ahogyan az szükséges.

A jogértelmezési módszerek tekintetében összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a kezdeti, inkább a szöveghez kötődő textuális interpretációt felváltotta a kreatívabb, mélyebbre néző kontextuális és teleologikus módszer. A jogértelmezési módszerekkel kapcsolatosan is időről időre szükségszerűen felmerül azonban az a kérdés, hogy vajon az adott metódus érvényes-e

³⁰⁶ F.A.R. Bennion: *Understanding Common Law Legislation*. Oxford University Press. 2001.

³⁰⁷ F.A.R. Bennion: I.m.

³⁰⁸ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 329. o.

még, alkalmazható-e még a jogrendszerben. Ennek a kérdésnek azért van létjogosultsága, mert ahogy a jogrend maga is változik és alakul, úgy a megfejtéséhez, a normák értelmezéséhez használt módszereket is felül kell vizsgálni.³⁰⁹ Gyakran nem is magának a módszernek a létjogosultsága kérdőjeleződik meg, hanem pl. a fontossága, prioritása. Az Európai Unió Bírósága ítélkezési gyakorlatában gyakori az a jelenség, hogy az adott rendelkezés látszólag egyértelműen behatárolható, mégis, a tételes megfogalmazásától némiképp eltávolodva a rendelkezéshez olyan többlettartalmat rendel a Bíróság, amely nincs a Római Szerződésben *explicite* tételezve. Az ilyen, a szöveg szerinti értelemről eltérő jelentést tartalmat a Bíróság a Szerződés szellemiségéből, a Szerződésben foglalt célokból vezeti le.³¹⁰ Másképp megfogalmazva tehát a Bíróság a szó szerinti értelmezésen túl a teleologikus értelmezés eszközéhez folyamodik a teljes jelentést tartalom kibontása végett.³¹¹ A *Continental Can* ügyben³¹² hozott ítéletében a Bíróság így fogalmaz: „*annak érdekében, hogy ezt a felmerült kérdést meg tudjuk válaszolni, vissza kell tekinteni a kérdéses cikk szellemiségére (spirit), általános felépítésére (general scheme) és szóhasználatára, valamint a Szerződés rendszerére és céljaira*”.³¹³ Az *ERTA*³¹⁴ eset is jó példa erre. A Bizottság azt kérte a Bíróságtól, hogy semmisítse meg a Tanács Európai Közúti Szállítási Megállapodását, mert a Tanács nem tartotta be a kötelező eljárási szabályokat, tudniillik, nem konzultált a Bizottsággal. A Tanács azzal védekezett, hogy a konzultáció nem minősül jogi aktusnak a Szerződés 230. cikke (EUMSZ 263.)³¹⁵ szerint, tehát a Bizottság nem jogosult az Egyezmény megsemmisítését kérni, hiszen az csak rendeletre, irányelvre vagy döntésre vonatkozik, mint ahogy az a Szerződés 249. cikkében (EUMSZ 288.)³¹⁶ felsorolva található. Annak ellenére, hogy a 249. cikk (EUMSZ 288.) valóban kimerítő felsorolást tartalmaz, a Bíróság a Bizottságnak adott igazat. A bírósági indoklás szerint a 230. cikk (EUMSZ 263.) célja az,

³⁰⁹ I. Canor: I.m. 52. o.

³¹⁰ L. Borzsák: *A green way out? or The effects of environmental protection on the public enforcement mechanism - Phd Thesis*, European University Institute, Florence March 2008 237.o.

³¹¹ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 324. o.

³¹² 6/72 sz. ügy *Europemballage Corporation és Continental Can Company Inc. v. Európai Bizottság*. [1975] ECR 00495

³¹³ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 344. o.

³¹⁴ 22/70 sz. ügy *Európai Bizottság kontra Európai Tanács* [1971] ECR 263

³¹⁵ Szerződés 230. cikk: „*A Bíróság megvizsgálja az Európai Parlament és a Tanács által közösen elfogadott jogi aktusok jogszerűségét, valamint a Tanács, a Bizottság és az Európai Unió Bírósága jogi aktusait, kivéve az ajánlásokat és a véleményeket, továbbá az Európai Parlament harmadik személyre joghatással járó aktusait.*”

³¹⁶ Szerződés 249. cikk: „*Feladatai ellátása érdekében és e szerződés rendelkezéseinek megfelelően az Európai Parlament és a Tanács közösen eljárva, valamint a Tanács, illetve a Bizottság rendeleteket alkot és irányelveket bocsát ki, határozatokat hoz, ajánlásokat tesz vagy véleményt ad.*”

hogy bírói felülvizsgálati lehetőséget biztosítson minden olyan, az Intézmények által hozott intézkedés felett, amely intézkedés jogi hatás kiváltását célozza. „Ezzel a céllal ellentétes lenne az intézkedések bírói megtámadásának lehetőségét olyan szűkítően értelmezni, hogy az intézkedések bírói felülvizsgálatának lehetőségét pusztán a 249. cikkben felsorolt kategóriákra korlátozódjon.”³¹⁷ Ez a hozzáállás és szemlélet felel meg leginkább egy olyan jogalkalmazó szerv munkájához, amely az Európai Unió vonatkozásában kvázi-alkotmányozói feladatokat is ellát.

A teleologikus értelmezés lényege tehát közösségi szinten abban áll, hogy a konkrét rendelkezéseket az Európai Unió Bírósága mindig a Szerződésekben megfogalmazott célok tekintetében vizsgálja.³¹⁸ Az Európai Közösségek egy gazdasági unió megalkotásának víziójával jöttek létre, noha a kezdetek óta a gazdasági jelleg mellett felerősödtek az egyéb, minden más dimenzióban egy szorosabb együttműködést célul tűző elképzelések és irányzatok is.³¹⁹ A Szerződések egyes rendelkezései ezen cél megvalósítására születtek, és a másodlagos normák is ezeket a célokat viszik tovább. A Szerződések azonban kétség kívül rendkívül generálisan fogalmaztak, hiszen nem volt még kikristályosodva a tervbe vett folyamatok alakítása, csupán a cél többé – kevésbé letisztult képe volt adott.³²⁰ Ez az oka annak, hogy az uniós dimenziójú jogértelmezés és jogalkalmazás során a teleologikus értelmezés szerepe messze túlmutat a hagyományos nemzetállami keretek között betöltött szerepénél. Helytelen lenne tehát olyan következtetésre jutni, mely szerint a jogértelmezési módszerek között valamiféle rangsor állíthatunk fel. Mindemellett megállapíthatjuk, hogy az Európai Unió Bírósága által leggyakrabban alkalmazott két metódus a szöveggörnyezet elemzésének segítségével, illetve a teleologikus módszerrel való jogértelmezés. Ez utóbbi jelentősége és fontossága egyre erősödő tendenciát mutat.³²¹

Az Európai Unió Bírósága a teleologikus jogértelmezés módszerét mintegy továbbfejlesztve alkotta meg az *effet utile* elméletet, melyet a klasszikus nemzetközi magánjogból vett át, és amely alapján a az Európai Unió Bírósága kimondta, hogy azon jogértelmezést kell előnyben

³¹⁷ In: L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 324-325. o.

³¹⁸ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 339. o.

³¹⁹ Pl. Az Alapjogi Charta elfogadása. Erről és az európai értékrendben végbemenő paradigmaváltásról ld. bővebben: G. De Búrca: *Human Rights – The Charter and Beyond*. In: Jean Monnet Working Paper No. 10/01. Europe 2004 – Le Grand Débat Brussels 15-16, 2001

³²⁰ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 339. o.

³²¹ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 324. o.

részesíteni, amely a kérdéses szabály vagy rendelkezés érvényre jutását és gyakorlati megvalósulását a lehető legteljesebb módon alátámasztja.³²² A Bíróság az *effet utile* elv alkalmazásával a Szerződésben rárótt kötelezettségének tesz eleget, hiszen azt a célt tartja szem előtt a döntéshozatal során, amelynek megvalósítására az alapító tagállamok a Közösségeket létrehozták.³²³

A teleologikus értelmezés, mint látjuk, nagyon sokrétű, és eredményeként többféle irány is elképzelhető. Mivel kevésbé megfogható, és cél-és értékorientáltsága okán a szubjektivitásnak nagyobb teret sejtet engedni, ezért alkalmazása gyakran heves vitákat váltott ki, jelentősége azonban vitathatatlan.

3.3.6 Összehasonlító jogi értelmezés – kísérlet a szintézisre

Az eddig bemutatott négy interpretációs módszer mellett szót kell ejtenünk még egy ötödikről is, amelyik azonban nem állítható be az előző lépcsőzetesség soraiba, mert minden eddigi módszert átsző: ez az összehasonlító jogi módszer.³²⁴ Egy normaszöveg értelmezése során az interpretációs módszerek közül többnyire nem csupán egy, hanem több is alkalmazásra kerül. A különböző módszerek egymást követő vagy párhuzamos alkalmazása egyfajta keretet szab az értelmező tevékenységnek: nem szűkíti le a lehetőségeket, hanem mintegy formába önti azokat a logikai lépéseket, amelyek mentén a bíró eljut a végső következtetésig.

Kutscher bíró szerint az összehasonlító jogi módszer meghatározó szerepet játszott az Európai Unió Bírósága jogértelmező tevékenysége során, de ez a módszer nem mindig mutatja meg tisztán azokat a motivációkat, amelyek az ítélet mélyén meghúzódnak. Everling és Pescatore bírók is hangsúlyozták az összehasonlító jog fontosságát, minthogy a közösségi jogi koncepciókat a Bíróság olyan formában mutatta be, ill. olyan formában igazolta őket, mint valamely tagállami jogrendszerhez szorosán kötődő elképzelések. Ez a módszer egyfelől érthető és jogos, hiszen az EK jogrendszere nem légből kapott jogrendszer, alapjai a tagállami jogrendszerek mélyén gyökereznek, azonban a konkrét alkalmazás során nehézségek merülnek fel: melyik jogrendszer megoldása a megfelelő az egész európai jogrendszer számára? Milyen mértékben követi a Bíróság az egyes nemzeti jogi megoldásokat? Mi

³²² L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 343. o. A *Francovich* ügy az egyik legjobb példa mind a teleologikus értelmezésre, mind pedig ezen belül az *effet utile* alkalmazására.

³²³ P.Craig, G. De Búrca: I.m.

³²⁴ Bővebben ld. még: E. Örüci, D. Nelken: *Comparative Law: a Handbook*. Hart Publishers. Oxford 2007

alapján választja ki az európai szinten megfelelő megoldást? Hogyan szólhat bele – beleszólhat-e az adott tagállami jogrendszer egy részének helyes értelmezésébe a tagállami legfelsőbb jogalkalmazó szerv?³²⁵

A Bíróság – leginkább hallgatólagosan – használta az összehasonlító jogi módszert, hogy megoldást találjon egy jogértelmezési problémára olyan módon, hogy egy hasonló kérdésben egy tagállamban elfogadott megoldást elemez. Leggyakrabban a Bíróság főtanácsnokai éltek ezzel a módszerrel. Az *audi alteram parte* elvet, a másik fél meghallgatásának kötelezettségét elismerte a Bíróság, mint a közösségi jogrendszer jogelvét. A Bíróság azt is elismerte, hogy a definiálatlan fogalmak tartalommal való feltöltése során inspirációt merített a tagállamok jogrendszeréből. Mindeközben azonban a Bíróság mindvégig észben tartotta, hogy a Szerződésben tételezett fogalmak és koncepciók nem a tagállami jogrendszerekből átvett megoldások, hanem a közösségi jogrendszer sajátjai, amelyeket ily módon az egész Közösségen belül egységesen kell értelmezni és alkalmazni.³²⁶

A különböző módszerek együttes alkalmazásáról és a jogászi gondolkodásról záró gondolatképpen ide kíváncsoznak Donner bíró szavai: *„Mi bírák mindannyian kötelességünknek érezzük, hogy tevékenységünk során az interdiszciplináris módszert alkalmazva vessük össze a tényeket a jogi normákkal. A jogász elméje egy képzett elme, amely képes a rendszerszerű tudást összevetni az elébe kerülő tényekkel, és a folyamatos oda-vissza csatolás révén elvégezni az interpretáció feladatát.”*³²⁷ Ez tehát maga az interpretáció: folyamatos összekapcsolása az egyes értelmezési lépcsőfokok során nyert megállapításoknak.

Az Európai Bíróság gyakorlatában az összehasonlító jog azt a módszert jelenti, amelyben a bíró a saját honi jogrendjétől eltérő jogrendből eredő elveket és szabályokat vizsgál. Az összehasonlító jogi módszer alkalmazásáról az Európai Unió Bíróságának egyik bírója, Koen Lenaerts írt kitűnő tanulmányt.³²⁸ Dacára annak, hogy az összehasonlító jogi módszer a Bíróság nap mint nap alkalmazott értelmezési módszere, meglepően kevés utalást találunk rá az esetjogban, azt is leginkább régebbi esetekben. Az 1957-ben született *Algera* ítéletben

³²⁵ J. Bengoetxea : I.m. 125. o.

³²⁶ A.Albors Llorens: I.m. 380. o.

³²⁷ M. Donner: I.m. 138. o.

³²⁸ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. In: *International Comparative Law Quarterly*, vol. 52. October 2003. 873. o.

bukkanhatunk rá az első kifejezett utalásra, amikor a felmerült kérdés kapcsán a Bíróság megállapította, hogy mivel a Szerződés nem tartalmaz kifejezett rendelkezést arra nézve, hogy az Európai Unió intézménye milyen esetben érvényteleníthet egy adminisztratív intézkedést, így a problémát a tagállamok jogszabályait és tudományos írásait figyelembe véve kell megoldani.³²⁹

Azok az esetek, ahol a Bíróság kifejezetten hivatkozik az összehasonlító jogi módszer alkalmazására, csupán a jéghegy csúcsának tekinthető – idézi Pescatore-t Lenaerts.³³⁰ Ez tulajdonképpen érthető is, hiszen az összehasonlító jog alkalmazása a Bíróság számára több okból kifolyólag is teljesen természetes: a bírák jogi kultúrája a tagállami jogrendszerekben gyökerezik³³¹, és ez a többnyelvűségben is kifejeződéssé jut.³³² A főtanácsosi véleményben azonban rendszeresen találkozhat az olvasó komoly összehasonlító jogi tanulmányokkal. Ez is egy oka lehet annak, hogy a Bíróság ítéletében már nem ismétli meg az ott leírtakat. Teszi ezt azért is, mert az Európai Unió jogának egységességét kívánja hangsúlyozni ítéleteiben, és ezt a célt nem szolgálja, ha az ítéletbe foglalt megoldás eredetét feltárná vagy hangsúlyozná. Ennek ellenére a szakirodalomban gyakran hivatkoznak a Bíróságra, mint „összehasonlító jogi laboratóriumra”.³³³

Az Európai Unióról szóló Szerződés 19. cikke (korábban EKSZ 220. cikk) képezi a Bíróság elsődleges legitimitációs forrását az összehasonlító jog alkalmazása tekintetében. A Bíróság egy 1996-os ügyben kifejezetten elismerte az összehasonlító jogot mint a közösségi jog értelmezésének módszerét.³³⁴ Az összehasonlító jog abban segíti a Bíróságot, hogy megtalálja „a jogot”, azt a *ius commune*-t, amelynek értelmezése és alkalmazása a Bíróság kötelezettsége.³³⁵ Az Európai Unióról szóló Szerződés 6 (3) cikke³³⁶ szerint az Európai

³²⁹ Egyesített ügyek 7/56 and 3/57 *Algera and Others v Common Assembly* [1957] ECR 39.

³³⁰ K. Lenaerts(2003): *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law* 874.o.

³³¹ T. Koopmans: *The Birth of European Law at the Crossroads of Legal Traditions*. In: *American Journal of Comparative Law*, 1991. 500. o.

³³² A többnyelvűségről bővebben lásd: G. van Calster: *The EU's Tower of Babel – the Interpretation by the European Court of Justice of Equally Authentic Texts Drafted in more than one Official Language*. In: *Yearbook of European Law*. 1997. 363-393. o.

³³³ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 876. o.

³³⁴ Egyesített ügyek C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pêcheur and Factortame* [1996] ECR I-1029 para 27.

³³⁵ K. Lenaerts, P. van Nuffel: *Constitutional Law of the European Union*. Sweet & Maxwell, London, 1999. 534. o.

³³⁶ EUSZ 6 (3) cikk: „Az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik mint annak általános elvei.”

Bíróság – bizonyos keretek között – köteles biztosítani az emberi alapjogok védelmét, amelyek a tagállamok közös alkotmányos hagyományyaiból eredő általános jogelvek.

Az 1970-es *Internationale Handelsgesellschaft* ügyben előterjesztett főtanácsnoki vélemény nagy hangsúlyt helyezett a tagállamok alapjogi elveinek fontosságára.³³⁷ Noha ebben az ügyben a Bíróság az ítélező részben nem sok figyelmet fordított a főtanácsnoki előterjesztésre, a gondolat az 1974-es *Nold* ügyben már az ítélet rendelkező részében bukkan fel újból, ahol a Bíróság így fogalmaz: „... az alapjogok védelme során a Bíróság köteles inspirációt meríteni a tagállamok közös alkotmányos hagyományából, (...) és ezért nem hagyhat jóvá olyan intézkedéseket, amelyek összeegyeztethetetlenek a tagállamok alkotmányos rendjében elismert és védett alapjogokkal.”³³⁸ Ezzel a mondattal a Bíróság azt hangsúlyozta, hogy az Unió jogrendszere a tagállamok alkotmányos rendjébe ágyazódott, ezért az alapjogok védelme nem csupán egy inspirációs forrás a Bíróság számára, hanem kötelező erejű szabály.³³⁹

A Szerződés harmadik területe, ahol az összehasonlító jog alkalmazása kifejezetten említésre kerül, a szerződésen kívüli felelősség témaköre. Az Európai Unió működéséről szóló Szerződés 340. cikke³⁴⁰ alapján az Unió a tagállamok közös általános jogelvei szerint köteles jóvátenni az intézményei vagy a közalkalmazottjai által a feladatuk teljesítése során okozott károkat.

Az összehasonlító módszer mögött meghúzódó cél megtalálni az adott problémára leginkább megfelelő megoldást. Ahogy Zweigert és Kötz megfogalmazta: az összehasonlító jog az „igazság iskolája”, amely kitágítja és gazdagítja a lehetséges megoldások körét, és a kritikus szemű kutatónak felkínálja a lehetőséget arra, hogy a helynek és időnek megfelelő legjobb megoldást megtalálja.³⁴¹

Az összehasonlító jog alkalmazására Lenaerts szerint tipikusan három esetben kerül sor:

³³⁷A. Dutheillet de Lamothe főtanácsnok véleménye a 11/70 számú ügyben. *Internationale Handelsgesellschaft* [1970] ECR 1125, 1140. Idézi: K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 877. o.

³³⁸ 4/73 *Nold v. Európai Bizottság* [1974] ECR 491

³³⁹ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 878. o.

³⁴⁰ EUMSZ 340. cikk. 1. bek.: „Szerződésen kívüli felelősség esetén az Unió a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően megtéríti az intézményei vagy alkalmazottai által feladataik teljesítése során okozott károkat.”

³⁴¹ K. Zweigert, H. Kötz: I.m. 12. o.

1. Joghézag merül fel a közösségi jogrendszerben; vagy
2. Egy önálló közösségi jogi koncepció értelmezése során; vagy
3. Egy tagállami jogszabály és a közösségi jog összeegyeztethetőségének vizsgálata során.

Az első eset viszonylag gyakori a Bíróság joggyakorlatában, különösen a kezdeti évtizedekben, amikor a közösségi normák keret jellegéből adódóan rendszeresen merült fel olyan kérdés a Bíróság előtt, amelyre a Szerződés szövege alapján nem tudott választ adni. Az ilyen esetekben kézenfekvő megoldás volt a tagállami jogszabályokat alapul véve megvizsgálni azokat, és az ott fellelhető koncepciókat alapul véve értelmezni a Szerződés keretszabályait, megtölteni azokat valós tartalommal. Ezen az első esettípuson belül is megkülönböztethetünk három alkategóriát:

- a) Amikor a tagállami megoldások egyezést mutatnak;
- b) A tagállami megoldások gyökeresen eltérnek egymástól; vagy
- c) Egy adott tagállami megoldás olyannyira illeszkedik a közösségi jogrendszer koncepciójába, hogy a Bíróság azt áttemeli és az önálló közösségi jogrend részévé nyilvánítja.³⁴²

Abban az esetben, amikor egy kérdést a tagállamok jogrendszere egyező módon szabályozza, az egyezés mértéke alapján megkülönböztethetünk olyan jogi koncepciókat, amelyek (i) minden tagállamban egyértelműen közösek; (ii) megállapítható, hogy a tagállami megoldások között erős konvergencia mutatkozik; vagy (iii) az egyezés leggyengébb fokán pusztán egy meghatározó közös elvet találunk a különböző tagállami megoldásokban. Abban az esetben, ha a Bíróság úgy találja, hogy egy jogi szabály vagy koncepció minden tagállam jogrendszerében közös, akkor nyugodt lélekkel minősítheti azt közösségi jogelvnek, önálló közösségi jogi megoldásnak, és nem kell tartani a tagállami ellenállástól. A *Köster* ügyben³⁴³ a közösségi mezőgazdasági politika kapcsán az „*összes tagállamban elismert jogelvek*” alapján hozta meg döntését a Bíróság, a 2001-es *Dunnett* ügyben³⁴⁴ pedig az Európai Befektetési Bank egyik intézkedését nyilvánította semmissé a „*valamennyi tagállam jogrendszerében megtalálható, közös munkajogi jogelvekre*” történő hivatkozással.

³⁴² K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 883-884. o.

³⁴³ 25/70 *Köster* [1970] ECR 1161

³⁴⁴ T-192/99 *Dunnett and Others v EIB* [2001] ECR II-817

A tagállami jogrendszerek megoldásai azonban nem mindig egyeznek ilyen tökéletesen. Minél erősebb a konvergencia, annál kisebb a kockázata annak, hogy a tagállami bíróságok elutasítanak az Európai Bíróság ítéletében foglaltak végrehajtását. Ilyen esetekben tehát, ahol némi eltérés mutatkozik a nemzeti jogszabályok között, a Bíróság szívesebben választja azt a megoldást, amely több tagországban elfogadott. A *Johnston* eset³⁴⁵ jól illusztrálja ezt a döntési helyzetet. Az észak-írországi rendőrnő megtámadta azt a határozatot, amely elutasította, hogy részt vegyen a fegyverkezelési tanfolyamon. A döntés hátterében az a megfontolás áll, hogy azokban az években sok rendőr esett áldozatul az észak-írországi zavargásoknak, ezért a vezetőség úgy döntött, hogy nőket nem bíznak meg a továbbiakban olyan feladatokkal, amelyek teljesítése fegyverhasználathoz kötött. A felperes a férfiak és nőkkel való egyenlő elbánás követelményére hivatkozott, a vonatkozó angol jogszabály pedig a közérdekre való hivatkozással igazolva látta ezt a korlátozást. A Bíróság ítéletében ismét megragadta az alkalmat, és hangsúlyozta, hogy az alapjogok és az azok bírósági érvényesítéséhez való jog a tagállamok közös alkotmányos rendszerében gyökerezik. Ebből az ítéletből kiviláglik, hogy az Európai Bíróság – eltérő tagállami megoldások esetében – inkább azt a modellt alkalmazza, és emeli be a közösségi jogrendbe, amely erőteljesebb bírói jogvédelmet biztosít az állampolgárok számára.³⁴⁶

A Lenaerts által nevesített harmadik esetben nem található olyan egyértelműen közös koncepció a tagállamok jogrendszerében, ez azonban nem akadályozza meg a Bíróságot abban, hogy felkutatva egy, a tagállami jogrendekben közös elvet vagy koncepciót, azt alapul vegye egy általa kidolgozandó közösségi megoldáshoz. Erre a legjobb példa szerződésen kívüli kárfelelősség európai koncepciója. Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 340. cikke kifejezetten utal a tagállamok közös jogi elveire ezen a területen. A Szerződésben azonban nem találunk egy világosan kidolgozott jogszabályi rendszert, amely a szerződésen kívüli felelősség kérdéskörét szabályozná. Az összehasonlító jogi módszer alkalmazásával a Bíróság kidolgozta és megalapozta az Európai Unió saját szerződésen kívüli felelősséget szabályozó normáit.³⁴⁷

³⁴⁵ 222/84 *Johnston* [1986] ECR 1651

³⁴⁶ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 887. o.

³⁴⁷ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 887. o.

A szerződésen kívüli kárfelelősség koncepciója elve magában hordoz egy kényes egyensúlykeresést és mérlegelést egyrészt a sértett fél kártérítési igénye, másrészt pedig azon közérdek között, hogy az állam – jelen esetben az Európai Unió – ne legyen korlátozás nélkül felelősségre vonható a tevékenysége következtében az állampolgárokat ért károk miatt. Ez a mérlegelés minden nemzeti jogrendszerben jelen van, hiszen az egyéni jogvédelem mellett az állami működés hatékonyságának biztosítása is védelmet kíván.³⁴⁸

A *Zuckerfabrik Schöppenstedt* esetben³⁴⁹ pontosan egy ilyen problémás kérdéssel szembesült a Bíróság: egy, a közösségi cukropiacot szabályozó rendelet eredményeképpen a cukorgyár felperes az őt ért károk miatt kártérítési követelése érvényesítése érdekében pert indított a Tanács ellen. A Bíróság ítéletében úgy fogalmazott, hogy az Európai Közösség nem vonható felelősségre szerződésen kívüli károkozásért abban az esetben, ha gazdasági jellegű jogszabályok következtében egyéni kár következett be, kivéve azt az esetet, amikor egy felsőbb szintű, az egyének számára jogvédelmet biztosító jogszabály súlyosan sérült.

Ugyanez a megközelítés érvényes a tagállamok által a közösségi jogszabályok megsértése esetében is. A híres *Frankovich* ügyben³⁵⁰ a Bíróság arra a kérdésre kereste-e a választ, hogy felelősséggel tartozik-e a tagállam az egyének felé abban az esetben, ha az egyének abból a származott kára, hogy a tagállam elmulasztotta egy közösségi irányelv átültetését a nemzeti jogrendbe. A Bíróság követte azt a szigorúbb szemléletet, amelyet a *Zuckerfabrick Schöppenstedt* ügyben is alkalmazott: a tagállami felelősséget három kumulatív feltétel teljesítéséhez kötötte: (i) a szóban forgó irányelv az egyének számára jogot biztosít; (ii) ezen jogok tartalma az irányelv rendelkezéseiből egyértelműen megállapítható; és (iii) ok-okozati összefüggés áll fenn az elszenvedett kár és az irányelv átültetésének elmulasztása között. A *Frankovich* ügyben még kevésbé nyilvánvaló az összehasonlító jogi módszer alkalmazása. A *Brasserie du Pêcheur and Factortame* ügyben³⁵¹ azonban egyértelműen kimondja, hogy a tagállamoknak a nekik betudható aktusok vagy mulasztások eredményeképpen az egyének felé fennálló felelőssége egyszerűen egy, a tagállamok által elismert közös jogelv közösségi szintű megnyilvánulása.

³⁴⁸ Ibidem 888. o.

³⁴⁹ 5/71 *Zuckerfabrick Schöppenstedt v. Tanács* [1971] ECR 975

³⁵⁰ Egyesített ügyek C-6/90 and C-9/90 *Frankovich and Others* [1991] ECR I-5357

³⁵¹ Egyesített ügyek C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pêcheur and Factortame* [1996] ECR I-1029 paras 47-55

A Bíróság azonban nem csupán az egyének jogosultságait védi, hanem a Közösségét is. A *Dorsch Consult* ügyben a felperes német tanácsadó cégnek kára származott abból, hogy az Európai Unió elfogadott egy rendeletet, amely megtiltotta a kereskedelmet Irakkal és Kuvaittal. Minthogy a tagállami jogrendszerekben az Elsőfokú Bíróság nem talált olyan közös, meghatározó elvet, amelyet alapul vehetett volna az ítélet meghozatalához, egy érdekes fordulattal vezette be az ítéletét: „Amennyiben létezne olyan közösségi irányelv, amely szabályozná egy jogszerűen elfogadott jogszabályból eredő kárért való felelősséget”, ilyen jellegű kárfelelősség csak akkor állhatna fenn, amennyiben egy folytatólagos sérelem állna fenn, a gazdasági szereplők egy bizonyos körét másokkal összevetve aránytalanul sújtaná, és amely kár meghaladná az adott szektor működéséhez kapcsolódóan elismert gazdasági kockázat mértékét, anélkül, hogy a károkozást kiváltó rendelkezést általános gazdasági érdekek parancsoló szükségessége igazolná. Ez a precízen behatárolt felelősségi koncepció szoros hasonlóságot mutat a német „kivételes áldozat” (*Sonderopfer*) koncepciójával. Néhányan úgy kommentálták ezt a döntést, hogy a Bíróság az egyik kezével visszavette azt, amit a másik kezével korábban adott.³⁵²

A b.) alpontban Lenaerts azt az esetet vizsgálja, amikor a nemzeti megoldások között alapvető ellentmondás feszül. Ilyenkor a Bíróság igyekszik elkerülni azt, hogy önálló közösségi jogi megoldást alakítson ki. A magánjog terepén maradván a családjogi esetek jó példát szolgáltatnak az elemzéshez. A *Grant* ügyben a házasság és az élettársi kapcsolat, valamint az azonos neműek között fennálló élettársi kapcsolat kényes kérdésében kellett a Bíróságnak állást foglalnia. A felperes élettársi kapcsolatban élt egy azonos nemű személlyel, aki egy vasúttársaságnál állt alkalmazásban. A munkaadó megtagadta a felperestől azokat az utazási kedvezményeket, amelyeket az alkalmazottak házastársai vagy élettársai részére biztosított. A felperes a férfiak és nőkkel való egyenlő bánásmód követelményének sérelmére hivatkozva nyújtotta be keresetét a vasúttársaság ellen. A férfiakkal és nőkkel való egyenlő bánásmód elve megtalálható a Szerződésben (EUSZ 3.). A Bíróságnak arra a kérdésre kellett válaszolnia, hogy egy ilyen munkáltatói döntés nem áll-e ellentétben a közösségi joggal. A főtanácsnok véleményében úgy foglalt állást, hogy a döntés diszkriminatív, és ezért összeegyeztethetetlen a közösségi joggal. A Bíróság azonban más eredményre jutott. Megvizsgálta a tagállami jogszabályokat abban a tekintetben, hogy azok hogyan kezelik az

³⁵² K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 892. o.

azonos neműek közötti élettársi kapcsolatot. A vizsgálat eredményeképpen arra jutott, hogy noha néhány államban ez az együttélési forma a házassággal azonos elbírálás alá esik, a legtöbb tagállamban az azonos neműek élettársi kapcsolatát a különeműek élettársi kapcsolatával tekintik egyenrangúnak, amely együttélési formák a házassághoz képest korlátozottabb jogosultságokkal bírnak, vagy egyáltalán semmiféle speciális jogra nem jogosultak.³⁵³ Megállapította, hogy a közösségi jog jelenlegi állapotában az azonos neműek élettársi viszonya nem tekinthető azonosnak a házasság vagy az ellenkező neműek élettársi viszonyával. Ebből kifolyólag a munkáltató nem köteles az azonos neműek élettársi viszonyát a házasságban élőkéhez hasonlóan kezelni, és számunkra ugyanazokat a juttatásokat biztosítani, mint amit a házastársaknak biztosít. A Bíróság kifejezetten hangsúlyozza, hogy a nemzeti jogalkotó döntési hatáskörébe tartozik ezeknek a viszonyoknak a rendezése, és amennyiben szükségesnek ítéli, a módosítása.³⁵⁴

Végezetül a c. alpont alá azok az esetek tartoznak, ahol a Bíróság egy konkrét kérdés elemzése során arra a következtetésre jut, hogy egy adott nemzeti jogalkotás szolgálná a leginkább az Európai Unió érdekeit, és illeszkedik leginkább az Unió által kitűzött célokhoz. Ilyen esetekben a nemzeti jogi koncepciót „importálja” a Bíróság az Unió jogrendjébe. Lenaerts rámutat, hogy ilyen, a német jogból átvett koncepció az arányosság elve és a jogos váromány védelme.³⁵⁵

A Lenaerts által a második nagy csoportban említett ügýtípusok közé tartoznak azok az esetek, ahol a Bíróság egy sajátos önálló európai jogi koncepciót értelmez. Ebben az ügycsoportban ugyanúgy megtalálható az a három alcsoport, amely az előzőben:

- a) A tagállamokban egyező értelmezés;
- b) A közösségi koncepció tagállamonként eltérő értelmezése; valamint
- c) Egy közösségi koncepció tagállami értelmezésének beemelése a közösségi jogrendbe.³⁵⁶

³⁵³ C-249/96 *Grant* [1998] ECR I-621 para 32.

³⁵⁴ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 894. o.

³⁵⁵ Egyesített ügyek 205-215/82 *Deutsche Milchkontor* [1983] ECR 2633 In: K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law*. 894. o.

³⁵⁶ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law* 894-897. o.

Jelen dolgozat szempontjából érdekesebb viszont a harmadik nagy kérdéskört górcső alá venni: amikor a Bíróság egy tagállami norm uniós joggal való összeegyeztethetőségét vizsgálja. Ezen a körön belül a Bíróságnak három lehetősége van:

- a) Megállapítja a normák kompatibilitását; vagy
- b) Mellőzi a közösségi jogrenddel összeegyeztethetetlennek minősített tagállami normát; vagy
- c) Tudomásul veszi a tagállami döntést, és azt a közösségi jogrendben meghatározott következményekkel szembesíti.³⁵⁷

Az első esetben találkozhatunk olyan üggyel is, ahol ugyan nyilvánvaló érdekellentét áll fenn a tagállami szabályozás és a közösségi jogrend által támasztott követelmények között, a Bíróság mégis összeegyeztethetőnek ítéli azokat. Ilyen döntésre jó példa az *Eco Swiss* ügy.³⁵⁸ A Benetton licenz megállapodást kötött az Eco Swiss-szel, amelyet a szerződésben meghatározott időpont lejártá előtt felmondott. Az eset választottbíró elé került, és az ítélet a Benetton kártérítésre kötelezte. Minthogy a vitában álló feleknek nem sikerült megállapodniuk a kártérítés összegében, a választottbíró egy második ítéletében ezt az összeget is meghatározta. A Benetton elmulasztotta az első választottbírói ítélet ellen való fellebbezési határidőt, a második ítélettel szemben azonban fellebbezéssel élt az illetékes holland bíróság előtt, és azt állította, hogy a fent említett licenz megállapodás megsértette a Szerződés 81. cikkét (EUMSZ 101. cikk) és ezért a választottbírói ítélet a holland közpolitikával összeegyeztethetetlen. A holland bíróság azzal a kérdéssel fordult az Európai Bírósághoz, hogy vajon a közösségi jog alapján köteles-e egy nemzeti bíróság tartózkodni attól, hogy alkalmazza azt a helyi jogszabályt, amely szerint a választottbírói ítélet *res judicata* jogerővel bír, abban az esetben, ha az ellen a felek nem fellebbeztek a megadott határidőn belül.

A Bíróság először is megvizsgálta a három hónapos határidőt, és megállapította, hogy a többi tagállam vonatkozó jogszabályaival egybevetve az nem minősül túlzottan rövid időtartamnak, és nem teszi lehetetlenné vagy gyakorlatilag lehetetlenné a közösségi jog által biztosított jogok gyakorlását. Hangsúlyozta továbbá, hogy igazolt az a nemzeti jogi szabályozás, amely szerint ennek a határidőnek a lejártát követően megszigorítja egy korábbi választottbírói

³⁵⁷ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law* 898. o.

³⁵⁸ C-126/97 *Eco Swiss* [1999] ECR I-3055

ítélet elleni fellebbezés lehetőségét azzal az indokkal, hogy az *res judicata*-nak minősül, ez a nemzeti jogi szabályozás a jogbiztonság elvének egy megnyilvánulása. Ezek alapján a Bíróság úgy döntött, hogy a tagállami bíróság a közösségi jog alapján nem köteles tartózkodni az ilyen nemzeti jogszabályok alkalmazásától: azaz *res judicata*-nak minősítheti a választottbírói döntést. A döntés mögött az a megfontolás áll, hogy a Bíróság nem akart szembemenni a tagállami jogrendszerekben általánosan elfogadott azon szabállyal, amely kimondja, hogy *res judicata* erő megakadályozza, hogy a bírósági határozatban született jogokat újbóli eljárás keretében vitatni lehessen.³⁵⁹ A Bíróság annak ellenére döntött így, hogy ily módon a 81. cikk hatékonyságát gyengítette.

A *Simmenthal II.* eset³⁶⁰ a b.) alpontban fentebb említett ügycsoportokat illusztrálja. Ennek az ügynek az előzménye *Simmenthal I.*³⁶¹ néven vált ismertté. A *Simmenthal I.* döntésben a Bíróság a közösségi joggal összeegyeztethetetlennek nyilvánította az importált húsról kivetett olasz adót. Ennek a döntésnek a következtében az illetékes olasz bíróság kötelezte az adóhivatalt a jogtalanul beszedett adó visszatérítésére. Az adóhivatal fellebbezett, és arra hivatkozott, hogy az Olasz Alkotmánybíróság esetjoga alapján abban az esetben, ha a közösségi jog és a tagállami jogrendszer között konfliktus áll fenn, az Olasz Alkotmánybíróság illetékessége az ügyet eldönteni, hiszen csak az Olasz Alkotmánybíróság jogosult az olasz jogszabályokat megsemmisíteni. Ebben a kényes kérdésben az olasz bíróság ismét jobbnak látta az Európai Bírósághoz fordulni egy előzetes döntéshozatali eljárás keretében. A Bíróságnak arra a kérdésre kellett választ adnia, hogy eltekinthet-e egy tagállami bíróság egy, a közösségi joggal összeegyeztethetetlen jogszabály alkalmazásától anélkül, hogy meg kellene várnia, amíg a jogalkotó vagy más alkotmányos szerv dönt a nemzeti jogszabály hatályon kívül helyezéséről.

Az Európai Bíróság ítéletében kimondta, hogy az Olasz Alkotmánybíróság gyakorlata összeegyeztethetetlen a Közösség céljaival, és egy ilyen gyakorlat a közösségi jog hatékony érvényesülését ásná alá. A közösségi jog követelményeivel ellentétesnek ítélt minden olyan gyakorlatot vagy adminisztratív eljárást vagy bírói gyakorlatot, amely megfosztja a közösségi jogot a hatékony érvényesülés lehetőségétől. Ezért aztán bármely tagállami bíróság, a saját

³⁵⁹ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law* 898-899. o.

³⁶⁰ 106/77 *Simmenthal I.*[1978] ECR 629.

³⁶¹ 35/76 *Simmenthal II.*[1976] ECR 1871

hatáskörén belül, ha közösségi jogot alkalmaz, köteles a közösségi jognak teljes mértékben érvényt szerezni, és önszántából érvénytelennek kell tekintenie a közösségi joggal összeegyeztethetetlen tagállami szabályozást.³⁶²

A *Factortame* ügyben³⁶³ a bíróság megerősítette a *Simmenthal II.* ítéletben mondottakat. Itt a kérdés egy angol jogszabály kapcsán merült fel, amely megtiltotta a tagállami bíróságoknak, hogy átmeneti rendelkezést rendeljenek el azokban az esetekben, amikor a felperes állítólagosan a közösségi jog alapján szerzett jogait kívánja érvényesíteni. A Lordok Háza arról kérdezte a Bíróságot, hogy fel van-e hatalmazva arra, hogy ideiglenesen felfüggeszse eljárását egy olyan közösségi jogszabály alapján, amelye a nemzeti joggal szemben áll, ha a fél jogai a közösségi jog szerint nem állapíthatóak meg egyértelműen, és az Európai Bíróság általi előzetes állásfoglalásban meghatározásra szorulnak. A Bíróság megerősítette, hogy a közösségi jog közvetlenül hatályos rendelkezései automatikusan az ellentmondó nemzeti jogszabály elé helyezendők. Abban a kérdésben, h a nemzeti bíróságoknak figyelmen kívül kell-e hagyniuk a nemzeti jogszabályokat a közösségi joggal szemben ideiglenes védelmet nyújtva olyan közösségi jogszabály alapján, amelyről még ninc egyértelműen megállapítva, h a kérelmező számára jogot keletkeztet. A Bíróság először is visszautalt a *Simmenthal II* ítéletben mondottakra, és hangsúlyozta, hogy a tagállami bíróságok feladata a közösségi jog közvetlen és hatékony alkalmazhatóságának a biztosítása azon jogok védelmére, amelyeket az egyének a közösségi jogból eredeztetnek. A Bíróság szerint a Szerződés 10. cikkében (EUSZ 4.) foglalt együttműködési kötelezettség jegyében a tagállami bíróságoknak kötelessége biztosítani a jogvédelmet azon jogok tekintetében, amelyeket az egyének a közösségi jog alapján nyertek el. A közösségi jog hatékonysága csökkenne, ha egy tagállami jogszabály megtilthatná egy, a közösségi joghoz kapcsolódó vitában eljáró bíróságnak, hogy ideiglenes intézkedést fogadjon el annak a céljából, hogy biztosítsa a közösségi jog teljes mértékű érvényesülését. Ha egy nemzeti bíróság, amely közösségi jogi kérdésben jár el, úgy találja, hogy az ideiglenes intézkedésnek az egyetlen akadálya egy tagállami jogszabály, akkor azt a jogszabályt félre kell tennie.³⁶⁴ Ebben a döntésben is fontos szerepe volt Tesouro főtanácsnok előzetes véleményének, amelyben az összehasonító jogi elemzés alapján megállapította, hogy

³⁶² K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law* 900. o.

³⁶³ C-213/89 *Factortame and Others* [1990] ECR I-2433

³⁶⁴ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law* 901. o.

a tagállamokban általánosan elfogadott az ideiglenes intézkedés intézménye, amely kifejezetten a magasabb rendű jogszabályok érvényesülését szolgálja.³⁶⁵

A harmadik alcsoportba tartoznak azok az ügyek, ahol a Bíróság olyan területnek a jogi szabályozását vizsgálja, amely területen még nem létezik harmonizált közösségi jogszabály, ezért jogalkotásra a tagállamok jogosultak. Itt a Bíróság teljes mértékben tiszteletben tartja a tagállami kompetenciát, de szembesíti a tagállamot azokkal a közösségi jogi követelményekkel, amelyeknek a következményeivel számolnia kell. Ilyen területnek számít az eljárásjog, ahol a tagállamok a saját bírósági eljárásaik szerint jogosultak eljárni, a közösségi jog érvényesítése során:³⁶⁶ a Szerződés nem szabott meg egy uniós eljárási jogrendet, hiszen a tagállami bíróságok az Unió rendes bíróságai.

Az eljárásjogi autonómiát azonban két elv mégis korlátozza: (i) a közösségi jog érvényesítéséhez kapcsolódó eljárásjogi szabályok nem lehetnek kevésbé előnyösek, mint a nemzeti jogban meghatározott jogok érvényesítésére szolgáló eljárásjogi szabályok (egyenlőség elve); (ii) nem tehetik gyakorlatilag lehetetlenné vagy rendkívül nehézé a közösségi jog által biztosított jogok gyakorlását (hatékonyság elve).³⁶⁷

3.3.7 Az Európai Unió Bírósága jogértelmezése

Miután az egyes módszereket röviden áttekintettük, vizsgáljuk meg, hogyan alkalmazza ezek összességét a Bíróság ítélezései során. A kérdés Llorens megfogalmazásában úgy szól, hogy vajon a Bíróság ugyanazokat a módszereket alkalmazza-e, mint más rendes bíróságok, vagy megvannak a maga sajátos jogértelmezési módszerei? Az interpretáció célja az, hogy előhossa a jog jelentését.³⁶⁸ A *Da Costa* ügyben³⁶⁹ a Bíróság definiálta a jogértelmezés fogalmát, amely szerint a jogértelmezés során a Bíróság kiszűri a közösségi jogszabály szövegéből és szelleméből annak jelentését. Jellemzi-e a Bíróságot módszereiben is az a fajta rugalmasság és nyitottság, ami magát a közösségi jogrendet? Általában a Bíróság a döntéseiben nem elemzi részletesen az általa alkalmazott értelmezési módszereket. Az

³⁶⁵ G. Tesauro főtanácsnoki véleménye a *Factortame* ügyben ECR I-2450 para 23

³⁶⁶ 33/76 *Rewe* [1976] ECR 1989; 45/76 *Comet* [1976] ECR 2043

³⁶⁷ K. Lenaerts: *Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law* 902. o.

³⁶⁸ A. Albers Llorens: I.m. 374-375. o.

³⁶⁹ Egyesített ügyek 28-30/62 *Da Costa en Schaake NV, Jacob Meijer NV, Hoechst-Holland NV v Netherlands Inland Revenue Administration* [1963] ECR 61

alkalmazott kifejezések, szavak azonban némi eligazítást nyújtanak az olvasónak erre nézve.³⁷⁰

Az Európai Unió Bírósága jogértelmezési módszerét elemző elméletek egyesek kritizálják annak hiányát, mások a hagyományos módszerek arányát vizsgálják. Ahogy már korábban utaltunk rá, a bírósági ítélkezési gyakorlatot övező vita középpontjában a Bíróság jogértelmezési módszerének dinamizmusa, intenzitása áll. A kritikák nagy része szerint a Bíróság teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a Szerződések szövegét. Kétséghivatlan, hogy a Bíróság a Szerződések szövegét veszi alapul a jogértelmezés során, az is bizonyos azonban, hogy ez a szöveg alapvetően más jellegű, mint a nemzeti joggyakorlatban a bíróságok által értelmezett törvényszövegek. Az alapvető különbség a Szerződés rendelkezéseinek nagyon is általános jellegű megszővegezésében és a többnyelvűségben rejlik.³⁷¹

Ha elfogadjuk, hogy az értelmezendő szöveg különleges, felmerül a kérdés, hogy az Európai Unió sajátos jogrendje mennyiben követeli meg sajátos, eddig ismeretlen vagy kevésbé gyakori jogértelmezési módszerek alkalmazását. *„A Bíróság ítélkezésében a közösségi jog sajátosságaiban fakadóan az integrációs politikai folyamatok bizonyos vonatkozásai jogivá váltak, és esetenként a politikai döntések helyét magasabb elvekből vagy az Alapító Szerződésekből levezetett bírósági döntések vették át.”*³⁷² Brown és Kennedy szerint az Európai Unió Bírósága működése során kialakította a saját módszereit,³⁷³ amelyek tulajdonképpen formailag nem minősülnek újszerűnek: az újdonság a már ismert formák kombinációjában rejlik, és abban, ahogy az egyes metódusok között kialakul egyfajta hangsúlyeltolódás a teleológiai jogértelmezés javára. Ahogyan Kutscher bíró rámutat: *„A szözszerinti és történeti értelmezési módszerek a múltba nyúlnak vissza, s a háttérrel világítják meg. A legfontosabb szerep a (...) rendszerező és célkutató módszereké.”*³⁷⁴

Weiler viszont úgy látja, hogy a Bíróságnak eddig még nem forrott ki a saját jogértelmezési rendszere abban a szigorúbb, merevebb, formálisabb értelemben, ahogy ez már a tagállamok

³⁷⁰ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 323. o.

³⁷¹ T.Trídimas: I.m. 203. o.

³⁷²Blutman L.(1991): I.m. 7. o.

³⁷³ L. N. Brown, T. Kennedy: I.m. 318. o.

³⁷⁴Kutscher: *Methods of Interpretation as Seen by a Judge at the Court of Justice*. A Bíróság tudományos konferenciájára készített dolgozat, Luxembourg, 1976, p. 16. Idézi: Kecskés L.(1999): I.m. 230. o.

több száz éves gyakorlata során kikristályosodott. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy jogértelmezési tevékenysége teljes mértékben meghatározhatatlan volna.³⁷⁵ A módszer sajátos voltát övező vita jelen sorok írója szerint kevésbé előrevivő. Fogadjuk el munkatézisnek, hogy az Európai Unió Bíróságának sajátos jogértelmezési stílusa a klasszikus jogértelmezési módszereknek egyfajta egyvelege.³⁷⁶ A tagállami nemzeti jogalkalmazói fórumokhoz képest az Európai Bíróság jogértelmezőinek egy kevésbé kiforrott jogrendszer keretein belül kellett – különösen a kezdeti években – egyértelmű választ adni azokra a kérdésekre, amelyek az Unió működése során, többnyire nem várt, előre nem szabályozott problémák és érdekkonfliktusok kapcsán merültek fel. Ez az új jogi környezet új jogértelmezési formákat hívott életre, amelyekben a már kialakult és elfogadott jogértelmezési módszerek között új fontossági sorrend alakult ki.³⁷⁷

Gombos Katalin a klasszikus jogértelmezési módszereken túlmenően a következő közösségi jog sajátosságáiból fakadó értelmezési módszereket sorolja fel:

1. Analógiás jogértelmezés

Analógiás jogalkalmazás révén teremtette meg a tagállam kártérítési felelősségének alapját a közösségi jog megsértése miatt, amikor a tételes jogi szabály (EUMSZ 340.) ilyen kötelezettséget csak a Közösség jogsértése esetére ír elő.

2. Jogdogmatikai értelmezés

Ebben az esetben a Bíróság nagy klasszikus dogmatikai elveket használ fel. Pl. *in dubio pro reo*³⁷⁸, vagy a diszpozitivitás³⁷⁹ civilisztikai elve, de alkalmaz olykor büntetőjogi eleveket is, pl. *Nullum crimen, nulla poena sine lege*³⁸⁰.

3. Jogalkotói akarat, szándék szerinti értelmezés

³⁷⁵ J. H. H. Weiler: *The Court of Justice on Trial – Review Essay*: H. Rasmussen: *On Law and Policy in the European Court of Justice*. Common Market Law Review Vol. 24. 1987. Martinus Nijhoff Publishers. 568. o.

³⁷⁶ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 318. o.

³⁷⁷ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 323. o.

³⁷⁸ C-40-48, 50, 54-56, 111, 113-114/ 73 *Coöperatieve Vereniging Suiker Unie UA és társai v. Európai Bizottság* [1975] ECR 1663 para 354

³⁷⁹ C-209/90 *Európai Bizottság v. Walter Feilhauer* [1992] ECRI-2613 para 13.

³⁸⁰ C-303/05 *Advocaten voor de Wereld VZW kontra Leden van de Ministerrad* [2007] ECRI- 3633 para 49.

A jogalkotói akarat, szándék kutatása szubjektív jellegű tevékenység, szemben a célhoz rendelt értelmezéssel, amelyiket Gombos Katalin szerint inkább lehet objektív alapúnak tekinteni. Egyes szerzők szerint ez a fajta értelmezés leginkább a történeti értelmezéssel kapcsolható össze.³⁸¹

4. Teleologikus avagy célkutató értelmezés

Ez a módszer azon alapszik, hogy a közösségi jog értelmezésénél az alapszerződésben megfogalmazott célkitűzésekre kell tekintettel lenni, és ezeknek kell alárendelni a közösségi jogszabályok értelmezését. A módszer alkalmazása során a Szerződésben nem található jogelvek (pl. A közvetlen hatály, a közösségi jog primátusa) kimondására kerülhet sor, illetve előfordul kifejezetten a szöveggel ellentétes jogértelmezés is, pl. a *Les Vert* esetben³⁸², ahol az Európai Parlament perindítási jogosultságát annak ellenére megítélte a Bíróság, hogy a Szerződésben foglalt felsorolás azt nem tartalmazta.

5. Effet utile elv

A közösségi normát mindig úgy kell értelmezni, hogy a jogalkotó valódi szándékának megfelelően, hatékonyan ki tudja fejteni hatását.³⁸³

6. Dinamikus jogértelmezés

A dinamikus jogértelmezés Gombos Katalin megfogalmazásában „*a konkrét jogintézmény fogalmát a kor változó igényeihez és a felmerülő új jogi elvárásoknak megfelelően lehessen alkalmazni.*”³⁸⁴ Erre példaként a *Frankovich* ügyet³⁸⁵ említi, ahol a Bíróság kimondta, hogy még abban az esetben is van lehetőség a tagállammal szembeni kártérítési kereset előterjesztésére, és annak jogalapjának megtalálására, ha nincs olyan nemzeti szabály, amit a kártérítési felelősség megállapításának alapjául szolgálhatna.

7. Autonóm értelmezés

³⁸¹ Gombos K.: I.m. 86.o.

³⁸² 294/83 *Les Verts* ügy

³⁸³ Gombos K.: I.m. 88. o.

³⁸⁴ Gombos K.: I.m. 89. o.

³⁸⁵ C-6/90 és C-9/90 *Francovich* ügy

A közösségi jogi fogalmak közül számosnak nincsen azonos megfelelője a nemzeti jogrendszerekben. A Bíróság ismételten hangsúlyozta, hogy a közösségi jogot és annak fogalmait sajátos közösségi jogi értelemben, autonóm módon kell értelmezni. A közösségi jogi fogalmak értelmezésére pedig csak és kizárólag a Bíróság jogosult.

8. Jogösszehasonlító módszer

A fentebb említett autonóm normafogalom valamilyen erősebb vagy gyengébb szálon ugyan, de kapcsolható a tagállami hagyományos jogfogalmakhoz. A Bíróság ennek a módszernek az alkalmazását ugyan jellemzően nem jelenti meg az ítéleteiben, jelentősége azonban kimagasló.

9. A különböző nyelvi változatok szerinti értelmezés

Gombos külön módszerként elemzi a közösségi jogrendszer többnyelvűségéből adódó különlegességet. Mivel az Unió mind a 23 nyelve hivatalos nyelvnek számít, kétség esetén először is össze kell vetni a különböző nyelvi változatokat. A döntő érv azonban nem az, hogy melyik értelmezés van számszerű fölényben, hanem az, hogy melyik értelmezés felel meg leginkább a kérdéses szabályozás céljának.

10. A „valaminek a fényében” történő értelmezés

- i. A Szerződés fényében való értelmezés
- ii. Jogelvek fényében történő értelmezés
- iii. „Precedensek” fényében történő értelmezés
- iv. Nemzetközi egyezmények fényében való értelmezés
- v. Az alapjogok fényében való értelmezés
- vi. A tagállamok közös alkotmányos hagyományainak fényében történő értelmezés
- vii. Erkölcsi értékek, közös jogi hagyományok, szokások fényében történő értelmezés

11. Több módszer együttes alkalmazásával történő komplex értelmezés

Ezt legjobban a *CILFIT* ügyben illusztrálta a Bíróság, ahol felhívja a figyelmet a közösségi fogalmak autonóm mivoltára, a többnyelvűségből adódó problémákra és a jogösszehasonlítás

szükségességére is. Az értelmezésnek komplexnek és célorientáltanak kell lennie, és bizonyos változások mellett elképzelhető, hogy a korábbi joggyakorlattól szükséges eltérni.³⁸⁶

A bemutatott különböző módszerek alapján látható, hogy az elmélet egységes álláspontot képvisel abban, hogy az Európai Bíróság nem használ külön, a nemzeti bíróságok értelmezési módszereitől eltérő módszereket, inkább azt lehet mondani, hogy ezeket a különböző megközelítési módokat variálja: adott esettől függően olykor az egyik, máskor a másik technikát részesíti előnyben, de leginkább mégis az jellemző, hogy ezeket a módszereket együttesen alkalmazza. Olykor párhuzamosan, máskor egymás után, hogy ily módon ellenőrizhető legyen az egyik módszer által elért eredmény fenntarthatósága.³⁸⁷ A bírói jogértelmezés módszereiről és csoportosításáról szólva Blutman rámutat, hogy az értelmezési módszerek csupán egy cél eszközei, és pusztán a módszerek ismerete alapján nem lehetséges megmondani, hogy a bíróság milyen értelmezési módszert fog majd alkalmazni egy eset eldöntése során. A fontos kérdés a szerző szerint az, hogy milyen alapon alkalmaz a Bíróság egy adott ügyben egy bizonyos módszert, és miért nem másikat.³⁸⁸ Az ügyek jelentős részében azonban nem derül ki, hogy miért alkalmazza adott ügyben a Bíróság az adott módszert: a Bíróságnak ebben is jelentős a mérlegelési szabadsága. A Bíróság ugyanígy nem fogalmazott meg konkrétan semmiféle hierarchiát a különböző jogértelmezési módszerek között. Ez érthető is, hiszen a fentebb bemutatott interpretációs módszerek egyike sem elegendő önmagában véve. Leginkább talán egyfajta alkalmazási sorrendet lehet köztük felállítani, hiszen nyilvánvalóan nem előzheti meg pl. a teleologikus értelmezés a szigorúan az írott szöveghez kötött interpretációt. Jelentősége azonban mindegyik módszernek a maga helyén vitathatatlan és egyik módszer sem helyettesíthető a másikkal.

Minden jogrendszerben vannak olyan szövegek, amelyek nem tiszták, vagy nem egyértelműek. A jogértelmezés ilyenkor nemcsak összetett, hanem egyben ellentmondásos feladattá is válik. Llorens szerint a bíró egy ilyen helyzetben két ellentétes irányú erő között örlődik: egyrészt a kötelesség, hogy ne tagadja meg az igazságszolgáltatást az elébe jutó ügyekben, másrészt viszont a félelem, hogy túl aktív interpretáció esetén jogalkotói feladatot lát el. Ha az első erő irányába hajlik, akkor aktivizmussal fogják vádolni, ha a másik

³⁸⁶ C-283/81 *Srl CILFIT és Lanificio di Gavardo SpA kontra Ministero della sanità*. [1982] ECR 3415 In: Gombos K.: I.m. 95. o.

³⁸⁷ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 323. o.

³⁸⁸ Blutman L.(1991): I.m. 7. o.

irányba enged, akkor méltánytalannak és helytelennek fogják bélyegezni a tevékenységét. A közösségi bírúk is ugyanebben a helyzetben vannak, azzal a különbséggel, hogy sokkal gyakrabban kell ilyen dilemmákkal szembenézniük, és ennek következtében sokkal több kritika éri őket.³⁸⁹

A szöveghez kötött textuális jogértelmezés a Szerződés tekintetében nem volt eredményesen alkalmazható, hiszen a Szerződés megfogalmazása olyannyira képlékeny, és rendelkezései olyan mértékben hiányosak voltak, hogy a Bíróság elé kerülő kérdések megoldásának érdekében szükség volt a teleologikus értelmezési módszer alkalmazására. Az Európai Bíróság tehát felvállalta, hogy a Szerződés rendelkezéseinek értelmezése során a szöveg mögé kell tekinteni, és figyelembe kell venni a rendelkezések mögött meghúzódó szellemiséget és a Szerződés megalkotásakor kitűzött elérendő célokat is, hiszen csak ezek tekintetbe vételével érthetőek meg az egyes rendelkezések. Canor rámutatott, hogy nem igaz az az állítás, hogy a Bíróság nem határozta meg azt az irányelvet, amely mentén a Szerződés rendelkezéseinek értelmezése során halad, bár való igaz, hogy nem valamiféle jogfilozófiai elméletet vett alapul, hanem sokkal inkább egy szemléletmódot, melynek lényege a Szerződés és az EK megalkotásának szándékát felkutatva, ennek a szándéknak a tükrében való jogértelmezés.³⁹⁰

A Bíróság ítélkezési stílusának illusztrálására álljon itt néhány mondat az ítéleteiből. A *Humblet* ügyben³⁹¹ a Bíróság a következőket nyilatkozta: „*A Bíróság számára nem elegendő pusztán a szó szerinti értelem megfejtése. A Bíróság szükségesnek véli annak vizsgálatát is, hogy vajon a szó szerinti értelmezés eredménye megerősítést nyer-e azon egyéb kritériumok figyelembevételére során, amelyek különösen a szerződő felek érdekeit, valamint a ratio legist veszik figyelembe.*”³⁹² A szöveg szerinti értelmezést az egyéb módszerekkel egyenlő fontosságúként említi a Bíróság több helyen is: „*A bíróság következetes álláspontja az, hogy egy közösségi jogi norma értelemzése során nemcsak annak szövegét szükséges vizsgálni, hanem annak összefüggéseit és a jogalkotás céljait, melynek a norma részét képezi.*”³⁹³ A *Van Gend en Loos*³⁹⁴ ügyben ugyanez a gondolat még egyértelműbben fogalmazódik meg: „*Annak*

³⁸⁹ A. Albors Llorens: I.m. 375. o.

³⁹⁰ I. Canor: I.m. 35. o.

³⁹¹ 6/60 sz. ügy *Humblet v. Belgium* [1960] ECR 1125

³⁹² In: L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 326. o.

³⁹³ C-30/93 *AC-ATEL Electronics Vertiebs GmbH v Hauptzollamt München-Mitte*. [1994] ECR I-2305 para 21.

³⁹⁴ 41/74 sz. ügy *Van Duyn v. Home Office* [1974] ECR1337

megállapítása érdekében, hogy egy nemzetközi szerződés adott rendelkezésének (itt konkrétan a Szerződés 12. cikke / EUMSZ 18.³⁹⁵) meddig terjed a hatása, szükséges a kérdéses rendelkezések szellemiségének, az általános felépítésének, valamint megszővegezésének a vizsgálata.” Szembeötlő, hogy a Bíróság a szöveges megfogalmazást az utolsó helyre sorolja a vizsgálandó szempontok sorában. Hasonló rangsort állítja fel a *Continental Can* ügyben³⁹⁶ is, amikor így fogalmaz: „Ahhoz, hogy ezt a kérdést megválaszoljuk, vissza kell nyúlnunk a 82. cikk³⁹⁷ szellemiségéhez, általános felépítéséhez és a megszővegezéséhez, valamint a Szerződés rendszeréhez és annak céljaihoz.” A Bíróság a *CILFIT* ügyben kimondta: „A közösségi jog minden rendelkezését a saját szövegkörnyezetében kell értelmezni, tekintettel az egész közösségi jogra, annak céljaira és fejlődésének a rendelkezés alkalmazásakor elért szintjére.”³⁹⁸ Megállapíthatjuk tehát, hogy a Bíróság interpretációs módszere annyiban minősül egyedinek, hogy a jogtudomány által elismert módszereket ötvözi, és feladatának teljesítése érdekében kiemelkedően fontos szerepet szán a teleologikus jogértelmezésnek valamint az összehasonlító jogi módszereknek.

Az Európai Unió Bírósága ítélezési gyakorlatát és az ítéletek magyarázatát tekintve elmondható, hogy erősen magán viseli mind az angol, mind pedig a francia jogrendszer stílusjegyeit.³⁹⁹ Abban a tekintetben, hogy a Közösségen belül egyáltalán kialakulhatott egyfajta bírói jogalkotás és precedens rendszer, erősen dominálnak az angolszász jogrendszer jellegzetességei, noha a klasszikus angol precedens tan alapján – mint fentebb említettük – nincs lehetőség eltérni az előzetes ítéletektől. Az ítéletek érvelési technikája és nyitottsága viszont sokkal inkább francia, kontinentális elemeket hordoz, hiszen az érvelés gyakran az általános jogelvek lefektetésével kezdődik, és az egész érvelésen végighúzódik ez az absztraktabb kontinentális megközelítés. Az értelmezést meghatározó igazodási pontok mellett – ahogy Blutman rámutat – léteznek olyan elvek, amelyeket a Bíróság állandó jelleggel követ értelmezési tevékenysége során, függetlenül attól, hogy milyen igazodási

³⁹⁵ Európai Közösség Nizzai Szerződéssel módosított Alapító Szerződésének 12. cikke: „A jelen Szerződés alkalmazási területén – és az abban foglalt különleges rendelkezések sérelme nélkül – tilos az állampolgárságon alapuló bármilyen hátrányos megkülönböztetés.”

³⁹⁶ Case 6/72 *Continental Can v. Bizottság* [1975] ECR 00495

³⁹⁷ 82. cikk: „A közös piaccal összeegyeztethetetlen és tilos a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés a közös piac területén vagy annak egy jelentős részén akár egy, akár több vállalkozás által, amennyiben ez alkalmas a tagállamok közötti kereskedelem befolyásolására.”

³⁹⁸ 238/81 *CILFIT* [1982] ECR 3415, 3430

³⁹⁹ Bővebben lásd még: J. L. Goutal: *Characteristics of Judicial Style in France, Britain and the USA*. In: V. Gessner, A. Hoeland, Cs. Varga (eds.): I.m. 116-121. o.

pontokat választ és milyen gondolati műveleteket végez. Blutman az alábbi általános értelmezési elveket nevesíti:

1. Az értelmezés nem vezethet abszurd eredményhez;
2. Az értelmezés nem foszthatja meg tartalmától, értelmétől vagy céljától az értelmezett normát vagy egy másik közösségi normát;
3. Az értelmezés során a közösségi norma megalkotásához kapcsolódó előkészítő anyagokra lehet hivatkozni, bár ennek a Bíróság gyakorlatában nincs jelentősége (hacsak nem annyiban, hogy a Bíróság azon az állásponton van, hogy azokat nem veheti alapul)
4. Az értelmezésnek a legésszerűbb megoldáshoz kell vezetnie;
5. Az értelmezés nem foszthatja meg az értelmezett normát gyakorlati joghatásától (effet utile elve);
6. A kivételek szoros értelmezésének elve;
7. Az autonóm közösségi fogalmak használata az értelmezésben;
8. Szabályok az értelmezendő norma egymástól eltérő hivatalos nyelvi változatainak értelmezésére

Megállapítottuk, hogy az Európai Unió jogrendszere önálló, *sui generis* jogrendszer, amelynek értelmezésére és érvényre juttatására egyedül az Európai Unió Bírósága hivatott. Az általa alkalmazott módszerek a jogtudományban általánosan elfogadott interpretációs technikák ötvözete, a teleologikus módszer széleskörű és a tagállamok bíróságainak gyakorlatához képest hangsúlyosabb alkalmazása miatt a Bíróságot mégis számos kritika érte. Láttuk, hogy a bírói jogértelmezés – demokratikus legitimitáció hiányában – a törvényhozótól eltérő legitimitációs megerősítésre szorul. Az Európai Bírósághoz kapcsolódóan jelen dolgozat keretei között két alapvető fontosságú tényezőt vizsgálunk meg. Elsőként a tagállami bíróságokkal való együttműködés megerősítő szerepét, másodsor pedig a jogrendszerrel konzisztens, logikus, koherens és a formai követelményeknek megfelelő érvelés fontosságát. Ezen két, a Bíróság pozícióját folyamatosan megerősítő legitimitációs tényező vizsgálata után elemezhetjük a jogértelmezői tevékenységnek a legkevésbé megfogható, ámde az interpretáció minden fázisát átszövő jelenség a bírói mérlegelés, az a diszkrecionális jogkör, amelynek léte szükségszerű, terjedelme és mértéke viszont annál több kérdést vetett fel és vitát váltott ki.

4. A bírói mérlegelés és bírói aktivizmus egyes kérdései az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatának fényében – Érvek és ellenérvek az európai bírói diszkrecionális jogkör mértékével kapcsolatban

4.1 A bírói mérlegelés fogalma és határai az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatában

Miután az előző fejezetekben megvizsgáltuk a jogalkalmazó és a jogalkotó viszonyát, az interpretációs módszereket mint a bírói jogalkotást legitimizáló tényezőket a következő lépésben fordítsuk figyelmünket a nehezen megfogható, ámde a döntéshozatalban meghatározó súllyal bírói tevékenység felé és vizsgáljuk meg a bírói mérlegelést. Mi az a jogi alap, amely szerint a bírók mérlegelésre jogosultak? Ki ruházta fel őket mérlegelési jogkörrel? Mi szükség van bírói mérlegelésre? Milyen mértékig tekinthető legitimnek a bírói mérlegelés?

Bírói mérlegelésről Canor szerint akkor beszélhetünk, amikor az adott jogi probléma megoldására több jogszerű megoldás is kínálkozik, és a jogalkotónak kell eldöntenie, hogy a lehetőségek közül melyiket választja. A választás joga azonban nem egyenlő az önkényes, szubjektív alapon történő választással.⁴⁰⁰ A bírói mérlegelés egyik legpontosabb definícióját Barak adta, aki szerint a bírói mérlegelés nem más, mint a bírónak adott azon hatalom, hogy választhasson a több felmerülő jogszerű megoldás közül.⁴⁰¹ A jogszerű lehetőségek meghatározására a jogértelmezési módszerek szolgálnak. Önmagában az interpretációs szabályok rigorózus megtartása azonban nem vezet el a bírót az egyetlen tökéletes megoldásig. Leszűkíti ugyan a szóba jöhető alternatívák körét, ám a végső döntés a bíró kezében van. A mérlegelés az interpretációs tevékenység szerves részét képezi. Egy konkrét eset eldöntésekor ugyanis a bírónak több lehetségesen alkalmazható norma közül kell kiválasztania azt, amely a felmerült problémára – az eset minden részletét figyelembe véve – jogszerűen alkalmazandó.

Canor szerint a bírói mérlegelés három dimenziót takar: a kérdéses eset tényeinek meghatározását, az alkalmazandó norma alkalmazási területének meghatározását illetve magának az alkalmazandó normának a definiálását.⁴⁰² Ez a hármas felosztás némiképp

⁴⁰⁰ I. Canor: I.m. 1. o.

⁴⁰¹ A. Barak: *Judicial Discretion*. Yale University Press, 1989 7. o. In: I. Canor: I.m. 9. o.

⁴⁰² I. Canor: I.m. 13. o.

mesterkéltnek tűnhet, hiszen a több felmerülő norma alkalmazási területének meghatározása és az alkalmazandó norma definiálása nehezen szétválasztható.

Hogyan alakult a bírói mérlegelés szerepe a különböző európai jogcsaládok esetében? A kontinentális bírói tevékenységnek hagyományosan az írott, jogalkotó által tételezett normák szolgálhattak alapul. Ez a kötöttség volt hivatott biztosítani azt, hogy a jogalkalmazó ne hozhasson önkényen alapuló döntéseket, és ily módon semlegessége is biztosítva legyen. Másrészt a bíró ilyen módon történő behatárolása azt a célt is szolgálta, hogy a jogi kérdéseken keresztül a bírónak ne legyen lehetősége politikai, közéletet érintő döntéseket hozni. Ez a szemlélet különösen fontossá vált a francia forradalmat követően, hiszen a bírák a forradalmi vezetők szemében az uralkodó osztályt, a királyságot kiszolgáló rendszert testesítették meg, és el akarták kerülni, hogy a jog alkalmazói bármilyen módon kibújhassanak az általuk megalkotott normák alól. Az eltérő jogi kultúrákban a mérlegelés tekintetében leginkább abban mutatkozik különbség, hogy a különböző faktorok milyen súllyal esnek latba más-más jogrendszereken belül. Az angolszász jogrendszerek ítélkezési gyakorlatában az alkalmazható törvényi szabályozás, a statute mellett vagy helyett a precedensek szerepe a döntő, míg a kontinentális joggyakorlatban a bíró nem jogosult ítéletét előzetes határozatokra alapozni, köteles a jogalkotó által tételezett jogi normák szerint ítélni.

4.1.1 *Bírói mérlegelés az angolszász bírák szempontjából*

Patrick Devlin az angol bírák azon csoportját képviseli, akik ugyan nem tagadják a bíró szerepének jelentőségét a jog folyamatos alakításában, és új elvek megalkotásában, mindazonáltal álláspontjuk nem annyira „radikális”, mint Lord Denningé. Devlin „A bíró” című könyvének⁴⁰³ nyitómondatai félreérthetetlenül a Lord Denning által megfogalmazottakra reagálnak, amikor arra utalnak, hogy vannak olyan jogászok Angliában, akik a bírói aktivizmust és dinamizmus sürgetik, és akik szerint az angol bírának egyre inkább követniük kellene amerikai kollégáikat a törvényhozás közvetlen bírói felügyelete terén. Devlin mintegy mosolyogva jegyzi meg, hogy ezen elgondolások mögött ő maga mintha azt az elképzelést vélné felfedezni, miszerint a jog alkotása és alkalmazása tulajdonképpen egy és ugyanaz. Ezen elképzelés szerint egy jó bírónak egyben jó törvényhozónak is kell lennie, hiszen ez a

⁴⁰³ P. Devlin: *The judge*. Oxford University Press. 1979.

két tevékenységhez ugyanazok az emberi kvalitások szükségeltetnek. A szerző azonban határozottan elutasítja ezen gondolatok megalapozottságát. A jogalkotás folyamatával kapcsolatban leszögezi, hogy a kérdés nem az, hogy a törvényhozás folyamata dinamikus legyen-e avagy sem – legyen. A kérdés az, hogy vajon a bírónak részt kell-e vennie ebben a jogalkotási dinamizmusban. Ha ugyanis ez lenne a bírókkal szemben támasztott elvárás, akkor azzal is tisztában kell lenni, hogy az ilyen jellegű szerepvállalás kivédhetetlenül politikai állásfoglalást is jelentene, amely nem megengedhető a bírói függetlenség komoly és súlyos veszélyeztetése nélkül. Ez azonban nem mond ellent annak a jogos igénynek, hogy a bíró kreatívan végezze feladatát, amidőn a már elfogadott jogszabályt értelmezi. A kreativitás jelen fogalma azonban soha nem szabad, hogy fedje a törvényhozói folyamatok politikai dinamizmusát. Devlin különbséget tesz aktivista és dinamikus jogalkotás között. Aktivistának nevezi azt a törvényhozási folyamatot, amely esetében a kérdéses dolog jogi szabályozásának gondolatát, és annak lényegi kivitelezését a törvényhozó – a gyakorlatban már megszületett és működő – társadalmi konszenzusból eredezteti, és a formális törvényhozói aktussal mintegy megerősíti annak létét és alkalmazhatóságát. A dinamikus jogalkotás esetében azonban a törvényi szintű szabályozás gondolata nem a társadalmi gyakorlatból vagy szükségességből ered, hanem például valamely képviselő saját ötletéből, vagy más, a törvényhozás intézményes keretein kívüli területről. Ezt a fajta ideát azonban nem lehet mindenfajta társadalmi támogatottság nélkül jogi normává tenni, hanem el kell fogadtatni a társadalom tagjaival. Ennek elfogadtatásához vagy propagálásához azonban már több szükségeltetik pusztán egyetértésnél: ehhez már lelkesedés kell – mondja Devlin. A lelkesedés pedig nem bírói erény – és nem is szabad, hogy valaha is azzá váljon. A lelkesedés ugyanis elkerülhetetlenül állásfoglalást jelent. Ha azonban a bíró állást foglal valamilyen jelentős társadalmi problémát érintő kérdésben, akkor elvesz a függetlenség látszata, sőt többnyire maga a függetlenség is. Devlin rámutat, hogy a bírák – jogalkalmazói tevékenységük során – sokszor kerülnek abba a helyzetbe, hogy szeretnének elszakadni a jogi normák alkotta kerettől, mert például igazságtalannak, ésszerűtlennek találják azt, és inkább szívesebben alapoznák döntésüket azon meggyőződésükre, amely szerintük helyes. A jog azonban nem teszi lehetővé ezt a fajta rugalmasságot – jelenti ki leghatározottabban. Ha ugyanis a bíró „elhagyja” a jogot, és saját véleményére alapozva hozza meg döntését, - még akkor is, ha a döntése tartalmilag helytálló és igazságos – elveszíti a jog adta védelmet is, feláldozza a függetlenség biztos keretét, egyszóval mindent elveszít, amely a jog létét és működőképességét garantálja.

A bírói mérlegelés tehát a jogalkalmazó által végzett interpretáción keresztül végighúzódo választási jogosultság a lehetséges jogszerű megoldások között. A bírói mérlegelés nem egy különálló test a jogértelmezés folyamatában, hanem ez a bírói jogosultság az interpretáció egészét végig átszövi. A diszkrecionális jogkör azonban – természeténél fogva – nehezen behatárolható, ezért különösen fontos annak a kérdésnek a megvizsgálása, hogy milyen mértékben minősül legitimnek ennek az eszköznek az alkalmazása.

4.1.2 A bírói mérlegelés szerepe és funkciója

Ahogy az korábban láttuk, a demokratikus választás csupán egy a legitimációs tényezők közül, de korántsem az egyetlen. A bírói mérlegelés kiemelkedően fontos eszköze annak, hogy a jogrendszer és a valós társadalmi igények között mindig is szükségszerűen jelenlevő távolság ne szélesedjen áthidalhatatlan szakadékká. Gyakori vádként halljuk, hogy a bírói mérlegelésnek azért nem lenne szabad semmiféle teret engedni, mert a mérlegelés leple alatt a bíróságok olyan közéleti vagy politikai döntéseket hozhatnak, melyek nem tartoznak a kompetenciájukba.⁴⁰⁴ Ez a félelem azonban ilyen formában megalapozatlan. Tagadhatatlan tény, hogy bizonyos kérdések eldöntése során a végső válasz megalkotásában szerepet játszanak olyan társadalmi vagy akár közéleti megfontolások is, amelyek talán a konkrét alkalmazandó jogi normában nem nyertek megfogalmazást, a kérdéses ügyhöz azonban szorososan kapcsolódnak. Ez azonban csupán azt a triviális ténytet támasztja alá, mely szerint a jogalkalmazói tevékenység nem egy elvont, burokba zárt közegben zajlik, hanem lényegéből fakadóan az élő társadalmi-jogi környezetben, ahonnan nem lehet, és nem is lenne ésszerű az ilyen „külső”, azaz nem tisztán jogi elemeket kiiktatni. A bíró döntését befolyásoló értékrend vagy az adott társadalmi szituáció nem valamiféle nem kívánatos elem a mérlegelés során, hanem a jogalkalmazói feladat teljesértékű betöltésének elengedhetetlen kellékei. Hogy is szolgálhatná a jogalkalmazói tevékenység a társadalom érdekeit, hogy ha figyelmen kívül hagyná azt a közeget, amelyben a konkrét kérdés felmerült? Alapítalan ez a félelem továbbá azért is, mert a bírói tevékenység és döntéshozatal nem valamiféle külső kontroll nélküli tevékenység, hanem a jogrendszerbe épített ellenőrző mechanizmusokon keresztül behatárolt aktus. Az ítélet indoklásának kötelezettsége, a fellebbezéshez való jog, a nyilvánosság, és természetesen a legalapvetőbb jogrendi elvek, mint amilyen az államhatalmi ágak szétválasztása és a jog uralma, mind – mind azt hivatottak szolgálni, hogy a jogalkalmazó

⁴⁰⁴ I. Canor: I.m. 15. o.

tevékenysége betölthesse a rá osztott szerepet, ti. hidat képezzen az absztrakt jogalkotás és a konstans változó társadalmi élet között. Az ilyen jellegű kritikák és félelmek azon alapulnak, hogy a demokratikus berendezkedés keretein belül a bírákat nem a választópolgárok választják, és a választott parlamentnek sem tartoznak elszámolással.⁴⁰⁵ Ez a szempont természetesen kisebb jelentőséggel bír az alsóbb fokú nemzeti bíróságok esetében, azonban fontos elméleti alapját képezik az Európai Unió Bíróságával szemben megfogalmazott kritikáknak.

Az állandó változások és társadalmi, gazdasági és technikai fejlődés következtében előfordulhat, hogy előbb kerülnek a bírák elé azok az új kérdések, amelyek törvényi szabályozást igényelnek, mint ahogy a jogalkotó felismerné az új jogszabály megalkotásának szükségességét. Ezekben a helyzetekben különösen fontos az, hogy a bíró tudatában legyen: noha ítéletét a már meglévő precedensre vagy jogi normára kell alapoznia, az adott keretek között az általa választott értelmezés vezethet el a meglévő normák új igényekhez való adaptálásához. A bírói mérlegelés legnagyobb jelentősége abban áll, hogy biztosítja az egyensúlyt a stabilitás és a változás igénye között, hiszen – ahogy azt Roscoe Pound megfogalmazta – a jognak stabilnak kell lennie, ám nem állhat változatlanul.⁴⁰⁶ Minden jogi rendszerben jelen van bizonyos fokú kiszámíthatatlanság és bizonytalanság, amelyet soha nem lehet teljes mértékben kiiktatni, hiszen az emberi társadalom nem képes olyan normákat alkotni, amelyek minden kérdésre teljes biztonsággal adjanak választ. A mérlegelés intézménye ezért szükségszerű, hiszen ez hivatott betölteni azt az űrt, amely a tételes normahalmaz és a felmerülő kérdések között tátong.⁴⁰⁷ Csakúgy, ahogy a jogalkalmazó esetében sem várható el, hogy minden részletre kiterjedő, joghézag-mentes szabályozást alkosson, úgy a jogalkalmazói tevékenység során sem lehet teljesen kizárni a szabad mozgásteret. Léteznek olyan jogértelmezési iránymutatások, amelyek maguk is jogi norma formáját öltik, ezek azonban továbbra is csak általános elveket határoznak meg, és nem oldják meg a jogi problémát: mindig helye van az értékelésnek és mérlegelésnek.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ I. Canor: I.m. 18. o.

⁴⁰⁶ R. Pound: *Interpretation of Legal History* Macmillan, New York, 1923.1. o. Idézi: I. Canor: I.m. 6. o.

⁴⁰⁷ I. Canor: I.m. 11. o.

⁴⁰⁸ J. Bengoetxea : I.m. 75. o.

4.1.3 A bírói mérlegelés és a szubjektivitás

A mérlegelés leginkább kritizált oldala a bíró szubjektumában⁴⁰⁹ rejlik, hiszen az egyéni értékrend és belső meggyőződés hatását semmiféle jogszabályi rendelkezés nem képes kiiktatni. Jól összegzi a probléma mibenlétét Grossmann: „*A bírói döntéshozatal során szerepet játszó személyes értékek és tapasztalatok szerepének felbecsülése különösen azok miatt a normák miatt nehéz, amelyek eltiltják a bírót attól, hogy nyíltan felvállalják döntéseik ezen oldalát*”.⁴¹⁰ Jól mutatja ez a mondat azt a furcsa kettősséget, amely a bírói tevékenység megítélését övezi: egyrészt elvárt, hogy döntését a Bíróság meglévő jogszabályokra alapozza, indoklását a jogalkotó által tételezett normák szerint fogalmazza meg, másrészt azonban minden jogász tisztában van az emberi tényező kiiktathatatlan befolyásával. Dacára azonban annak, hogy ezzel tisztában vagyunk, a szubjektív mérlegelés fontosságát nem lehet nyíltan felvállalni. Ennek a skizofrén megítélésnek a másik oldalát jól szemlélteti Sartre gondolata, amely szerint az egyén szabadságra van ítélve, így nem menekülhet el az erkölcsi felelősség elől.⁴¹¹ A bírák maguk szabadok ugyan abban, hogy szubjektív tényezők is közrehasználnak az ítélethozatalban, pontosan ez az emberi tényező az, ami ugyanakkor korlátozza is a „féktelennek” vélt szabadságot. Az emberi értékrendbe oltott erkölcsi mérték a bírákban is működik. Ezért ha félünk az emberi természettől, látni kell azt is, hogy a szubjektumnak van korlátozó szerepe is.

A bírói mérlegelés ténye és jelentősége tehát vitathatatlan. Érdekes kérdés lehet annak meghatározása, hogy mikor beszélhetünk szűk illetve széles értelemben vett mérlegelési jogkörrel. Ez a két kategória a mérlegelési szabadság fokozatát hivatott jelölni, azt ti., hogy milyen mértékben élvezzi a jogalkalmazó a mérlegelés adta szabadságot, vagy éppen ellenkezőleg, mennyire van keretek közé szorítva ezen tevékenység gyakorlása során. Megállapíthatjuk, hogy a különböző jogrendszerek eltérő mértékben ugyan, de valamiféle keretet minden jogrendszerben felállítottak a bírói mérlegelés behatárolása céljából, hiszen, ahogy Douglas amerikai bíró fogalmazott: A demokratikus államkeretek már pusztán önmagukban behatároló tényezőként vannak jelen, hiszen „*az abszolút mérlegelési jogkör,*

⁴⁰⁹ A szubjektivitás kérdésköréről bővebben ld. még: N. MacCormick: *Rhetoric and the rule of law : a theory of legal reasoning*. Oxford University Press, Oxford ; New York 2005. 162- 169. o.

⁴¹⁰ J. Bengoetxea : I.m. 113. o.

⁴¹¹ J. Bengoetxea : I.m. 150. o.

csakúgy, mint a korrupció, a szabadság végének kezdetét jelenti”.⁴¹² A határookra azért is szükség van, mert a bírói mérlegelés intézményének nem az a célja, hogy a jogalkalmazó szubjektív véleménye jelenjen meg a jogrendszer normájaként, hanem pont ellenkezőleg: az, hogy a bírói mérlegelés eredményeképpen megerősítést nyerjenek azok az alapvető normák, amelyekre a jogrendszer épül. Önmagában az a tény, hogy a bírói mérlegelést behatároló tényezők nem mindig tiszták és egyértelműek, még korántsem jelenti, hogy a mérlegelés és az önkényes döntéshozatal között egyenlőségjelet rajzolhatunk.⁴¹³

A bírói mérlegelés szubjektív oldalát elemezve találkozhatunk olyan elmélettel is, amely szerint az előfeltételezések nem teljesen racionálisak, hiszen már önmagukban feltételeznek egyfajta elköteleződést. Vannak olyan elméletek is, amelyek szerint az egyén abszolút önállósága illúzió: a döntéseinket mindig kulturális és társadalmi tényezők is befolyásolják, sőt ezeknek a súlya olyannyira számottevő, hogy már-már szinte megkérdőjeleződik az egyéni döntés léte.⁴¹⁴ Mindazonáltal semmiféle jogelmélet nem tagadhatja az értékelő választás szerepének fontosságát mind a jogalkotás mind a jogértelmezése terén.⁴¹⁵

Canor meglátása szerint különbséget kell tenni az adott megoldandó kérdésre megoldási alternatívákat kínáló jogszabályok, valamint a bíró mérlegelési tevékenységét behatároló normák között. Ha ugyanis az a helyzet áll elő, hogy a felmerült kérdés tekintetében a jogrendszer nem ad egyértelmű választ, akkor a bíró a mérlegelési tevékenység segítségével fog eljutni a lehetséges megoldási alternatívákig. Azonban a mérlegelési tevékenység is igazolásra szorul, a bíró nem dönthet pusztán intuíció vagy szimpátia alapján. Döntését logikai, erkölcsi és értékrendi normáknak kell alátámasztaniuk, melyek a társadalom számára elfogadhatóvá teszik az eredményt. Adott kérdésben felmerülő tények értékelése során nem várható el, hogy minden körülményt minden jogalkalmazó azonos jelentőségűnek értékeljen. Ahogyan azt Freund megfogalmazta: *„Kijelenthetjük azt, hogy a bírák megítélése szempontjából a legfontosabb tényező a bírák filozófiája. Ha azt a tényt, hogy minden bírának van valamiféle filozófiai rendszere, veszélyesnek tekintjük, ki kell mondani, hogy ha azzal*

⁴¹² J.W. Douglas a *State of New York v. United States*, 342 US 882, 884 (1951) Idézi: I. Canor: I.m. 13- 14. o.

⁴¹³ I. Canor: I.m.14. o.

⁴¹⁴ J. Bengoetxea : I.m. 153 - 155. o.

⁴¹⁵ J. Bengoetxea : I.m. 56. o.

áltatnák magukat, hogy nincs filozófiai értékrendjük, az még veszélyesebb lenne".⁴¹⁶ Nem félni kell tehát a bírói szubjektumtól, hanem elfogadni annak létét, csakúgy, ahogy azt is elfogadjuk, hogy a jogalkotó szerv is emberekből áll, és pont ezért a törvényalkotás sem lehet tökéletes és hézagmentes. Érdekes, hogy a jogalkotó szubjektív értékrendjét és mérlegelési szabadságát jellemzően nem éri kritika, dacára annak, hogy a demokratikus választás ténye önmagában nem határolja be a jogalkotó választási lehetőségét az egyes szabályozási lehetőségek tekintetében.

Ez a kettősség végigkövethető a bírák kreatív jogértelmező szerepének vizsgálata során: egyrésztől triviális igazság az egyéni individuum meghatározó szerepe a döntéshozatalban, másrésztől viszont heves támadásoknak tenné ki magát az a bíró, aki ezt ítéleteiben nyíltan fel is vállalná. Elismerve a szubjektív elemek fontosságát, vizsgáljuk meg, milyen tényezők határolják be a bíró mérlegelési tevékenységét.

4.1.4 A bírói mérlegelés határai

A bírói mérlegelés határainak témakörében az egyik legkiterjedtebb elemzést Iris Canor egyik könyvében olvashatjuk.⁴¹⁷ Canor szerint ez a bírói mérlegelés kérdéskörének legizgalmasabb problematikája. Léteznek-e ilyen határok, és ha igen, melyek azok? Minthogy a jelen dolgozat fókuszában az Európai Unió Bírósága áll, a kérdést nem általánosságban a bírói hatalommal, hanem konkrétan az Európai Unió Bírósága szerepét vizsgálva, az Európai Bíróság joggyakorlatára támaszkodva közelítjük meg. Ahogyan azt fentebb láttuk, az Európai Közösségekben a Bíróság a Szerződések értelmezésére kizárólagos jogosultsággal rendelkező szerv. Nem csupán jogosultság ez, hanem kötelessége is a Szerződéseket értelmezni, és az azokban foglaltakat megtartatni. Tekintettel arra, hogy csak a Bíróság jogosult a Szerződéseket értelmezni, felmerül a kérdés, hogy vajon mi szab határt ennek a tevékenységnek? Külső szervei kontroll híján azt mondhatjuk, hogy kizárólag a Bíróság saját értelmezési módszerei határolják be interpretációs tevékenységét.⁴¹⁸ Elegendő-e ez a közösségi jogrendszerben, ahol a mérlegelés különös jelentőséggel bír és ahol gyakran a Bíróság mérlegelése eredményének a függvénye, hogy az Unió merre halad tovább?

⁴¹⁶ Freund: *Social Justice and the Law*. In: R.B. Brandt (ed.): *Social Justice*. 1962. Prentice-Hall. 93, 110. o.
Idézi: I. Canor: I.m. 121. o.

⁴¹⁷ I. Canor: I.m.

⁴¹⁸ I. Canor: I.m. 4. o.

Canor abból az alapvető feltevésből indul ki, hogy a bírói mérlegelés nem korlátlan és önkényes, felteszi a következő kérdést: hogyan lehetséges szabályozni a bírói mérlegelést, ha maga a mérlegelés csupán akkor nyerhet teret, amikor nincsen alkalmazható jogszabály. Ha pedig létezik alkalmazandó jogszabály, akkor nem lehet teret engedni a bírói mérlegelésnek.⁴¹⁹ Ez a paradoxon azonban csupán látszólagos. Az európai jogrendszerben nehéz ma olyan kérdést találni, amire semmiféle szabályozás nem vonatkozik. Sokkal inkább a szabályozás kiterjedése lehet kérdéses, hogy az mennyire konkrét, és milyen mértékben vonatkoztatható a szóban forgó ügyre. Canor szerint a bírói mérlegelés nem korlátlan. Három korlátja az általános normatív rendszerből, a bírói hatalmi ág intézményi kereteiből és az egyéb intézményekkel való kapcsolatból épül fel. Ilyen korlátozó tényezőknek tekinthetők például a bíróság előzetes ítélezési gyakorlata, a bíróság jogértelmezési módszerekre vonatkozó doktrinája, a bíróságnak, mint hatalmi ágnak az ideológiáját meghatározó tényezők, a bírósági eljárás rendszere, az adott jogrendszeren belül működő egyéb bírói szervekkel való kapcsolat, a demokrácia és a hatalmi ágak elválasztásának elve, valamint a jogi kultúra.⁴²⁰

Blutman rámutat, hogy az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárása során gyakran felvetődik az értelmezés elválasztása és szembeállítás a jogalkalmazással. Ez a szembeállítás azonban véleménye szerint sokszor illuzórikus. Az értelmezés a Bíróság felfogásában azt jelenti, hogy a közösségi jogszabály szövegéből és szelleméből kiszűrje annak jelentését.⁴²¹ Ezt pontosítja Blutman, amikor az értelmezés fogalmi határait az alábbiakban határozza meg: (i) pontosítja a közösségi jogszabályok, valamint a bennük foglalt fogalmak értelmét és hatókörét; (ii) megállapítja, hogy valamely tényállás vagy annak része a közösségi jogszabály szabályozási hatókörébe esik-e vagy sem; (iii) megállapítja, hogy az értelmezett jogszabály közvetlenül alkalmazható-e avagy további végrehajtási jogszabályt kíván meg; (iv) megállapítja és pontosítja a norma időbeli hatályát.⁴²²

Ezek az értelmezés fogalmának pozitív elemei. Két korlátozó tényezőt is kiemel azonban Blutman: (i) Az Európai Bíróság az értelmezés keretében nem dönthet a közösségi jog és a

⁴¹⁹ I. Canor: I.m. 120-121. o.

⁴²⁰ I. Canor: I.m. 6. o.

⁴²¹ Egyesített ügyek 28-30/62 *Da Costa en Schaake NV, Jakob Meijer NV, Hoechst-Holland NV v Netherlands Inland Revenue Administration* [1963] ECR 31.

⁴²² Blutman L.(1999): I.m. 42. o.

belső jogszabályok összeegyeztethetlenségéről: „... a kialakult esetjogból következik, hogy a Szerződés 177. cikke (EUMSZ 267) alapján indult eljárás keretein belül a Bíróságnak nincs joghatósága döntést hozni valamely belső jogszabály és a közösségi jog összeegyeztethetőségéről. Ugyanakkor, van joghatósága, hogy a közösségi jogról értelmezést nyújtson a nemzeti bíróságnak azon célból, hogy a nemzeti bíróság állást tudjon foglalni az összeegyeztethetőségről az előtte lévő ügy eldöntése érdekében.”⁴²³ ; valamint (ii) a Bíróság nem alkalmazhatja a közösségi jogszabályt az eset tényeire, tehát nem alkalmazhatja a közösségi jogot a klasszikus értelemben véve, nem oldhatja meg az értelmezés alapján az eléje kerülő ügyet, hanem az értelmezésnek önállóan kell maradnia. Ahogyan ezt a *Da Costa* ügyben kimondja: „Amikor a Szerződést egy nemzeti bíróság előtt folyó konkrét ügyben értelmezi, a Bíróság arra szorítkozik, hogy a Szerződés szövegéből és szelleméből kiszűri a közösségi szabályok értelmét, a nemzeti bíróságra hagyva az így értelmezett szabályok alkalmazását a konkrét ügyre. Ez az álláspont összhangban van a Bíróságra a 177. cikk (EUMSZ 267) által ráruházott funkcióval, hogy biztosítsa a közösségi jog alkalmazásának egységét.”⁴²⁴

Ez a két korlát a gyakorlatban számos kérdést vet fel, hiszen nehezen elképzelhető, hogy az Európai Bíróság ennyire „vegytiszta”, ilyen absztrakt ítéleteket tudna hozni.⁴²⁵ A Bíróság konkrét ügyekhez kapcsolódóan hoz döntést, a tagállami bíróságok nem elvi kérdésekkel fordulnak a Bírósághoz, hanem konkrét tényeket és a releváns jogi háttérrel is felvázolják a Bíróság elé terjesztett kérelmükben. Mindezeket figyelembe véve érthető, sőt törvényszerű, hogy ezek a korlátok – amelyeket a Bíróság saját magára szabott – nem tarthatóak teljes mértékben tiszteletben. Érdekes kérdés lehet annak megvizsgálása, hogy egyáltalán miért fogalmazott a fent idézett módon a Bíróság? Miért korlátozta a saját mozgásterét, amikor tudhatta, hogy az előzetes jogértelmezés konkrét eseteket fog érinteni. Feltehetően legitimációs szándék húzódik meg az ilyen jellegű önkorlátozó lépések mögött, hiszen legitimációjának megerősítésre volt szüksége – a korai években különösen. Később talán beláthatta a Bíróság is, hogy ezeket az önmaga szabta korlátokat nemcsak hogy bátran átlépheti, de szükséges is, hogy azokat átlépje, hiszen ezek tulajdonképpen feladatának teljesítését tennék lehetetlenné.

⁴²³ C-134/95 *USSL v. INAIL* [1997] ECR 195. Para 17.

⁴²⁴ *Da Costa* ügy

⁴²⁵ Blutman L.(1999): I.m. 42. o.

Az előzetes döntéshozatali eljárás során a Bíróság elé terjesztett tagállami bírósági kérdések döntő hányada arra keresi a választ, hogy a konfliktusban levő tagállami és közösségi jogszabály közül melyiket alkalmazza. Ilyen esetekben lehetetlenség volna olyan választ adni, amelyben a Bíróság nem dönthetne a nemzeti és a közösségi jogszabályok összeegyeztethetőségéről. Formális megközelítés szerint természetesen lehetséges, hogy a Bíróság olyan értelmezést ad, amely alapján a nemzeti bíróságnak nem is lehetséges másképp döntenie, mint ahogy azt az Európai Bíróság megszabta, kérdéses azonban, hogy ez a formai szemlélet kielégítőnek tekinthető-e.

Ezeknek a korlátozó tényezőknek a szerepét vizsgálta a Bíróság joggyakorlatában Blutman László. A Bíróság döntéshozatalát a fenti két korlát tükrében az alábbi három típusba sorolja:

1. A Bíróság kifejezetten véleményt nyilvánít a közösségi jogszabály és a belső jogszabály összeegyeztethetőségéről. Ez az eset viszonylag ritkán fordul elő.⁴²⁶
2. A Bíróság nem az alapeljárás tárgyát képező jogszabályra utal, hanem általánosságban a belső tagállami jogalkotásra, és annak összeegyeztethetőségéről tesz közvetett megállapítást. Ilyen esetekben leggyakrabban nem a két jogi szabályozás között fennálló ellentétéről beszél, hanem a nemzeti jogszabály alkalmazhatóságát zárja ki.⁴²⁷
3. Ebben a Blutman által utolsóként felsorolt esetben a Bíróság nem tesz említést a tagállami jogszabályról, hanem az eljárás alapesetének tényállását veti össze a vonatkozó közösségi jogszabályokkal.⁴²⁸

Ezeket a példákat összegezve Blutman megállapítja, hogy a Bíróság tevékenysége során elkerülhetetlen, hogy átlépje – az egyébként korábban saját maga számára felállított – korlátokat. Jelen sorok írója szerint ezt annál is inkább nyugodtan megteheti, mivel a Bíróságot saját korábbi ítéletei sem kötelezik, hiszen nem beszélhetünk angolszász értelemben vett precedens rendszerről.

Adott ügyben Blutman szerint a három döntéshozatali formula közül bármelyik alkalmazható: ez a Bíróság diszkrecionális jogkörébe tartozó kérdés, amelyet indokolni nem köteles. A joggyakorlatot áttekintve a cikk írója arra is rámutat, hogy a Bíróság nem következetes a különböző formulák vagy ítélezési típusok alkalmazásában.

⁴²⁶ C-1/95 *Helen Gerster v. Freistaat Bayern*. [1997] ECR I-5253

⁴²⁷ C-293/93 *Ludomira Neeltje Barbara Houtwipper* [1994] ECR I-4249 para 27.

⁴²⁸ C-249/83 *Vera Hoeckx v Openbaar Centrum voor Maatshappelijk Welzijn, Kalmthout*. [1985] ECR 973 para 25.

Általában megállapítható, hogy a Bíróság ítélkezési gyakorlatában nem gyakran értelmezi kifejezetten a tagállami jogszabályt, hanem közvetlenül – a közösségi jog értelmezése révén – utal annak összeegyeztethető vagy összeegyeztethetetlen mivoltára.⁴²⁹

A másik értelmezési korlát tiltja, hogy a Bíróság a közösségi jogot az eset konkrét tényeire alkalmazza. Blutman rámutat, hogy ez a korlát azért problematikus, mert magának a jogalkalmazás folyamatának részét képezi az értelmezés, nem pedig attól elvonatkoztatva, absztraktnan létezik. A Bíróság megköveteli, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás keretében elébe kerülő ügyek valós tényeken alapuljanak, és nem ad választ fiktív megkeresésekre. A Bíróságnak az egyensúlyt valahol a két véglet között kell megtalálnia: az absztrakt értelmezés (ha egyáltalán létezik ez a jelenség) és a konkrét esetre történő jogalkalmazás között. A konkrét esetre történő jogalkalmazás tehát itt azt jelenti, amikor a Bíróság nem csupán a követendő irányt szabja meg a döntésében, amely alapján a tagállami bíróság – adott esetben szinte mérlegelési lehetőség nélkül – el tudja dönteni az adott esetet, hanem egy lépéssel tovább lép és az értelmezés eredményét rá is vetíti az alapesetre és ítéletébe foglalja a felmerült kérdésre adandó választ is.⁴³⁰

Ez a két szélső pont közti egyensúlyozás a bírói mérlegelés megnyilvánulásának egyik aspektusa. A két korlát Blutman szerint valójában szinte formálissá válik, hiszen a Bíróság – ha nem is oldja meg kifejezetten az alapesetet – a közösségi jog értelmezésével a tagállami bíróság kezébe adja a megoldás kulcsát, és az esetek túlnyomó részében nem hagy további mérlegelési lehetőséget. Ez nem zárja ki azt, hogy az alapeset végső eldöntéséhez szükséges egyes ténybeli kérdések tisztázásának eredményeképpen a tagállami bíróságoknak ne lenne további mérlegelési jogosultsága. Ez azonban ebben a kontextusban egyfajta „reziduális” jogosultságnak tekinthető. Csakúgy, mint a közösségi és tagállami jogszabályok esetében: amennyiben a Bíróság kimerítően rendelkezik egy kérdést illetően, a tagállami bíróságnak csupán annyi mérlegelési joga marad ugyanabban a tárgykörben, amennyit a Bíróság számára „meghagyott”. Ezt a jelenséget a közösségi és tagállami jogszabályok vonatkozásában a szakirodalom *pre-emption*-nek nevezi.

⁴²⁹ “A 177. cikk szerinti eljárás keretében nem a Bíróság dolga, hogy értelmezze a a nemzeti jogot és mérlegelje annak hatásait.” C-52/76 Luigi Benedetti [1977] ECR 163. Para 25. Idézi: Blutman L.(1999): I.m. 44. o.

⁴³⁰Blutman L.(1999): I.m. 44. o.

Blutman cikkében kiemeli az ún. „hasznos válasz követelményét”, amely arra a célszerűségi követelményre utal, amely szerint a Bíróság olyan választ köteles adnia a tagállami bíróságok részére, amely a konkrét alapesetben felhasználható. Ez azt is magában foglalja, hogy a Bíróságnak nem kell az adott kérdéssel kapcsolatos lehetséges tényállások mindegyikére, hanem csak a konkrét ügyben felmerülő tények tükrében kell értelmezést nyújtania.⁴³¹

A Bíróság mérlegelési tevékenysége szempontjából Blutman következtetése szerint minél általánosabb szinten marad a Bíróság ítélete, annál inkább értelmezési tevékenységet végez, minél részletesebb és konkrétabb választ ad, annál inkább belecsúszik a jogalkalmazói tevékenységbe.⁴³²

A bírói mérlegelés tehát a jogalkalmazó legitim lehetősége arra, hogy a jogszerű alternatívák közül kiválassza a megfelelőt. Léteznek ugyan a mérlegelést behatároló tényezők, a mérlegelésben meghúzódó szubjektivitás azonban – mivel nem körülhatárolható – jó alapot képez a kritikák megfogalmazásához. Az Európai Bíróságot különösen sok kritika érte mérlegelési szabadságának állítólagos túlzott mértéke miatt. Vegyük szemügyre, hogyan jelenik meg ez a mérlegelés az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában.

4.1.5 Mérlegelés az Európai Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlatában

Az Európai Unió Bírósága által végzett mérlegelési tevékenység kiemelkedő jelentőséggel bír, tekintettel arra, hogy a Bíróság közösségi jogalkalmazó. Értelmezi a Szerződés rendelkezéseit, valamint megállapítja az egyes közösségi dimenziójú normák vagy rendelkezések érvényességét, és ezen tevékenysége – noha mindezt adott eset keretei között végzi – jóval túlmutat a konkrét eset által lefedett területen.⁴³³ A Bíróságnak a mérlegelési tevékenysége során egyensúlyoznia kell az integrációs erők és a tagállami szuverenitást védő erők között, emellett pedig figyelembe kell vennie olyan szempontokat is, mint gyakorlati alkalmazhatóság, hatékonyság, életszerűsége és kikényszeríthetőség.⁴³⁴

Fontos tisztáznunk, hogy a bírói mérlegelés nem minden esetben jut kiemelkedően fontos szerephez. Az Európai Unió Bírósága is elismerte az ún. tiszta esetek (*clear cases*) létezését a

⁴³¹Blutman L.(1999): I.m. 44. o.

⁴³²Blutman L.(1999): I.m. 44. o.

⁴³³I. Canor: I.m. 12. o.

⁴³⁴J. Bengoetxea: I.m. 104. o.

CILFIT ügyben,⁴³⁵ amikor indoklásában az alábbiakat fogalmazta meg: „*Vannak esetek, amikor a közösségi jog alkalmazása annyira egyértelmű, hogy nem hagy teret semmiféle ésszerű kételynek a tekintetben, hogy a felmerült kérdést hogyan kell megválaszolni.*” Az esetek másik csoportjába tartoznak az ún. „nehéz esetek” (*hard cases*), ahol – mint azt fentebb vázoltuk – az interpretációs módszerek által kiszűrt jogszerű lehetőségek közül a bírói mérlegelés útján jutunk el a végső megoldásig.⁴³⁶ Ebben az értelemben az Európai Unió Bírósága Dworkin elméleteit követi: döntéseinek társadalmi jelentősége tisztán megfigyelhető az ún. „*hard cases*” a nehéz esetek során, ahol a Bíróság diszkréciós jogát gyakorolja.⁴³⁷ Jelen sorok írója úgy véli, hogy – különösen az Európai Bíróság gyakorlatában – soha nem lehet azt teljes mértékű igazságként kijelenteni, hogy nem jut szerephez a bírói diszkrécionális jogkör. Természetesen, ahogy azt Pescatore bíró megfogalmazta az Európai Unió Bírósága inkább szeret a 234. cikk⁴³⁸ alapján döntést hozni akkor, amikor már a tények tiszták és egyértelműen adóttak, mint valamiféle hipotetikus elképzelés alapján döntést hozni.⁴³⁹ A hipotetikus elképzelések és a mérlegelést nem igénylő tiszta esetek – e két szélső pont – között találjuk azt a széles sávot, amelyen belül a bírói döntések születnek: kisebb vagy nagyobb mértékben élve a diszkrécionális jogkörrel.

A jelen kutatás szempontjából izgalmasabbak azok az esetek, ahol szélesebb körű a bírói mérlegelés. Ezekre az esetekre gyakran jellemző, hogy a Bíróság jogalapul az ítéletében valamiféle – akár a Szerződés preambulumban foglalt, akár a tagállamok által általánosan elfogadott – jogelvet jelöl meg. A jogelvek nem konkrét jellege okán az ilyen döntések könnyen támadhatók, hiszen adott jogelveket a konkrét kérdés tekintetében esetleg két homlokegyenest ellenkező módon is lehet értelmezni. Vizsgáljuk meg ezeknek a szerepét, mert a jogelvek gyakori alkalmazása testesíti meg az Európai Unió Bírósága ítélezési stílusának egyik fő jellegzetességét.

⁴³⁵ C- 283/81 sz. ügy [1982] ECR 3415

⁴³⁶ I. Canor: I.m. 10. o.

⁴³⁷ J. Bengoetxea : I.m. 99. o.

⁴³⁸ Szerződés 234. cikk: „(1) A Bíróság hatáskörrel rendelkezik előzetes döntés meghozatalára a következő kérdésekben: (a.) a szerződés értelmezése; (b.) a közösségi intézmények és az Európai Unió Bírósága jogi aktusainak érvényessége és értelmezése; (c.) a Tanács jogi aktusa által létrehozott szervek alapokmányának értelmezése, ha az alapokmány így rendelkezik. (2) Ha egytagállam bírósága előtt ilyen kérdése merül fel, és ez a bíróság úgy ítéli meg, hogy ítélete meghozatalához szükség van a kérdés eldöntésére, kérheti a Bíróságot, hogy hozzon ebben a kérdésben döntést. (3.) Ha egy tagállam olyan bírósága előtt folyamatban levő ügyben merül fel ilyen kérdés, amelynek határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs jogorvoslati lehetőség, e bíróság köteles a Bírósághoz fordulni. ”

⁴³⁹ J. Bengoetxea : I.m. 126. o.

4.1.6 A jogelvek szerepe az Európai Unió Bírósága mérlegelése során

J. P. Dawson egy egész tanulmányt szentel ennek a kérdésnek.⁴⁴⁰ Értekezésében arra helyezi a hangsúlyt, hogy a kódex alkotói pontosan tisztában voltak azzal, hogy az általuk megfogalmazott jogi normák nem lehetnek képesek a jövőben felmerülő összes jogi kérdés megoldására. Előrelátóan beiktattak tehát a törvény szövegébe olyan általános normákra való utalásokat, amelyek megteremtették a bírácoknak azt a lehetőséget, hogy konkrét jogszabály hiányában ezen általános jogelvek eszközül szolgálhassanak a kezében egy olyan cselekmény megítélésében, amely bár konkrét paragrafussal nem ellenkezik, mégis az alapvető jogi normáknak ellentmond. Ebben az esetben tehát deklaráltan is a jogalkalmazó feladata tartalommal megtölteni az általánosság szintjén biztosított keretet. Nem minden kritika nélkül szól azonban a generálklauzulákról a szerző. A legfőbb probléma szerinte az, hogy a generálklauzulák az önálló jogalkotáshoz „nem szokott” kontinentális jogalkalmazók kezébe olyan eszközt ad, amely könnyen kísértésbe viheti őket, és ily módon visszaélésekre ad lehetőséget. Ez az elgondolás azonban a kontinentális bírácokat mintegy „alacsonyabb rendűnek” tünteti fel a gyakorlattal rendelkező, komoly, jogi megfontoltsággal bíró angolszász jogalkalmazók mellett.⁴⁴¹ A skandináv országok is – hasonlóan az angolszász rendszerekhez – alkalmaznak bizonyos maximákat, amelyek ugyan – a német generálklauzulákkal ellentétben – nem öltöttek törvényi formát, mégis általánosan elismertek és alkalmazottak.⁴⁴²

Az a törekvés, hogy a jogot, mint kiforrott, stabil egészet kell kezelni, gyökeres ellentétben áll a joggal, mint folyamattal, amely arra hivatott, hogy a mindig változó igényeket és problémákat folyamatosan képes legyen megfelelően szabályozni. A kodifikáció aktusa legfeljebb arra jó, hogy mintegy fényképszerűen megörökítse a jog akkori pillanatnyi állapotát, arra azonban semmiképpen nem, hogy ez a pillanatkép az öröklét igényével szolgáljon a jövőben is. A bírói döntések tehát a törvényhozó alkotta keretek között születnek. Mivel ezeknek nincs általános érvényű jogi kötőerejük, bármikor módosítható,

⁴⁴⁰ J. P. Dawson: *The general clauses, viewed from a distance*. 29 Rabel Zeitschrift. 441. 1977. In: M. A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe: I.m. 241-255. o.

⁴⁴¹ „A question which would require a common law practitioner to search in books of reference for one or several quarters of an hour, could be solved by his continental colleague completely satisfactorily in as many minutes.” J. P. Dawson: I.m. In: M. A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe: I.m. 201.o.

⁴⁴² A jogelvekről bővebben ld. még: T. Tridimas: *The General Principles of EU Law*. 2nd edition. Oxford University Press. 2006

megváltoztatható az ítélkezési tendencia. A bíró alkotta jogi normák, vagy legalábbis irányelvek csak akkor és olyan formában léteznek, ha és ahogy egy későbbi esetben egy másik bíró alkalmazza azokat. Természetesen ez az alkalmazás – eltekintve a felsőbb bíróságok esetleg kötelezően követendő döntéseitől – csupán informális, nem jelenik meg ugyanis az indoklásban, mint hivatkozási alap. Ha nem is állítható, hogy a joggyakorlat hivatalos jogforrásnak minősül, – tekintettel annak nem kötelező mivoltára – mindenképpen helyénvaló annak leszögezése, hogy a bírói gyakorlat közvetett jogforrás, hiszen későbbi jogalkotási alapul szolgálhat.⁴⁴³

A jelen dolgozat gócpontjában álló Európai Bíróság tevékenysége során számos ítéletét alapozta a Római Szerződés preambulumban megfogalmazott jogelvekre. Pescatore szerint „*a jogelvek nem tételes jogszabályok: ahhoz túlságosan általánosak, túl elvontak, túl szélesek, túl bizonytalanok abból a célból, hogy a jogi érvelés premisszájaként szolgálhassanak*”. Ezek szerint az általánosság foka az egyik kritérium arra, hogy megkülönböztethessük a jogelveket a jogszabályoktól.⁴⁴⁴ A jogelvek valamiféle kapcsolódási pontot jelentenek a tételes jogrendszer különböző jogágai között.⁴⁴⁵ Milyen jogelveket különböztethetünk meg a közösségi jogrenden belül? (i) általános jogelvek, amelyek meghatározzák a Közösségek jogi struktúráját; (ii) alapvető elvek, amelyek az állampolgárok védelmét hivatottak biztosítani a hatalommal szemben; (iii) jogelvek, amelyek a tagállamok jogrendszeréből kerültek ki; (iv) esetjogból eredeztetett jogelvek.⁴⁴⁶

Önmagában az a tény, hogy adott jogelv nincs jogszabályi formában írásba foglalva, még korántsem jelenti azt, hogy az a jogelv nem is létezik, és így nem releváns. A Bíróság megfogalmazásában „*Ahhoz, hogy adott jogelv a közösségi jogrend részét képezze, a tagállami jogrendszerekben általánosan elfogadottnak kell minősülnie*”. Az általános elfogadottság kritériuma azonban itt sem egyenlő az írásba foglalással. Az általános elfogadottság azt jelenti, hogy a szóban forgó jogelvben megfogalmazott tartalom a különböző tagállami jogrendszerekben egyaránt jelen legyen. A Bíróságnak igen széles mérlegelési jogköre van abban a tekintetben, hogy megítélje egy jogelv általános

⁴⁴³ R. David: I.m. 137. o.

⁴⁴⁴ R. David: I.m. 73. o.

⁴⁴⁵ Jogelvekről és a koherenciához kapcsolódó szerepükről bővebben ld. még : N. MacCormick: *Rhetoric and the rule of law : a theory of legal reasoning*. Oxford University Press, Oxford , New York 2005 189-213. o.

⁴⁴⁶ R. David: I.m. 78. o.

elfogadottságát, és azt, hogy ily módon a jogelv közösségi jogelvnek minősíthető-e. Az írott jogelvek írásos mivoltukból kifolyólag behatárolják a Bíróság jogértelmezési és mérlegelési lehetőségeit, noha – mint ahogyan a Szerződés írott rendelkezéseinek értelmezése során is láthattuk – a norma megfogalmazása mögött rejlő valós tartalom meghatározása még mindig elég tág teret enged a bírói mérlegelésnek.⁴⁴⁷ Az Európai Unió Bírósága által az európai közösségi jogrend alakítására előszeretettel alkalmazott jogelvek formálják a jogot Pescatore bíró szavaival élve, koherens rendszerré.⁴⁴⁸ Az általános jogelveket a Bíróságnak a rendszerben már meglévő jogelvekből kell levezetnie, más szóval meg kell találnia azokat a jogelveket, amelyek már eleve bele vannak építve a jogrendszerbe. A Bíróság maga nem alkothat új, a létező jogrendszerből idegen jogelveket a saját tetszése szerint. Nincs is erre szükség, mivel az Alapító Atyák által megfogalmazott Római Szerződés tartalmaz olyan általános érvényű megfogalmazásokat, amelyek elég tágan értelmezhetőek ahhoz, hogy számos – akár egymástól távol levő – jogterületre vagy európai szakpolitikára is alkalmazhatóak legyenek. Csak akkor építhető ugyanis be a jogrendszerbe új jogelv, ha az kompatibilis a jogrendszer normáival.⁴⁴⁹

Az egy adott rendelkezés mögött meghúzódó különböző jogelvek olykor eltérő, akár ellentétes érdekeket is hordozhatnak. A bírói mérlegelés jelentősége azokban az esetekben bír nagyobb jelentőséggel, amikor az értelmezendő rendelkezésben rejlő jogelvek más-más mondanivalóval ruházzák fel a kérdéses normát. A jogelvek szerepe tehát kettős: létük egyrésztől behatárolja a jogértelmezői tevékenységet, mely behatárolás tekinthető nehezítő tényezőnek is – amennyiben az ily módon behatárolt rendelkezés nem ad választ az aktuálisan felmerülő kérdésre – másrésztől viszont – amennyiben a pontosított jelentést tartalom megválaszolja a Bíróság előtt levő ügyben felmerült kérdést – könnyítő, az értelmezést és a döntéshozatalt megkönnyítő elemként is felfogható. A jogelvek másik szerepe viszont – és a bírói mérlegelés szempontjából ez utóbbi szerep az izgalmasabb és egyben vitatottabb is – kitágítja a bírói mérlegelési kör horizontját, hiszen azáltal, hogy a jogelv nem ad tiszta, egyértelmű választ, a bíró jogosult tovább keresni a kérdéses problémára adható lehetséges jogszerű megoldást.⁴⁵⁰ Ebben teljesedik ki igazán a bíró diszkrecionális jogköre, hiszen

⁴⁴⁷ I. Canor: I.m. 57-58. o.

⁴⁴⁸ J. Bengoetxea: I.m. 75. o.

⁴⁴⁹ I. Canor: I.m. 137. o.

⁴⁵⁰ I. Canor: I.m. 59. o.

mindaddig, amíg az összes lehetséges interpretációs módszert nem merítette ki, a bíró kötve van azon értelmezési szabályokhoz, melyeknek minden lépcsőfokát végig kell járnia, mielőtt esetlegesen a jogrendszer szigorú értelemben vett normatív keretein túllépve keresi és találja meg a probléma megoldását.

Az Európai Bíróság esetjogában az általánosan elfogadott jogelvekre való hivatkozás gyakran szolgált kiegészítő eszközzel egy-egy új normának a közösségi jogba történő bevezetéséhez. A jogrendszer természetes fejlődése szükségszerűen megköveteli az újabb és újabb normák bevezetését, vagy a már meglévő normák átértékelését. Hartley⁴⁵¹ úgy látja, hogy a Bíróság fokozatosan vezeti be a közösségi jogrendbe az új normákat: először ítéletében leszögez egy elvet, amelyre alapvető jogelvként hivatkozik, olykor azonban még arra is kiterjed a Bíróság érvelése, hogy miért nem lehetne alkalmazandó adott esetben ez a jogelv. Ezzel mintegy „bemutatja” az új jogelvet. Amennyiben az ítélet kibocsátását követően a kérdéses jogelv komoly társadalmi elutasítottsággal szembesül, valószínűsíthető, hogy a Bíróság a legközelebbi adandó alkalommal – amikor ismét felmerülhet a bevezetni kívánt jogelv alkalmazásának lehetősége – már óvatosabban fogja megemlíteni a jogelvet. Amennyiben ez esetben már nem talál olyan erős tiltakozó visszhangra, a Bíróság a következő alkalommal immár explicite megerősíti a jogelvet alapvető jogelvi pozíciójában, és ily módon a princípium a közösségi joganyag doktrínájává, alapelvévé válik.⁴⁵² Erre kitűnő példa a *Cassis de Dijon* eset,⁴⁵³ ahol a Bíróság alapelvként tételezte a kölcsönös elismerés (*mutual recognition*) elvét, a döntést azonban szigorúan az előzetes határozataiban lefektetett gondolatmenetre alapozta, nem pedig a kölcsönös elismerés elvére. A jogrendbe bevezetni kívánt elvet tehát még nem alkalmazta a kérdés megválaszolására, csupán bemutatta amire később – már tételezett jogelvként – a további ítélkezési gyakorlatában hivatkozhatott. Az

⁴⁵¹ T. C. Hartley: *Decisions of the ECJ relating to the Jurisdiction of the Court*. In: Yearbook of European Law. Vol. 2. 1982. Clarendon Press. Oxford. 1983. 299-304. o.

⁴⁵² „A common tactic of the Court is to introduce a new doctrine gradually: in the first case that comes before it, the Court will establish the doctrine as a general principle but suggest that it is subject to various qualifications, the Court may even find some reason why it should not be applied to the particular facts of the case. The principle, however, is now established. If there are not too many protests, it will be re-affirmed in later cases, the qualifications can then be whittled away and the full extent of the doctrine revealed”. T.C. Hartely: *The Foundations of European Community Law*. 4th ed., Oxford University Press, 1998. 79. o. Idézi: I. Canor: I.m. 132-133. o.

⁴⁵³ 120/78 sz. ügy *Rewe-Zentral AG v. Bundesmonopolverwaltung für Branntwein* [1979] ECR 649

ilyen módon a jogrendszerbe foglalt jogelvek számának növekedésével párhuzamosan a jogrend fokozatosan változik, alakul.⁴⁵⁴

A jogelvek fontosságát maguk az európai bírák is hangsúlyozzák. Kutcher bíró arra mutatott rá, hogy a Bíróság a Közösségek céljainak meghatározásánál az általános jogelvekhez folyamodott, amelyeket a Szerződés preambulumban és az első rendelkezésekben találhatunk. Ezeket abból a szempontból kell elemeznie, hogy az Unió megtartsa működési képességét.⁴⁵⁵ A Bíróság az a szerv, amely ezeket a jogelveket a gyakorlatban is érvényesíti. A másodlagos jogforrási szinten tételezett elvek gyakran nem magával a tételezés aktusával válnak jogelvekké, hanem azáltal, hogy a gyakorlatban, és elsősorban a Bíróság gyakorlatában a jogalkalmazó ezeket a tételezett normákat jogelvi jelentőségűnek minősíti. Vannak természetesen olyan alapelvek, amelyek az elsődleges jogforrási szinten, a Szerződésben nyertek megfogalmazást. Ezek nem szorulnak bírósági megerősítésre, alkalmazásuk kötelező, a Bíróságnak gyakran szolgálnak eszközül a teleologikus jogértelmezés során. Problematikusabb azon jogelveknek a megítélése, amelyek a Szerződés preambulumban találhatóak, hiszen a preambulum hivatalosan nem kötelező erejű része a Szerződésnek. A Bíróság azonban gyakorlatában megerősítette, hogy a teleologikus értelmezési módszer alkalmazásának keretében ugyanolyan fontosságúnak tekinti a preambulumban megfogalmazottakat, mint a Szerződés rendelkezéseit.⁴⁵⁶ A bírói jogértelmezést követően már lehet arra hivatkozni, hogy adott elv jogelvnek minősül, mert a bíróság annak tekintette: ahogy MacCormick fogalmazott: „a bírói jogértelmezés által új jogelvek kerülnek a jogrendszerbe”.⁴⁵⁷ Louis pedig így foglalta össze a jogelvek szerepét a közösségi jogrendben: „Minthogy az EKSZ mint keret-megállapodás az intézmények számára nagyon sok hatalmat ad arra, hogy azt hajtsák végre, és az Európai Közösségek Alapító Szerződésének értelmezése a Bíróság feladata, a Bíróság külön választotta a Szerződésben foglalt technikai jellegű normákat a jogelvektől, amelyek az Európai Közösségek alapjául szolgálnak. Az Európai Közösségek gazdasági alkotmányának elvei egy kiterjesztő bírói

⁴⁵⁴ J. Bengoetxea: I.m. 76. o.

⁴⁵⁵ J. Bengoetxea: I.m. 100. o.

⁴⁵⁶ P. Lasok: *The Court of Justice*: “Reference may be made to the recitals in the preamble of a measure in order to confirm the interpretation to be given to a provision of a Community law“. Továbbá: 43/75 sz. ügy para 141: “EC Treaty intends to ensure social progress and seek the constant improvement of the living and working conditions of the Community peoples, as is emphasized by the preamble of the Treaty“.

⁴⁵⁷ Idézi: J. Bengoetxea: I.m. 75. o.

*ítélkezési gyakorlat alapjául szolgálnak.*⁴⁵⁸ A jogelvek kötelező erejéről szólva pedig Lyons rámutatott, hogy a jogelveknek a jogrend részeként való elfogadása nem vezet szükségképpen a mérlegelés elutasításához.⁴⁵⁹

Az európai jogrendben a jogelvek szerepe kiemelkedően fontos, hiszen – különösen a korai években – a hiányos másodlagos jogalkotás mellett iránytűként szolgáltak a jogértelmezők számára. Előfordulhat, hogy olyan az értelmezésre váró norma mögött párhuzamosan olyan célok fogalmazódnak meg, amelyek egymással ellentmondásban állnak. Ilyen esetekben a Bíróság azt az elgondolást tekinti mérvadónak, amely inkább harmóniában áll a közösségi jogrendszer alapjait képező jogelvekkel. A közösségi jogrenden belül elfogadott jogelveknek két nagy csoportját különbözteti meg Canor: az egyik csoportba tartoznak azok a jogelvek, amelyek a közösségi jog sajátjai, tehát ebben a speciális jogrendszerben alakultak ki és szilárdultak meg alapvető jogelvekké. A másik nagy csoportot pedig azok a jogelvek alkotják, amelyek a hagyományos tagállami jogrendszereken belül is már elfogadott jogelveknek minősülnek.⁴⁶⁰ A csoportosítás nem csak elméleti jelentőségű: A Bíróság által kifejlesztett szupremácia elve, amint új közösségi jogelv, egyben azt is jelenti, hogy a közösségi jogelvek – dacára annak, hogy a tagállami jogelvek megszilárdulása után születtek – megelőzik és felülírják azokat a tagállami jogelveket, amelyek nem állnak velük összhangban. Az első csoportba tartozó jogelvek, tehát a közösségi jogrend sajátos jogelvei kapcsán le kell fektetni azt a tényt, hogy a jogelvek kialakítása az Európai Unión belül nem csupán a Bíróság tevékenységéhez kapcsolódik, hanem a többi alap intézmény tevékenységéhez is, így pl. a Bizottság, a Tanács és a Parlament ugyanúgy jogosult jogelveket alkotni, mint a Bíróság. A Bíróság többlétszerepe a jogelvek megalkotása során az, hogy a Bíróság az a szerv, amely aztán ezeket a jogelveket a gyakorlatban is érvényesíti. A jogelvek tehát eszközök a Bíróság kezében, amelyek kapaszkodót nyújtanak a következő lépés megtételéhez, amelyekre támaszkodni lehet a közösségi jog formálása során.

4.1.7 Jogalkalmazói aktivitás mértéke – minimalista és maximalista bíróságok?

A jogalkalmazói aktivitásban megmutatkozó szabadság lehetőségének kihasználását tekintve Canor megkülönböztethet minimalista ill. maximalista koncepciójú bíróságokat. Mit jelent ez

⁴⁵⁸ Idézi: J. Bengoetxea: I.m. 74. o.

⁴⁵⁹ J. Bengoetxea: I.m. 76. o.

⁴⁶⁰ I. Canor: I.m. 54. o.

a két, Canor által meghatározott kategória? A teleologikus értelmezés folyamatán belül tesz a szerző ily módon különbséget bíróságok között. Az általa minimalistának nevezett jogalkalmazó a norma céljának felkutatása során azon az elméleti alapon áll, hogy a norma célja megtalálható és tisztán értelmezhető a norma megszövegezéséből, a preambulumból illetve egyéb bevezető jellegű jogalkotói kommentárokból. Ezt a minimalista koncepciót magáénak valló bíró is könnyen szembesülhet azonban olyan helyzettel, amelyben a norma megszövegezése és pl. a preambulum szavai között ellentmondás feszül. Ilyen esetben a minimalista bírónak is tovább kell mennie, és át kell lépnie a maximalista jogalkalmazók csoportjába, akik azt vallják, hogy az értelmezendő rendelkezés vagy jogi norma értelmét nem csak a szűken vett saját normatív közegéből lehet megállapítani, hanem figyelembe kell venni olyan külső tényezőket is, mint amilyenek pl. a norma megalkotása körüli történelmi-társadalmi viszonyok, a jogszabály alkotást előkészítő anyagok vagy maga a jogalkotási eljárás.⁴⁶¹ Ez a csoportosítás azonban túlságosan leegyszerűsítőnek tűnik. Meglátásom szerint a minimalista *kontra* maximalista koncepció nem az egyes bíróságok jellegzetességei, hanem a minimalista vagy maximalista megközelítési mód mindig egy adott ügghöz kapcsolódik. A bíróságok kötelesek ítélni, és a kötelességük erősebb annál, mintsem hogy valamiféle hipotetikus kategóriába tartozónak vélhessék magukat. Nehezen tudok elképzelni olyan esetet, amelyben egy bíróság az eléb kerülő ügy kapcsán sajnálkozva széttárja karját, és az ügyet arra való hivatkozással utasítja vissza, hogy ő sajnos a minimalista bíróságokhoz tartozik. Ez a két kategória a bírói mérlegelés két szélső határértékét jelölheti számunkra. A kutatásom szempontjából a Canor által maximalistának nevezett megközelítési mód az érdekes, hiszen az Európai Unió Bíróságát leggyakrabban ért vád pontosan ehhez kapcsolódik: a bírói aktivizmus fogalma ennek a maximalista koncepciónak feleltethető meg.

4.2 Az Európai Bíróság aktivizmusa

4.2.1 A bírói aktivizmus fogalma

A bírói aktivizmus fogalmával mint kritikus hangvételű kifejezéssel különösen gyakran találkozunk az Európai Unió Bírósága ítélezési gyakorlatát elemző cikkekben, könyvekben. A bírói mérlegelés ezen aspektusa – kritikai értelemben – a túlzott, vagy annak vélt bírói szerepvállalást jelenti. Az Európai Unió Bírósága döntéseinek kritizálása a tagállamokban –

⁴⁶¹ I. Canor: I.m. 53. o.

különösen azok legfelsőbb bírói fórumai által – teljesen természetes és legitim jelenség.⁴⁶² Minthogy az aktivizmus fogalma csupán ebben a közegben – leginkább a Rasmussen által használt terminológia nyomán – hordoz negatív jelentéstartalmat, megállapítható, hogy a fogalom relatív, és meglehetősen bizonytalan tartalmú. Az is megkérdőjelezhető, hogy egyáltalán ez a jelző alkalmas-e az Európai Unió Bírósága ítélkezési gyakorlatának az értékelésére. Ha viszont mégis ezzel a mércével mérjük a bírósági esetjogot, meg kell állapítanunk, hogy a Bíróságnak jó oka volt aktivista bírói fórumként eljárni.⁴⁶³ Az Európai Unió Bírósága mérlegelési tevékenységét, diszkrecionális jogkörének széles körű gyakorlását számos kritika illette. Ezek a kritikák mind a bírák túlzott aktivitását kifogásolták, amellyel átlépték a jogalkalmazó és a jogalkotó szerepe között húzódó határvonalat. A jogalkotói határmezsgye átlépését azért is tartják különösen veszélyesnek, mert a közösségi jogalkotás hagyományosan tagállami kompetencia, és a tagállamok árgus szemekkel vigyázzák, hogy önként feladott szuverenitásuk egy meghatározott részén túlmenően a Közösség ne nyirbálhassa tovább jogosultságait. A bírói aktivizmus kérdésköre ily módon a „*bírói politika*” kérdését is magában foglalja, azt ti. hogy a széleskörű diszkrecionális jog gyakorlásával nem válik-e az Európai Unió Bírósága a közösségi politikai színpad meghatározó szereplőjévé. Ha azonban a politika kifejezés alatt nem a pártpolitikát értjük, hanem a társadalmi, közéleti tevékenységnek a széles értelemben vett fogalmát, akkor semmi kivetnivalót nem találunk Bell megfogalmazásában, aki szerint „*A bírói feladat esetleges része az is, hogy meghatározza azt a politikai és társadalmi közeget, amelyben a feladatokat el kell látnia*”.⁴⁶⁴

A Bíróságot ezzel ellentétben számos kritika érte azon az alapon, hogy mind tudományos, mind politikusi körökben úgy találták, hogy túlmegy azon a határon, amelyet jogértelmező szervként tiszteletben kellene tartania, és a Szerződés szellemére való hivatkozás mögé bújva figyelmen kívül hagyja a Szerződés rendelkezéseinek szó szerinti értelmét, és ennek révén kvázi jogalkotóvá minősítette önmagát.⁴⁶⁵

A bírói aktivitás kérdéséhez szorosan kapcsolódik a bírói döntésekben megfogalmazódott közéleti, politikai, nagy horderejű társadalmi mondanivaló mibenlétének vizsgálata. Minél

⁴⁶² C.Timmermans(2004): I.m. 396. o.

⁴⁶³ T.Trídimas: I.m. 209. o.

⁴⁶⁴ Idézi: J. Bengoetxea: I.m. 101. o.

⁴⁶⁵ T.Trídimas: I.m. 199. o.

aktívabb szerepet vállal egy bíró, a határozatában megfogalmazottak annál inkább átlépik a konkrét eset kereteit, és már nem csak az adott jogeset peres feleinek szólnak az indoklásban megfogalmazott gondolatok, hanem a társadalom szélesebb körének, esetleg magának a törvényalkotónak. A határozatok indoklása lehetőséget ad a jogalkalmazók számára arra, hogy megfogalmazzák azokat a problémákat, amelyek az ügy kapcsán váltak ismertté, és amelyekre egyelőre nem alkotott a törvényhozás olyan jogi normát, ami megoldást kínálna rá. Adott problémakör szabályozatlan mivoltára hívhatja fel ily módon a figyelmet a jogalkalmazó. Tovább lépve azonban az aktivitás fokmérőjén, a bíró a határozatban megfogalmazhatja a maga véleményét vagy javaslatát is a felmerülő kérdés tekintetében. Kitágítva tehát a konkrét eset kereteit, a problémát szélesebb társadalmi-jogi közegbe helyezve állást foglalhat valamiféle megoldás mellett. Ez már az aktivitásnak egy igen magas foka, ezt nevezi Canor „*bírói politikának*”. Politika alatt itt ismételtelen nem a köznap értelemben vett pártpolitika értendő, hanem a döntésekben testet öltő közéleti mondanivaló, társadalmi üzenet. A fő kérdés a szerző szerint az, hogy vajon a bírói jogalkalmazói tevékenység milyen mértékben hat közre a társadalmi célok és az azok megvalósítását szolgáló eszközök keretrendszerének kialakításában.

A bírói aktivizmus számos esetben elfogadottnak, sőt jónak minősíthető, hiszen ezen keresztül születtek meg fontos és a mai napig meghatározó ítéletek. A kritikusok azonban megfélemezni látszanak arról a tényről, hogy a Bíróság számára nem volt egy létező, teljes jogrendszer, amelyre hivatkozva a jogalkalmazói tevékenységet végezheték volna. A Szerződés értelmezendő rendelkezései gyakran általános jellegűek, pontatlanok voltak és homályos fogalmakkal operáltak. Ahogy Lord Howe fogalmazott, a nem-aktivistaként való jogértelmezés egyszerűen nem volt létező opció a Bíróság számára.⁴⁶⁶ Nem mindenki osztotta azonban ezt a véleményt.

4.2.2 Kritikák – a bírói aktivizmus árnyoldala?

A bírói aktivizmus és bírói politika fogalmainak meghatározása után vegyük szemügyre, milyen kritikák fogalmazódtak meg az Európai Unió Bírósága mérlegelési gyakorlatával kapcsolatban. A nagy horderejű döntések természetesen alapjaiban alakították és formálták az Európai Közösségek jogrendjét, amelyet számos szerző, közülük is

⁴⁶⁶ Lord Howe: I.m. 191. o.

legkeményebben talán a dán Hjalte Rasmussen illetett kritikával.⁴⁶⁷ A kritikusok közül magasan kiemelkedik vehemenciájával és kemény, ostorozó stílusával a Koppenhágai Egyetem professzora, ezért az alábbiakban az ő általa megfogalmazottakat kívánom bemutatni. Minthogy ő a legszigorúbb kritikus, az ő mondanivalóját elemezve a bírósági támadások összességét áttekinthetjük.

Az Európai Unió Bírósága kreatív jogértelmező – jogalkotó tevékenység olykor politikai, közéleti jelentőséggel bíró döntések meghozatalához vezetett. Általában a Bíróság ítélkezési gyakorlatáról szóló könyvek egységesek abban a tekintetben, hogy dicsérik a Bíróság tevékenységét, amely az európai integráció megvalósításában és kiteljesítésében kiemelkedő szerepet játszott.⁴⁶⁸ Rasmussen ezzel szemben azt kifogásolta a Bíróság tevékenységében, hogy olyan társadalmi és közéleti kérdésekben döntött, amelyek eldöntéséhez nem állt megfelelő norma a rendelkezésére, amely legalábbis iránymutatóul szolgálhatott volna.

A jogértelmezés és a jogfejlesztés fogalmát különösen a német jogelméletben élesen elválasztották egymástól: jogértelmezésnek minősül minden eset a normaszöveg határain belül – ami ezen túllép, az már jogfejlesztés, és mint ilyen, nem a bíróságok feladata.⁴⁶⁹

Az Európai Bíróság kétség kívül ilyen jogfejlesztési tevékenységet végez. Noha feladata alapvetően a jog értelmezése, különösen a teleologikus értelmezési módszer alkalmazása révén, túllép a jogértelmezés szorosán vett értelmén, és ítéleteivel formálja, alakítja a jogot.

Jogelméleti alapon ide kíváncsiak Gény gondolatai: „A jogértelmezés módszerei és a magánjog tételes jogi jogforrásai” című művében⁴⁷⁰ a szabad jogkeresés módszerét mutatja be. Ennek lényege abban áll, hogy amennyiben a jogszabály nem egyértelműen szabályoz bizonyos kérdést, vagy éppenséggel egyáltalán nem tartalmaz rendelkezéseket arra vonatkozóan, akkor a bírót fel kell szabadítani a hagyományos kötöttségei alól, és lehetővé kell tenni számára, hogy bármiféle olyan anyagot felhasználjon az eset megoldásához, amely nem minősül ugyan hivatalos jogforrásnak, de amely rámutat a társadalmilag elfogadott vagy

⁴⁶⁷Az Európai Unió Bíróságának tevékenységét elemző két fő műve: *European Community Case Law: Summaries of leading EC court cases* (1993); valamint: *On Law and Policy in the European Court of Justice: A comparative study in judicial policymaking* (1986).

⁴⁶⁸ J. H. H. Weiler (1987): I.m. 555. o.

⁴⁶⁹ Gombos K.: I.m. 83. o.

⁴⁷⁰ F. Gény: *Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif* (1899) In: M. A. Glendon, M. W. Gordon, C. Osakwe : I.m. 215. o.

igényelt legmegfelelőbb megoldásra. Ilyenkor tehát a bírónak ki kell lépnie a jog viszonylag szűk és szorosan behatárolt terepéről, mert nagy valószínűséggel, a társadalmi élet egyéb területein megtalálja azt az elvet vagy támpontot, amely alapján a jogrendszerbe is szervesen illeszkedő megoldást lehet találni. Nem arról van szó tehát, hogy a bíró csak és kizárólag saját belső meggyőződésére hallgat, hanem pont ellenkezőleg: kitágítja vizsgálódása körét olyan területekre is, amelyek nem a tradicionális meghatározás szerint nem minősülnek joginak.

Ez a megközelítés azonban alapjaiban hibás. A Bíróság döntéseinek alapjául maga a Szerződés szolgált. Annak generális megfogalmazásai, tág céljai, olykor ködös rendelkezései szolgáltatták az alapot. Senki nem illette a Bíróságot azzal a váddal, hogy ne vette volna figyelembe a Szerződés szövegét. Annak ellenére, hogy ez a szöveg kétség kívül hiányos volt, ahhoz elegendőnek bizonyult, hogy az alapvető irányok lefektetésével a Bíróságnak utat mutasson a konkrét döntések meghozatalához.

Noha Rasmussen Bíróságot kritizáló, támadó művében visszatérő motívum annak a hangsúlyozása, hogy a Bíróság túllépte a jog kereteit, ő maga korántsem maradt meg a szigorú értelemben vett jogi terepen belül, hanem kitágította azt, ideológiai és társadalom politikai szempontokat is figyelembe vett.⁴⁷¹ Egyik fő megállapítása szerint a túlzásba vitt politikai bíraskodásnak az egyenes következménye a Bíróság autoritásának és legitimitásának elvesztése. Hogy miből gondolja a szerző, hogy a Bíróság elvesztette legitimitását, ezt nem fejt ki. A tények pedig azóta sem látszanak igazolni ezt a kijelentést. Úgy tűnik, a dán jogtudós számára nem létezik más legitimizációs tényező, mint a demokratikus választások. Európai kontextusba helyezve nem hajlandó elismerni az ítéletek jogformáló erejének szükségességét. A bírói szerepvállalásnak a társadalmilag elfogadott kereteken belül kell maradnia. A probléma azonban ezeknek a kereteknek, ennek a határvonalnak a megrajzolása. Rasmussen szerint a határokat az ítéleteket követő reakciók alapján kell és kellett volna meghúzni.⁴⁷² Mik voltak mármint ezek a reakciók? A kritikai hangokon túlmenően – melyek magukon az ítéleteken semmit nem változtattak – a tagállami bíróságok ellenszegülés nélkül fogadták el az Európai Unió Bírósága döntéseit. Rasmussen vajon arra gondolt, hogy a jogtudósok cikkei vagy a tagállamok kormányainak véleménye kellett volna hogy irányítsa az Európai Unió Bírósága jövőbeli ítélezési gyakorlatát? Ez

⁴⁷¹ J. H. H. Weiler (1987): 556. o.

⁴⁷² J. Bengoetxea: I.m. 102. o.

legitim lett volna? Hova tűnt volna a bírói függetlenség, ha az Európai Unió Bírósága a sajtó és egyéb indirekt csatornákon keresztül eljuttatott üzeneteket lesve szolgálalkúen követi az azokban sugalltatkat. Arról nem is beszélve, hogy a reakciók sem voltak egységesek. A tudós írását olvasva az az érzésünk, hogy Rasmussent többször ragadták el az indulatai olyan mértékben, amely már ellehetetlenítette a következetes és végiggondolt, koherens érvelést – amelynek hiányával ő a Bíróságot vádolta.

A jogtudós legfőbb kritikája abban foglalható össze hogy úgy vélte, a Bíróság tevékenysége nem korlátozódik a jogértelmezésre (ahogy kellene), hanem „aktivista” politika formálás révén a Bíróság az előtte levő anyagba saját értékeit fogalmazza meg. Meglepő módon azonban Rasmussen nem ítéli el a bírói aktivizmus minden formáját és annak esetleges kiterjesztő alkalmazását. Elismeri, hogy a bíróságoknak választaniuk kell több lehetséges alternatíva között. Számára az a legvitatottabb pont, hogy hogyan határozzuk meg azokat a kritériumokat, amelyek alapján eldönthető, milyen mértékű bírói mérlegelés alkalmazható a konkrét esetre.⁴⁷³ A bírói mérlegelés patikamérlegesen történő adagolásának meseszerű képe már-már hiteltelenné teszi a dán professzort.

Rasmussen szerint a Bíróságnak az érvelését és döntéseit mindig az Alapító Atyák szándékára kell alapoznia. Ez azonban ismét elég képlékeny meghatározás: kire kell gondolnunk alapító atyákként? Konkrét személyekre? Általános tagállami érdekekre? Kormányokra? A szerző nem határozza meg. Rasmussen szerint az Alapítók szándéka arra irányult, hogy egy hagyományos típusú bíróságot hozzanak létre, amelyik nem formálhatja az Európai Közösségek belső jogrendjét. Weiler erre joggal teszi fel a kérdést: és ez mit számít? Miért kellene ma azon rágódnunk, hogy milyen Bíróságot akartak az Alapítók? A lényeg az, hogy a Bíróság a Szerződésben meghatározottak szerint látja el a feladatait.⁴⁷⁴ Jelen sorok írója – noha kevesebb vehemenciát engedhet meg magának – csatlakozik e véleményhez. A jogalkotó szándékának feltérképezéséhez a kiindulópontot magának a tételezett normaszövegnek kell adnia. Elméletileg lehetséges az előkészítő anyagok vizsgálata is, azonban közösségi jog esetében ez az út nem járható. A diplomáciai tárgyalások és kompromisszumok útján megszületett Szerződés-szöveg előkészítő anyagai titkosításra kerültek. Az ún. Alapító Atyák tehát nem kívánták eredeti szándékukat és azoknak alakulását

⁴⁷³ J. H. H. Weiler (1987): I.m. 560. o.

⁴⁷⁴ J. H. H. Weiler (1987): I.m. 575-576. o.

és átformálását nyilvánosságra hozni. Az aláírásukkal szentesített Római Szerződés testesíti meg az akaratukat, ezért annak feltárásához a már korábban bemutatott interpretációs módszerek – köztük a teleologikus módszer – alkalmazása szükséges, és – az eddigiek fényében – elegendő.

Rasmussen hangsúlyozza, hogy a bíróság nem terjesztheti ki saját hatáskörét egy bizonyos ponton túl: az Európai Unió Bírósága nem funkcionálhat a Közösségek jogalkotó-politikai szerveként mert nincsen megfelelő módszere, technikája, nem erre lett kitalálva, és el van szeparálva olyan gazdasági-társadalmi tényektől, amelyeknek a figyelembe vétele elengedhetetlen az általános érvényű jogalkotás tevékenységéhez, és annak legitimitásához. Rasmussen részben azért is kritizálta a Bíróságot, mert az Európai Közösségek Alapító Szerződésének preambulumból merített ihletet a Közösségek hatáskörének kiterjesztő értelmezésére: Rasmussen szerint a preambulum politikai és nem bírói, jogalkalmazói felhasználásra készült.⁴⁷⁵ A preambulum rögzítette az alapító atyák elképzelését az Európai Unióról. A Bíróságnak ezzel összhangban áll az elképzelése Európáról „*une certaine idée de l'Europe*”.

Rasmussen szerint ha a bírói jogértelmezés a vonatkozó jogszabály vagy jogszabálycsoport határain belül marad, bírói „aktivizmusnak” nincs helye. Ez tulajdonképpen a Bíróság által is elismert ún. „tisztá ügyek” (*clear cases*) esete. Ezen belül megkülönbözteti azt a helyzetet, amikor még mindig a szöveges interpretáció határain belül maradván, maga a vonatkozó cikkely ad lehetőséget a bírónak több alternatíva közül választani. Ebben az esetben a bíróság nyilvánvalóan lehet politikailag orientált, hiszen erre maga a vonatkozó jogszabály ad felhatalmazást. Pl. *Dassonville* eset. Ez a kategória rendszer első ránézésre tetszetős, de nem minden problémától mentes: nem könnyű minden esetet és jogi problémát ilyen szépen meghatározott kategóriákba beillesztetni. Szinte bármilyen jogértelmezési problémát lehet „joghézagként” definiálni.⁴⁷⁶ És még ha el is ismeri Rasmussen a kreatív jogértelmezés esetleges legitimitását, nem határozza meg azokat a kritériumokat, amelyek alapján el lehetne dönteni, melyik esetben jogosult, és melyikben nem a bíró a joghézag kitöltésére.⁴⁷⁷ Ezek szerint a szerző elfogadja a kreatív bírói jogértelmezés létjogosultságát, az Európai Unió

⁴⁷⁵ J. Bengoetxea: I.m. 102. o.

⁴⁷⁶ J. Bengoetxea: I.m. 561. o.

⁴⁷⁷ J. Bengoetxea: I.m. 562. o.

Bírósága esetében azonban úgy véli, annak mértéke elfogadhatatlan, mert nem demokratikus alapokon nyugszik és mert az aláassa a Bíróság legitimitását. Sajnos Rasmussen nem határozza meg az aktivizmus fogalmát. Nincs értelme arról beszélni, hogy a Bíróság magát illegitimé teszi az aktivista hozzáállásával, amikor nincs meghatározva az, hogy miként állapítjuk meg, milyen határig tekinthető legitimnek a kreatív jogértelmezés.⁴⁷⁸ Rasmussen művében végighúzódik egy önellentmondás: *„Az Európai Bíróság aktivizmusának következtében kialakult negatív politikai hatásokat figyelembe véve helytelen lenne arra a következtetésre jutni, hogy az aktivizmust teljes mértékben meg kellene állítani. Sőt, pont ellentétesen(!!!) a politikai tevékenység kiegyensúlyozatlansága vagy passzivitása ellensúlyozható a bírói aktivitással, ide értve azokat a területeket is, amelyek kifejezetten alkotmányos jellegű újítások, hogy ily módon elérje a politikai célokat.”*⁴⁷⁹ Ez az idézet tulajdonképpen alapjaiban kérdőjelezi meg az eddig megfogalmazottakat, és jól szemlélteti az Európai Bíróságot övező kritikák némiképp önmeghasonló jellegét.

Írásában Rasmussen – az olvasó szemében talán kicsinyesnek tűnő módon – emlékeztet arra, hogy az Európai Unió Bírósága bírái is emberek, és nem érdemelnek meg több tiszteletet más, a társadalmat valamiképpen irányító intézménynél.⁴⁸⁰ Azonban még azt sem fogadja el, hogy társadalmat irányító intézményként lehessen az Európai Bíróságra tekinteni: *„egy rendszerben sem lenne elfogadott, hogy meghatározó hatalmakat egy különálló bírói fórum kormányozzon, mindenféle politikai korlát nélkül.”*⁴⁸¹ Láthatjuk, hogy kritikái nem támadhatatlanok, hanem túlzóak és inkább indulatosak, nem logikusak. Észrevételei azonban máig nagy hatásúak, és a Bíróság tevékenységét elemzők közül kevesen hagyják ki tanulmányaikból ezt a nagy visszhangot kiváltó művet.⁴⁸²

A Bíróságot – az „ártalmatlan” akadémiai értekezések lágyabb hangvétellű kritikáján túlmenően – ítélezési módszerei miatt kemény támadások is érték. Nem csak a kontinensen érte kritika az Európai Unió Bíróságát. Az Egyesült Királyságban 1994-ben Sir Patrick Neill azzal vádolta az Európai Unió Bíróságát, hogy a saját szupremáciájának hamis doktrínájával a

⁴⁷⁸ J. Bengoetxea: I.m. 564, 572. o.

⁴⁷⁹ J. Bengoetxea: I.m. 585. o.

⁴⁸⁰ J. Bengoetxea: I.m. 558. o.

⁴⁸¹ H. Rasmussen: *Between self-restraint and activism: A judicial policy for the European court.* (1988) *European Law Review*, 30. o.

⁴⁸² C. Timmermans: I.m. 396. o.

Római Szerződés rendelkezéseivel nyíltan szembemegy és figyelmen kívül hagyja az értelmezendő rendelkezések szövegét, és önkényesen olyan célok érvényesítése mellett foglal állást, amelyek a vonatkozó normaszövegben – jelesül a Római Szerződésben – nem találhatóak.⁴⁸³ Ezzel ellentétben azonban a Bíróság a szöveg szerinti értelmezést részesíti előnyben azokban az esetekben, ahol az adott szabályozás megfogalmazása kellően tiszta és egyértelmű, és a szabályozással elérni kívánt közösségi cél kellő részletességgel van meghatározva.⁴⁸⁴ Ez a cikk természetesen heves védekezést váltott ki a Bíróság részéről. Maga Francis Jacobs főtanácsos „*alapjaiban hibás és komoly kritikát érdemlő*”-ként jellemezte az írást. David Edward bíró úgy fogalmazott: „*ilyen kijelentéseket csak akkor lehetne tenni, ha azokat igazolni is lehet*”.⁴⁸⁵ A Bíróság maga tehát nem volt hajlandó elismerni a kritikák jogosságát, sőt megvédte magát azokkal szemben.

Ahogy Jacobs főtanácsos nyilatkozott a *SLOM* ügyek⁴⁸⁶ kapcsán: „*A Bíróság nem érezte magát képesnek arra, hogy a kérdéses rendelkezéseket oly módon értelmezze, hogy a közösségi joggal összhangba hozza őket. Véleményem szerint a Bíróság azért nem tudta ezt megtenni, mert a jogalkotó szándéka, még a maga hiányosságai ellenére is teljes mértékben tiszta volt, ebből kifolyólag egész egyszerűen nem volt arra lehetőség, hogy a rendelkezés szó szerinti értelmétől eltérhessenek.*”⁴⁸⁷ Az Európai Unió Bírósága tehát nem törekszik arra, hogy a Szerződés szövegét figyelmen kívül hagyva önkényesen, saját meggyőződése szerint értelmezze a vonatkozó rendelkezéseket: ha ezt tenné, akkor saját legitimitációját ásná alá. Ahogy azt a Római Szerződés 220. cikke kimondja, a Bíróság a Szerződés értelmezése és alkalmazása során biztosítja a jog tiszteletben tartását. Nem jogosult tehát a Bíróság magát a Szerződés szövegétől függetleníteni, attól eltekinteni: a Szerződés alapozza meg az Európai Unió Bírósága legitimitását, és a Bíróság tevékenységét is szigorúan a Szerződéshez kapcsolja.

⁴⁸³ The Times, 19 Sept. 1994 p.2. In: C.Timmermans (2004): I.m. 396. o.

⁴⁸⁴ C.Timmermans (2004): I.m. 329. o.

⁴⁸⁵ Lord Howe: I.m. 190. o.

⁴⁸⁶ C-85/90 *Dowling* [1992] ECR I-5305, 5320-5322

⁴⁸⁷ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 330. o. „... *the Court did not feel itself able to interpret these provisions in such a way as to bring them into conformity with Community law. It seems to me that the Court was unable to do so because the intention of the legislature, however defective, was abundantly clear, and there was accordingly no occasion to depart from the literal meaning of the provisions in which it was expressed*”.

Mint látjuk, a Szerződések értelmezőjeként, és az általuk adott hatalom határainak értelmezőjeként az uniós jogértelmező számos olyan esetben is döntést hozott, ahol a Közösségek és a tagállamok közötti hatalom határai, a hatáskör megosztása volt kérdéses és vitatott. A Bíróságot emiatt sokszor érte az a vád, hogy politikai babérokra tör, és ítélkezési gyakorlata során saját hatáskörének határait nem tartja tiszteletben.⁴⁸⁸

Ennek a dolgozatnak nem az a célja, hogy a Bíróságot az efféle vádakkal szemben megvédje, hanem sokkal inkább az, hogy rámutasson az „aktvisita-visszafogott“ vagy „minimalista-maximalista“ dichotómia mind módszertani mind pedig tartalmi szempontból kifogásolható és leegyszerűsítő, hiányos mivoltára. A Bírósággal szemben megfogalmazott kritika általában szelektív elemzésen alapul. Ahogy Pescatore bíró rámutatott, ami az egyik elemző szerint aktivista jogértelmezés, az a másik szerint az igazság érvényre juttatásának elengedhetetlen eszköze.⁴⁸⁹

Az elemzést megkönnyítő kategóriák alkalmazása hasznos lehet, azonban nem szabad összetéveszteni a modelleket a realitással. Az egyes kategóriák viszonyítási pontként szolgálhatnak, de nem megfeleltethetőek a valós jelenségeknek. A valóság a bírói ítélkezések tekintetében is sokkal színesebb, mintsem hogy azt két ilyen szélsőségesen leegyszerűsítő csoportba lehessen besorolni. A kritikák alapjául szolgáló másik szintén megkérdőjelezhető dichotómia a tagállami és közösségi érdekek megkülönböztetésén alapszik. Valójában azonban elég nehéz elképzelni, hogy a Bíróság összes bírója pro-federalista nézeteket vallana, de még ha így is lenne: mekkora a valószínűsége annak, hogy minden bíró minden esetben ugyanazt az állásfoglalást tartja elfogadhatónak az előtte levő ügy kapcsán? Továbbá, nem minden a Bíróság elé kerülő ügy alapszik az Európai Közösségek és a tagállamok közötti konfliktuson. Az sem igaz, hogy a Bíróság minden alkalommal az Uniónak ad igazat a tagállamokkal szemben.⁴⁹⁰ A tagállami és közösségi érdekek bizonyos fokú szembenállása természetes és érthető jelenség annak tudatában, hogy a tagállamok évszázados jogaikat adták fel a közös célok érdekében, és ezért cserébe el is várhatnak valamit. Egyidejűleg nem kívánnak a szükségesnél nagyobb mértékben lemondani szuverenitásukról. Viszont pontosan

⁴⁸⁸ G. De Búrca: *The European Court of Justice and the Evolution of EU Law*. In: Tanja A. Börzel, Rachel A. Cichowski (eds.) *The State of the European Union – Law, Politics and Society*, Volume 6. Oxford University Press, 2003. 50. o.

⁴⁸⁹ T. Tridimas: I.m. 200. o.

⁴⁹⁰ T. Tridimas: I.m. 202. o.

azért, mert sokat feladtak, számon is kérik a közös cél érdekében hozott áldozatok ellentételezéseként megjelenő eredményeket. *Frankovich* ítélet után a Bíróságot számos kritika érte azért, mert a törvényhozásból eredő állami kárfelelősség intézménye idegen az európai jogi gondolkodástól. Ez a hasonlat azonban – ahogy Fülöp Botond rámutat – nem egészen helytálló: a közösségi jogi kötelezettségeit megszegő, azaz adott esetben egy irányelv átültetését elmulasztó tagállam ebben a vonatkozásban nem szuverén jogalkotóként, hanem végrehajtóként jár el. Nem a törvényhozó tevékenysége miatt viseli tehát a felelősséget, hanem a végrehajtási aktusai miatt. A nemzeti törvényhozás ebben a közegben ugyanis közösségi szintű végrehajtást jelent.⁴⁹¹

A tagállamok alkotják az Európai Uniót, így – noha valóban előfordulnak és mindig lesznek is viták a hatáskörök kérdésében – fontos tudni, hogy az egyes tagállamok szuverén állami mivoltukban hozzák azokat a döntéseket, amelynek eredményeképpen lemondanak további jogaikról. Nem egy lineáris szembenállásról van itt szó tehát, hanem sokkal inkább egy körkörös együttműködésről, amelyen belül az egyes tagállamok által hozott döntések ha elindulnak a megvalósulás útján, már nem vonhatóak vissza. A tervek, célok és döntések megvalósulásához azonban elengedhetetlenül szükséges az, hogy ahhoz az intézmények is hozzájáruljanak a maguk hatáskörében.

Ha a kritikák – ahogy láttuk – nem bizonyultak minden szempontból helytállóknak, vegyük szemügyre a bírói aktivizmus szükségességét és pozitív oldalát igazoló elgondolásokat.

4.2.3 Az Európai Bíróság aktivizmusa – Fényes sikerek

A Bíróság a közösségi jogrend kapcsán felmerült kérdések eldöntésével és az adott probléma kapcsán megfogalmazott állásfoglalásán keresztül nem alakította a társadalmi igényeket, illetőleg a társadalomnak a közösségi jogrenddel kapcsolatos igényeit, hanem csak reflektált a felmerülő problémára, és eldöntötte – a Szerződés alapján – hogy az adott kérdésnek melyik az a válasza, amely a Szerződés iránymutatásainak leginkább megfelel. Hiúság lenne azt gondolni, hogy akár a jogalkotó, akár a jog alkalmazója minden esetben elébe tud vágni a társadalmi változásoknak, és a felmerülő igényeknek. A jogrend folyamatos alakulásban van, folyamatosan megújuló, átalakuló igényekkel szembesül. A jogalkotó is csupán ezen új

⁴⁹¹ Fülöp B.: I.m. 36. o.

igények észlelését követően tud reflektálni, és megalkotni egy olyan generális normát, amely az új kérdésekre adott válaszok kialakításához szolgált alapot. A bíróságok pedig ezen normák mentén hozzák meg azokat a konkrét döntéseket, amelyek az előttük levő ügyben felmerültek. Könnyen előfordulhat azonban, hogy a konkrét esetben felmerült kérdésre az absztrakt jogi norma nem ad határozott választ. Ilyenkor a jogalkalmazónak nem csupán joga, de kötelessége is a kérdéshez legközelebb álló jogi normát alapul véve, a megoldást abból levezetve eldöntenie az ügyet. Nem vádolható tehát azzal az Európai Unió Bírósága, hogy úgymond „légből kapott” döntéseit „rákényszerítette” volna a Közösségre. Az a tény pedig, hogy a Bíróság által meghozott döntések kötelező erővel bírnak nem csupán az érintett felek, hanem az Európai Unió minden tagállama és polgára vonatkozásában, az szintén nem a Bíróság önkényes döntése, hanem a Szerződésben lefektetett jogi norma.⁴⁹² Az Európai Unió Bírósága kreatív jogértelmezői tevékenységének egyik jogforrási alapja a Szerződés Preambuluma, amely tételesen megfogalmazza az EU általános alapelveit, irányát és céljait. Abban az esetben, ha adott egy joghézag, amelyre semmilyen jogszabály nem kínál megoldást, a Közösségek intézményei nem alkottak vonatkozó rendelkezést, akkor talán valóban lehet vitatkozni, elmélkedni azon, hogy a preambulum elégséges alap-e a joghézag kitöltésére. Abban az esetben azonban, amikor egy létező közösségi rendelkezés konfliktusban áll egy tagállami vagy más normával, akkor a Bíróság helyesen teszi, ha a Szerződés célját és az Unió hatáskörének meghatározását az alapoktól, a preambulumtól kezdve vizsgálja.⁴⁹³

4.2.4 Az Európai Bíróság mérlegelési gyakorlatának intenzitása – aktív és passzívabb periódusok?

Az Európai Unió Bírósága ítélezési gyakorlatának elemzésében segít, ha időbeli kontextusában vizsgáljuk. Gyakran beszélünk a Bíróság ún. „aktivista” periódusáról, amely alatt többnyire a hatvanas, hetvenes éveket értjük. Ebben az időszakban születtek azok az ítéletek, amelyek a közösségi jogrend alapjait lefektették, és meghatározták fejlődésük vonalát. A Bíróság aktivista szerepvállalást több tényező is segítette, erősítette: (i) a „Szerződések értelmezője” kifejezés széles értelmezése; (ii) a bírói jogorvoslat széles tárháza, amely a tagállamokat kötelezi; (iii) önálló jogrend léte, amely önmagában is megkívánja a

⁴⁹² H. Rasmussen: *On Law and Policy in the European Court of Justice*. Martinus Nijhoff, 1986. in: I. Canor: I.m. 20. o.

⁴⁹³ J. Bengoetxea : I.m. 102. o.

rendszerézést; (iv) az a tény, hogy egy viszonylag hosszú ideig a jogalkotásra hivatott fórum bizonyos értelemben blokkolva volt. Ahogy Kutscher fogalmazott: „*a jogalkotó inaktivitása arra kényszerítette a Bíróságot, hogy olyan problémákat oldjon meg, amelyeknek a megoldása normális esetben a jogalkotóhoz tartozik*”.⁴⁹⁴ Kutscher megfogalmazásából az is kiviláglik, hogy amennyiben a jogalkotó visszanyeri valódi működési képességét, akkor a Bíróság nem kíván a jogalkotói szerepkörben tovább működni, hanem átengedi, visszaengedi a kormányrudat az arra hivatott kezébe.⁴⁹⁵ Így is lett: a Bíróság aktivizmusa a másodlagos jogalkotás fellendülésével párhuzamosan visszafogottabbá vált. Nem maradt meg változatlan intenzitással ennél az aktív, némiképp politikai jellegű döntéshozói szerepkörben: különösen az Egységes Európai Okmány elfogadását követően ítélkezési gyakorlata láthatóan visszafogottabb és óvatosabb. A Maastrichti Szerződésben tételezett szubszidiaritás elve átvette az irányítást a Bíróság kezdeti dinamikus stílusa felett.⁴⁹⁶ Egy új, konszolidáló időszak követte tehát az aktivista időszakot, amelyben a Bíróság arra törekedett, hogy stabilizálja az eddig elért eredményeket, és kijelölje azokat a területeket, ahol a bírói megközelítésre továbbra is szükség van. Az előző, instrumentalista időszak célja az volt, hogy meghatározzák a közösségi jogrend alapelveit, és hogy kitágítsák, kiterjesszék a Közösségek hatáskörét: egyszóval alkotmányt adjanak Európának. Ezek az évek az 1960-as és korai 70-es évek.⁴⁹⁷

Ha alaposabb elemzést végzünk, látnunk kell azonban, hogy ez a periódusos felosztás sem teljesen egyértelmű. Lehet, hogy egy-egy időszakban adott területen, vagy adott témákat illetően a Bíróság óvatosabb ítélkezési tendenciát mutat, más területen azonban elképzelhető, hogy ugyanabban az időszakban „aktivistának” nevezhető határozatok születtek.⁴⁹⁸ A kevés, nagy nyilvánosságot kapott ügy mellett számos olyan ügy is létezik, ahol a Bíróság visszafogottságot gyakorolt a jogértelmezés során. Néhány aktivistának bélyegzett ítéletet egy-egy korábbi, kevesebb nyilvánosságot kapott ítélettel összevetve kell megvizsgálni, amelyek már előre kikövezték az utat a végső, és első ránézésre drasztikusan aktivista döntés felé.⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ J. Bengoetxea : I.m. 99-100. o.

⁴⁹⁵ J. Bengoetxea : I.m. 100. o.

⁴⁹⁶ G. De Búrca (2003): I.m. 51. o.

⁴⁹⁷ J. Bengoetxea : I.m. 101. o.

⁴⁹⁸ T. Tridimas: I.m. 200. o.

⁴⁹⁹ A. Albors Llorens: I.m. 374. o.

Arra a kérdésre, hogy a Bíróság valóban kevésbé aktivistává vált volna az utóbbi években, Timmermans bíró szerint nem egyértelmű a válasz. Abban a tekintetben mindenképpen igaz ez az állítás, hogy a közösségi jog alapjait a korábbi nagy horderejű ítéletekben már lefektette a Bíróság. Ehhez még hozzájárul az is, hogy a másodlagos jogalkotás megerősödött, és számos területen immár pontos, részletes rendelkezések adnak biztos fogódzót. Ilyen értelemben tehát a Bíróság kevésbé van arra rászorítva, hogy kitöltse a joghézagokat. Általánosságban azonban nem lehet ilyen kijelentést tenni. Még mindig sok olyan terület van, ahol az értelmezendő joganyag hiányos, és a Bíróságnak továbbra is a Szerződés általános elveire alapozva kell megtalálnia a választ. Különösen várható, hogy a tagállami és a közösségi jog konfliktusa egyre erőteljesebbé válik az adózási és az alapjogi kérdések területén.⁵⁰⁰

Ami azonban a jelen kutatás szempontjából a legérdekesebb, az az, hogy az értelmezési megközelítés az egyes periódusok változásával sem változott: a Bíróság értelmezési tevékenységének szándéka nem irányult és nem irányul arra, hogy politikailag érzékeny területeken átvegye az erre felhatalmazott jogalkotótól a döntési jogosultságot.⁵⁰¹ Ehhez kapcsolódóan azonban Schermer – érdekes módon épp a Rasmussen-könyvhöz írt előszavában – így fogalmaz: *„Egy bíróság sem tudja teljesen kikerülni a politikai jellegű döntéshozatalt. Az alkotmánybíróságok a rendes bíróságokhoz képest fokozottabban kötelezettek ilyen jellegű döntések meghozatalára, és az Európai Unió Bírósága még az alkotmánybíróságoknál is relatíve intenzívebben kell, hogy ilyen tárgyban döntéseket hozzon.”*⁵⁰² Azt mondhatjuk tehát, hogy a mérlegelési aktivitás mértéke ugyan valóban felosztható bizonyos kronológiai szempontok alapján, a kérdés azonban ezen belül is árnyaltabb. Egy dolog bizonyosan megállapítható a Bíróság ítélkezési gyakorlatát ilyen „aktivista- visszafogott” periódusokra bontó elemzésekből: a Bíróság követte a jogalkotót. A szükséges lépéseket megette – fogalmazhatunk úgy, hogy a jogalkotó helyett, ha kellett – a szükségesnél azonban nem ment tovább, sőt, a másodlagos jogalkotás megerősödésével visszafogottá vált. Tulajdonképpen végig következetes maradt: kötve volt a jogalkotóhoz, és ezt mindvégig tiszteletben tartotta.

⁵⁰⁰ C. Timmermans (2004): I.m. 404. o.

⁵⁰¹ J. Bengoetxea: I.m. 101. o.

⁵⁰² J. H. H. Weiler (1987): I.m. 557. o.

4.2.5 Az Európai Bíróság bíráinak álláspontja – belülről nézve

A kritikák mellett láthattuk, hogy a jogtudósok olykor sarkított, leegyszerűsített megközelítéséhez képest az Európai Unió Bírósága bíráinak álláspontja árnyaltabb, és feltehetőleg valóságosabb képet mutat. Kívülről szemlélve mindig egyszerűbb bármilyen intézményről vagy jelenségről állást foglalni. Belülről nézve azonban a válaszok sohasem csak feketék vagy fehérek lehetnek. Ezt a leegyszerűsítő kritikai tendenciát az a tény is erősíti, hogy az Európai Unió Bírósága bírái nem fogalmazzak meg sem párhuzamos, sem pedig különvéleményeket, ezért nem derül fény arra a sok szempontra, amelyek végül – kompromisszumok árán – nem kerültek be a határozatba. Hogyan ítélik meg az Európai Unió Bírósága bírái a saját döntéshozatali tevékenységüket? Milyen koncepciót alakítanak ki saját szerepükről? A Bíróságot számtalan kritika érte aktivizmusa miatt, azért, hogy túllép feladatkörén és a jogalkotás terepén tevékenykedik. A bírók maguk azonban úgy látják, hogy a közösségi jog értelmezése szükségszerűen megkívánja a rendszerező értelmezést, és ezért elutasítják ezeket a vádakokat.⁵⁰³

Tridimas bíró szerint senki nem tagadja, hogy a bírói hatalomnak megvannak a maga határai. Az aktivizmus vádja azonban nem bizonyíték arra, hogy az Európai Unió Bírósága átlépte volna ezeket a határokat.⁵⁰⁴ Hamis és félrevezető az a megközelítés, amely szerint az Európai Unió Bíróságára úgy tekintünk, mint egy aktivista bíróságra, amelyik a teleologikus módszer alkalmazását előnyben részesíti az írott szövegben foglaltak hátrányára.⁵⁰⁵ Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a Bíróság nem a saját kezdeményezésére módosította a fennálló szabályokat, hanem megvárta, amíg egy megoldandó eset elékerül.⁵⁰⁶ Aktivitása tehát a számára fenntartott tartalmi kereteken belül bontakozott ki: a Bíróság azért kényszerült döntést hozni, mert a jogalkotó mulasztott.⁵⁰⁷

Pescatore és Mancini szerint a bírói aktivitás akkor lehet legitim, ha abból a célból történik, hogy a jogalkotói deficit okozta negatívumok ellensúlyozását fejleszti ki a társadalom számára a bírói ítélkezési gyakorlat. A Bíróságnak, mint a Szerződés értelmezőjének nagy a felelőssége abban a tekintetben, hogy a Szerződésben megfogalmazott ideált és az EK-t

⁵⁰³ J. Bengoetxea: I.m. 99. o.

⁵⁰⁴ T. Tridimas: I.m. 210. o.

⁵⁰⁵ A. Albors Llorens: I.m. 373. o.

⁵⁰⁶ A. Albors Llorens: I.m. 389. o.

⁵⁰⁷ Kecskés L., Lomnici Z., Maczonkai M.: I.m. 271. o.

megalapozó eszmét magában foglaló Szerződést és annak tartalmát politikai vagy társadalmi negatív hatások lerombolhassák.⁵⁰⁸ A Bíróság ítélkezési gyakorlatának természetéből logikusan következik, hogy bizonyos döntései politikai jelentőséggel bírnak.⁵⁰⁹ Bármilyen politikai jelentőségű döntést is hozott az Európai Unió Bírósága, vitathatatlan, hogy – nem az Európai Unió Bírósága lévén a közösségi jogalkotó szerv – csak olyan mértékben juttathatta érvényre ítéleteit a gyakorlatban, amilyen mértékben azt a közvetlenül és közvetve érintett felek és szervek követik. Koopmans bíró is hasonlóan érvel, amikor azt mondja, hogy a Bíróság egymaga nem képes elérni és megvalósítani az európai integrációt. A múltban a Bizottság gyakran támaszkodott a Bíróság segítségére, amikor az adott eset alkalmasnak tűnt az európai integráció megerősítésére: ezt nevezhetjük az Európai Unió Bírósága instrumentalista szerepének. Ezeket az elgondolásokat Mancini bíró is osztotta: A kezdeti meghatározó egy-két évtized után megerősödő másodlagos jogalkotásnak a bírósági ítélkezésre gyakorolt hatásáról Mancini így fogalmaz: *„A Bíróság minden valószínűség szerint kiterjeszti azoknak a problémáknak a körét, amelyeknek a megoldása meglátása szerint a politikai intézmények feladata, de más területeken kétség kívül továbbra is úgy fogja találni, hogy iránymutatást adhat vagy adott esetben iránymutatást kell adnia.”*⁵¹⁰ A Bíróság szerepe és jelentősége tehát nem egyszerűen csökkent a másodlagos jogalkotás megerősödésével, hanem átalakult: bizonyos területeken – pl. közjogi kérdések – csökkent, a közösségi jogrendszer térhódításával párhuzamosan azonban a Bíróság szerepe tovább nőtt az új jogterületeken – ahogy ezt az esetek számait feldolgozó statisztikák is bizonyítják.⁵¹¹

Ha tehát elfogadjuk, hogy a Bíróság szerepe és jelentősége nem halványul a megerősödött jogalkotói tevékenység ellenére sem, akkor Dworkin találó hasonlata ide kívánczik, amely a közösségi ítélkezési gyakorlatot egyfajta lánc-regényírásként ábrázolja.⁵¹² Az analógia szerint egy csapat regényíró úgy ír regényt, hogy egy ír egy fejezetet, majd azt továbbadja a másoknak, aki azt folytatja egy újabb fejezettel, és így tovább úgy, ahogyan a Bíróság építi

⁵⁰⁸ J. H. H. Weiler (1987): I.m. 570. o.

⁵⁰⁹ T. Tridimas: I.m. 203. o.

⁵¹⁰ J. Bengoetxea: I.m. 100-101. o.

⁵¹¹ Az esetek számáról és az ügymennyiséggel kapcsolatos problémák sürgető megoldásáról lásd: C. Turner, R. Muñoz: *Revising the Judicial Architecture of the European Union*. In: YEL 19. 1999-2000. Oxford University Press

⁵¹² Erre a fajta lánc-ítélkezésre az egyik legjobb példát azok az esetek szolgáltatják, amelyekben a Bíróság az Európai Parlament jogi státuszával foglalkozik. A Bíróság ezekben az esetekben két alapelve épített: az intézményközi egyensúly és a bírói jogvédelem rendszerének teljességére.

esetről-esetre, évről-évre az Európai Unió jogrendjét.⁵¹³ Lássuk tehát, hogyan íródnak a fejezetek? Milyen mértékben köti az új „társszerzőt” a korábbi „szereposztás” vagy „cselekmény”? Más szóval: létezik-e közösségi jogi precedens rendszer?

4.3 Az Európai Unió Bírósága ítéleteinek kötőereje – kontinentális precedens?

„Talán nincs is még egy olyan dinamikusan fejlődő intézmény a mai modern világban, mint a mi common law-nak nevezett jogrendszerünk” – kezdi Roscoe Pound „A common law szellemisége” című könyvét.⁵¹⁴ Ez a megállapítás ma már inkább az Európai Unió jogrendjére igaz. A dinamizmusnak azonban a jogbiztonság keretei között kell formát öltenie. Csakúgy, mint minden más bírói fórum, az EU Bírósága is a jogbiztonság követelményét szem előtt tartva, következetes, előre kiszámítható ítélkezési gyakorlatra törekszik. Ez a törekvés azonban folyamatos versenyben áll azzal a hasonló erejű követelménnyel, mely szerint a bírósági ítéleteknek – és általa a jogalkotásnak – alkalmazkodnia kell a folyamatosan változó és megújuló társadalmi körülményekhez, valamint választ kell adniuk az egyre újonnan felmerülő, jogszabályi szövegben esetleg még szabályozásra nem került jelenségekre és problémákra. Ahogy Helmut Coing megfogalmazta: a common law is szabályokból áll, de ezeket nem a törvényekből lehet nyerni, hanem a precedensekben kell megtalálni.⁵¹⁵ Az EU Bíróság döntései Brown és Kennedy szerint csupán annyiban minősülnek angolszász értelemben vett precedensnek, hogy egyfajta iránymutatásul szolgálnak, a jövőre nézve azonban nem kötik meg a Bíróság kezét.⁵¹⁶ Az Európai Bíróság nincs kötve saját ítéleteihez, még kevésbé a főtanácsnokok állásfoglalásához.⁵¹⁷

Az Európai Unió Bírósága már a kezdeti ítéletekben is visszautalt az előzetes döntéseire. Ez is alátámasztja azt, hogy a Bíróság már kezdetben tisztában volt sajátos alkotmányozói szerepével, mely megköveteli, hogy a hézagos, hiányos közösségi szerződésekben foglalt rendelkezéseket rendszerré formálja alapvető elvek tételezésével és azok következetes érvényesítése által. A közösségi „írott jogban” semmilyen normatív rendelkezés nem található arra vonatkozóan, hogy a Bíróság ítéletei részét képeznék a Közösség jogforrási rendszerének. Felmerül a kérdés, hogy ebben az esetben a jogforrási erővel elméletileg nem bíró határozatok

⁵¹³ J. Bengoetxea: I.m. 105.o.

⁵¹⁴ R. Pound: *The spirit of the common law*. Transactions Publishers. New Brunswick (US), London. 1999.

⁵¹⁵ In: Kovács V.: I.m. 4. o.

⁵¹⁶ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 318-319. o.

⁵¹⁷ Kecskés L., Lomnici Z., Maczonkai M.: I.m. 213. o.

szolgálhatnak-e hivatkozási alapként a további döntések során. Tekintettel arra, hogy az Európai Unió Bírósága maga alakította és formálta a közösségi jogrendszert, adott volt, hogy a saját ítélkezési gyakorlatára utaljon vissza. Az angol precedens rendszerrel ellentétben azonban a Bíróság eltérhetett és el is tért a korábbi döntéseiben tételezett irányelvektől, ha ennek látta szükségét a közösségi jogrendszer fejlesztésének szempontjából.⁵¹⁸ Mac Cormick és Summers egy négy kategóriás rendszert dolgozott ki, amelyben az előző esetekre való hivatkozás kötőerejének mértéke alapján tételezte a lehetséges csoportokat. Megkülönböztet (i) formális kötőerővel bíró döntéseket; (ii) befolyásoló erővel bíró döntéseket; (iii) támogató erejű döntéseket; végül pedig (iv) illusztrációként felhívott precedenseket.⁵¹⁹

A Bíróság soha sem úgy hivatkozik a korábbi döntéseire, mint precedensekre, hanem, mint olyan esetekre, amelyek egy elv alátámasztásául szolgálnak.⁵²⁰ A Bíróság tehát nem a korábbi ügyből, annak tényeiből indul ki, hanem a korábbi esetben alkalmazott elvből, amely a döntésen keresztül megfogalmazódik. Ezt az általános elvet alapul véve dedukcióval jut el az újabb konkrét ügy megoldásáig, tehát ítélkezési módszerét tekintve a Bíróság inkább a kontinentális modellt követi, nem pedig a hagyományos common law ítélkezési stílust.⁵²¹ Koopmans szerint a bírák sokkal szívesebben fordulnak azokhoz a döntésekhez, amelyekben általános jogelvek nyertek megfogalmazást, így azok szűkítésével vagy kiterjesztésével tudnak dönteni a későbbiek során felmerülő ügyekben.⁵²²

A rendszer belső konzisztenciáját és egyfajta folytonosságot meg kell tehát őriznie a Bíróságnak. Az általa hozott döntéseknek, és a hivatkozott jogelveknek összhangban kell lenniük a közösségi jogrendben foglalt egyéb szabályokkal és normákkal. Ezen rendszerszintű korlátokon belül jogosult a Bíróság eldönteni, hogy mérlegelésének eredményeképpen melyik megoldás a legmegfelelőbb az adott kérdésben.⁵²³ Noha precedenshez való kötöttség nem létezik a közösségi jogrendszerben⁵²⁴, a Bíróságnak szem előtt kell tartania ez előzetes

⁵¹⁸ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 370-371. o.

⁵¹⁹ Bartha I.: I.m. 400-401. o.

⁵²⁰ Ibidem 405. o.

⁵²¹ Ibidem 406. o.

⁵²² Kovács V.: I.m. 20. o.

⁵²³ I. Canor: I.m. 131. o.

⁵²⁴ "Although the European Court seeks to achieve consistency in its judgments, its precedents are not binding in the English sense, it always remains free to depart from previous decisions in the light of new facts". J. Steiner: *Textbook on EC Law* 4th ed. Blackstone Press Limited, 1994. 20. o. in: I. Canor: I.m. 132. o.

ítélkezési gyakorlatot és a rendszer belső koherenciájának követelményét.⁵²⁵ Az előzetes ítélkezési gyakorlattól való eltérésnek tehát meg kell maradnia a kivételnek, és nem lehet belőle főszabály.

4.3.1 *Precedens a common law jogcsaládnál és a kontinensen*

Ahogy már fentebb a bírósági érvelés elméletéről szólva elmondtam, az angol jogban, ahol minden apró részlet vagy eltérés meghatározó lehet abban a tekintetben, hogy melyik precedens alapján kerüljön megítélésre az újabb kérdés, a tényeknek az aprólékos ismertetése, valamint a felmerült esetek közötti hasonlóság áltamasztása elengedhetetlen. A kontinentális szemlélet viszont eredendően nem egy precedensből, hanem alapvető jogelvekből, jogi normákból indul ki. Az Európai Unió Bírósága ezen két módszer ötvözetét alkalmazza, amikor érvelései sorát rendszerint általános jogelvek leszögezésével indítja, majd a tények vázolója után párhuzamot von néhány esetleg korábban már hasonló esettel, és visszaül az ott hangsúlyozott jogi normákra, amelyeket aztán vagy változatlanul, vagy némi alakítással az újabb felmerült esetre is alkalmaz.⁵²⁶

Precedensjog nem létezik tehát az Unióban az angolszász értelemben, hiszen az ítéletek nem kötik meg a Bíróság kezét. Abban a tekintetben viszont, hogy a kontinentális modellhez képest sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak a jogesetek és az egyes tények, mégis felfedezhetünk némi hasonlóságot a precedens tanával. Áttekintettük eddig tehát a jogrendszer fogalmát, amin belül az Európai Unió jogrendjét vizsgáltuk abból a szempontból, hogy milyen mértékben hordozza a klasszikus kontinentális és angolszász jogcsaládokra jellemző stílusjegyeket. Megállapítottuk, hogy noha nem olyan zárt, mint a kontinentális jogrendszer, hanem annál sokkal nyitottabb jellegű, a koherencia követelménye itt is fontos szerephez jut, hiszen az angolszász modellel ellentétben az Európai Unióban nem létezik precedens rendszer.

Általában elmondható, hogy a legfelsőbb bíróságok csak akkor és azért vannak kötve saját előzetes döntéseikhez, amikor a döntések alapjául szolgáló normák és jogi alapelvek az adott

⁵²⁵ „It is settled law that where the wording of secondary Community law is open to more than one interpretation, preference should be given to the interpretation which renders the provision consistent with the Treaty“. In: C-135/93 sz. ügy *Spanyolország v. Bizottság*, [1995] ECR 1651. Valamint: „Likewise, an implementing regulation must, if possible, be given an interpretation consistent with the basic regulation“. C-61/94 sz. ügy *Bizottság v. Németország*, [1996] ECR 4006, para 52.

⁵²⁶ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 370. o.

jogrendszer jogalkotója által módosíthatóak. Az Európai Unió Bírósága döntései a Szerződéseken alapulnak, nem pedig a hagyományos értelemben vett jogalkotói normákon. A Szerződések módosítása ugyan nem kivitelezhetetlen, de legalábbis sokkal nehezebb folyamat, mint egy nemzetállam keretein belül történő jogszabály-módosítás, amint azt a Lisszaboni Szerződés megszületéséig vezető úton láthattuk. Az Európai Unió Bírósága a Közösségek kvázi jogalkotó szerve, szükségszerű tehát, hogy teljes mértékben ne legyen előzetes döntéseihez kötve, hiszen elengedhetetlen, hogy az általa végzett tevékenység során az újabb felmerülő kérdések, valamint az EU folyamatos alakulása és jogrendjének formálódása során, a változó körülmények és igények fényében a Bíróság az új helyzethez alkalmazkodni tudjon, és a változásoknak megfelelő újabb – esetleg az előzőektől eltérő – döntéseket hozzon. Ez a fajta rugalmasság elengedhetetlen egy olyan fiatal és alakulóban lévő jogrendszer keretei között, mint amilyen az EU. A változó társadalmi igényekhez való igazodást a hagyományos nemzetállami keretek között a jogalkotó végzi a jogszabályok módosítása révén. Az Európai Unió Bírósága döntései azonban a közösségi jog forrásának minősülnek, a praktikum tehát megköveteli a korábbi döntésektől való eltérés jogát.⁵²⁷

4.3.2 Eltérési lehetőség az előzetes európai bírósági ítélezési gyakorlattól

Mint látható, a közösségi jogrendszer igen sajátos képet mutat, hiszen egyrésztől nincsenek kötelező erővel bíró precedensek, a Bíróság jogosult eltérni az előzetes ítélezési gyakorlatától, másrészt viszont az egységes jogalkalmazás és a jogbiztonság elve megköveteli, hogy a döntések egymással és a jogrendszerrel koherensek legyenek. A közösségi jog állandó fejlődése során elkerülhetetlen, hogy adott esetben az ítélezési gyakorlat új fordulatot vegyen. Ezt megteheti a Bíróság, hiszen nincs kötve az előzetes döntéseihez, viszont saját legitimitásának érdekében az eltérést alaposan indokolnia kell. Milyen helyzetekben szembesülhet a Bíróság az addig folytatott gyakorlattól való eltérés szükségességével? Lehetséges olyan helyzet, amelyben fény derül arra, hogy az előzetes döntés vagy döntéshozói gyakorlat hibás volt, így szükséges és igazolt az attól való eltérés. Könnyen elképzelhető viszont az a helyzet is, hogy a Bíróság előzetes döntése nem volt hibás, mert a döntést úgy hozta meg, hogy több lehetséges jogszerű alternatíva közül választotta ki azt, amelyik véleménye szerint az adott ügyben a legmegfelelőbb volt. Ha a későbbiek során egy hasonló eset hasonlóan több jogszerű megoldási lehetőséget kínál, a Bíróságnak joga van

⁵²⁷ L.N. Brown, T. Kennedy: I.m. 372. o.

úgy ítélni, hogy ebben az esetben egy – az előzőtől eltérő – másik alternatívának kedvez. Amikor pedig a Bíróság nem tér el az előzetes gyakorlattól, annak a közösségi jogrendszeren belül nem az a magyarázata, hogy az Európai Unió Bírósága kötve lenne saját ítéleteihez, hanem az, hogy adott kérdésre a Bíróság azt az adott megoldást találta a legmegfelelőbbnek, és ez a meggyőződése – hacsak alapos oka nincs rá – nem változik.⁵²⁸ Az előzetes döntéstől való eltérésnek azonban komoly legitimációs vonzatai is vannak. Mint fentebb utaltunk rá, a jogbiztonság kritériumának való megfelelés a társadalom szempontjából nagyon fontos mérce annak megítélésben, hogy a bírói hatalommal felruházott szervek mennyiben tanúsítanak normakövető magatartást, mennyiben felelnek meg a törvényes előírásoknak, és ebből következően, mennyiben talál társadalmi elfogadásra a döntésük.

Fentebb megállapítottuk, hogy a normatív jogrendszer lételeme a normák között meglévő belső koherencia. A koherencia intenzitásának, erősségének mértéke az egyes jogrendszerek között eltérő lehet, valamilyen minimális szintű koherencia azonban elengedhetetlen a jogrendszer létezéséhez.⁵²⁹ Ez a koherencia az, ami behatárolja a bíróságok szabad mérlegelési jogkörét. Nem hozhat tehát a bíró olyan döntést, amely nincs összhangban a már létező normatív szabályokkal, és nem alkothat, vagy nem vezethet be a jogrendszerbe olyan új normát vagy új elvet, amely nem illeszkedik a meglévő rendszerhez. Annak ellenére, hogy az Európai Unió Bírósága nincs kötve előzetes döntéseihez, a jogrendszer pusztán léte megköti a kezeit annyiban, hogy az előzetes gyakorlattól való eltérés alapos és erős igazolásra szorul. El lehet tehát térni a jogrendszer adta normatív keretektől, az eltérés módjának azonban, és az eltérés igazolásának továbbra is koherensnek kell lennie a normatív jogrendszer tételezte szabályokkal, hiszen maga a jogrendszer adja a bírónak azt a hatalmat, hogy adott ügyben döntést hozzon, és jogi normákat értelmezzen. Igenis van tere a bírói jogalkotásnak, van tere új normák alkotásának, régiak elvetésének, de mindezt olyan formában kell megtenni, hogy a létező rendszer koherenciája ne sérüljön. Canor hangsúlyozza, hogy ha a Bíróság el akar térni a korábbi döntéshozatal során követett gondolatmenettől vagy érvektől, az eltérés módjának és igazolásának továbbra is koherensnek kell maradnia a normatív jogrendszer szabályaival, hiszen maga a jogrendszer adja a bírónak azt a hatalmat, hogy adott ügyben döntést hozzon, és jogi normákat értelmezzen. Canor tehát a normarendszert egyrészt a bírói tevékenység

⁵²⁸ I. Canor: I.m. 64-65. o.

⁵²⁹ I. Canor: I.m. 125-126. o.

legitimációs forrásának tekinti, másrészt a határozat jogi alapjának. A szerző összekapcsolja a normarendszer ezen két aspektusát, és úgy véli, hogy csak akkor van tere a bírói jogalkotásnak, új megoldások elfogadásának, régi megközelítések elvetésének, ha mindezt olyan formában teszi a Bíróság, hogy a létező rendszer koherenciája ne sérüljön.⁵³⁰

A jogrendszer összefüggő egészként való megőrzése és kiteljesítése a bírósági ítélkezési gyakorlatot alapjaiban átszövő igény, függetlenül attól, hogy éppen ún. aktivista vagy visszafogott periódusról beszélünk. Ahogy már említettem, az Európai Unió Bíróságának tevékenységét gyakran ún. aktivista és visszafogott periódusokra bontják. Ezek az időszakok az alapján kerültek meghatározásra, hogy a jogértelmező mennyire aktív a jogalkotóhoz viszonyítva, milyen mértékben tartja tiszteletben az államhatalmi ágak elválasztását és a hatásköri korlátokat. Ez a felosztás egységes egészként kezeli a bírósági ítélkezési gyakorlatot. Kutatásomban arra törekszem, hogy megvizsgáljam ezt a fejlődési vonalat egy jól körülhatárolható szűk szegmensen belül, méghozzá viszonylag újkeletű jogesetek elemzése alapján. Az 1960-as, '70-es évek aktivizmusa a szakirodalom egyöntetű álláspontja szerint ugyan már leáldozott, érdekes azonban megvizsgálni, hogy az aktivizmus mindig akkor jelentkezik erősebben, amikor még nem létezik másodlagos jogalkotás egy adott területen. Kezdetben alig volt másodlagos jogforrás, azok is hézagosak voltak, így természetesen igencsak aktív szerep hárult a Bíróságra. Ahogy a másodlagos szintű szabályozás megerősödött, úgy vonult visszább a Bíróság az érintett területről. A közösségi jog térhódítása eredményeképpen azonban mégis újabb és újabb területek nyíltak meg a Bíróság előtt az aktivista jogértelmezésre. Az Európai Unió jogalkotójának és jogalkalmazójának viszonya és aktivitásuk mértéke pontosan tükröződik az Európai Bíróság „aktivista – visszafogott” időszakaiban. Nemcsak a jogalkalmazó aktivitása vagy visszafogottsága érdekes azonban, hanem a jogalkotóé is: a jogalkalmazó aktivitása ugyanis nagy mértékben függ a jogalkotótól. Amíg bizonyos kérdések nem kerülnek a jogalkotó figyelmébe, addig a Bíróságnak nincs más választása, mint aktivistának lenni. Amint azonban a jogalkotó is felismeri, hogy adott területen szükség van az ő aktivitására is, a Bíróság hagyja a jogalkotót kiteljesíteni feladatát. Gyakran a Bíróság elé kerülő ügyek alapján bontakozik ki a másodlagos jogalkotás szükségessége, előfordulhat azonban az is, hogy a másodlagos szintű jogszabályok megjelenése után a Bíróság elé özönlő ügyek tanulsága alapján fogalmazódik meg a

⁵³⁰ I. Canor: I.m. 126. o.

jogszabályok módosítása. Így történt ez az általam az alábbiakban vizsgált villamosenergia-szektorban is.

Hangsúlyozom, hogy jelen dolgozatnak nem célja a villamosenergia-szektoron belül felmerülő számos érdekes és fontos anyagi jogi és szabályozási kérdés bemutatása, sem az általam kiválasztott jogesetek teljeskörű, alapos elemzése. A villamosenergia-szektor, mint viszonylag jól különválasztható közösségi politika területe és a kapcsolódó bírósági ügyek csupán illusztrációul szolgálnak annak az elgondolásomnak a bemutatására, amely szerint a jogalkalmazói aktivitás kétoldalú jelenség: a jogalkotó aktív vagy passzív hozzáállása teszi csak értelmezhetővé a Bíróság szerepvállalásának aktivitását. A két tényező mindegyike elengedhetetlen ahhoz, hogy a bírói aktivizmusról és kreatív jogértelmezésről beszélhessünk. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a fentebb bemutatott kritikai gondolatok megfelelkezni látszanak arról, hogy az éremnek két oldala van. Ugyanúgy, ahogy a jogalkotó, a jogalkalmazó is mérlegel: értelemszerűen más-más keretek között, de a mérlegelési szabadság mértéke a Bíróság esetében a jogalkotó által felvállalt vagy nem felvállalt mérlegelés és döntés függvénye. Míg a jogalkotó viszonylag szabad annak meghatározásában, hogy milyen mértékben kíván aktívan cselekedni, a jogalkalmazó szerv aktivitása a jogalkotó aktivitásának vagy passzivitásának függvénye.

5. Az Európai Unió Bírósága és az Európai Unió jogalkotó viszonyának alakulása az európai villamosenergia-szektoron belül – az eddig áttekintett elméletek illusztrálása néhány gyakorlati példán keresztül

5.1 Az európai energia politika és a villamosenergia-szektor bemutatása a piacliberalizáció kezdeteitől napjainkig – a közösségi szintű jogalkotás és az Európai Bíróság szerepe

Az Európai Unió Bírósága mérlegelési tevékenysége elméleti háttérének elemző bemutatása után a későbbiek során vizsgálandó jogesetek szakpolitikai háttérét, az energia, és ezen belül különösen a villamosenergia-szektor közösségi szintű fejlődését mutatom be. Az energijog területének fontossága első ránézésre újkeletűnek tűnik. Fontos azonban felidézni, hogy az európai integráció végső lényege a béke. Noha ez számunkra evidensnek tűnik, a kezdetekben a béke megvalósításának elsődleges eszköze a gazdasági integráció volt. A belső piac fejlődésével párhuzamosan látható, hogy a másodlagos szabályozás egyre inkább meghatározott szektorok piacával foglalkozik: az általános tételek kimondása után lépésről – lépésre a konkrét piaci szektorok szabályozása kerül sorra.⁵³¹ A Közösségek számára azért is elsődleges fontosságú a közösségi energiapiac stabil működésének garantálása, mert ez hosszútávon az energiaellátás biztonságát erősíti, sőt elő is feltételezi.⁵³² Ennek fényében nem meglepő, hogy noha az Európai Közösségeket létrehozó Szerződés eredeti formájában semmiféle rendelkezést nem tartalmazott az energia jog tekintetében, a Közösségek egyik alapító szerződése, az Európai Atomenergia Közösség (EURATOM) az atomenergia meghatározó fontosságának tudatában jött létre. Fontos megjegyezni, hogy az Európai Közösségek két másik alapító szerződése két rendkívül fontos energiaforrás kapcsán szabályozza a gazdasági közösséget. Az Európai Szén-és Acél Közösség (ESZAK) célja az volt, hogy részlegesen integrálják a szén piacot. A hat alapító tagállam kötelezettséget vállalt az alaptevékenységek kiterjesztésére, az életszínvonal emelésére, és egy közös piac kialakítására. A 3. cikk (a) és (c) bekezdései alapján nyilvánvaló, hogy a tagállamok legfontosabb érdekei az ellátásbiztonság megerősítése, a forrásokhoz való egyenlő hozzáférési

⁵³¹ T. Kramer: *Gambling and Energy in the Internal Market*. ERA Forum. 2007. 313-314. o.

⁵³² S.S. Haghighi: *Energy Security and the Division of Competences between the European Community and its Member States*. In: *European Law Journal*. Vol.14. 2008. Blackwell Publishing Ltd. 478. o.

jog biztosítása és a lehető legalacsonyabb árak kialakítása volt.⁵³³ Az Európai Közösségek energiapolitikája a hetvenes évektől kezdett lassan formálódni, amikor egyre világosabbá vált, hogy a szénen és az atomenergián túlmenően szükséges lenne egyéb energiaforrásokat is bevonni a gazdasági közösség keretei közé. A növekvő olajfüggőség és az 1973-as és 1979-es olajválságok ellenére az Európai Közösségek alapító Szerződésében nem történt módosítás ezen a téren.⁵³⁴

Ahhoz, hogy az általam bemutatni kívánt fejlődési vonalat megérthessük, tisztában kell lennünk a szektor alapvető jellegzetességeivel és azokkal a keretekkel, amelyek között a szabályozásra és a jogértelmezésre sor került. Az Európai Közösségek történetében az energiapiac fontossága a kilencvenes évektől kezdett el növekedni, és noha a Közösségek alapító szerződése közül az egyik az EURATOM szerződés volt, egyértelmű, hogy az energiaszektor, a villamosenergia-termelés és a gázszektor a perifériára szorultak a közösségi jogi szabályozás tekintetében. Ennek az egyik oka az lehetett, hogy a tagállamok mindegyikében a szektort erős, monopol vagy domináns helyzetben levő állami nagyvállalatok uralták, és a fennálló helyzet megváltoztatásához kezdetben nem fűződött gazdasági érdek.⁵³⁵ Az integrációt előmozdító legfontosabb mozgatórugó ugyanis nem más, mint a gazdasági érdek. A gazdaság virágzása csak békeidőben képzelhető el, így a két nemes cél karöltve támogatta egymást.

Mind a villamosenergia, mind a gázszektor tipikus hálózati iparágak és ennek okán nagyjából azonos módszer szerint vizsgálhatóak. A telekommunikációs és elektromos kommunikációs szektor sikeres liberalizációján túl az Unió jogalkotói már biztosabb kézzel közeledtek az újabb sektorspecifikus piacliberalizáció előkészítése felé. Noha számos hasonlóság dominál, ki kell emelnünk a két hálózati energiaszektor eltérő vonásait is, amelyek néhány ponton eltérő megközelítést követelnek meg szabályozási szinten. Míg a villamos energia nem tárolható, a gáz igen. Míg villamos energiát elő lehet állítani számos forrásból – víz, szél, napenergia, föld geotermikus energiája, szén, gáz, atomenergia, olaj – csak kevés olyan területe van a földgolyónak, amely gázban gazdag lelőhelyekkel rendelkezik. A gázt ki kell

⁵³³ R. Wägenbaur, R. Wainwright: *European Community Energy and Environmental Policy*. Yearbook of European Law 1996, No.16 . Clarendon Press, Oxford 1997. 64-65. o.

⁵³⁴ R. Wägenbaur, R. Wainwright: I.m. 59. o.

⁵³⁵ F.N. Botchway: *Contemporary Energy Regime in Europe*. European Law Review, 2001 No. 26. Sweet & Maxwell and Co. 3. o.

termelni, míg ez nem igaz a villamos energiára. A piaci monopóliumok gyakran természetes monopóliumok – pl. a hálózat tulajdonjoga nyomán. A monopólium ugyan rendíthetetlen piaci dominanciát biztosított, nem volt azonban minden korlátozástól mentes. Az általános szolgáltatási kötelezettség azt volt hivatott biztosítani, hogy az energiaszolgáltató az alapvető szolgáltatási feladatát minden körülmények között ellássa. Már önmagában ez a kötelezettség elegendő indokot szolgáltatna a szabályozásra. Az általános szolgáltatási kötelezettség (*universal service obligation*) azt jelenti, hogy az adott termék vagy szolgáltatás általánosan elérhető kell, hogy legyen mindenki számára, a lehető legalacsonyabb áron. Hagyományosan, ahhoz, hogy a vállalkozások teljesítsék az általános szolgáltatási kötelezettségeiket, kereszt-támogatást alkalmaznak (*cross-subsidisation*) (tehát a belső rendszerben támogatják a meg nem térülő területeket más profitábilis területekből származó bevételükből), ám ezeket többnyire különleges jogosultságok kísérték.⁵³⁶ A szektor jellegzetességei tehát, markánsan megkülönböztetik a villamos energia területét az energiaszektor más ágazataitól. Az energiapiacra belül jelen dolgozat fókuszában a villamosenergia-szektor áll, amely a telekommunikációs szektorral együtt a két legerősebb piaci dinamikájú hálózati iparág.⁵³⁷

5.1.1 A villamosenergia-piac liberalizációjának kezdetei

A szabad piac gondolatának jegyében a villamosenergia-piac liberalizációjának fő célja tehát a nemzeti monopol rendszereknek a felszámolása volt. Ez az elképzelés kezdetben nem aratott osztatlan sikert. Tekintettel a terület érzékenységre és stratégiai fontosságára, a kormányzati szintű tárgyalásokat alapvető szolidaritás határozta meg. A szolidaritás azonban nem jelentette azt, hogy a cél – a közös energiapiac – elérése konfliktusmentes mederben haladt volna. Éppen ellenkezőleg: a tagállamok inkább vállaltak szolidaritást egymással, mint a Közösségekkel, ily módon remélve, hogy pozíciójukból a lehető legkevesebbet kell feladniuk. A stagnáló döntésképtelen helyzetek feloldására a Bizottság szívesen fordult a Bírósághoz. Ezzel a taktikai lépéssel a döntés felelősségét áthárították egy független testületre, és egyben a politikai zsákutcát is kikerülték.⁵³⁸ A Bíróság tehát – csakúgy, mint az Egységes Európai Okmány elfogadását megelőzően oly sokszor – abba a helyzetbe került, hogy a kompromisszumot elérni képtelen tagállamok és az EU jogalkotó szervek a közöttük feszülő

⁵³⁶ F.N. Botchway: I.m. 317. o.

⁵³⁷ C. Genoud, F. Varone: *Does privatization matter? Liberalization and regulation: The case of European electricity*. In: Public Management Review. Vol. 4, Issue 2. 2002. Taylor & Francis Ltd. 243. o.

⁵³⁸ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 370. o.

kérdésekre a Bíróságtól várták a választ, és hogy kijelölje a követendő irányt. Fontos kihangsúlyozni, hogy nem a Bíróság avatkozott be önkényes javaslatokkal fogadatlan prókátor gyanánt a tárgyalások menetébe, hanem a Bizottság élt azzal a lehetőséggel, hogy az uniós jogértelmező elé vigye a kérdést. A jogalkotó passzivitása vezetett tehát a jogalkalmazó aktivitásához a kilencvenes évek végén ugyanúgy, ahogyan az a hatvanas, hetvenes években történt.

A felszínen erős szolidaritás ellenére az egyes tagállamok pozíciója nem volt teljesen egységes. Az energiaiparág piacának liberalizációja, és ezen belül is a villamosenergia-piac liberalizációja két fontos tagállamnak már a kezdetekben érdekében állt: Franciaország a németországi állami szén-támogatások miatt nem exportálhatta villamosenergia-többletét (amelyet a nukleáris erőművekből termelt), Anglia pedig már eleve a liberalizáció elkötelezett híveként támogatta a gondolatot. Elsőre meglepőnek tűnhet a francia álláspont, hiszen Franciaországban az állami tulajdonú EDF (*Electricité de France*) már-már nemzeti szimbólumként szerepelt, és a francia állam csak igen ritka alkalommal állt a történelem során – beleértve a közösségi integráció folyamatát is – az Egyesült Királyság oldalára. Érdekes adaléokra derül fény a kíváncsi olvasó számára egy cikkből, amelyben a szerzőnek az EDF vezetőségével készített interjúiból világossá válik, hogy a francia kormány és az EDF vezetőség attól tartott, hogy abban az esetben, ha a tagállamok nem működnek együtt, a villamosenergia-piac liberalizációja az Európai Unió Bírósága beavatkozásával, és a bírósági ítéletekben kialakított álláspont szerint fog megvalósulni, olyan módon, amelyre a francia államnak nincsen befolyása.⁵³⁹ Ez az érdekes részlet azt is megerősíti, hogy a Bíróság jogalkotó szerepével és annak fontosságával a tagállamok nagyon is tisztában voltak, és a Bíróságot, mint az európai jogrend alakítását meghatározó szervet, figyelembe vették. A francia állam ezért inkább az „előre menekülés” stratégiája mellett döntött, abba bízva, hogy ily módon lehetősége nyílik a módosítások számára kedvező irányba történő alakítására. A jogalkotási folyamat előkészítéseként zajló nemzetközi tárgyalásokról szóló tanulmányok pontosan ezeknek a jellegű kérdéseknek és a érdekkonfliktusoknak a fényében vizsgálják, hogy a tagállami érdekek milyen formában és milyen mértékig jutnak érvényre a tárgyalások során.

⁵³⁹ R. Eising, N. Jabko: *Moving Targets: National Interests and Electricity Liberalization in the EU*. Comparative Political Studies, Vol.34, No.7, September 2001. 751. o.

Egy másik kutatás során az EU környezetvédelmi jogalkotási folyamatát vizsgálva, a kiindulási hipotézis az volt, hogy a nagyobb tagállamok azon igyekeznek, hogy a saját szabályzati gyakorlatuk emelkedhessen közösségi szabályzati szintre, ily módon csökkentve az adaptációs költségeket. Ezt a módszert próbálta – részben eredményesen – Franciaország keresztülvinni, amikor a jogszabály előkészítés során egyvásárlós modellt javasolt. Ezen módszer szerint ha a tagállamok közösségi szinten egy már létező nemzeti modellt ültetnek közösségi jogi formába, az jellegében valójában nem minősül közösségi joginak. Ezért aztán szerintük a tagállami megoldások elutasítása valójában egy sokkal kevésbé közösségi jellegű jogszabályi mintát eredményez. Ezzel ellentétes következtetésre jutnak azok a tanulmányok, amelyek relatíve nagy jelentőséget tulajdonítanak az uniós szintű tárgyalási folyamatoknak. Ezek is sokkal inkább a Bizottságnak és az Európai Közösségek Bíróságának tulajdonítják a közösségi szintű irányok meghatározását.⁵⁴⁰ Dacára annak, hogy a Bíróságnak és a jogalkotónak is megvan a maga elképzelése az Európai Unióról, meglátásom szerint gyakorlatilag lehetetlen azt elérni, hogy a tagállamok nem a már létező megoldásokat vegyék alapul a közösségi modell kidolgozásához. A Bíróság összehasonlító jogi interpretációs módszere ezen a megközelítésen alapul: az egyes már létező modellek megismerése segít egy olyan szabályozás kidolgozásában, amely az Uniót alkotó tagállamok által alkalmazott modellek alapulvételével eredményesen és hatékonyan ötvözheti azokat, és formálhatja az Unió igényeinek megfelelően.

A hetvenes évek olajválsága kapcsán a Bizottság megpróbálta az energia kérdéseket közösségi szabályozás tárgyává tenni, vagy legalábbis közösségi szintű tárgyalási kérdéssé emelni, de ez a törekvés alapjaiban rekedt meg a tagállamok elutasítása miatt. 1986-ban azonban, amikor a zuhanó olajárak a villamosenergia-ellátás biztonságát is veszélyeztették, az Európai Tanács felkérte a Bizottságot, hogy készítsen javaslatot egy európai közösségi szintű energia politikáról.⁵⁴¹ Az energiaszektor liberalizációja hihetetlen lassan haladt előre. A probléma meghatározását követően tíz évbe telt, míg végre politikai döntés született. 1989-ben a Bizottság még viszonylag könnyed javaslatokat terjesztett elő, mint pl. az átláthatósági irányelvet, amely a gáz – és villamosenergia-piacokon az árak könnyebb összehasonlíthatóságát célozta. Ezt a tagállamok viszonylag könnyen elfogadták. Ugyancsak

⁵⁴⁰ R. Eising: *Policy Learning in Embedded Negotiations: Explaining EU Electricity Liberalization*. In: *International Organization*, 56, 1, Winter 2002. 85. o.

⁵⁴¹ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 366. o.

különösebb nehézségek nélkül került elfogadásra a villamosenergia-átvitelt szabályozó irányelv, amely csak a villamosenergia-szolgáltatók közötti határokon átívelő kereskedelem kereteit határozta meg. 1991-ben a Bizottság megfogalmazta arra irányuló javaslatát, hogy a nemzeti piacokon is be kell vezetni a versenyt az energia szektorban. A javaslat fő célja az volt, hogy az energia-használók és az áramelosztók jogosultak legyenek megválasztani az áramszolgáltatót. A szabályozott villamosenergia-átvitel gondolata azonban heves tagállami ellenkezést váltott ki. A Bizottság dupla stratégiát alkalmazott: egyrészt a jogalkotási cél a piaci liberalizáció volt, második fronton azonban versenyjogi szabályok alkalmazásával is fenyegette az ellenálló tagállamokat. 1991-ben a Bizottság tíz tagállam ellen indított jogsértési eljárást a gáz- és villamosenergia-szektorban fennálló monopóliumok okán. A másik versenyjogi eszköz pedig a telekommunikációs szektorban már sikerrel alkalmazott bizottsági irányelv kibocsátása volt: ennek az eljárásnak a során a Bizottság nem köteles együttműködni sem a Tanáccsal, sem az Európai Parlamenttel. A Tanács és az Európai Parlament kiiktatása révén a Bizottság az ellenálló pólusok nélkül fogalmazhatta meg az általános szolgáltatások liberalizációjáról szóló irányelvet.⁵⁴²

A tagállamok mereven elzárkóztak ezektől a javaslatoktól, és noha nem minden tagállam energia-szektora volt egyforma mértékben állami tulajdonban vagy állami irányítás alatt, Nagy Britannia kivételével mindegyik tagállam a *status quo* fennállása mellett érvelt. Itt érhető tetten, hogy Franciaország – korábbi állásfoglalása ellenére – valójában egyáltalán nem volt a liberalizáció híve. Két jelentősebb javaslatot kell megemlítenünk, amelyek a tárgyalások során kikristályosodtak. Az egyik a Franciaország által javasolt ún. egyvásárlós modell, amely alapján az egyedüli áramvásárló felel az áramszolgáltatás biztonságáért, a rendszer minden elemének koordinálásáért, valamint a hosszú-távú tervezésért is. Ezt a harmadik felek hálózathoz való szabad hozzáféréseinek alternatívájaként megfogalmazott javaslatot az állami rendszerű Belgium, Görögország, Luxembourg, Spanyolország és Olaszország annyiban támogatta, hogy azt javasolta: szabadon lehessen választani a két modell között. Németország, Nagy Britannia, Hollandia, Svédország és Finnország azonban azon az állásponton volt, hogy az egyvásárlós modellnek lehetővé kell tennie a független termelők számára a hálózathoz való hozzáférést, minthogy egy szakértői vélemény kimutatta,

⁵⁴² A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 371. o.

hogy a tárgyalásos harmadik fél hozzáférését biztosító modell szélesebb versenyt eredményezne a piacon.⁵⁴³

Az árak átláthatósága elengedhetetlen követelménye a belső piac kiteljesedésének és működésének, ezért a Tanács elfogadott egy irányelvet⁵⁴⁴, amelyben egy közösségi eljárást alkotott meg az ipari végfelhasználók számára kiszabott gáz – és villamos energia árainak átláthatóságának biztosítása céljából. 1990-ben és 1991-ben a Tanács további két irányelvet fogadott el a nagy átviteli hálózatokon való gáz- és villamos energia átvitelének szabályozására.⁵⁴⁵ Ezek az irányelvek már a belső piac fokozatos kiterjesztésének jegyében születtek. A gáz irányelv a belső piac célját a következőképpen határozza meg: „*nagyobb haszon biztosítása, környezettel való összehangoltság és ellátásbiztonság megvalósítása a szabad kereskedelmen keresztül elfogadhatatlan versenykorlátozások nélkül.*” (6. bekezdés) Egy 1994-es irányelv⁵⁴⁶ pedig a tevékenységekhez való hátrányos megkülönböztetéstől mentes hozzáférést biztosítja minden olyan cégnek, amelyik a megfelelő tudással és felszereltséggel rendelkezik. Ez a rendelkezés a verseny növelését hivatott fokozni.⁵⁴⁷ A másodlagos jogalkotási szintű normák tehát az energiapolitika területén érdekes módon megelőzték az elsődleges jogalkotást annyiban hogy – a korábban említett EURATOM és ESZAK mellett – a Római Szerződés nem tartalmazott utalást az energiapolitikára, akkor, amikor ezek az irányelvek születtek. Az 1995-ös Fehér Könyv az EU Energia Politikájáról⁵⁴⁸ úgy fogalmaz, hogy az energia szektort a környezetvédelmi politika részévé kell tenni, hiszen minden energiai tevékenységnek környezeti hatása van, akár helyi, akár regionális, akár globális szinten. Egy integrált energia-környezetvédelmi megközelítés hozzájárul a fenntartható fejlődéshez.⁵⁴⁹ A Fehér Könyvben megfogalmazott törekvés tehát az első olyan tapogatózó lépésnek tekinthető, amelynek célja az, hogy az energiapolitika területét szervesen integrálja a közösségi jogrendbe oly módon, hogy az az alapszerződésben is elfoglalhassa a fontosságának megfelelő helyet, különös tekintettel arra hogy az ESZAK 50 évre kötött, így

⁵⁴³ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 373-374. o.

⁵⁴⁴ 90/377 EK Irányelv, 1990. június 20.

⁵⁴⁵ 90/547 EK Irányelv. 1990. október 29. és 91/296 EK Irányelv. 1991. május 31.

⁵⁴⁶ 94/22 EK Irányelv. 1994. május 30.

⁵⁴⁷ R. Wägenbaur, R. Wainwright: I.m. 81. o.

⁵⁴⁸ COM (95) 682

⁵⁴⁹ R. Wägenbaur, R. Wainwright: I.m. 80. o.

2002-ben integrálódott az EK Szerződésbe, az EURATOM pedig a Maastrichti Szerződést követően az Unió első pillérének egyik alkotóeleme lett.

A Maastrichti Szerződés által módosított EK szerződés kifejezetten kötelezi a Közösségeket környezetvédelmi politika kialakítására és folytatására. (3. cikk (k) bekezdés). A 3. cikk (t) bekezdése pedig kötelezi, hogy rendelkezéseket fogadjon el „az energia területén”. Ez a kitétel nem túl erőteljes, de a korábbi kudarcba fulladt kísérletek után lehetetlen volt keresztülvinni, hogy az energia jog – a környezetvédelmi joghoz hasonlóan – egy külön fejezetet kapjon.⁵⁵⁰ A Szerződés azonban csupán az európai hálózati energia – infrastruktúra területén történő kiterjesztésére vonatkozó rendelkezések elfogadását tételezi (129. b. cikk). A rendelkezések elfogadására való jogosultság összehasonlíthatatlanul kevesebb, mintha egy önálló szakpolitika kialakítására kapott volna lehetőséget az EK. A környezetvédelmi joggal összevetve, az energiapolitika tulajdonképpen a Maastrichti Szerződés után ugyanabban a helyzetben volt, mint a környezetvédelmi politika az Egységes Európai Okmány elfogadása előtt.⁵⁵¹ Nyilvánvalóan hiányzott az a politikai szándék, amely alapján az energia területét közösségi hatáskörbe lehetett volna vonni. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy az energiajognak teljes mértékben tagállami hatáskörben kell maradnia. Ha a tagállamok mégis közösségi szintű energiapolitikai intézkedést szeretnének tenni, akkor azt a Szerződés általános rendelkezéseire alapozva tehetik meg. Ilyen helyzetben a megfelelő jogi alap kiválasztása esetről-esetre más és más a tervezett jogi rendelkezés jellegének függvényében. Ez a helyzet messze nem volt kielégítő: nem volt objektív magyarázat arra nézve, hogy az energiaszektorra érintő rendelkezések kapcsán miért kellett külön jogalapokhoz kapcsolódóan más-és más törvényalkotási eljárást alkalmazni.⁵⁵²

A felsorolt korlátozó tényezők ellenére azonban a liberalizáció szükségességének gondolata már testet öltött, és apró lépésekben ugyan, de egyre erősödött. A szabad piac és szabad verseny létehez fűződő gazdasági érdekek addig erősödtek, amíg az idő megérett a megvalósításra. A liberalizáció azonban nem teljesedik ki és nem valósul meg pusztán a korábbi monopóliumok megszüntetésével. A liberalizációs folyamat paradoxona az, hogy újraszabályozást igényel. A hálózati iparágakban a verseny szabályozása elengedhetetlen a

⁵⁵⁰ Az EU energia jog és környezetjog kapcsolatáról ld. Bővebben R. Wägenbauer, R. Wainwright: I.m.

⁵⁵¹ A környezetvédelmi szakpolitika ekkor kapott önálló fejezetet a Szerződésben.

⁵⁵² R. Wägenbauer, R. Wainwright: I.m. 60 - 61. o.

tisztességes és hatékony verseny biztosításához. A liberalizált hálózati iparágak szabályozása alapvetően két esetlegesen egymással szemben álló célt elegyít. Az első fajta szabályozás a gazdasági szabályozás, amely a verseny bevezetéséhez és fenntartásához szükséges. A második fajta pedig a politikai és társadalmi szabályozás, amely a liberalizáció hatásait hivatott korrigálni.⁵⁵³ A szabályozás szükségessége azonban nem csak gazdasági tényezőkkel magyarázható. A biztonságos ellátás politikai követelménye, és ehhez kapcsolódóan a nemzetközi kapcsolatok kiemelt szerephez jutnak.⁵⁵⁴ A szabályozás formájának eldöntése sem problémamentes. Többféle alternatíva is létezik arra a kérdésre, hogy milyen szinten kellene megvalósulnia a villamosenergia-szektor szabályozásának a közösségi belső piacon: (i) Európai közösségi energia piaci hatóság létrehozatalának a terve; (ii) Bizottság szerepe; (iii) Független nemzeti szabályozó testületek európai hálózatának gondolata.⁵⁵⁵ Ezen javaslatoknak a bemutatása azonban meghaladja a jelen dolgozat kereteit. Fordítsuk figyelmünket a kutatás fókuszában álló villamosenergia-szektorra érintő másodlagos jogforrási szintű szabályozásra.

5.1.2 Az első villamosenergia-irányelv – áttörés a másodlagos jogforrási szinten

Végül a sokéves munka végül meghozta gyümölcsét, és 1996-ban elfogadásra került az első villamosenergia-irányelv. Noha formálisan a közösségi energiajog elméleti és eljárási szabályai szerepet szánnak a Parlamentnek és a Tanácsnak, a célok megvalósításának legfontosabb eszközei az első irányelvek szerint legmeghatározóbb mértékben az egyes tagállamok kezében nyugszanak. A villamosenergia-irányelv preambuluma 11. bekezdése így fogalmaz: *„a szubszidiaritás elvével összhangban és a keretet meghatározó általános elvek közösségi szinten kerülnek megfogalmazásra, de azok részletes megvalósítása a tagállamok feladata marad, ily módon lehetővé téve minden tagállam számára, hogy a saját egyéni helyzetéhez illeszkedő rendszert dolgozzon ki.”* Az első irányelvek széles körű derogációs lehetőségeket biztosítottak. Az egyik legjelentősebb mentességi indok az irányelvek szigorú rendelkezései alól a biztonságra való hivatkozás volt. Ebben az értelemben a biztonság nem csupán a nemzeti védelmet jelenti, hanem sokkal inkább a szállítók stabilitás iránti igényének a biztosítását jelöli, ahogyan azt a Bíróság a *Campus Oil* ügyben⁵⁵⁶

⁵⁵³ C. Genoud, F. Varone: I.m. 236. o.

⁵⁵⁴ F.N. Botchway: I.m. 317. o.

⁵⁵⁵ Bővebben lásd:

⁵⁵⁶ 72/83 számú ügy: *Campus Oil* [1984] ECR 2331

értelmezte. A biztonság kritériuma felöleli a szektor olyan működésének követelményét, amely nem sértheti az életet és a tulajdonjogot.⁵⁵⁷ Az irányelvek elfogadása jelen kutatás szempontjából azért kiemelkedő fontosságú, mert a Bíróság inntól kezdve a másodlagos jogforrások értelmezésén keresztül kapcsolódott be a szektor szabályozási folyamatába. Az 1996-os és 1998-as Villamosenergia és Gáz Irányelvek lehetőséget adtak a Bizottság számára, hogy a Bíróság elé vigye az irányelveket nem vagy nem megfelelően átültető tagállamok ügyét.

5.1.3 A második villamosenergia-irányelv megszületése – a szigorítás jegyében

Láttuk, hogy kezdetben főleg az Európai Bizottság küzdött közösségi szintű belső energiapiacért. Nem egészen egy évtizeddel az első irányelv csomag elfogadását követően, a 2003-as jogalkotási csomag elfogadása mutatta, hogy végre a tagállamok is hajlandóak ezt a célkitűzést támogatni.⁵⁵⁸ Ahogy várható volt, a második energia csomag szintén növelte a Luxembourgi Bíróság elé kerülő ügyek számát ezen a területen. A kényszerítő eljárások mellett azonban megjelentek az intézményközi perek is,⁵⁵⁹ az előzetes döntéshozatali eljárásban a Bíróság elé kerülő kérdések száma is megnőtt,⁵⁶⁰ és még az Elsőfokú Bíróság is szerephez jutott⁵⁶¹ számos összefonódással kapcsolatos esetben. Annak ellenére, hogy tanácsi szinten elfogadásra talált az energiapiac megnyitásának gondolata, a tagállamok mégis vonakodtak az ebből a döntésből rájuk háruló kötelezettségeket teljesíteni. A második villamosenergia-irányelv átültetésének határideje 2004. július 1. volt. Négy hónappal később, 2004 októberében tizennyolc tagállam sértette meg a közösségi jogot azáltal, hogy még nem implementálta a jogszabályt. Ennek oka nem csak abban rejlik, hogy az implementációra hagyott határidő valóban meglehetősen rövid volt, hanem a tagállamok egyáltalán nem tettek komoly erőfeszítéseket a jogszabály átültetésének megvalósítására. 2005 márciusáig még mindig maradt tíz olyan tagállam, amely semmiféle implementációs lépést nem jelzett a Bizottság felé. Ennek következtében a Bizottság 2005 szeptemberében hat tagállam ellen

⁵⁵⁷ F.N. Botchway: I.m. 7. o.

⁵⁵⁸ K. Talus: *Role of the European Court of Justice in the Opening of Energy Markets*. In: ERA Forum – Journal of the Academy of European Law. 2007. 435. o.

⁵⁵⁹ C-413/04 számú ügy: *Európai Parlament v. Tanács* [2006] ECR I-11221; C-414/04 *Európai Parlament v. Tanács* [2006] ECR I-11279

⁵⁶⁰ C-128/03 és C-129/03 *AEM SpA and AEM Torino SpA v Autorita per l'energia elettrica e per il gas and others* [2005] ECR I-2861; C-17/03 *VEMW and others* [2005] ECR I-4983; C-439/06 *Citiworks AG.*; C-176/05 számú ügy: *KVZ v. Osztrák Köztársaság*.

⁵⁶¹ T-87/05 számú ügy: *EPD v. Bizottság* [2005] ECR II-3745

indított eljárást az Európai Bíróság előtt. Ezek közül kettő vezetett formális bírói ítélethez, és mindkét esetben azt állapította meg a Bíróság, hogy a tagállamok nem tettek eleget a közösségi jogból rájuk háruló kötelezettségeiknek.⁵⁶² A *Bizottság kontra Luxembourg* ügyben⁵⁶³ a második villamosenergia-irányelv átvételének hiányát állapította meg a Bíróság. A tagállamok nem tagadták a kérdéses irányelvek átültetésének hiányát, érdekes azonban, hogy Luxembourg írásos megjegyzéseiben közölte, hogy az implementáció folyamata már az utolsó stádiumban állt, és hogy a formális átvétel hiánya ellenére a villamosenergia-szektor már gyakorlatilag az irányelv betűje és szelleme szerint működött. Ugyanezt az érvet hozta fel Franciaország is, amikor az első villamosenergia-irányelv átültetésének hiánya miatt a Bíróság elé került.⁵⁶⁴ A Bíróság azonban úgy határozott, hogy ez a védekezés nem elfogadható, mert az ilyen jellegű gyakorlati átültetése az irányelvi rendelkezéseknek nem garantálja az irányelv teljes alkalmazását, hiszen bármelyik pillanatban módosítható a működés iránya. 2006 áprilisában a Bizottság 28 formális értesítő levelet küldött ki tizenhét, a két irányelv valamelyikét vagy mindkettőt megsértő tagállam részére. Ebből a körből Finnország és Ausztria (utóbbi csak a gáz szektor tekintetében) meggyőzte a Bizottságot arról, hogy ellenük ne indítson jogsértési eljárást. Így aztán 2006. december 12-én a Bizottság tizenhat tagállamnak küldött ki összesen nem kevesebb, mint 26, a jogsértési eljárás második lépcsőjét jelentő indokolt véleményt az energia-jogszabályok hiányos átültetésével kapcsolatban. Általában egy jogsértési eljárás indítását megelőzően a Bizottság egy éven belül négy alkalommal ad lehetőséget a tagállamoknak a véleményük és érveik előadására. Ezekben az esetekben csak egy lehetőséget adott mielőtt az eljárás következő lépését megtette.⁵⁶⁵

Egyértelmű tehát, hogy a Közösségi jogalkotó itt már sokkal aktívabb volt, mint korábban ezen a téren, és a megindított eljárások magas száma is mutatja a kérdés fontosságát. A másodlagos jogalkotás ily módon megszilárdult – anélkül azonban, hogy az alapító Szerződésben nyoma lett volna ezeknek a jelentős változásoknak. A tervezett Európai Alkotmány előkészítése során azonban a téma fontossága „kikövetelte”, hogy az elsődleges jogforrási szinten is napirendre kerüljön az energiaszektor, mint új közösségi szakpolitika.

⁵⁶² K. Talus: I.m. 436-437. o.

⁵⁶³ C-353/05 *Bizottság v. Luxembourg* [2006] November 28-i ítélet

⁵⁶⁴ C-259/01 *Bizottság v. Franciaország* [2002] ECR I-11093

⁵⁶⁵ K. Talus: I.m. 439. o.

5.1.4 Európai uniós energiapolitika – szabályozás az elsődleges jogforrási szinten

A másodlagos szintű jogalkotással párhuzamosan zajlott a munka az elsődleges jogforrási szinten is. A tervezett Európai Alkotmány egy új koncepciót fogalmazott meg az európai energia politika területén. Az energiapolitika az Alkotmány III. fejezetében jelent meg a „Szakpolitikák és az EU működése” cím alatt. Három cikk foglalkozott az energia kérdésével. Ezek közül kettő megfelelt a korábban is használatos rendelkezéseknek (III-233 a környezetvédelemről és III-246 a transz-európai hálózatokról). A harmadik cikk (III-256) jogi alapot biztosított az Unió számára olyan kérdésekben, amelyek az energia biztonság területét érintik. A rendelkezés szerint az energiapolitikának biztosítani kell az energiapiac hatékony működését, az energiaellátás biztonságát, és hozzá kell járulnia az energiahatékonyság növeléséhez, az energiatakarékossághoz és az új és megújuló energiaforrások fejlesztéséhez. A (2) bekezdés kimondja, hogy az uniós szinten elfogadott szabályok nem érintik a tagállamoknak azon jogát, hogy kiválasszák a számukra legmegfelelőbb energiaforrást, és az energiaellátás általános struktúráját. Ez a bekezdés azonban nem alkalmazandó abban az esetben, ha a Tanács egyhangú határozatot hoz a környezetvédelem cím alatt található 130. cikk (2) bekezdésének C. pontja alapján. Ezek olyan rendelkezések, amelyek jelentősen érinthették volna a tagállamok energiaforrás-választását és az általános energiaellátás struktúráját. Ez azt jelentette, hogy környezetvédelmi szempontokra hivatkozással a tagállamok széles választási jogosultságát korlátozni lehetett volna.⁵⁶⁶ Az Alkotmány koncepciója elbukott ugyan, a Lisszaboni Szerződés azonban átvette annak az alapvető igénynek a gondolatát, hogy az uniós energiapolitika kapjon helyet az elsődleges jogforrásokban.

5.1.5 Villamosenergia-szektorhoz kapcsolódó ügyek az Európai Bíróság előtt – a bírói jogfejlesztés szerepe a másodlagos szintű jogalkotást megelőzően

A villamosenergia-szektorban végbemenő jogalkotási változások és fejlődés vonala tehát a fent bemutatottakban foglalható össze röviden. Az Európai Bíróság esetjoga nyomán is lehet követni azt a dinamikus változást, amelynek során a tagállamok hatásköre egyre inkább visszaszorulóban van az energiapolitika terén is. Az Európai Bíróság követte a fejlődést, és a másodlagos jogalkotás megerősödésével párhuzamosan egyre szigorúbban érvényre juttatta a

⁵⁶⁶ S.S. Haghghi: I.m. 469. o.

közösségi energiapolitika elsőbbségét a nemzeti szabályokkal szemben.⁵⁶⁷ Miért érdekes az energia szektor liberalizációjának vizsgálata során az Európai Bíróság eseteit elemezni? A Bíróság esetjoga fontos közösségi jogforrás, és a teleologikus értelmezési módszer széleskörű alkalmazása révén a Bíróság jelentősen hozzájárult a piacnyitás szélesedéséhez és a közösségi belső piac kiteljesedéséhez. Ahogy azt számos szerző megfogalmazza, a Bíróságnak van egy bizonyos elképzelése (*une certaine idée de l'Europe*) az Európai Közösségekről, amely Közösségeknek alappilléret képezi a szabad piac gondolata. Ennek jegyében a Bíróság a telekommunikációs szektor liberalizációja során is jelentősen hozzájárult ítéleteivel a hagyományosan állami monopóliumokra épülő rendszer megreformálásához.⁵⁶⁸ Ez a szabályozási terület különösen jó példája annak, hogy a Bíróság nem minden esetben és nem minden áron célozta a tagállami hatáskörök és szuverenitás további „megnyirbálását”. A Bíróságot gyakran érte az a vád – ahogy azt már korábban láttuk – hogy feladatának határait túllépve egy saját elképzelésének megfelelő Európai Unió megalkotásán dolgozik – már-már a tagállamok ellenében. Ezek a villamosenergia-szektorhoz kapcsolódó esetek meglátásom szerint kiemelkedő példái annak, hogy a Bíróság döntéshozatala során a szubszidiaritás elvére is nagy hangsúlyt fektet, és ügyel a közösségi és a tagállami kompetenciák egyensúlyának megőrzésére.

Láttuk, hogy az európai energiapiacok nagyon sokáig kívül álltak a közösségi jog alkalmazási körén. Az energia tagállami ügy volt, és a piacokat nagy, állami tulajdonban álló vállalatok uralták kizárólagos vagy különleges jogosítványokkal.⁵⁶⁹ A 80-as évek vége felé a Bizottság megkezdte munkálkodását egy egységes közösségi energiapiac kialakításának irányába, megkérdőjelezve az állami monopóliumok kivételezett státuszát. Az Európai Bíróság szerepe az energia szektor közösségi szintű szabályozásában már innentől kezdve tetten érhető. A *Campus Oil*-ügyben⁵⁷⁰ a Bíróság úgy határozott, hogy a Szerződés 28. cikke (EUMSZ 34.)⁵⁷¹ az energiaszektorra is alkalmazandó, és általánosságban megtiltott minden, a mennyiségi korlátozással azonos hatású import-korlátozást. Ebben az esetben az ellátásbiztonság a

⁵⁶⁷ S.S. Haghghi: I.m. 472-473. o.

⁵⁶⁸ K. Talus: I.m. 437. o.

⁵⁶⁹ K. Talus: I.m. 435. o.

⁵⁷⁰ 72/83 *Campus Oil* [1984] ECR 2727

⁵⁷¹ Szerződés 28. cikk: „A tagállamok között tilos a behozatalra vonatkozó minden mennyiségi korlátozás és azzal azonos hatású intézkedés.”

Bíróság által elfogadott legitimizációs indokként jelent meg.⁵⁷² Az arányossági teszt eltérő kimenetele következtében ugyanezt az indokot azonban nem fogadta el a Bíróság a Görög Olajfinomítók ügyében.⁵⁷³

Később a közösségi bírósági eljárások megindítása a villamosenergia-piac liberalizációja során is komoly eszközként szolgált a Bizottság kezében, hiszen azáltal, hogy számos eljárást indított a tagállamok ellen az állami monopóliumok megdöntése céljából, a tagállamok kénytelenek voltak rádöbbsenni a helyzet komolyságára, és arra, hogy a közösségi irányelvek valóban komoly változtatásokra kötelezik őket ezen a klasszikusan teljes mértékben tagállami hatáskörbe tartozó területen is. Ugyanúgy természetesen a tagállami bíróságoknak lehetőségük van az Európai Unió Bíróságához fordulni előzetes döntéshozatali eljárás keretében. Nagyon fontos szerepe van a probléma meghatározásának, a hivatkozási alap kiválasztásának, hiszen a kérdések megfogalmazása meghatározza az Európai Bíróság döntését, és ezzel közvetetten stratégiai előnyhöz juthat egyik vagy másik peres fél.⁵⁷⁴

5.1.6 Villamosenergia-szektorba tartozó ügyek a Bíróság előtt a másodlagos jogforrás megalkotását követően

1990-ben megjelent a szektorspecifikus szabályozás, és ezzel elindult lassan a bírósági ügyek számának növekedése is. A 90-es évek legfontosabb eset-csoportját az 1997-es gáz és villamos energia monopólium ügyek alkották, ahol a Bíróság kijelentette, hogy az import és export monopóliumok diszkriminatív eszközök, és mint ilyenek, a Szerződés 31. cikkébe (EUMSZ 37.)⁵⁷⁵ ütköznek. Ezt a Bíróság annak ellenére jelentette ki, hogy a monopóliumok léte egy régóta uralkodó modell volt az iparágban. A meglepő fordulat az ítéletben az volt, hogy a Bíróság lehetségesnek nyilvánította ezen intézkedések versenyjogi rendelkezések alapján történő megítélését. A 86. cikk (EUMSZ 106.) (2) bekezdését⁵⁷⁶ alkalmazhatónak

⁵⁷² K. Talus: I.m. 436. o.

⁵⁷³ C-347/88 *Bizottság v. Görögország*. [1990] ECR I-4747

⁵⁷⁴ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 367. o.

⁵⁷⁵ Szerződés 31. cikk: „(1.) A tagállamok minden kereskedelmi jellegű állami monopóliumot kiigazítanak oly módon, hogy az áruk beszerzési és értékesítési feltételeire vonatkozóan a tagállamok állampolgárai között ne álljon fenn megkülönböztetés. E cikk rendelkezései minden olyan szervre vonatkoznak, amelyen keresztül valamely tagállam jogilag vagy ténylegesen, közvetlenül vagy közvetve ellenőrzi, irányítja vagy érzékelhetően befolyásolja a tagállamok közötti behozatalt vagy kivitelt. Ezeket a rendelkezéseket az állam által másokra átruházott monopóliumokra ugyanúgy alkalmazni kell.”

⁵⁷⁶ Szerződés 86. cikk (2.) bekezdés: „Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott vagy a jövedelemtermelő monopólium jellegű vállalkozások olyan mértékben tartoznak e szerződés szabályai, különösen a versenyszabályok hatálya alá, amennyiben ezek alkalmazása sem jogilag, sem ténylegesen nem

ítélte az arányossági határok tiszteletben tartása mellett.⁵⁷⁷ A gáz-és villamosenergia monopólium ügyekben⁵⁷⁸ a Bizottság arra hivatkozott, hogy az érintett tagállamok megsértették a Szerződés 28. és 31. cikkét (EUMSZ 34 és 37.), amelyek az áruk szabad mozgását hivatottak biztosítani. Hogy miért nem a versenyjogi szabályok megsértését választotta jogalapként a Bizottság? Egy elképzelhető magyarázat szerint stratégiai oka volt: a Bizottság számára a legfontosabb nem a bírósági döntés végső eredménye volt, hanem hogy ennek az eljárásnak a következményeképpen elfogadtassa a probléma meghatározását a tagállamokkal.⁵⁷⁹ Eszerint a Bizottság, mint közösségi jogalkotó, számított az Európai Bíróság együttműködésére. Az érintett tagállamok azzal védekeztek, hogy a villamos energia importjára és exportálására biztosított kizárólagos jogosultságok igazolhatóak a 30. cikk (EUMSZ 36.) közbiztonsági kitétele, valamint a 86. cikk (EUMSZ 106) (2), a kötelező közszolgáltatásokat tételező bekezdése alapján. A Bíróság a két fél érvelése alapján rendszerezte a lehetőségeket, és a kérdést úgy összegezte, hogy vajon az állami támogatások, és különösen a közszolgáltatások nyújtására biztosított kizárólagos jogosultságok megítélése a Szerződés 28., 30. és 31. cikkében (EUMSZ 34, 36 és 37.) megfogalmazott szabadkereskedelmi szabályok vagy a 81., 82.⁵⁸⁰ és 86. (2) cikkekben (EUMSZ 101, 102, és 106.) található versenyjogi szabályok alá tartozik. Ily módon a Bíróság a kérdést a szabadkereskedelmi és a versenyjogi rendelkezések összeütközésében foglalta össze. Minthogy a kizárólagos jogosultság állami szintű biztosítása mindkét területet érintette, fontos volt eldönteni, hogy a szigorúbb szabadkereskedelmi szabályok avagy a kevésbé rigorózus versenyjogi szabályok alkalmazandóak-e. Azáltal, hogy a Bíróság a versenyjogi szabályok

akadályozza a rájuk bízott sajátos feladatok végrehajtását. A kereskedelem fejlődését ez nem befolyásolhatja olyan mértékben, amely ellentétes a Közösség érdekeivel.”

⁵⁷⁷ K. Talus: I.m. 436. o.

⁵⁷⁸ C-157/94 *Bizottság v. Holland Királyság* [1997] ECR I-5699; C-159/94 *Bizottság v. Francia Köztársaság* [1997] ECR I-5815; C-158/94 *Bizottság v. Olasz Köztársaság* [1997] ECR I-5789

⁵⁷⁹ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 368. o.

⁵⁸⁰ Szerződés 81. cikk: „(1.) A közös piaccal összeegyeztethetetlen és tilos minden olyan vállalkozások közötti megállapodás, vállalkozások társulásai által hozott döntés és összehangolt magatartás, amely hatással lehet a tagállamok közötti kereskedelemre, és amelynek célja vagy hatása a közös piacon belüli verseny megakadályozása, korlátozása vagy torzítása. (...)”

Szerződés 82. cikk: „A közös piaccal összeegyeztethetetlen és tilos egy vagy több vállalkozásnak a közös piacon vagy annak jelentős részén meglévő erőfölénnyel való visszaélése, amennyiben ez hatással lehet a tagállamok közötti kereskedelemre. (...)”

alkalmazhatósága mellett tette le a voksát, a Bíróság a konszenzusos döntéshozatal és a tagállami szabadság megerősítése mellett döntött.⁵⁸¹

A Bíróság érzékenysége az öt körülvevő intézményi közegre tökéletesen megmutatkozik ezekben az ügyekben. Be akarták vonni egy olyan politikai döntéshozatali folyamatba, amelyet el akart kerülni, ezért úgy reagált, mint valamiféle sport-bíró, aki emlékezteti a feleket a játékszabályokra.⁵⁸² Mindezekből megállapítható, hogy az Európai Bíróság komolyan veszi a piacnyitást: amikor még csak a Bizottság volt az egyetlen, aki az energiaszektor liberalizációjáért harcolt, a Bíróság óvatos volt a megközelítésében. A másodlagos jogalkotás kiteljesedésével azonban – amely a Tanács és a Parlament egyre növekvő elkötelezettségét jelezte a területen – a Bíróság egyre határozottabb megközelítést alkalmazott, és hajlandó volt a közösségi jog védelmére kelni egyes tagállamok ellenkezése ellenére is.⁵⁸³ Vizsgáljuk meg tehát röviden azokat az eseteket, amelyek vonulata alapján nyomon követhetjük a jogalkalmazói aktivizmus fejlődését és változását – a jogalkotói aktivitás tükrében.

5.1.7 A villamosenergia-szektorhoz kapcsolódó európai bírósági jogesetek lehetséges csoportosítása – csoportosítási szempontok

Az Európai Unió Bírósága esetjogi archívumában az energiapolitika címszó alatt megtalálható jogesetek több szempontból is csoportosíthatóak. Elsőként a legkézenfekvőbb ezeket kronológiai sorrendben vizsgálni, amelyek alapján képet kaphatunk az ítélkezési gyakorlatnak a másodlagos jogi normák születésével és módosulásával párhuzamosan végbemenő átalakulásáról. Az időrendi vizsgálódás hűen tükrözi az energia politika egyre erősödő és meghatározó szerepét a közösségi jogrendben. A másodlagos jogi normákat megelőző időszakban a Bíróság a szuverenitásukat féltő tagállamok pozícióját erősítő ítéletein keresztül jelezte, tiszteletben tartja a Szerződésekben foglalt célokat és azok határait nem tágítja tovább önkényesen. A másodlagos jogi normák, a villamos energia és a földgáz irányelvek megjelenése azonban fordulatot hozott a Bíróság hozzáállásában: innentől kezdve már – továbbra is a jogalkotó által tételezett normákat tiszteletben tartva – szigorúan ítélte meg a tagállami magatartást, és alapos vizsgálat alá vetette azok implementációs és harmonizációs

⁵⁸¹ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 368. o.

⁵⁸² A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 382. o.

⁵⁸³ K. Talus: I.m. 448. o.

tevékenységét. Miután a legfőbb jogalkotó szerv, a Tanács elfogadta az említett irányelveket, a tagállamok nem hivatkozhattak arra, hogy nem járultak hozzá az ilyen irányú fejlődéshez.

Az esetek másik csoportosítási alapja azok témája szerinti csoportosítás. Nagyon sok ügy kapcsolódik a piacliberalizáció témaköréhez, de ezen belül más-más kérdések merültek fel a konkrét ügyek kapcsán. Számos ítélet foglalkozik az állami támogatás kérdésével, hiszen a liberalizációt megelőzően jellemzően egy állami monopólium birtokolta a stratégiai fontosságú hálózatok tulajdonjogát, sok esetben kizárólagos importjogosultságot, és az egész energiatermelői és elosztói rendszer gyakorlatilag állami kézben összpontosult. Ebből a helyzetből adódóan aztán a liberalizációt követően számos probléma adódott: Mi legyen az állami monopól vállalkozás által még a liberalizáció előtt kötött, de a liberalizációt követő időszakra is érvényes szerződések sorsa? Sok esetben derült fény indirekt állami támogatásokra, amelyek mind a korábbi inkumbens számára biztosítottak „túlélést” és stabilizációt az új piaci körülmények között. A vámokkal egyenlő hatású díjak fogalma szintén sok esetben előkerült, amikor bizonyos nemzeti szabályozások külön díjhoz kötöttek bizonyos szolgáltatásokat, csakúgy, mint a harmadik személyek szabad hozzáféréseinek joga, amely – mint új fogalom – bírósági értelmezésért kiáltott.

Harmadik vizsgálódási szempont lehet a Szerződés egyes cikkei alapján történő csoportosítás: melyik cikkekre alapozva indult meg az eljárás? Három csoportot állíthatunk fel: (i) a 226. cikk (EUMSZ 258.)⁵⁸⁴ alapján a Bíróság azt vizsgálja, hogy a tagállam teljesítette-e a Szerződésből rá háruló kötelezettségeket; (ii) a 230. cikk (EUMSZ 263.)⁵⁸⁵ alapján a vizsgálat tárgya a közösségi intézkedések jogszerűsége; (iii) a 234. cikk (EUMSZ 267.)⁵⁸⁶ alapján pedig a

⁵⁸⁴ 226. cikk: „(1) Ha a Bizottság megítélése szerint egy tagállam az e szerződésből eredő valamely kötelezettségét nem teljesítette, az ügyről indoklással ellátott véleményt ad, miután az érintett államnak lehetőséget biztosított észrevételei megtételére. (2) Ha az érintett állam a Bizottság által meghatározott határidőn belül nem tesz eleget a véleményben foglaltaknak, a Bizottság a Bírósághoz fordulhat.”

⁵⁸⁵ 230. cikk: (1) A Bíróság megvizsgálja az Európai Parlament és a Tanács által közösen elfogadott jogi aktusok jogszerűségét, valamint a Tanács, a Bizottság és az EKB jogi aktusait, kivéve az ajánlásokat és a véleményeket, továbbá az Európai Parlament harmadik személyekre joghatással járó aktusait. (2) Ebből a célból a Bíróság hatáskörrel rendelkezik az olyan keresetek tekintetében, amelyeket valamely tagállam, az Európai Parlament, a Tanács vagy a Bizottság nyújt be hatáskör hiánya, lényeges eljárási szabályok megsértése, e szerződés vagy az alkalmazására vonatkozó bármely jogi rendelkezés megsértése vagy hatáskörrel való visszaélés miatt. (3) A Bíróság azonos feltételek mellett rendelkezik hatáskörrel a Számvevőszék és az EKB által előjogaik megóvása érdekében indított keresetek tekintetében. (4) Bármely természetese vagy jogi személy azonos feltételek mellett indíthat eljárást a neki címzett határozat vagy az olyan határozat ellen, amelyet ugyan rendeltként vagy egy másik személyhez címzett határozatként hoztak, de őt közvetlenül és személyében érinti.”

⁵⁸⁶ 234. cikk: „(1) A Bíróság hatáskörrel rendelkezik előzetes döntés meghozatalára a következő kérdésekben: a) e szerződés értelmezése; b) a közösségi intézmények és az EKB jogi aktusainak érvényessége és értelmezése;

Bíróság a tagállami bíróságok által feltett kérdések tekintetében foglal állást és elemzi az alkalmazandó közösségi joganyagot.⁵⁸⁷

Az alábbiakban időrendi sorrendben vesszük sorra az energiapolitikai jogeseteket, csoportosítva azokat az egyes elkülöníthető időszakok szerint. Ahogyan azt már a bevezetőben is hangsúlyoztam, jelen dolgozat vizsgálódásának középpontjában az Európai Unió Bírósága diszkrecionális jogköre, és határainak kérdése áll, valamint a jogalkotó és az Európai Bíróság közötti viszony folytonos alakulása, és az ennek tükrében, ezzel párhuzamosan változó és alakuló bírói aktivizmus szerepe a közösségi jogfejlesztésben. Az időben előre haladó kérdéseket érintő eseteket igyekszem összekapcsolni, hogy a témák szerinti csoportosítás is ily módon megvalósulhasson. Ezen belül, az egyes eseteknél vagy esetcsoportoknál kerülnek bemutatásra az alkalmazott módszerek, és ennek fényében a Bíróság mérlegelési jogkörének szerepe és fontossága, valamint aktivizmusának váltakozó intenzitása az európai energiapiac és energiajog területén.

5.2 Az első villamosenergia-irányelv megszületése előtt és azt követően az első irányelv hatálya alá tartozó esetek

Az alább röviden bemutatott esetekhez kapcsolódó kérdések bizonyos pontokon fedik egymást. Ahol az egyes állami vállalatok számára nyújtott kedvezményeket megtámadta, jogalapként leggyakrabban arra hivatkozott, hogy az ilyen jellegű állami intézkedések a Szerződéssel összeegyeztethetetlen állami támogatást valósítanak meg, és/vagy a vitatott rendelkezés az áruk szabad áramlását akadályozza a tagállamok között. Ugyancsak gyakori kérdésként jelent meg a Bíróság előtt annak tisztázása, hogy a kérdéses intézkedés nem ütközik-e a diszkrimináció tilalmába.

A másik oldalon a tagállamok előszeretettel hivatkoztak a közérdekű szolgáltatások teljesítésének kötelezettségére, valamint valamely – esetleg pont a piacliberalizáció megvalósítását célzó – jogszabály kikerülhetetlen negatív következményeire. Ha el is ismerték, hogy a szóban forgó intézkedés alkalmas a tagállamok közötti kereskedelem

c) a Tanács jogi aktusai által létrehozott szervek alapokmányának értelmezése, ha az alapokmány így rendelkezik. (2) Ha egy tagállam bírósága előtt ilyen kérdés merül fel, és ez a bíróság úgy ítéli meg, hogy ítélete meghozatalához szükség van a kérdés eldöntésére, kérheti a Bíróságot, hogy hozzon ebben a kérdésben döntést.”

⁵⁸⁷ K. Talus: I.m. 438. o.

akadályozására vagy állami támogatást valósít meg, mindig igyekeztek megtalálni az őket mentesítő rendelkezéseket.

Az első villamosenergia-irányelv még a liberalizáció módozatainak kérdésében a döntést tagállami kézben hagyta. Minthogy a jogalkotó egyelőre a kezdeti fázisban nem élt szigorúbb szabályozással, a Bíróság követte a meglévő normák által kiszabott határvonalat, és attól nem tért le. Ez azonban nem akadályozta abban, hogy az egyes esetek kapcsán bizonyos fogalmakat saját diszkrecionális körében tisztázzon és meghatározzon, így segítve a vonatkozó közösségi jogszabály egységes értelmezésének megvalósulását. Az ügyek körülményeinek részletezése meghaladná ennek a dolgozatnak a kereteit, így minden eset bemutatásánál pusztán a lényeg összefoglalására szorítokozom.

A *Campus Oil* ítélet⁵⁸⁸ óta eltelt közel két évtized alatt alapvető változások mentek végbe az európai energia piacon. Az energiapiacok szabályozása immár nem a tagállam kizárólagos jogkörébe tartozó kérdés, hanem – noha még a második generációs irányelvek is viszonylag tág teret engednek a tagállami mérlegelésnek – egyre szigorodik az a közösségi normakeret, amelyhez a tagállamoknak – bármely fájdalmas is – alkalmazkodniuk kell.

5.2.1 *Preussen Elektra* ügy – még van jó kifogás

A *Preussen Elektra* AG, mint felperes és a *Schleweg* AG alperes közötti perben 2001. március 13-án született ítélet egyike a legismertebb, állami támogatás kérdéskörével foglalkozó ítéleteknek.⁵⁸⁹ Az 1983-as *Campus Oil* –ügyben a Bíróság még felmentette Írországot a 30. cikk megsértésének vádjá alól a közbiztonságra való hivatkozással.⁵⁹⁰ A *Preussen Elektra* ügyben a főtanácsnok indítványában már megkérdőjelezte a közbiztonságra való hivatkozás alapján történő mentesítés lehetőségét, hiszen az időközben elfogadott közösségi irányelvek (első villamosenergia-irányelv) már tartalmaztak kifejezett rendelkezést az ellátásbiztonság biztosítására nézve, így az általános szabály helyét a *lex specialis*nak kell átvennie. A Bíróság

⁵⁸⁸ 72/83. *Campus Oil* ECR 1984 02727

⁵⁸⁹ C-379/98. sz. ügy *PreussenElektra AG kontra Schlesweg AG, Windpark Reußenköge III GmbH és Land Schleswig-Holstein részvételével*. [2001] ECR I-2099. (a továbbiakban *Preussen Elektra* ügy)

⁵⁹⁰ S.S. Haghighi: I.m. 473. o.

itt is helyt adott a mentességnek, de nem a közbiztonságra, hanem a környezetvédelmi érdekekre való hivatkozással.⁵⁹¹

5.2.1.1. Tények

A Preussen Elektra AG Németországban több erőművet üzemeltetett, amelyeken keresztül regionális villamosenergia-szolgáltató vállalkozásokat, közműveket és ipari vállalkozásokat látott el elektromos árammal. Az alperes Schleswag olyan regionális villamosenergia-szolgáltató vállalkozás, amely az ügyfelei ellátásához szükséges elektromos áramot csaknem teljes egészében a Preussen Elektrától szerezte be. A német szabályok értelmében⁵⁹² a Schleswagnak átvételi kötelezettsége volt a szolgáltatási területén megújuló energiaforrásokból előállított elektromos áram tekintetében. A teljes villamos energia forgalmának széláramból származó részének gyors növekedésével párhuzamosan törvényben rögzített minimáláras (tehát a piaci viszonyok alapján meghatározottaknál drágább) átvételi kötelezettség miatt a Schleswagot terhelő többletköltség is fokozatosan emelkedett. A Schleswag ekkor kiszámlázta a Preussen Elektra részére a vonatkozó törvény rendelkezései szerint a megújuló energiaforrásokból nyert villamos energia átvételéből származó többletköltséget. A Preussen Elektra teljesítette a kifizetést, majd bírósághoz fordult, és kérte a kifizetett összeg visszatérítését. Érvelése szerint az összeget jogalap nélkül fizette ki a Schleswag részére, mert az elektromos áramtermelést szabályozó német törvény azon rendelkezése, amelyen a kifizetés alapul, ellentétes a Szerződés állami támogatásokra vonatkozó, közvetlenül alkalmazandó rendelkezéseivel, ezért nem alkalmazható. A Schleswag azt állította, hogy a kifizetést szabályozó rendelkezés csupán olyan újraelosztási rendszert tartalmazott, amely a villamosenergia-szolgáltatók által az átvételi kötelezettség következtében elszenvedett veszteség enyhítésére szolgált, és ezért önmagában nem volt támogatás jellegű.⁵⁹³ A német bíróság a Közösségi Bírósághoz fordult az állami támogatás 82. cikkében foglalt fogalom értelmezését kérve, továbbá az EK Szerződés 28. cikkének értelmezését is kérte, amely a mennyiségi behozatali korlátozás fogalmát tartalmazza.

⁵⁹¹ S.S. Haghighi: I.m. 474

⁵⁹² 1998. április 24-i törvény (Gesetz zur Neuregelung des Energiewirtschaftsrechts [BGBl. 1998. I, 730. o.], a továbbiakban: 1998. évi törvény) 3. §-ának (2) bekezdésével módosított, a megújuló energiaforrásból származó villamos energia közüzemi hálózatba táplálásáról szóló 1990. december 7-i törvény (Gesetz über die Einspeisung von Strom aus erneuerbaren Energien in das öffentliche Netz [BGBl. 1990. I, 2633. o.] In: C-379/98 *Preussen Elektra* ügy § 2

⁵⁹³ *Preussen Elektra* ügy § 17-26

5.2.1.2. A Bíróság döntése

A Szerződés állami támogatásokra vonatkozó 82. cikk (EUMSZ 102.)⁵⁹⁴ szerint több kritériumnak kell egyidejűleg teljesülnie ahhoz, hogy egy állami intézkedés állami támogatásnak minősüljön: (i) gazdasági előnyként kell jelentkeznie valamely vállalkozásnál; (ii) állami forrásból jutott támogatási formát kell öltenie; és (iii) alkalmasnak kell lennie a közösségi szabad piaci verseny torzítására. (i) Az első feltétel kapcsán a Bíróság megállapította, hogy a megújuló energiaforrásokból előállított elektromos áram olyan minimáláras átvételi kötelezettsége, mint amelyet a vonatkozó német törvény előír, gazdasági előnyt jelent az ilyen típusú elektromos áram egyes termelőinek, amennyiben kockázat nélkül magasabb nyereséget biztosít számukra, mint amelyet ennek hiányában érnének el. (ii) A második kritérium tekintetében a Bíróság ítélezési gyakorlata világos: csak azok az előnyök tekinthetőek ilyen értelemben vett támogatásnak, amelyeket közvetlenül vagy közvetve állami forrásból nyújtanak.⁵⁹⁵ Nem jelent tehát valamennyi, az állam által nyújtott gazdasági előny támogatásnak. Jelen esetben a Bíróság megállapította, hogy a villamosenergia-szolgáltató magánvállalkozásokat sújtó kötelezettség nem járt együtt az állami forrásoknak az ilyen típusú villamos energiát termelő vállalkozásokra történő közvetlen vagy közvetett átruházásával.⁵⁹⁶ A Bíróság nem módosította eddigi ítélezési gyakorlatát, és megerősítette a közvetlen tagállami forrásból történő finanszírozás kritériumának szükségességét. Az eset jog módosítása alapos indokot feltételez, és a Bíróság – saját legitimitásának védelme érdekében – nem engedheti meg a hirtelen és nem megfelelően indokolt fordulatokat. Ebben az esetben a következetesség mellett tette le a voksát. Ezzel megerősítette a tagállamok felé azt az üzenetet is, hogy a közösségi kompetenciákat a tagállamok sérelmére nem tágítja. (iii) Végül a harmadik követelmény tekintetében megállapította, hogy a kérdéses állami intézkedés alkalmas a verseny torzítására, hiszen – noha csak a belföldi energiatermelőket érintette a felvásárlási kötelezettség – a közös piaci versenynek nemcsak a határokon átnyúló

⁵⁹⁴ „a közös piaccal összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet”

⁵⁹⁵ Egyesített ügyek C-72/91 and C-73/91 *Sloman Neptun v Bodo Ziesemer* [1993] ECR I-887 ; C-189/91 *Petra Kirsammer-Hack kontra Nurhan Sidal* [1993] ECR I-06185; *Epifanio Viscido* (C-52/97.), *Mauro Scandella és társai* (C-53/97) és *Massimiliano Terragnolo és társai* (C-54/97.) v. *Ente Poste Italiane*. C-52/97., C-53/97. és C-54/97. sz. egyesített ügyek. [1998] ECR I-02629; C-200/97 *Ecotrade Srl kontra Altiforni e Ferriere di Servola SpA (AFS)* [1998] ECR I-07907; C-295/97 *Industrie Aeronautiche e Meccaniche Rinaldo Piaggio SpA kontra International Factors Italia SpA (Ifitalia), Dornier Luftfahrt GmbH és Ministero della Difesa*. [1999] ECR I-03735

⁵⁹⁶ *Preussen Elektra* ügy § 56-59

kereskedelem vonatkozásában kell megvalósulnia, hanem az egyes tagállamokon belül is. A német törvényben megfogalmazott vásárlási kötelezettség tehát nem minősült a Szerződés 82. cikkével ellentétes állami támogatásnak.

Az energiajognak a bírósági esetjogba való beszivárgása tekintetében és a jelen kutatás szempontjából a Szerződés 28. cikkét (EUMSZ 34.)⁵⁹⁷ értelmező rész az érdekesebb. A Szerződés 28. cikkét, amely megtiltja a tagállamok között a behozatalra vonatkozó minden mennyiségi korlátozással azonos hatású intézkedést, a Bíróság ítélkezési gyakorlatának megfelelően valamennyi olyan nemzeti intézkedésre alkalmazni kell, amely alkalmas arra, hogy közvetlenül vagy közvetve, ténylegesen vagy potenciálisan akadályozza a Közösségen belüli kereskedelmet.⁵⁹⁸ Szintén a bírósági gyakorlatból következik, hogy a tagállami gazdasági szereplőket terhelő azon kötelezettség, hogy egy meghatározott termék iránti szükségletük bizonyos százalékát valamely nemzeti szállítótól szerezzék be, annyiban korlátozza az adott termék behozatali lehetőségeit, amennyiben e gazdasági szereplőket akadályozza abban, hogy a szükségletük egy részét egy más tagállambeli gazdasági szereplőtől szerezzék be.⁵⁹⁹ Márpedig a vonatkozó német törvény paragrafusaiából következik, hogy a villamosenergia-szolgáltató vállalkozásokat terhelő átvételi kötelezettség kizárólag a törvény hatálya alá tartozó megújuló energiaforrásokból az egyes érintett vállalkozások szolgáltatási területén előállított elektromos áramra vonatkozik, ennél fogva alkalmas arra, hogy legalábbis potenciálisan akadályozza a Közösségen belüli kereskedelmet.⁶⁰⁰

A Bíróság érvelésében kiemelte a szóban forgó szabályozás célját és a villamosenergia-piac sajátosságaiból eredő különleges szempontok fontosságát. E tekintetben hangsúlyozta, hogy a megújuló energiaforrásoknak a termeléshez való felhasználása, amelynek ösztönzésére a vitatott nemzeti rendelkezés irányul, a környezetvédelmet szolgálja. Rámutatott, hogy ezen források felhasználásának fejlesztése a Közösségek elsődleges céljai között szerepel. Érdekes, hogy – ahogy erre Jacobs főtanácsnok felhívta a figyelmet⁶⁰¹ – a mennyiségi korlátozásokat igazoló, a Szerződés 30. cikkében (EUMSZ 36.) felsorolt kivételek között a

⁵⁹⁷ 28. cikk: „A tagállamok között tilos a behozatalra vonatkozó minden mennyiségi korlátozás és azzal azonos hatású intézkedés.”

⁵⁹⁸ 8/74 *Dassonville* ECR 1974

⁵⁹⁹ 72/83 *Campus Oil* [1984] ECR 2727

⁶⁰⁰ *Preussen Elektra* ügy § 70-71

⁶⁰¹ Jacobs főtanácsos 2000. október 26-án előterjesztett indítványa. 2001 [ECR] I-02099 § 216

környezetvédelem nem került felsorolásra. Jacobs főtanácsnok azonban arra is rámutatott, hogy néha még a közvetlen negatív diszkriminációs ügyek esetében is igazolási alap lehet a környezetvédelem.⁶⁰² A környezetvédelem – amely az energiapolitikát megelőző lépcsőben vált elismert önálló európai uniós szakpolitikává, itt összekapcsolódik az energiapiaci szabályozás egy szegmensével. A környezetvédelem fontosságának és közösségi szintű szabályozásának megjelenése nagyon fontos lépés volt afelé, hogy az energia jog területére is ráirányuljon a közösségi jogalkotás figyelme. A teleologikus módszer tehát ebben az esetben ügydöntő súllyal bírt, hiszen csak a szabályozás és a Közösségek céljainak vizsgálata, valamint ezek egybeesése billenthette el a mérleget a végső döntés irányába. A következetesen végigvitt szöveg szerinti, kontextuális és esetjogi elemzés önmagában még nem bizonyult elegendőnek: az a tény, hogy a Szerződés preambulumban lefektetett célok és a tagállami törvényi rendelkezés célja egybeesett, igazolta a lehetséges jogsértéseket, és azokon felülemelkedve megerősítette az elérendő célok fontosságát és súlyát.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon a Bíróság gondolatvitelében nem tolódik-e el a hangsúly túlságosan is a konkrét tényekkel alátámasztott helyzetelemzésről a sokkal általánosabb szinten megfogalmazott ideák és célok világára, és az is jogos kérdés lenne, hogy vajon ezek szerint a Bíróság álláspontja az, hogy a „cél szentesíti az eszközt”? A Bíróság egyértelműen válaszolt: Záró gondolatként leszögezte, hogy a jelenleg hatályos irányelv „*csak a villamosenergia-piaci liberalizáció új szakaszát jelenti, és a tagállamok között a villamosenergia-kereskedelemben bizonyos akadályok továbbra is megmaradnak.*”⁶⁰³ Végül megállapítást nyert, hogy a szóban forgó nemzeti szabályozás „*a közösségi jog jelenlegi állapotában*” összeegyeztethető a Szerződés 28. cikkével.⁶⁰⁴ Mit üzen ez a két gondolat? Egyértelmű az utalás az energia jog átmeneti és formálódó állapotára, és talán kihallhatja belőle a közösségi jogalkotó azt az igényt, vagy kérést is, amely a helyzet további tisztázásáért és pontosításáért kiált. Azáltal, hogy „*jelenleg hatályos*” irányelvről beszél, egyértelműen jelzi, hogy ez nem a végső szabályozási forma, és azáltal, hogy a még meglévő akadályokat is felemlíti, azt sugallja: ez még nem elég, a jelenlegi megoldás még nem megfelelő, a célt még nem értük el. A Bíróság tehát szigorúan tiszteletben tartja a közösségi normák rendelkezéseit, hiszen elsődleges feladata a jog tiszteletben tartásának biztosítása.

⁶⁰² Jacobs főtanácsos 2000. október 26-án előterjesztett indítványa 2001 [ECR] I-02099 § 226

⁶⁰³ *Preussen Elektra* ügy § 78

⁶⁰⁴ *Preussen Elektra* ügy § 81

Márpedig az áruk és szolgáltatások szabad áramlása az európai energiapiacokon csak további, konkrét lépések megtételén keresztül valósulhat meg. A döntés közvetlenül azt is magában rejti, hogy a Bíróság tiszteletben tartja a tagállami döntéshozatali és mérlegelési jogot egy olyan területen, amely egyelőre még nem tartozik kizárólagos közösségi kompetenciába, egyidejűleg viszont nem csak a közösségi jogalkotók felé fordul azáltal, hogy további lépések megtételére szólít fel, hanem a tagállamok felé is világos a mondandója: most még így döntött a Bíróság, mert nem tehet másképp, de a jogszabályi környezet alakulóban van, ezért a tagállamoknak is fel kell készülniük a komoly változásokra.

5.2.1.3. Összegzés

A *Preussen Elektra* ügy mérőkövő volt abban a tekintetben, hogy indoklásában a Bíróság kifejezetten utalt a piacnyitás folyamatára. Miután megállapítást nyert, hogy a kérdéses német jogszabály alkalmas volt a közösségen belüli kereskedelem hátráltatására, a Bíróság azt is leszögezte, hogy a német jogszabály nem sérti a Szerződés 28. cikkét. Ezt többek között azzal támasztotta alá érvelésében, hogy a hatályos és alkalmazandó irányelv csupán egy fázisát jelenti a villamosenergia-piac liberalizáció folyamatának, és még nem törölt el minden akadályt a közösségi szintű kereskedelem elől a villamosenergia-szektorban. Az eset során két fontos közösségi jogelv került összeütközésbe egymással: az áruk szabad áramlásának elve és a környezetvédelem elve.⁶⁰⁵ A Bíróság először is leszögezte, hogy az a támogatás, amelyet az állam biztosít, vagy bármiféle állami forrásból kerül juttatásra és bármilyen módon torzítja a versenyt vagy a verseny torzulásával fenyeget azáltal, hogy bizonyos vállalkozásokat vagy bizonyos termékek termelését előnyben részesíti, összeegyeztethetetlen a Szerződéssel. Nem mindenfajta állami juttatás minősül ilyen jellegű támogatásnak, csak azok, amelyek közvetetten vagy közvetlenül állami forráson keresztül jutnak el a támogatotthoz. Az a tény, hogy a vételi kötelezettséget törvény rója ki, és ezáltal bizonyos vállalkozásokat előnyhöz juttat, ez még nem meríti ki a Szerződéssel összeegyeztethetetlen állami támogatás fogalmát. Fontos azonban kiemelni, hogy a szabályok a környezetvédelmet szolgálták azáltal, hogy a széndioxid-kibocsátás csökkentés mértéke ily módon növekedhet. Ezért aztán „a közösségi

⁶⁰⁵ T. Kuhn: *Implications of the 'Preussen Elektra' Judgment of the European Court of Justice on the Community Rules on Aid and Free Movement of Goods*. In: *Legal Issues of Economic Integration – Law Journal of the Europa Instituut and the Amsterdam Center for International Law*, Universiteit van Amsterdam. Kluwer Law International, 2001. 361-376. o.

energia piac jelenlegi állapotában” a Bíróság a vitatott jogszabályt nem minősítette a közösségi joggal összeférhetetlennek.⁶⁰⁶

A Bíróság világosan elismerte tehát az energiaszektor liberalizációjának folyamatát, mint a döntését befolyásoló tényezőt.⁶⁰⁷ A *Campus Oil* ügyhöz képest itt a Bíróság már a másodlagos jogforrásra alapozta ítéletét, de még elismerte a mentesség jogosságát. A fejlődés további szakaszában azonban már egyre szigorúbban juttatja érvényre a jogalkotó által tételezett célokat. Magatartása egyértelmű: ha a jogalkotó aktív, ő visszavonul. Ahol a jogalkotó rést hagy, ott aktívvá válik.

5.2.2 Hosszú távú adásvételi szerződések Hollandiában – sikertelen kísérlet a régi monopólium átmentésére

A változások egyre szélesebb körben éreztették hatásukat. A liberalizáció azokat a nagyvállalatokat érintette a legérzékenyebben, amelyek korábban a villamosenergia-piacon monopol, de legalább domináns pozícióban voltak. A piacnyitás után igyekeztek átmenteni az őket korábban megillető jogosultságaikat, és ebbéli törekvésükben a tagállami kormányzatok is támogatták őket. Tekintettel arra, hogy a villamosenergia-piacra való belépés nagy költségekkel jár, ami még tovább nehezítette az újonnan a piacra belépni szándékozók helyzetét, a Bíróság különösen szigorúan ellenőrizte az elé kerülő esetekben, hogy a korábbi inkumbens és az érintett tagállam nem játszanak-e össze saját összefonódó gazdasági érdekeik védelmében. Az ebben a kérdéskörben született ítéletek közül az egyik legizgalmasabb a C-17/03. számú holland ügy,⁶⁰⁸ amelyben a Bíróságnak egy, a tagállamok közötti villamosenergia-kereskedelemre vonatkozó kérdésre kellett választ adnia. A kérdést benyújtó holland bíróság egy korábbi monopol helyzetben levő vállalkozásnak az interkonnektorokhoz való elsőbbségi hozzáférési jogának a törvényességét vizsgálta, amelyet néhány régebbi, a liberalizáció előtt megkötött energia-vásárlási megállapodás biztosított.⁶⁰⁹ A piacliberalizációt megelőzően kötött hosszú távú energia adásvételi szerződések piacnyitást követő helyzete nem volt egyértelmű, hiszen a monopóliumok megszüntetésének célja és a jogbiztonság követelménye feszült egymással szemben. Ha a korábbi monopóliumok továbbra is

⁶⁰⁶ T. Kuhn: I.m. 361-376. o. 362-363. o.

⁶⁰⁷ K. Talus: I.m. 436. o.

⁶⁰⁸ C-17/03 *Vereniging voor Energie, Milieu en Water és társai kontra Directeur van de Dienst uitvoering en toezicht energie* [2005] ECR I-04983

⁶⁰⁹ Christine Stix-Hackl főtanácsnok indítványa. 2004. október 28 C-17/03 § 1. [2005] ECR I-04983 § 4

megtarthatták volna előjogaikat, akkor a liberalizáció célja egy kiüresedett léggömbbé vált volna, valódi tartalom és eredmények nélkül. A korábbi szerződéseket és különösen az általános gazdasági érdekekű szolgáltatások teljesítésére vállalt kötelezettségeket azonban nem lehetett egy tollvonással eltörölni, mert ez a kiszámíthatóság és előreláthatóság elvébe ütközött volna.

5.2.2.1. *Tények*

Hollandiában a piacnyitáig a villamosenergia-piacot az állami tulajdonú SEP⁶¹⁰ uralta. Egy 1990. március 20-i miniszteri rendelet a SEP-t egyedüli társaságként hatalmazta fel arra, hogy a közműhálózat részére villamos energiát importáljon. E vállalkozást általános gazdasági érdekű szolgáltatásokkal bízták meg, melyeknek egyike az ellátás biztonságának a biztosítása volt. Mivel a hazai termelés nem elégítette ki a szükségleteket, és a nemzeti termelési kapacitások fejlesztése kivitelezhetetlen volt, és mivel az általános gazdasági érdekű szolgáltatások keretében, amelyeket az SEP-nek a vonatkozó jogszabályok⁶¹¹ értelmében teljesítenie kellett Hollandia villamosenergia-szükségleteinek kielégítése érdekében, a SEP hosszú távú villamosenergia adásvételi szerződéseket kötött külföldi szállítókkal⁶¹². A holland jogszabály előírta, hogy egyedül a kijelölt társaság jogosult arra, hogy a közműhálózat számára villamos energiát importáljon. Ez a rendelkezés – mely jóval a liberalizáció előtt került megfogalmazásra – elsődleges fontosságúnak az általános gazdasági érdekű szolgáltatások teljesítését tartja. Minthogy a hálózat tulajdonjoga és a villamosenergia-elosztó rendszer kulcsfontosságú állami érdekeket jelentett, az egy – többnyire állami irányítás alatt álló – monopólium kezében összpontosuló modell Európa-szerte elfogadott volt. E szerződések időtartama tehát kiterjedt a piacnyitást követő időszakra. Minthogy az összekapcsolási kapacitások korlátozottak voltak, a holland jogalkotók a SEP számára a piacnyitást követően a behozatali kapacitások hozzáférése tekintetében továbbra is előjogokat biztosítottak. Ez képezte az alapeljárás tárgyát. A határokon átnyúló rendszerekben a villamos energia szállítási kapacitása tekintetében a SEP-nek a hálózati kódex⁶¹³ által biztosított elsőbbséget kifogásolták a panaszokban az alapeljárás felperesei, akik szerint az

⁶¹⁰ NV Samenwerkende Elektriciteitsproductiebedrijven

⁶¹¹ Holland villamos energia törvény EW 1989 2. cikk

⁶¹² 1989-ben és 1990-ben többéves vételi szerződést kötött a Vereinigten Elektrizitätswerke Westfalen AG-vel, az Electricité de France-szal és a PreussenElectra AG-vel.

⁶¹³ 1999. november 12.

importlehetőségek és így a villamos energia kereskedelmi lehetőségek korlátozását okozza a piac többi szereplője számára.

Vegyük tehát alaposabban szemügyre, mire hivatkoztak az alapügy felperesei, amikor hátrányos megkülönböztetést emlegettek. A kérdéses holland intézkedések értelmében 2000-ben a 3200 MW nemzetközi villamosenergia-szállító kapacitásból 1500 MW-ot juttattak elsőbbséggel a SEP-nek, amely a rendelkezésre álló kapacitás 47%-ának felel meg. Ennek eredményeképpen a SEP versenytársai komoly gazdasági hátrányt szenvedtek, annál is inkább, mivel Hollandiában a villamosenergia-szállítási versenyben gyakorlatilag csak külföldön termelt villamos energiával lehet részt venni. Nyilvánvaló, hogy a villamosenergia-szállító hálózathoz a SEP, majd jogutódja, a NEA részére biztosított elsőbbségi hozzáférés megkülönböztető bánásmódnak minősül.⁶¹⁴ A Bíróság itt is először a konkrét tényeket veszi figyelembe. Miután egyértelműen leszögezte, hogy mit ért hátrányos megkülönböztetés alatt, sorra veszi a tényeket, amelyek alátámasztani látszanak a panaszokat. A Preussen Elektra esetben is megállapítást nyert az, hogy azok a vállalatok, amelyekről az elosztó vállalatoknak kötelessége minimáláron felvásárolni a megújuló energiahordozókból termelt villamos energiát, egyértelműen előnyt élveznek más termelő vállalkozásokhoz képest. Az ügy annak megválaszolására irányult, hogy vajon a tagállamok által az egyes – állami – cégeknek biztosított import vagy export monopólium összhangban áll-e az áruk szabad áramlásának közösségi követelményével. Az érdekelt tagállamok arra hivatkoztak, hogy a monopóliumok jogszerű mivoltát igazolja a közszolgáltatási kötelezettségük, amely a 28. cikk (EUMSZ 34.) szerint igazolt kereskedelmi korlátozásnak minősül, ill. a 31. cikk (EUMSZ 37.)⁶¹⁵ szerint a szabályaik diszkrimináció-mentes alkalmazásával védekeztek.

A NEA azt állította, hogy helyzete nem hasonlítható a többi szolgáltatóéhoz. A SEP nemzetközi szerződéseit ugyanis akkor kötötte, amikor a nagyfeszültségű hálózat és a rendszerösszekötők tulajdonosa volt. E szerződéseket az EW 1989-en alapuló általános gazdasági érdekű feladat teljesítése keretében kötötték, céljuk Hollandia villamosenergia-

⁶¹⁴ C-17/03 50. pont

⁶¹⁵ 31. cikk: (1) *A tagállamok minden kereskedelmi jellegű állami monopóliumot kiigazítanak oly módon, hogy az áruk beszerzési és értékesítési feltételeire vonatkozóan a tagállamok állampolgárai között ne álljon fenn megkülönböztetés. E cikk rendelkezései minden olyná szervre vonatkoznak, amelyen keresztül valamely tagállam jogilag vagy ténylegesen, közvetlenül vagy közvetve ellenőrzi, irányítja vagy érzékelhetően befolyásolja a tagállamok közötti behozatalt vagy kivitelt. Ezeket a rendelkezéseket az állam által másokra átruházott monopóliumokra ugyanúgy alkalmazni kell.*

ellátásának biztosítása volt az ésszerű áron történő viszonteladás érdekében.⁶¹⁶ A liberalizáció folytán a SEP elvesztette importmonopóliumát: a piac megnyílt a versenytárs szolgáltatók előtt. Ugyanakkor az EW 1998 hatálybalépésétől kezdve a SEP már nem volt általános gazdasági érdekű feladattal megbízva.⁶¹⁷ A Bíróság ezért azt vizsgálta, hogy igazolható-e a SEP, majd a NEA határokon átnyúló villamosenergia-szállító hálózathoz való elsőbbségi hozzáféréseben megnyilvánuló megkülönböztető bánásmód, illetve hogy az az irányelv szempontjából indokolt-e.⁶¹⁸ A NEA, valamint a holland kormány azt állította, hogy e megkülönböztető bánásmódot az a körülmény igazolja, hogy a SEP feladata teljesítéséhez köteles volt hosszú távú szerződéseket kötni. E szerződéseket magas fix költség és viszonylag alacsony ár jellemezte, ezért komoly anyagi veszteség érte volna a NEA-t, ha elegendő határokon átnyúló szállítási kapacitás híján nem tudta volna a kikötött villamos energia mennyiséget importálni. Ennek az érvnek azonban nem adott helyt a Bíróság.⁶¹⁹

5.2.2.2. *A Bíróság döntése*

Az európai jogértelmező nagyon érdekes határozatot hozott: egyrésztől megállapította, hogy az állami beavatkozásból eredő diszkriminatív hatások nem igazolhatóak a 30. cikkben foglalt közellátás biztonsága alapján. Másrésztől a korlátozó állami rendelkezés diszkriminatív hatása a 86. cikk (2) (EUMSZ 102.) bekezdése alapján viszont igazolható. Ez tehát azt jelenti, hogy a Bíróság szerint a közszolgáltatásokba történő állami beavatkozás kérdése a közszolgáltatási kötelezettségek körébe tartozik, és nem az áruk szabad áramlásának kérdéskörébe.⁶²⁰ A Bíróság ezzel az ítéletével egy sor, a jövőben felmerülő kérdés megválaszolásához utat mutatott. Lássuk ezek után részletesebben, hogyan jutott a Bíróság erre a döntésre.

A Bíróság a tények ismertetése után még mielőtt hozzákezdett volna azok elemzéséhez, leszögezte, hogy valamely közösségi jogi előírás értelmezésekor nem csupán annak szövegét kell figyelembe venni, hanem összefüggéseit és az általa alkotott szabályozás céljait is.⁶²¹

⁶¹⁶ C-17/03 51. pont

⁶¹⁷ C-17/03 53. pont

⁶¹⁸ C-17/03 54. pont

⁶¹⁹ C-17/03 55. pont

⁶²⁰ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 377. o.

⁶²¹ C-17/03 § 41. Lásd még többek között a 292/82. sz. *Merck*-ügyben 1983. november 17-én hozott ítélet [1983] ECR 3781 12. pontját; a 337/82. sz., *St. Nikolaus Brennerei* ügyben 1984. február 21-én hozott ítélet [1984] ECR

Mintegy bevezetésképpen, a Bíróság előrebocsátotta munkamódszerét, melyet aztán következetesen végig is vitt. Ez a módszer követi a korábban a jogértelmezési eszközökről írott fejezetben felsorolt sorrendet: elsőként az értelmezendő norma szövegét kell alapul venni, azt követi a tágabb szövegekörnyezet elemzése, majd végül a szabályozás céljának kiértékelése, amelynek tükrében a kérdéses szövegrész értelmezését kiterjesztőleg – vagy épp ellenkezőleg – szűkítően kell értelmezni. Nem véletlen talán, hogy noha az értelmező tevékenység első lépésében leszögezte a cél fontosságát és a teleologikus interpretáció kikerülhetetlen mivoltát, a konkrét elemzés során nem ugrotta át a kezdő fázisokat. Nem koncentrált csak és kizárólag a célra, mint egyetlen igazi útmutatóra, sőt még a sorrendet sem cserélte fel: nem a teleologikus eszköztől haladt a szöveg szerinti értelmezés felé, nem az általánostól a konkrét felé, hanem a konkréttól a generálisabb felé haladt, majd az ilyen úton levont következtetéseket mintegy csokorba foglalva visszatért a szöveghez, és kimondta a döntést. A jogértelmezési módszerek tiszta, átlátható alkalmazása rendkívül fontos legitimizációs tényező a Bíróság számára – különösen egy olyan kényes területen, mint amilyen a nemzeti villamosenergia-szektor liberalizációja. Ez volt az első olyan eset, amely ezen a területen a tagállami érdekek el nem ismerésével végződött, és ezzel nagyon komoly üzenetet fogalmazott meg a Bíróság: az irányelv megszületett, a döntést a tagállamok maguk hozták meg tanácsi szinten, az ő felelősségük tehát, hogy a döntések megvalósuljanak. Az ügy nagy súlyát jelzi az is, hogy az írásbeli szakaszban az érintett feleken kívül még maga az Európai Bizottság, valamint a holland, a norvég, a francia és a finn kormány is előterjesztette észrevételeit. A Bíróság nyilván érzékelhette a jelentős politikai nyomást, hiszen a *Preussen Elektra* ügy óta ugyan csak öt év telt el, ám ezalatt az öt év alatt már elkészült a második villamosenergia-irányelv, amely pontosan tizenkilenc nappal az ítélethirdetést követően jelent meg az Európai Unió Hivatalos Lapjában.⁶²²

A Bíróság közvetetten azzal magyarázta a 86. cikk elsőbbségét a 30. cikkel szemben, hogy az előbbi *lex specialis*-nak minősül a közszolgáltatások terén történő állami beavatkozások esetére.⁶²³ Ily módon a Bíróság nem csupán a Bizottság által előterjesztett problémára talált megoldást, hanem megoldotta az áruk szabad áramlása és a versenyjogi rendelkezések között

1051 10. pontját és a C-223/98. sz. *Adidas*-ügyben 1999. október 14-én hozott ítélet [1999] ECR I-7081 23. pontját

⁶²² Az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve (2003. június 26.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. HL 12/2 kötet 211-229. o.

⁶²³ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 378. o.

az államilag garantált kizárólagos jogosultságok tekintetében fennálló konfliktust is. A Bíróság a versenyjogi rendelkezések érvényesülése mellett tette le a voksát. A közszolgáltatások biztosításának garantálását célzó állami beavatkozó rendelkezések szabályszerűségét a versenyjogi rendelkezések fényében kell értelmezni, a 86. cikk (2) bekezdése alapján, még akkor is, ha az állami beavatkozás korlátozza az áruk szabad áramlását. Ez a döntés jogi szempontból leegyszerűsíti a jövőben a közszolgáltatások terén megalkotott állami rendelkezések törvényességének vizsgálatát, ugyanis mind az áruk szabad áramlását, mind a versenyt korlátozó hatású intézkedéseket a 86. cikk (2) (EUMSZ 102.) bekezdése alapján fogják megvizsgálni. Politikai szempontból ez a döntés kevésbé szigorú ellenőrzést jelent a tagállami intézkedések terén, mintha a Bíróság a 30. cikk (EUMSZ 36.) alá tartozó áruk szabad áramlásának megvalósulása alapján hozott volna döntést. Ennek eredményeképpen a tagállami mérlegelési jogkör megerősödött, és csökkent a tagállamok pénzügyi, gazdasági és politikai döntésébe való közösségi beavatkozás mértéke.⁶²⁴ A Bíróság tehát megerősítette saját alkotmányos szerepét, amelyen belül a Bíróság ellenőrzi a tagállamok által a mérlegelési jogosultságuk keretein belül hozott rendelkezések közösségi jogi kompatibilitását. Ez a döntés nem alapulhatott csak és kizárólag a két versengő norma szövegének elemzésén. A kontextus és a rendelkezések céljának vizsgálata elengedhetetlen volt a döntéshez. A végső döntés meghozatala során azonban a Bíróság élt mérlegelési jogkörével: akár fordítottan is dönthetett volna, elvileg maga a szöveg erre is lehetőséget nyújtott. Mérlegelését azonban célhoz kötötten végezte. Ebből is látszik, hogy egy látszólag apró részlet, egy cikkszám kiválasztása is lehet nagy horderejű és fontosságú egy ügy kimenetele szempontjából.

Az eset során a második fontos kérdéskör a villamosenergia-irányelv rendelkezéséhez kapcsolódik. Az új elosztási vállalkozások álláspontja szerint a piacnyitást követő elsőbbségi hozzáférést biztosító nemzeti szabályozás a versenyt korlátozza, és az irányelv egyenlő bánásmódra vonatkozó elvébe ütközik.⁶²⁵ A Bíróságnak lényegében arról kellett döntenie, hogy az irányelv által célként kitűzött piacnyitás, és a villamos energia Közösségen belüli belső piacának megteremtése késleltethető-e, és mennyiben, olyan meglévő kötelezettségek alapján, amelyek létrejöttek időpontjában általános gazdasági érdekű feladatok teljesítését

⁶²⁴ A. Héritier, L. Moral Soriano: I.m. 378. o.

⁶²⁵ Christine Stix-Hackl főtanácsnok indítványa . 2004. október 28 C-17/03 § 1. [2005] ECR I-04983 § 5

szolgálták. Ez a kérdés eddig nem került tisztázásra sem az ítélkezési gyakorlatban, sem a Bizottság határozataiban, és a szektorspecifikus tényállás okán minden hálózathoz kapcsolódó szolgáltatás szempontjából releváns volt a döntés kimenetele.⁶²⁶

A Bíróság hangsúlyozta, hogy az irányelv rendelkezései, melyek azt követelik meg, hogy a hálózathoz való hozzáférés végrehajtása során a rendszerirányító és az állam magatartása hátrányos megkülönböztetéstől mentes legyen, az egyenlőség általános elvének különös kifejeződései.⁶²⁷ A hátrányos megkülönböztetésnek a közösségi jog alapelvei közé tartozó tilalma azt követeli meg, hogy a hasonló helyzeteket ne kezeljék eltérően, hacsak a megkülönböztetés objektíven nem igazolt.⁶²⁸

A tét az volt, hogy talál-e a Bíróság egy olyan célt – mint korábban a környezetvédelem célját – amely felülírja a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, és a teleologikus interpretáció módszerét alkalmazva megvédi a tagállami szerződéses konstrukciót. A Bíróság azonban szigorúan visszatér az alapokhoz és a szöveg szerinti elemzés kérelhetetlen eszközéhez fordul, amikor rámutat arra, hogy a liberalizáció bizonyos – a tagállamok számára rövid távon jelentkező negatív – következményeinek enyhítése végett az irányelv 24. cikke bizonyos feltételek mellett átmeneti szabályozás alkalmazásának lehetőségét tartalmazza: a tagállamok az irányelvtől eltérő szabályozást kérelmezhetnek, ha a közösségi normák hatálybalépése előtt tett kötelezettségvállalások teljesítése az irányelv rendelkezései következtében ellehetetlenültek, vagy tiszteletben tartásuk csupán súlyos anyagi veszteségek árán valósítható meg. A tagállamok az eltérés iránti kérelmet legkésőbb az irányelv hatálybalépését követően egy évvel terjeszthették elő, és a kérelemről a Bizottság volt jogosult dönteni. Mivel Hollandia nem élt annak a lehetőségével, hogy kellő időben ideiglenes mentességet kérjen az irányelv vonatkozó rendelkezései alól a SEP javára akként, hogy a határon átnyúló

⁶²⁶ Christine Stix-Hackl főtanácsnok indítvány . 2004. október 28 C-17/03 § 1. [2005] ECR I-04983. § 6

⁶²⁷ C-17/03 § 47. Lásd még *AEM és AEM Torino* ügyben hozott ítélet 58. pontját; valamint ehhez hasonlóan, a C-280/93. sz., *Németország v. Tanács* ügyben 1994. október 5-én hozott ítélet [1994] ECR I-4973 67. pontját és a harmadik államok által dömpingelt import elleni védekezéssel kapcsolatban a C-422/02. *Europe Chemi-Con [Deutschland] v. Tanács* ügyben 2005. január 27-én hozott ítélet [2005] ECR I-791 33. pontját

⁶²⁸ C-17/03 § 48. Lásd még többek között a C-280/93. sz., *Németország v. Tanács* ügyben 1994. október 5-én hozott ítélet [1994] ECR I-4973. 67. pontját

villamosenergia-szállító kapacitás egy részét elsőbbséggel e vállalkozásnak juttathassa, a Bizottság nem engedélyezhette a tervezett intézkedést.⁶²⁹

Az üzenet tehát világos: a Bíróság egy elegáns, de kérlelhetetlen mozdulattal rámutatott arra az egyértelműen és tisztán megfogalmazott kitételre, amely pontosan azt hivatott jelezni, hogy a jogalkotók tudatában voltak a piac liberalizációból adódó várható nehézségeknek, és mivel a legfőbb jogalkotó szerv tagjai maguk a tagállamok, ennyi megértést tanúsítottak magukkal szemben, hogy lehetőséget biztosítottak egy levegővételyi szusszanásra az elkerülhetetlen változtatások bevezetése és azok hatályosulása között. Ettől a pillanattól kezdve már tudja az ítéletet olvasó, hogy felesleges volt minden érv, ami a korábbi inkumbens speciális helyzetét ecsetelte megkapó képekben. A Bíróság mintegy tenyerét széttárva állapította meg, hogy az irányelv 24. cikkében előírtakat megfosztaná az értelmüktől, ha a tagállamok számára lehetőséget adott volna arra, hogy egyoldalúan és a hivatalos eljárást kikerülve hátrányosan megkülönböztető bánásmódot alkalmazzanak a villamosenergia-importőrökkel szemben olyan megfontolások alapján, amelyek az irányelv 24. cikke értelmében indokolhatnák annak 7. cikke (5) bekezdésétől és 16. cikkétől való eltérést. A gondolatmenetet a közösségi norma eredeti céljának felemlítése zárja: Ez az eltérő értelmezés az irányelv céljának figyelmen kívül hagyásával a monopolisztikus és zárt villamosenergia-piacból a nyílt és versenyző piac felé való átmenetet veszélyeztetné.⁶³⁰ Az eltéréseknek ez a rendszere pontosan a NEA-hoz hasonló helyzetben lévő volt állami monopóliumokkal szembeni egyenlő bánásmód biztosítására szolgált. Az egyenlő bánásmódot veszélyeztetné, ha minden tagállamnak megengednék, hogy az irányelv 24. cikkében előírt eljárásról és feltételeken kívül előnyben részesítsék volt monopóliumaikat az azok által a villamosenergia-piac liberalizációja előtt kötött hosszú távú szerződések teljesítésének biztosítása végett.

Igaz ugyan, hogy a holland közhatalom olyan nemzeti jogszabályi keretet fogadott el, melyben a SEP az általános gazdasági érdekű feladatnak a teljesítéséhez nemzetközi szerződéseket kötött. A tagállam azonban nem korlátozhatja a Közösséget a villamosenergia-piac liberalizálásának megkezdésében és folytatásában.⁶³¹ Ez a summázat ismét kemény és egyértelmű megfogalmazása annak, hogy a közösségi jogrend fejlődésének folyamata

⁶²⁹ C-17/03 60. pont

⁶³⁰ C-17/03 62. pont

⁶³¹ C-17/03 79. pont

visszafordíthatatlan, és minthogy az alapvető irányok kijelölése tagállami szinten dől el, az egész közösségi jogrend léte és értelme kérdőjeleződhetne meg abban az esetben, ha a tagállamok a saját gazdasági igényük érvényesítésének és szuverenitásuk védelmének céljából, és ezekre hivatkozva szabadon eltérhetnének a közösségi normáktól. A Bíróság tehát nem mentesítette a Holland Királyságot a vonatkozó szabályok alól.

Ez a holland ügy jól mutatja be azt a bonyolult érdekhálózatot, amelynek keretében a liberalizáció végbement. A hosszú távú vásárlási kötelezettséget kikötő szerződések megkötése kedvelt formája volt a korábbi monopol vállalkozás helyzetének a liberalizációt követő megerősítésére nemcsak Nyugat-Európában, hanem – mint azt alább látni fogjuk – hazánkban is.

5.2.2.3. Összegzés – Következtetések

Ez az ügy jó példát szolgáltatott mind a textuális, mind pedig a teleológiai értelmezési módszer alkalmazására. Ott, ahol két cikk alkalmazása között kellett döntenie, a Bíróság a célokat vette figyelembe, hogy ily módon a két rendelkezés teljességéről kapjon képet, hiszen a két elsődleges jogforrási szintű norma nem szabályozta az egymáshoz való viszonyukat. Ahol azonban a másodlagos szintű jogforrás alól kerestek mentesítést az érdekelt felek, ott a Bíróságnak elegendő volt csupán a normaszöveget elővenni és rámutatni a vonatkozó paragrafusra. Minthogy a jogalkotó ebben a kérdésben körültekintően alkotta meg a jogszabályokat, a Bíróság meg tudta oldani a kérdést csupán a szöveg szerinti értelmezésre támaszkodva is. Nem állt meg azonban ezen a szinten, hanem rámutatott a rendelkezés mögött meghúzódó cél fontosságára is. Alátámasztotta és megerősítette ily módon a jogalkotó által tételezett megoldást, visszacsatolt egyértelműen a törvényhozóhoz, és így hiába vonultatott fel az ellenérdekű fél akárhány érvet, a Bíróság döntésének helyességét lehetetlen volt megkérdőjelezni.

Azt is láthatjuk, hogy a Bíróság egy adott ügyön belül is alapozhatja ítéletét – vagy annak egy részét – más-más interpretációs technikákra. Ebbéli szabadságával a Bíróság élt is, de nem élt vele vissza: abban az esetben, ha a textuális értelmezés elegendőnek bizonyult, akkor a mögöttes meghúzódó célt már pusztán a textuális interpretáció által megállapított értelem alátámasztására használta fel, nem pedig annak megkérdőjelezésére. Ha tehát létezik a kérdésre választ adó norma, akkor a Bíróság természetesen az alapján dönt. Kreatív jogértelmezői ún. aktivizmusa akkor nyerhet csak teret, ha a jogalkotási hiányosságok,

joghézagok eredményeképpen az ügy eldöntéséhez a teleologikus módszer alkalmazása elengedhetetlen.

5.2.3 Az Európai Bíróság viszonya a tagállami bíróságokkal és a közösségi jogalkotóval - egy ítéletbe csomagolt üzenet

Az ún. olasz hozzáférési díj-ügyben⁶³² hasonló módon a diszkrimináció és az állami támogatás létének megállapítására irányul az alapügy keretében a Bíróság elé terjesztett kérdés. Az olasz hozzáférési díjak korábbi struktúrájának következtében az első villamosenergia-irányelv átültetése után a hidroelektrikus és geotermikus létesítményekből előállított elektromos áram túlértékelődött. Ennek a helytelen előnynek az ellentételezése céljából ezeknek a létesítményeknek a részére egy emelt szintű hozzáférési díjat állapítottak meg, amely arányban állt az általuk élvezett előnyök mértékével. Az előzetes döntéshozatali eljárás során megfogalmazott kérdések arra vonatkoztak, hogy nem állt-e fenn diszkrimináció és/vagy negatív állami támogatás ezekkel az emelt szintű díjakkal kapcsolatban. A Bíróság szerint ebben az esetben nem beszélhetünk sem diszkriminációról, sem állami támogatásról, hiszen a bevezetett emelt szintű díj a közösségi jog átültetésének negatív következményét – az egyes termelők által termelt áram túlértékelését – hivatott ellensúlyozni. Ezzel együtt a Bíróság utalt annak a lehetőségére, hogy burkolt állami támogatásról lehet szó egy ilyen struktúrában.⁶³³

5.2.3.1. Tények

A nemzeti villamosenergia-alaphálózati hozzáférési és használati díjnak kizárólag a vízenergetikai és geotermikus létesítményekből származó villamos energiát termelő-elosztó vállalkozások terhére történő emelésének célja annak az előnynek a kiegyenlítése, amely e vállalkozások számára a villamos energia piacának a 96/92 irányelv átültetését követő liberalizációjából adódott. Ez az előny nem a hatékonysági és versenyfeltételek megváltozásának, hanem a jogi környezet ágazati liberalizáció miatti megváltozásának a következménye.⁶³⁴ A probléma gyökere tulajdonképpen abban a tagállami döntésben rejlik, amely a korábbi hozzájárulási díj fizetési rendszernek csupán az egyik elemét törölte el,

⁶³² Összevont ügyek: C-128/03 és C-129/03 *AEM SpA és AEM Torino SpA v. Autorita per l'energia elettrica e per il gas és mások* [2005] ECR I-2861 (a továbbiakban: *AEM Torino SpA* ügy)

⁶³³ K. Talus: I.m. 444. o.

⁶³⁴ *AEM SpA* (C-128/03. sz. ügy) és *AEM Torino SpA* (C-129/03. sz. ügy) 40-41. pont

anélkül, hogy ennek megfelelően módosította volna a teljes rendszert. A jogosulatlan piaci előny megszüntetésének legegyszerűbb módja tehát a tagállami fizetési rendszer módosítása lett volna. Minthogy azonban a Bíróság nem javasolhatja a tagállami jogrendszer módosítását, ezért a fizetési rendszer általános természetére hivatkozva alkalmazta a méltányosságot, és megállapította, hogy a terhek tekintetében a vállalkozások között különbségtételt bevezető intézkedés a szóban forgó terhek rendszerének természetéből és szerkezetéből következik.⁶³⁵ Nem minősül azonban állami támogatásnak a terhek tekintetében a vállalkozások között olyan különbségtételt bevezető intézkedés, amely a szóban forgó terhek rendszerének természetéből és szerkezetéből következik.⁶³⁶ Következésképpen ez a különbségtétel önmagában nem minősül állami támogatásnak az EKSZ 87. cikke (EUMSZ 107.) értelmében.⁶³⁷ Fontos kiemelni, hogy a Bíróság érvelése alapján azok a tagállami intézkedések, amelyek egy közösségi jogszabálynak a nemzeti jogba való átültetése következtében kialakult piaci előnyöket olyan módon szándékoznak kiegyenlíteni, hogy az egyes vállalkozásokat megkülönböztető bánásmódja révén célozzák objektív módon igazolhatóak.

5.2.3.2. *A Bíróság döntése*

A Bíróság tehát itt egy olyan kérdéssel szembesült, amelynek a felmerülésével a jogalkotó nem számolt előre. A közösségi normák átültetése különböző tagállami szabályozási viszonyok közepette más és másképpen alakult. A tagállami igyekezet némiképp elsietettnek tűnik, hiszen feltehetően az Olasz Köztársaság sem gondolta végig, hogy milyen következményekkel jár, ha a megfelelő szükséges adaptáció nélkül vesz át az európai jogszabályokat. Ez az ügy arra az aspektusra hívja fel a figyelmet, mennyire fontos szerepe van a jogértelmezőnek. Azt várhattuk, hogy a Bíróság megállapítja, hogy a Szerződés vonatkozó cikke alapján milyen esettel került szembe, és megrója a tagállamot a pontatlanságért. Ehelyett a Bíróság visszanyúl a pontosabban megfogalmazott másodlagos jogszabályi szöveghez: az irányelv ugyan biztosítja, hogy a hálózati hozzáférés szervezésénél a tagállamok választhatnak a szerződésen alapuló hálózati hozzáférés és a kizárólagos vásárló eljárása között, mindkét eljárást azonban tárgyilagos, átlátható és megkülönböztetéstől mentes

⁶³⁵ M. Maier, P. Werner: *Review of Judgment AEM SpA v. Autorità per l'Energia Elettrica e per il Gas*. In: *European State Aid Law Quarterly*. Vol. 4. 2005 659. o.

⁶³⁶ Lásd többek között a C-351/98. sz., *Spanyolország v. Bizottság* ügyben 2002. szeptember 26-án hozott ítélet [2002] ECR I-8031 42. pontját, és a C-159/01. sz., *Hollandia v. Bizottság* ügyben 2004. szeptember 14-én hozott ítélet [2004] ECR I-4461 42. pontját.

⁶³⁷ *AEM Torino SpA* ügy 43. pont

feltételeknek megfelelően kell létrehozni.⁶³⁸ A tagállami bíróság feladata megbizonyosodni arról, hogy a díjemelés nem haladja meg azt a mértéket, amely az említett előny kiegyenlítéséhez szükséges.⁶³⁹ A kérdés eldöntését tehát a Bíróság visszautalja tagállami hatáskörbe – miután megadta a szükséges iránymutatást.

A Bíróság nem zárja ki a Szerződéssel összeegyeztethetlen állami támogatás létét, nem jogosult azonban egy tagállam szabályozási megoldásaira javaslatot tenni. Mivel tisztában van a közösségi jog átültetésének esetleges nehézségeivel, és mivel a közösségi jogalkotó nem adott arra nézve jogszabályi iránymutatást, hogy ilyen esetben mi a teendő – ellentétben az előbb tárgyalt holland ügygel, ahol konkrétan készen állt az irányelvben a megoldás – a Bíróság lehetőséget ad a tagállamnak arra, hogy saját maga rendezze a szabályozási problémákat. Ez a döntés a Bíróság „híd” szerepét mutatja be: mind a jogalkotó, mind a jog végrehajtójának legnagyobb jóindulata ellenére is előfordulhatnak olyan problémák, amelyekre a Bíróságnak kell választ adnia. A textuális értelmezés természetesen egyértelműen tiltja a negatív diszkriminációt, de nem tiltja általában a különbségtételt. A „*terhek rendszerének természetére*” való hivatkozás a tagállami jogalkotás sokszínűségét ismeri el, és azt, hogy egy cél többféle eszközzel is elérhető: az első villamosenergia-irányelv ebben a szellemben került megfogalmazásra.

5.2.4 Az első villamosenergia-irányelv hatályba lépését követően a Bíróság elé kerülő jelen dolgozatban megvizsgált ügyek kapcsán levonható következtetések

A fenti eseteket a jogalkotó és jogalkalmazó viszonyának szempontjából vizsgálva összegezzük röviden a következtetéseinket.

Az elsőként bemutatott Preussen Elektra ügyben a vásárlási kötelezettséget rögzítő állami intézkedést a rendelkezés mögött meghúzódó cél fontossága mentette meg a Szerződéssel összeegyeztethetlen állami támogatássá való minősítéstől. Minthogy a környezetvédelmi cél igazolta az áruk szabad kereskedelmét korlátozó rendelkezést, és mivel nem vonatkozott az esetre az első villamosenergia-irányelv semmilyen rendelkezése, amely lex specialisként megváltoztathatta volna a kérdés megítélését, a Bíróság a szóban forgó rendelkezést a Szerződéssel összeegyeztethetőnek találta.

⁶³⁸ *AEM Torino SpA* ügy 57. pont

⁶³⁹ *AEM Torino SpA* ügy 59. pont

Az ezt követő holland ügyben azonban már a kötelező vásárlási szerződések nem ilyen jellegű célt szolgáltak, hanem pusztán gazdasági előnyt biztosítottak a korábbi állami monopól vállalkozások számára. Az érintett felek abban bíztak, hogy – többek közt – a jogbiztonság követelményére való hivatkozással a Bíróságot meg tudják arról győzni, hogy igazolja az állami intézkedést. A Bíróság azonban a legegyszerűbb, legkézenfekvőbb módszerrel, a textuális jogértelmezés módszerére támaszkodva utasította el az érveket: mivel a villamosenergia-irányelv kifejezetten az ilyen jellegű esetekre nézve is tartalmaz pontos előírást, lex specialisként ezek a rendelkezések érvényesülnek.

A harmadik esetben nem találunk lex specialist, sőt még az állami támogatás megállapításának kérdésében sem dönt a Bíróság. Mivel a bizonytalanság az irányelv átültetésének és a nemzeti jogalkotó feltételezhető sietségének eredménye, a Bíróság méltányosságot gyakorol. Teszi ezt azért is, mert nincs a kezében olyan jogalap, amelyre hivatkozással állami támogatásnak minősíthetné a vitatott rendelkezést.

Látható tehát, hogy amikor a Bíróságnak rendelkezésére áll egy olyan közösségi norma, amely az adott kérdést egyértelműen szabályozza másodlagos jogforrási szinten, akkor az alapján dönt és nem hagyja magát eltántorítani (*holland ügy*). Ha nincs másodlagos jogszabály, de az elsődleges jogforrási szinten szabályozásra került a kérdés, akkor annak alapján dönt (*Preussen Elektra*). Amikor pedig létezik ugyan másodlagos jogszabály, de az nem ad választ arra a problémára, amely pontosan a norma átültetéséből fakad, akkor a szükséges iránymutatás után visszautalja a döntés jogát a tagállami bíróságok kezébe.

Azok a változások, amelyekre a *Preussen Elektra* ügyben utalt a Bíróság, valóban nem sokat várattak magukra, és egy új irányelv formájában testet öltöttek.⁶⁴⁰ A második villamosenergia-irányelv 2004 nyarán lépett hatályba. A második villamosenergia-irányelv elfogadását követően sorozatban születtek az irányelvből fakadó kötelezettségek teljesítésének elmulasztása miatt elmarasztaló bírósági ítéletek.⁶⁴¹ A következőkben a

⁶⁴⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve (2003.június 26.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. HL L 176/37 2004.07.15. 211.o.

⁶⁴¹ C-353/05 *Európai Bizottság v. Luxemburgi Nagyhercegség*. ECR 2006 I-00100; C-354/05 *Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Luxemburgi Nagyhercegség* ECR 2006- I-00067; C-357/05 *Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Spanyol Királyság* ECR 2006 I-00118; C-358/05 *Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Spanyol Királyság* ECR 2006 I-00088; C-360/05 *Az Európai Közösségek Bizottsága kontra*

villamosenergia-piac liberalizációjának következő fázisát jelző második villamosenergia-irányelvhez kapcsolódó ügyeken keresztül vizsgáljuk meg a Bíróság mérlegelési tevékenységét.

5.3 A második villamosenergia-irányelv hatályba lépését követően a Bíróság elé került ügyek

A második villamosenergia-irányelv hatályba lépését követően a tagállamoknak egyre szűkült a közösségi joggal kompatibilis azon lehetőségek köre, amelyen keresztül előnyben részesíthettek egyes vállalatokat. Az állami támogatások egy másik területe az adójogi szabályozások rendszere, amely jogterület teljes mértékben a tagállamok felelősségi körébe tartozik, így ezen a területen könnyebbnek tűnhet kibújni az állami támogatások közösségi jogi tilalma alól, ám – ahogy azt több példa is bizonyítja – nem mindig sikerül.

5.3.1 Osztrák adójog – fő a diszkréció?

Talán kevésbé tűnik meglepőnek ha az olasz jogszabályalkotás körében merülnek fel problémás kérdések, ám Ausztria adójogi szabályozását többségünk – legalábbis ami a közösségi jognak való megfelelést illeti – hibátlannak gondolná. Az osztrák törvények adót vetettek ki a villamos energia és a természetes gáz fogyasztása után. Ez az energiaadó azonban visszaigényelhető volt abban az esetben, ha ez az összeg – összességében – meghaladta a szóban forgó cég nettó termelési értékének 0,35%-át. Csak azok a vállalkozások élhettek azonban ezzel a kedvezménnyel, amelyek termékek gyártásával foglalkoztak – a szolgáltató szektor nem részesülhetett a kedvezményből. Az eset tartalmi részletezése és az indoklás elemzése meghaladja ennek a dolgozatnak kereteit, így csupán a bírói mérlegelés kérdéskörének szempontjából legérdekesebb részeket szeretném kiemelni.

5.3.1.1. A Bíróság határozata

Ítéletében a Bíróság fontos kijelentéseket tett a közösségi jogalkotó és jogalkalmazók viszonyával kapcsolatban. A jogalkotóval és a tagállami bíróságokkal való együttműködés elengedhetetlen feltétele a közösségi jog érvényre juttatásának és a közösségi célok megvalósításának.

Olasz Köztársaság ECR 2006 I-00104; C-388/06 *Európai Közösségek Bizottsága kontra Francia Köztársaság* ECR 2007 I-00050; C-474/08 *Európai Közösségek Bírósága kontra Belga Királyság* ECR 2009; C-274/08 *Európai Közösségek Bizottsága kontra Svéd Királyság* ECR 2009

Az állami támogatások közösségi joggal való összeegyeztethetőségének vizsgálata nem a Bíróság, hanem a Bizottság hatásköre. A C-368/04⁶⁴² számú ítéletében a Bíróság a jelen dolgozat szempontjából fontos megállapítása ennek a hatásköri megosztásnak a megerősítése. Nem csupán a Bizottság szerepét hangsúlyozza, hanem – mint oly sokszor – itt is rámutat a nemzeti bíróságok fontosságára, és nem veszi át – nem is akarja átvenni – a tagállami bíróságokat megillető hatásköröket. *„Az állami támogatások ellenőrzési rendszere végrehajtásának feladata, ahogyan az EK 88. cikkéből (EUMSZ 108.) és a Bíróság vonatkozó ítélkezési gyakorlatából is következik, egyrészt a Bizottságra, másrészt pedig a nemzeti bíróságokra hárul.”*⁶⁴³ *„A nemzeti bíróságok tehát részesei az állami támogatásokat ellenőrző rendszernek.”*⁶⁴⁴ A tagállami bíróságok fontosságának megerősítését követően azonban nyomatékosítja a közösségi jog szupremáciáját: *„A határozathozatal során a nemzeti bíróságnak arra kell törekednie, hogy úgy óvja meg jogalanyok érdekeit, hogy közben teljes mértékben figyelembe veszi a közösségi érdeket, és ügyel különösen arra, hogy nem hoz olyan határozatot, amely kizárólag azt eredményezné, hogy kibővülne a jogellenes támogatás kedvezményezett köre.”*⁶⁴⁵ Majd ezt követően – mintegy keretbe foglalva – újabb megerősítő üzenet a nemzeti bíróságok felé: *A nemzeti bíróságok által levonandó megfelelő következtetéseket fő szabály szerint nem a közösségi jog határozza meg.*⁶⁴⁶ A második villamosenergia-irányelv már szigorúbban rendelkezik sok szempontból, és egyre kisebb a tagállami jogalkotó mérlegelési lehetősége. A tagállami jogalkalmazó szerepe azonban ezzel párhuzamosan erősödik, hiszen a közösségi jogi szabályozás szélesedésével párhuzamosan egyre szélesebb körben kell azt érvényre juttatni a tagállami fórumokon is.

Ezek a mondatok nagyon fontos üzenetet hordoznak egy új szabályozási időszak kezdetén. Dacára az egyre nagyobb teret hódító, egyre kiteljesedő közösségi jogalkotásnak, a közösségi jog érvényesítése majd ötven év után is csak a tagállami bíróságok együttműködésével sikerülhet. Ez az üzenet nem csupán a nemzeti bíróságok szerepét erősíti, hanem azt az ideát

⁶⁴² C-368/04 *Transalpine Ölleitung in Österreich GmbH és társai kontra Finanzlandesdirektion für Tirol és társai*. [2006] ECR I-09957

⁶⁴³ C-368/04 36. pont

⁶⁴⁴ F.G. Jacobs főtanácsnok 2005. november 29-én ismertetett indítványa. [2006] ECR I-09957 § 41. Lásd még: C-143/99. *Adria-Wien Pipeline és Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke*. [2001] ECR I-8365

⁶⁴⁵ C-368/04 48. pont

⁶⁴⁶ F.G. Jacobs főtanácsnok 2005. november 29-én ismertetett indítványa. [2006] ECR I-09957 61. pont

is, amely szerint az Európai Unió a tagállamok valódi közössége, nem pedig valamiféle felettes intézményi rend.

5.3.2 Észtország mentessége – uniós intézmények vitája

A második villamosenergia-irányelv hatályosulását követően indult meg az az ügy, amely azt a jogalapot vitatja, amely alapján a közösségi jogszabályok alóli mentességek elfogadásra kerültek Észtország esetében.⁶⁴⁷ Ennek az ügynek az érdekessége az, hogy ezúttal a közösségi intézmények nem a tagállamokkal pereskednek, hanem egymással. A 230. cikk alapján indult eljárások során a közösségi intézkedések jogszerűsége a vizsgálat elsődleges tárgya.

5.3.2.1. Tények

A 2003/54/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv egyes rendelkezéseinek Észtországban való alkalmazására tekintettel történő módosításáról szóló, 2004. június 28-i 2004/85/EK tanácsi irányelv megsemmisítése képezte az alapját az *Európai Parlament kontra az Európai Unió Tanácsa* – ügynek, amely Észtországnak a villamosenergia-irányelv által meghatározott menetrendtől való eltérése kapcsán bontakozott ki.⁶⁴⁸ Az Észtország számára biztosított átmeneti mentesítés alapját a Csatlakozási Szerződés VI. Melléklete képezte, amely kijelenti, hogy az első villamosenergia-irányelv 19. cikkének (2) bekezdése nem vonatkozik Észtországra 2008. december végéig. Ez okozta a problémát: A Tanács elfogadott egy irányelvet⁶⁴⁹ a második villamosenergia-irányelv módosítására az Észtországra vonatkozó bizonyos rendelkezések tekintetében. A vitatott irányelv a Csatlakozási Szerződés 57. cikke alapján került elfogadásra. Indítványában a Parlament azt állítja, hogy ezt a irányelvet nem lehetett volna a Csatlakozási Szerződés alapján elfogadni, hanem ugyanannak a jogi alapnak az alapján kellett volna elfogadni, amely a második villamosenergia-irányelv megalkotásához is jogi alapul szolgált. Erre alapozva a Parlament a vitatott 2004-es irányelv részleges semmissé nyilvánítását kérte a Bíróságtól. A szóban forgó irányelv ugyanazokat a mentességeket tartalmazta, mint a Csatlakozási Szerződés, és még azon túlmenően továbbiakat is. A Tanács úgy véli, hogy a csatlakozási okmány egyes rendelkezéseit nem szó szerint kell értelmezni, hanem a céljaik és a szövegkörnyezetük fényében, mivel a cél az új

⁶⁴⁷ K. Talus: I.m. 440. o.

⁶⁴⁸ C-413/04 *Európai Parlament v. Tanács* [2006] ECR I-11221

⁶⁴⁹ 2004/85 közösségi irányelv

tagállamok csatlakozásának elősegítése olyan módon, hogy ezzel egy időben a csatlakozástól biztosított legyen a közösségi jog teljes és egységes alkalmazása.⁶⁵⁰

5.3.2.2. *A Bíróság határozata*

A Bíróság megállapította, hogy addig és olyan mértékben, ameddig a vitatott irányelv ugyanazokat a mentességeket biztosítja, mint a Csatlakozási Szerződés, az irányelvet lehet a Csatlakozási Szerződésre alapozni, azon túlmenően azonban nem. Ezen megállapítás alapján a Bíróság úgy döntött, hogy a Csatlakozási Szerződésen túlmenő mentességek jogsértőek voltak, és részben semmissé nyilvánította az irányelvet. Minthogy azonban a befektetői jogvédelem és a jogbiztonság érdeke megkívánta, a Bíróság fenntartotta az irányelv semmissé nyilvánított rendelkezéseinek a hatályát egy új irányelv elfogadásáig.⁶⁵¹

A probléma gyökere ebben az esetben az első és a második villamosenergia-irányelv közötti különbségben rejlik: míg az első irányelv csupán részleges piacnyitást irányzott elő, addig a második már ennél sokkal tovább ment. Minthogy az észt Csatlakozási Szerződés és az Észtország számára biztosított mentességek egy olyan jogi közegben kerültek elfogadásra, amelyben még csak egy bizonyos fokú piacliberalizációt irányoztak elő, a mentességet csak erre a helyzetre fogalmazták. A piacnyitás felgyorsítása alapjaiban változtatta meg a jogi hátteret és így a korábbi derogációk módosítása szükségessé vált. Ismét egy érdekes megoldást alkalmazott a Bíróság: a jogi normák szövege és a szó szerinti értelme alapján hozta meg ítéletét, figyelembe vette azonban azt a gyakorlati szempontot, amely alapján a befektetők és a jogbiztonság védelmet igényelnek. Egyfajta kivételt tett tehát a saját ítéletének hatálya alól, és ezzel áthidalta azt a feszültséget, amely a jog és a valós élet között éket vert.⁶⁵²

5.3.2.3. *Összegzés*

Ez az ügy némi hasonlóságot mutat a korábban tárgyalt *AEM Torino SpA* olasz ügygel abban a tekintetben, hogy itt is a piacliberalizáció tagállami szintű megvalósulásához az átültetési törekvésekhez kapcsolódva állt elő problematikus helyzet. A vonatkozó jogi norma ezeket a kérdéseket nem válaszolja meg, de az olvasóban felmerül a kérdés, hogy hogyan lehetséges,

⁶⁵⁰ L.A. Geelhoed főtanácsnok 2006. június 1-jén ismertetett indítványa. [2006] ECR I-11221. o. 30. pont

⁶⁵¹ K. Talus: I.m. 440. o.

⁶⁵² K. Talus: I.m. 441. o.

hogy egy tagállamot érintő ügyben két közösségi intézmény vitatkozik – kvázi az érintett tagállam feje fölött.

A Bíróság itt is áthidalja a jogszabályi következetlenség okozta problémát: teszi ezt olyan módon, hogy nem mélyül el teljesen az elméleti vitában, hanem a helyzetre valós megoldást keresve – a hatásköri határokat megtartva – alkalmazza a méltányosságot.

Az energia szektor jelentőségét mutatja, hogy a liberalizációt követően a tagállamok továbbra is megpróbálták megőrizni befolyásukat a szabad piacon olyan módon, hogy az immáron nem állami tulajdonban levő termelő vagy elosztó vállalkozásokat valamilyen közvetett vagy közvetlen módon olyan helyzeti előnyhöz igyekeztek juttatni, amellyel szemben a versenytársak jelentős hátrányba kerültek.

5.3.3 Magyarország – folyamatban levő ügyek a hosszú távú megállapodások kapcsán

A korábban bemutatott holland ügghöz nagyon hasonló ügyek indultak meg Magyarországon is. A Magyar Köztársaság a '90-es évek közepén azt a célt tűzte ki az energiaágazatban, hogy az ellátás biztonsága érdekében korszerűsíti a villamosenergia-termelési infrastruktúrát. E tőkeigényes cél elérése érdekében, a villamosenergia-termelők magyarországi beruházásainak ösztönzésére szolgáló eszközként hozta létre a magyar állam a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások (a továbbiakban: HTM-ek) rendszerét. Az 1995 és 2001 között megkötött ilyen HTM-ek keretében a Magyar Villamos Művek Rt. (MVM) mint egyetlen vásárló kötelezettséget vállalt arra, hogy meghatározott mennyiségű megtermelt energiát rögzített áron megvásárol. Ily módon a HTM-ek lehetővé tették, hogy a termelők számára biztosított legyen a beruházásaik megtérülése.⁶⁵³

5.3.3.1. Tények

A magyar villamosenergia-piacon három egymást követő szabályozási modell érvényesült. Az első modell (1992–2002) keretében az volt az MVM kötelezettsége, hogy a lehető legkisebb költség elve mellett biztosítsa az energiaellátás biztonságát. A második modell, amely 2003-ban lépett hatályba, két ágazatra osztotta a piacot, mégpedig a termelés nagyjából 30%-át képviselő liberalizált ágazatra, valamint az MVM által ellátott és a termelés nagyjából

⁶⁵³ A magyar villamosenergia-piacon lezajló változásokról és jogszabályi környezetről bővebben lásd: Fazekas O. (szerk.): *A magyar villamosenergia-szektor működése és szabályozása I.* CompLex Kiadó, Budapest, 2010.

70%-át képviselő közüzemi ágazatra. E szabályozási modell keretében az energiatermelőknek jogszabályi kötelezettsége volt, hogy a közüzemi ágazatra vonatkozóan szabályozott árakon felajánlják az MVM részére a közüzemi célra lekötött villamosenergia-mennyiséget. A harmadik szabályozási modell 2004-ben történt bevezetését követően az energiatermelőknek továbbra is el kellett látniuk az MVM-et, az árszabályozás azonban megszűnt, a villamos energia árát pedig a továbbiakban az egyes HTM-ekben foglalt árképletek alapján határozták meg.

A piacliberalizációt megelőző időszakban az állami tulajdonban álló Magyar Villamos Művek a hazai villamosenergia-hálózat üzemeltetőjeként olyan hosszú távú vásárlási megállapodásokat kötött néhány erőművel, amelyek érvényessége a liberalizációt követően is fennáll, és amely az érintett erőművek számára garantált bevételi forrást jelent. A Magyar Villamos Művek álláspontja szerint ezekre a hosszú távú megállapodásokra annak érdekében volt szükség, hogy a külföldi befektetők számára kedvező lehetőséget kínáljon a már igencsak elöregedett infrastruktúrájú erőművek megvásárlása a privatizáció során. Az Európai Közösségek Bizottsága azonban vizsgálatokat indított a magyar áramszolgáltatók és az állami tulajdonú átviteli rendszerüzemeltető által kötött villamosenergia-vásárlási megállapodások formájában nyújtott feltételezett új állami támogatások miatt.⁶⁵⁴ A vizsgálat elindításáról született határozat ellen az egyik érintett, a Budapesti Erőmű az Elsőfokú Bírósághoz fordult, és kérte a Bizottság határozatának megsemmisítését.⁶⁵⁵ A Budapesti Erőmű felperesként a Csatlakozási Szerződés vonatkozó rendelkezéseire hivatkozott,⁶⁵⁶ amely szerint a Bizottság hatásköre kizárólag az új tagállam csatlakozásának időpontja után alkalmazandó állami támogatásokra terjed ki. Minthogy a villamosenergia-vásárlási megállapodásokat a csatlakozás előtt kötötték, így a Bizottságnak nem volt hatásköre a vizsgálat megindítására. A Budapesti Erőmű szerint a Bizottság figyelmen kívül hagyta a szóban forgó villamosenergia-vásárlási megállapodások sajátosságait, amelyek a megkötésekor fennállt körülményeket tükrözik, és ebből kifolyólag nem megfelelően értékelte a gazdasági előny, a versenytorzítás és a kereskedelem érintettségének az EKSZ 87. cikk (1) (EUMSZ 107.) bekezdése szerinti

⁶⁵⁴ C 41/2005 (korábbi NN 49/2005) számú 2005. november 9-i határozat

⁶⁵⁵ T-80/06. számú ügy.

⁶⁵⁶ 4. melléklete 3. fejezetének 1. pontja

fogalmait.⁶⁵⁷ Ehhez a keresethez 2006. június 6-án csatlakozott egy másik érintett erőmű, a Csepeli Áramtermelő Kft. is.

Más magyarországi hőerőművek is hasonló helyzetbe kerültek. A Pannon Hőerőmű Energiatermelő, Kereskedelmi és Szolgáltató Zrt. és az MVM által kötött HTM-et 2008. június 30-án, az erőmű átalakításával összefüggésben felmerült költségek megtérítése céljából az MVM által a Pannon Hőerőműnek fizetett kompenzáció ellenében megszüntették. A Bizottság azonban a HTM-ek tekintetében 2005 novemberében megindította az EKSZ 88. cikk (2) bekezdése szerinti hivatalos vizsgálati eljárást. A Bizottságnak ugyanis korábban kétségei merültek fel a HTM-eknek az állami támogatásokra vonatkozó közösségi szabályokkal való összeegyeztethetőségével kapcsolatban, mivel e HTM-ek az érintett termelők vonatkozásában kizárnak minden kereskedelmi kockázatot, és e termelőknek a piacon szereplő többi termelőhöz képest előnyösebb helyzetet biztosítanak. A Bizottság 2008. június 4-én elfogadta a Magyarország által a HTM-ek keretében nyújtott állami támogatásról szóló C (2008) 2223 végleges határozatot, amelyben a HTM-eket a közösségi joggal összeegyeztethetetlen állami támogatásnak minősítette, és felszólította a feleket a szerződések megszüntetésére, valamint a juttatott kedvezményeknek az állam részére történő visszafizetésére.

Az érvek és ellenérvek nagyon hasonlítanak a korábban tárgyalt holland ügy részleteihez. Az írásbeli szakasz lezárását követően még nem született ítélet, azonban a korábbi ítélkezési gyakorlat fényében várhatóan elmarasztaló döntés születik. Az az érv, amely szerint a hosszú távú megállapodásokra azért volt szükség, hogy magyarországi beruházásra ösztönözze a tőkeképes külföldi vállalkozásokat, és az azokban kikötött vásárlási kötelezettség ily módon a liberalizáció következtében felmerült költségek (ún. *stranded costs*) fedezésére szolgált volna, nem csak a magyar piacon jelentett problémát.

5.3.4 Hollandia – sikertelen kísérlet a nem megtérülő beruházások finanszírozására

Egy másik holland ügyben újabb ítélet született 2006-ban.⁶⁵⁸

⁶⁵⁷ Európai Unió Hivatalos Lapja 2006/C 108/25

⁶⁵⁸ C-206/06 *Essent Netwerk Noord BV* amelyhez csatlakozott *Nederlands Elektriciteit Administratiekantoor BV* kontra *Aluminium Delfzijl BV*, illetve helytállás okán való perbehívás keretében *Aluminium Delfzijl BV* kontra *Staat der Nederlanden* valamint helytállás okán való perbehívás keretében *Essent Netwerk Noord BV* kontra

5.3.4.1. Tények

Ahogy már fentebb bemutatuk, a villamosenergia-ágazat liberalizációját megelőzően Hollandiában négy vállalkozás termelt energiát. A termelő társaságokat a vonatkozó törvény⁶⁵⁹ alapján kijelölt társasággal, a SEP-pel együtt bízták meg azzal, hogy a villamos energia elosztásának hatékony és biztonságos működéséről gondoskodjanak. A SEP és a termelő vállalkozások közösen – részben a holland hatóságok felhívásának eleget téve – beruházásokat végeztek a szállítás és az ellátás hosszú távú biztonságos működtetésének biztosítása céljából. A beruházások kapcsán előre tudott volt, hogy ezek a piacliberalizációt követően nem térülnek meg, tehát meg nem térülő költségek vagy más néven befagyott költségek (*stranded costs*) voltak. A liberalizációt követően a SEP és a villamosenergia-termelő cégek már nem tudták ezeket a többletköltségeket a fogyasztókra terhelni. Így váltak a nem kereskedelmi jellegű befektetések átállási költségekké.⁶⁶⁰ 1997. január 21-én a SEP, a négy termelő vállalkozás és 23 elosztó vállalkozás megállapodást kötött az elosztó vállalatok számára történő villamos energia szállításáról. Ennek a megállapodásnak a keretében az elosztó cégek kötelezettséget vállaltak arra, hogy évi meghatározott összeget fizetnek a SEP-nek a fent említett piaccal össze nem egyeztethető költségek fedezésére. Nem szokatlan jelenség, hogy azok a cégek, amelyek számára monopol helyzetük védeltségét biztosít, magukra vállaljanak olyan kiadásokat vagy feladatokat, amelyek nem közvetlenül kereskedelmi célzatúak. Ezeket a többletköltségeket aztán rendszerint tovább allokálják az értékesítési lánc következő tagjára. Az alapügyben az Essent Netwerk Noord BV termelő indított pert az Aluminium Delfzijl BV (Aldel) elosztó ellen, mert az megtagadta a szállított villamos energiát terhelő többletdíj megfizetését. A perbe az Essent Netwerk oldalán beavatkozott a holland állam, és a SEP is. A holland bíróság által feltett két kérdés arra vonatkozott, hogy a vállalkozások között létrejött megállapodásban kikötött díjtöbblet nem áll-e ellentétben a Szerződés 25, illetve 90. cikkével (EUMSZ 30, 110.), valamint nem minősül-e a Szerződés 87. cikk (EUMSZ 107.) (1) bekezdése értelmében állami támogatásnak.

Nederlands Elektriciteit Administratiekantoor BV és Saranne BV. [2008] ECR I-05497 (a továbbiakban *Essent Netwerk* ügy)

⁶⁵⁹ Elektriciteitswet, Staatsblad 1989. 535.o. In: C-206/06 § 8

⁶⁶⁰ A stranded költségek definíciója: azok a költségek, amelyeket a közművek visszatéríthetnek a maguk számára a díjaikon keresztül, de amelyeknek a visszatérítését a versenyjog erősödő léte meggátolhat. In: W.J. Baumol, J.G. Sidak: *Transmission Pricing and Stranded Costs in the Electric Power Industry*. 1995. Washington D.C. The AEI Press. 98. o.

A 2006-os holland Essent Netwerk ügy sok szempontból mutat hasonlóságot a Preussen Elektra ügy tényállásával, és ez az ítélet bizonyos szempontból szigorúbban mérlegelte a tagállami magatartást, ily módon kiegészítette és pontosította is a Preussen Elektra ügy kapcsán mondottakat.

5.3.4.2. A Bíróság határozata

A döntés során tehát két nagy kérdéskört kellett megvizsgálni: (i) a 25.⁶⁶¹ illetve a 90. cikk⁶⁶² alkalmazásának kérdését; valamint (ii) a 87. cikk alapján a közszolgáltatásokra vonatkozó, az állami támogatások alól mentesítő kitételek teljesülését.

(i) 25. cikk kontra 90. cikk – az alkalmazandó jogalap megállapítása

A jelen esetben egy olyan díjtétel közösségi joggal való összeegyeztethetősége a kérdés, amely mind a belföldön megtermelt, mind pedig az importált villamos energiára vonatkozik. Azok a díjak (beleértve az adózási tételeket is), amelyeket mind a hazai, mind az importált termékekre hátrányos megkülönböztetés nélkül vetnek ki, önmagukban nem ellentétesek az uniós joggal. Ezek a jellegű díjak is minősülhetnek azonban a Szerződéssel ellentétesnek abban az esetben, ha a díjakból származó bevételt a hazai termékekhez kapcsolódó tevékenységek finanszírozására használják fel. Pontosan ez volt ugyanis a helyzet ebben az ügyben: a beszedett díjak a hazai villamosenergia-termelő cégeket összefogó SEP számláján landoltak.⁶⁶³ A 25. cikkben (EUMSZ 30.) megfogalmazott tilalom abszolút jellegű, célja az áruk szabad áramlásának biztosítása és a hazai és az importált termékek közötti verseny védelme. A 90. cikk (EUMSZ 110.) célja ugyanez. Annak eldöntésében, hogy a 25. vagy a 90. cikk kerüljön-e alkalmazásra, a Bíróság három szempontot mérlegelt.

a.) Elsőként azt vizsgálta, hogy vajon a plusz díjtételből származó bevétel teljes mértékben kompenzálta-e a hazai piac szereplőit az őket ért hátrányokért. Ha ezeknek a beruházásoknak az előnyei teljes mértékben kiegyenlítik a többletdíj által kiváltott anyagi veszteséget, akkor ezek megfelelő ellenérték fejében beszedett díjnak minősülnek. Abban az

⁶⁶¹ Szerződés 25. cikk: „A tagállamok között tilos bármilyen behozatali vagy kiviteli vám és azzal azonos hatású díj. Ezt a tilalmat a fiskális vámokra is alkalmazni kell.”

⁶⁶² Szerződés 90.cikk: „A tagállamok sem közvetlenül sem közvetve nem vetnek kis más tagállamok termékeire a hasonló jellegű hazai termékekre közvetlenül vagy közvetve kivetett adónál magasabb belső adót.”

⁶⁶³ B. O. Gram Mortensen: I.m. 390. o.

esetben azonban, ha a bevétel csak részben kompenzálja a hazai termékeket sújtó hátrányt, akkor diszkriminatív belső adónak minősül a 90. cikk értelmében.

b.) A másik fontos tényező a 25. vagy a 90. cikk alkalmazásában az volt, hogy a díjat a termékekre a határon való átlépés tényénél fogva vetették ki (25. cikk) vagy a díjak a rendes belső adózási szabályoknak megfelelően ugyanazon cél érdekében vonatkoztak minden azonos kategóriájú termékre – származási országtól függetlenül (90. cikk).⁶⁶⁴

c.) Végül a harmadik kérdés, amit a Bíróság megvizsgált az volt, hogy a díjtétel vajon magát a villamos energiát, mint terméket terhelte-e avagy a villamos energia átvitelhez, mint tevékenységhez kapcsolódott.⁶⁶⁵ Ez utóbbi esetben a díj a 90. cikk hatálya alá tartozik a Bíróság következetes esetjoga alapján.⁶⁶⁶ Minthogy azonban a díj mértéke az átvitt villamos energia kWh-ban meghatározott mennyisége alapján került kiszámításra, így a Bíróság megállapította hogy a díj magához a termékhez kapcsolódik. Azt is hangsúlyozta a Bíróság, hogy a 25. cikk hatálya nem csupán az állam által beszedett díjakra terjed ki, hanem pl. egy hálózati operátor által beszedett díjtételekre is, ahogy azt már korábban kimondta egy ítéletében.⁶⁶⁷ A Bíróság azonban végül nem döntötte el, hogy melyik cikk alkalmazandó a konkrét esetben, hanem – miután elemezte a lehetőségeket – visszautalta a döntés jogát a nemzeti bíróság kezébe.

(ii) 87. cikk (EUMSZ 107.) – mentesít-e a közszolgáltatások teljesítésére való hivatkozás?

A 87. cikk (1) bekezdése⁶⁶⁸ alkalmazhatóságának vizsgálata során a Bíróság elsőként megvizsgálta, hogy fennállnak-e a Szerződéssel összeegyeztethetetlen állami támogatás feltételei a 87. cikk szerint, azaz (i) gazdasági előnyt valósít-e meg a kérdéses intézkedés; (ii) állami forrásból juttatottnak minősül-e a szóban forgó gazdasági előny; valamint (iii) alkalmas-e az intézkedés a tagállamok közötti kereskedelem torzítására. (i) A gazdasági előnyt a tények bizonyítják. (ii) Az állami forrásból történő juttatás kapcsán a Bíróság

⁶⁶⁴ B. O. Gram Mortensen: I.m. 391. o.

⁶⁶⁵ Korábbi esetjog alapján a villamos energia árunak minősül. C-393/92 *Almelo* 28. pont, valamint C-158/94 *Bizottság v. Olasz Köztársaság* 17. pont

⁶⁶⁶ 20/76 *Schöttle* 15. pont, valamint C-90/94 *Haahr Petroleum* 38. pont

⁶⁶⁷ 132/82 *Bizottság v. Belgium* 8. pont

⁶⁶⁸ Szerződés 87. cikk (1.) bekezdés: *”Ha e szerződés másként nem rendelkezik, a közös piaccal összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet.”*

megállapította hogy – mivel a díjtételek beszedését jogszabály írta elő (amely a korábban jóváhagyott megállapodást emelte át törvényi formába), ezért a SEP-nek juttatott összegek állami forrásból történt beavatkozásnak minősülnek.⁶⁶⁹ Ezen nem változtatott az a tény, hogy a díjából beszedett összegeket a SEP intézte, hiszen a SEP-et is törvény jelölte ki erre a feladatra. Végül (iii) a tagállamok közötti kereskedelem érintettségének lehetőségét illetően a Bíróság ítélkezési gyakorlata egyértelmű: nincsen olyan határérték vagy hányad, amely alatt úgy lehet tekinteni, hogy a tagállamok közötti kereskedelem nem érintett. Az a tény, hogy valamely támogatás viszonylag jelentéktelen, vagy a kedvezményezett vállalkozás viszonylag kicsi, nem zárja ki eleve a tagállamok közötti kereskedelem érintettségét.⁶⁷⁰

A Bíróság esetjoga alapján azonban ahhoz, hogy valamely konkrét térítés elkerülje az állami támogatássá minősítést – amire az alapügyben nem történt hivatkozás –, számos feltételnek kell teljesülnie⁶⁷¹. (i) Egyrészt a kedvezményezett vállalkozást ténylegesen közszolgáltatási kötelezettségnek kell terhelnie, és e kötelezettségnek egyértelműen meghatározottnak kell lennie⁶⁷²; (ii) Másrészt a térítés számítási alapjául szolgáló paramétereknek előzetesen megállapítottaknak, objektíveknek és átláthatóknak kell lenniük, elkerülendő, hogy a térítés a kedvezményezett vállalkozás versenytársaival szembeni előnyben részesítésére alkalmas gazdasági előny legyen⁶⁷³; (iii) Harmadrészt a térítés nem haladhatja meg a közszolgáltatási kötelezettség teljesítésével okozott kiadások teljes vagy részleges fedezéséhez szükséges mértéket, figyelemmel az e kötelezettségek teljesítéséből származó bevételekre és ésszerű nyereségre is⁶⁷⁴; (iv) Negyedrészt a térítést a megfelelően irányított és az általa végzett közszolgáltatás követelményeinek teljesítéséhez szükséges eszközökkel kellőképpen ellátott átlagos vállalkozás – e kötelezettségei teljesítésével keletkezett – költségeinek elemzése alapján kell meghatározni, figyelemmel az e kötelezettségek teljesítéséből származó bevételekre és ésszerű nyereségre is.⁶⁷⁵

⁶⁶⁹ C-206/06 75. pont

⁶⁷⁰ C-206/06 76. pont *Tubemeuse* ügyben hozott ítélet 43. pont, *Altmark Trans és Regierungspräsidium Magdeburg* ügyben hozott ítélet 81. pontja

⁶⁷¹ *Altmark* ügy 88. pontja, *Enirisorse* ügy 31. pontja, *Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti* ügy 61. pontja

⁶⁷² *Altmark* ügy 89. pontja, *Enirisorse* 32. pontja, *Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti* ügy 62. pontja

⁶⁷³ *Altmark* ügy 90. pontja, *Enirisorse* ügy 35. pontja, *Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti* ügy 64. pontja

⁶⁷⁴ *Altmark* ügy 92. pontja *Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti* ügy 66. pontja

⁶⁷⁵ C-206/06 81-85. pont; *Altmark* ügy 93. pontja és *Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti* ügy 67. pontja

E kritériumokra támaszkodva, amelyek megfelelően felhasználhatók annak mérlegelése tekintetében, hogy az állam által gerjesztett, piaccal össze nem egyeztethető költségek megtérítése támogatásnak minősül-e, a nemzeti bíróság feladata annak vizsgálata, hogy a 400 millió holland forint (NLG) összeg a kijelölt társaság által közszolgálati kötelezettségek végrehajtása céljából nyújtott szolgáltatások ellenértékének minősül-e, és ha igen, milyen mértékben, vagy ezt az összeget a piaccal össze nem egyeztethető, más jellegű költségek fedezésére kellett volna fordítani, amely esetben azonban olyan gazdasági előnyről lenne szó, amely az EK 87. cikk (EUMSZ 107.) értelmében vett „támogatás” fogalmának felel meg. Amennyiben a szóban forgó intézkedés előnyt jelent a SEP és/vagy a villamosenergia-termelő vállalkozások számára, ez az előny a villamosenergia-termelő ágazat javára szolgál, következésképpen szelektív jellegű. Amennyiben tehát a SEP-nek 400 millió NLG erejéig juttatott összegek gazdasági előnyt jelentenek, az EK 87. cikk (1) bekezdése értelmében vett „állami támogatásnak” minősülnek.⁶⁷⁶

Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint az adók nem tartoznak a Szerződés állami támogatásokra vonatkozó rendelkezéseinek hatálya alá, hacsak nem valamely támogatási intézkedés finanszírozását szolgálják úgy, hogy annak szerves részét képezik.⁶⁷⁷ Ahhoz, hogy valamely adót valamely támogatási intézkedés szerves részének lehessen tekinteni, az adó és a támogatás között a vonatkozó nemzeti szabályozás alapján kötelező hozzárendeltségi viszonyoknak kell fennállnia abban az értelemben, hogy az adó bevétele kötelező módon a támogatás finanszírozásához van rendelve, és az közvetlenül befolyásolja utóbbi nagyságát.⁶⁷⁸

Az ítélet pontosítja az állami forrás és a nem-állami forrásból történő juttatás fogalmát.⁶⁷⁹ A *Preussen Elektra* ügyben a Bíróság megállapította, hogy a törvényi vásárlási kötelezettség nem valósította meg állami források átutalását, mert a jogszabály által kötelezett cégek nem kerültek törvényileg kinevezésre, hogy állami eszközöket kezeljenek. Az állami támogatásnak esszenciális lényege a szelektivitás, azaz hogy az állami intézkedés valamely céget vagy terméket részesítsen előnyben ily módon. Ebben az ügyben a kedvezményezett fél a SEP volt,

⁶⁷⁶ C-206/06 88. pont

⁶⁷⁷ C-206/06 89. pont; C-174/02. sz. *Streekgewest*-ügyben 2005. január 13-án hozott ítélet [2005] ECR I-85 25.pontja, a C-266/04–C-270/04., C-276/04. és C-321/04– C-325/04. sz., *Distribution Casino France és társai* egyesített ügyekben 2005. október 27-én hozott ítélet [2005] ECR I-9481 34. pontja

⁶⁷⁸ C-206/06 *Essent Netwerk* ügy § 90; *Streekgewest*-ügyben hozott ítélet 26. pontja és *Distribution Casino France és társai* egyesített ügyekben hozott ítélet 40. pontja

⁶⁷⁹ *Essent Netwerk* ügy § 59

amely – noha a holland villamosenergia-termelők tulajdonát képezte – törvényileg kiszabott feladatokat is ellátott. A Bíróság nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy a kedvezményezettek maguk a villamosenergia-termelő cégek, de ennek a kérdésnek az eldöntését visszautalta a nemzeti bírósághoz.

A Bíróság megállapította tehát, hogy a kérdéses állami intézkedés, amelynek keretében a villamos energia fogyasztására kiszabott pótdíjból befolyó összegek a hazai villamosenergia-termelőkhez folytak be, állami támogatásnak minősül. Mi volt ennek az ítéletnek a jelentősége, és miért fontos a *Preussen Elektra* ügyel vonható párhuzam? A *Preussen Elektra* lehetőséget adott a tagállamoknak arra, hogy környezetvédelmi célokra hivatkozva olyan törvényi rendelkezéseket hozhassanak, amelyek mégis kedvezményezetti helyzetbe hozhasson egyes cégeket vagy érdekcsoportokat. Az *Essent Netwerk* ügyben azonban a Bíróság szűkítette ezt a kört, és kiiktatott egy kategóriát a közösségi joggal összeegyeztethető intézkedések köréből. A belső piac megvalósításához elengedhetetlen azoknak a jogalkotási intézkedéseknek a feltérképezése és meghatározása, amelyek a közösségi jogi szabályokat kikerülik, vagy azokkal összeegyeztethetetlenek.

5.3.5 *Sabatuskas és társai – a többnyelvűség problematikája a villamosenergia-szektor szabályozó normákban*

A második villamosenergia-irányelv szabályozza többek között harmadik feleknek a villamosenergia-hálózatokhoz való hozzáférését. Ez egy olyan új terület, amely a bírósági határozatok által további pontosításra várt. A Julius Sabatuskas és társai által kezdeményezett alkotmányos vizsgálatra irányuló eljárás szolgált alapügyként ahhoz az esethez, amelyben a Litván Alkotmánybíróság a második villamosenergia-irányelv értelmezését kérte a Bíróságtól.⁶⁸⁰

5.3.5.1. *Tények*

A szóban forgó nemzeti szabályozás előírja, hogy a fogyasztóknak elsősorban az elosztó hálózatra kell csatlakozniuk. A fölérendelt átviteli hálózathoz közvetlenül csak akkor férhet hozzá a fogyasztó, ha az elosztó hálózat üzemeltetője az ő hálózatához való csatlakozást műszaki okból elutasítja. Bizonyos fogyasztók számára azonban vonzóbb lenne, hogy

⁶⁸⁰ C-239/07 *Julius Sabatuskas és társai*. Juliane Kokott főtanácsnok 2008. június 12-én ismertetett indítványa. [2008] ECR I-07523 1. pont

szabadon választhassák az átviteli hálózathoz történő csatlakozást annak érdekében, hogy ne kelljen viselniük az elosztó hálózaton való átvezetés költségeit. Nem egyértelmű azonban, hogy a 2003/54 irányelv 20. cikkének (1) bekezdése, amely a hálózathoz történő hozzáférést szabályozza.

2004. október 28-án a litván parlament képviselőinek egy csoportja kérelmet nyújtott be a a litván alkotmánybírósághoz annak a kérdésnek megvizsgálására, hogy a villamos energiáról szóló litván törvény összeegyeztethető-e a 2003/54 irányelvvvel. A kérelmezők szerint az irányelvből következik, hogy a fogyasztónak joga van az általa választott hálózatra való csatlakozáshoz. A litván parlament ezzel szemben azon az állásponton volt, hogy ennek a kérdésnek a szabályozását az irányelv a tagállamok hatáskörébe utalta.⁶⁸¹

5.3.5.2. *A Bíróság határozata*

A 2003/54 irányelvnek a hálózat harmadik fél által történő használatát szabályozó 20. cikke (1) bekezdésének szóhasználata valóban több szempontból nem egyértelmű. Először is tisztázni kell, hogy a harmadik fél fogalma csak a termelő és szolgáltató vállalkozásokat foglalja magába vagy a fogyasztókat is. Ezután a fő kérdés az, hogy mit kell az átviteli és elosztó hálózatokhoz való hozzáférés alatt érteni. Ez az elemzés kitűnő példája annak, hogy hogyan alkalmazza a Bíróság az összehasonlító jog módszerét interpretációja során. Az irányelv egyes nyelvi változatai között eltérés tapasztalható. A 20. cikk (1) bekezdésének első mondata ugyanazon cikk (2) bekezdésének első mondatához hasonlóan ugyanis több nyelvi változatban a „*hozzáférés*” szót alkalmazza. Ez igaz többek között a spanyol („*acceso*”), a német („*Zugang*”), a francia („*accès*”), az angol („*access*”) és az olasz („*accesso*”) nyelvi változat esetében. Ezzel szemben az irányelv litván nyelvi változata a 20. cikk (1) bekezdésében a „*prieiga*” szót használja, amely a „*hozzáférés*” szónak felel meg, míg ugyanazon cikk (2) bekezdésében a „*prisijungti*” szó szerepel, amelynek magyar fordítása „*kapcsolódni*” vagy „*csatlakozni*” lehet. Szintén a „*prisijungti*” szó szerepel az irányelv litván nyelvi változatának (2) és (6) preambulumbekkezdésében, míg a hivatkozott többi nyelvi változat a „*hozzáférés*” szót vagy annak megfelelőjét alkalmazza.⁶⁸² Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint egy közösségi rendelkezés valamely nyelvi változatának megfogalmazása

⁶⁸¹ *Sabatauskas* ügy 11. pont

⁶⁸² *Sabatauskas* ügy 37. pont

nem szolgálhat e rendelkezés értelmezésének kizárólagos alapjául, illetve e tekintetben nem élvezhet elsőbbséget más nyelvi változatokkal szemben. Az ilyen megközelítés ugyanis összeegyeztethetetlen lenne a közösségi jog egységes alkalmazásának követelményével.⁶⁸³ A közösségi szövegek egyes nyelvi változatai közötti eltérés esetén a szóban forgó rendelkezést azon szabályozás általános rendszerére és céljára tekintettel kell értelmezni, amelynek az a részét képezi.⁶⁸⁴

Az irányelv célja a villamos energia belső piaca működésének javítása. A (6) és (7) preambulumbekzdése szerint a verseny működéséhez hátrányos megkülönböztetéstől mentes, átlátható és méltányos díjazású hálózati hozzáférésre van szükség, és ez elsődleges fontossággal bír a villamos energia belső piacának megvalósítása szempontjából.⁶⁸⁵ Az irányelv (4) preambulumbekzdése kimondja, hogy a teljesen nyitott piacnak lehetővé kell tennie a fogyasztó számára szolgáltatójának szabad megválasztását, és e szolgáltató számára is biztosítania kell fogyasztói szabad ellátásának lehetőségét. A Bíróság ebből egyrészt azt a következtetést vonja le, hogy annak érdekében, hogy a feljogosított fogyasztók szabadon megválaszthassák szolgáltatóikat, a szolgáltatóknak képeseknek kell lenniük arra, hogy hozzáférjenek azokhoz a különböző átviteli és elosztó hálózatokhoz, amelyek a villamos energiát a fogyasztókhoz eljuttatják, másrészt úgy ítéli meg, hogy harmadik feleknek az átviteli és elosztó hálózatokhoz való szabad hozzáférése azon alapvető jelentőségű intézkedések egyike, amelyeket a tagállamoknak a villamos energia belső piacának kialakítása érdekében meg kell hozniuk.⁶⁸⁶

Mindezek fényében végül a Bíróság úgy döntött, hogy az irányelv 20. cikkét úgy kell értelmezni, hogy az a harmadik feleknek csak a villamos energia átviteli és elosztó hálózatokhoz való hozzáférése, és nem az azokhoz való csatlakozása tekintetében ír elő kötelezettségeket a tagállamok számára, és nem írja elő, hogy a tagállamok által létrehozandó hálózati hozzáférési rendszereknek lehetővé kell tenniük a feljogosított fogyasztó számára,

⁶⁸³ C-239/07 *Sabatauskas* ügy 38. pont; C-149/97. sz. *Institute of the Motor Industry* ügyben 1998. november 12-én hozott ítélet 16. pontja és a C-187/07. sz. *Endendijk*-ügyben 2008. április 3-án hozott ítélet 23. pontja

⁶⁸⁴ C-239/07 *Sabatauskas* ügy 39. pontja C-437/97. sz., *EKW és Wein & Co* ügyben 2000. március 9-én hozott ítélet [EBHT 2000., I-1157. o.] 42. pontja, a C-1/02. sz. *Borgmann*-ügyben 2004. április 1-jén hozott ítélet [EBHT 2000., I-3219. o.] 25. pontja, valamint *Endendijk*-ügyben hozott ítélet 24. pontja

⁶⁸⁵ C-239/07 *Sabatauskas* ügy 31. pont C-439/06. sz. *Citiworks* ügyben 2008. május 22-én hozott ítélet 38. és 40. pontja

⁶⁸⁶ C-239/07 *Sabatauskas* ügy 33. pont; *Citiworks* ügyben hozott ítélet 43. és 44. pontja

hogy szabadon megválaszthassa azt a típusú hálózatot, amelyhez csatlakozni kíván. A hivatkozott 20. cikket továbbá úgy kell értelmezni, hogy azzal nem áll ellentétben az olyan nemzeti szabályozás, amely előírja, hogy a feljogosított fogyasztó berendezései csak abban az esetben csatlakoztathatók átviteli hálózathoz, ha az elosztó hálózat üzemeltetője – műszaki vagy működési követelmények miatt – elutasítja a feljogosított fogyasztó azon berendezéseinek csatlakoztatását, amelyek az engedélyében megjelölt működési területen találhatóak. Mindazonáltal a nemzeti bíróság feladata annak ellenőrzése, hogy a fenti rendszer létrehozására és alkalmazására objektív és a rendszerhasználók közötti hátrányos megkülönböztetéstől mentes kritériumok alapján kerül-e sor.⁶⁸⁷

5.3.6 A második villamosenergia-irányelv hatálya alatt a Bíróság elé került, jelen dolgozatban vizsgált ügyek tanulságainak összegzése

Az elsőként nagyon röviden vizsgált osztrák ügyben a jelen dolgozat szempontjából a legérdekesebb az volt, ahogyan a Bíróság megragadta az alkalmat, és a második villamosenergia-irányelv hatályba lépését követően egy olyan üzenetet küldött a tagállami bíróságok felé, amely szerint hiába erősödik és hódít egyre szélesebb teret a közösségi jogalkotás, a nemzeti jogalkalmazói fórumok szerepe továbbra is elengedhetetlen az uniós normák megvalósításához. A fokozódó közösségi jogalkotói aktivitás tehát az Európai Bíróság mérlegelésének bizonyos értelemben kevesebb teret hagy ugyan, a tagállami jogalkalmazók szerepe azonban ettől függetlenül kiemelkedő fontosságú az Unió jogrendjének működéséhez.

Az észt mentességi ügy kapcsán láthattuk, hogy a Bíróság itt is egyfajta híd szerepét tölti be, hiszen ha a jogi megállapítások önmagukban nem kínálnak megoldást, akkor a közösségi jogértelmező feladata egy olyan válasz megalkotása, amely a legitim keretek között ugyan, de rugalmasságot biztosít a valós élet igényeinek kielégítéséhez. A Bíróság tehát ismét kézzelfoghatóan él a mérlegelési jogkörével, és azt arra használja, amire eredetileg hivatott: összekapcsolja a jogi normák absztrakt világát a hétköznapi szinten felmerülő kérdésekkel, és megoldást nyújt azokra.

A holland befagyott átállási költségek példája számunkra azért is különösen izgalmas, mert Magyarországon nagyon hasonló témájú ügyek vannak folyamatban a Bíróság előtt. A

⁶⁸⁷ C-239/07 *Sabatauskas* ügy 49. pont

tagállami bíróságok szerepét azonban itt is megerősíti a Bíróság. Noha részletesen elemzi az egyes kérdéseket, és elemzi a felmerülő lehetséges válaszokat, a végső választ nem adja meg, hanem visszautalja a kérdést a tagállami jogértelmezői fórumra.

Ez az elem megtalálható az általam utolsóként ismertetett *Sabatauskas* ügyben is. Ez a litván ügy az egyik legjobb példa a villamosenergia-szektorban arra, hogy még mindig milyen fontos a szöveg jelentésének elemzése, különös tekintettel a többnyelvűség tényére, és hogy mindehhez mennyire fontos eszköz a Bíróság kezében az összehasonlító jogi módszer.

6. Záró gondolatok

A jogesetek kapcsán tehát láthattuk, hogy a Bíróság aktivizmusa korántsem ért véget a hetvenes években – ellentétben azokkal az időbeli felosztásokkal, amelyek az ún. „aktivista” korszakot már lezártak tekintik. A Bíróság aktivizmusa ugyanis nem egy önmagában létező szerep, hanem szorosan összefügg a közösségi jogalkotó „aktivizmusával”, vagyis azzal, hogy a közösségi jogalkotó milyen mértékben hajlandó, milyen mértékig képes követni a felmerülő társadalmi igényeket, és azokhoz illeszkedő jogi normákat alkotni. A villamosenergia-szektor, mint új európai uniós szakpolitika, olyan terület, ahol a Bíróság szerepvállalása nem elhanyagolható – dacára a másodlagos jogforrási szintű szabályozásnak. A hagyományos interpretációs módszerek egyvelege és a bírói diszkrecionális jogkör bátor – és nem túlzott – gyakorlása ezen a területen is a közösségi jog érvényre juttatásának célját szolgálja.

Két intézmény – jelen esetben az Európai Unió jogalkotói és jogalkalmazója – viszonyának elemzése mindig nagyon összetett, és számos különböző szempontból vizsgálható. Disszertációmiban a bírói mérlegelés kérdésköre volt az a központi témakör, amelyhez kapcsolódóan – egy adott szektoron belül – ennek a viszonynak az alakulását vizsgáltam. Ahhoz, hogy a jogalkotó és jogalkalmazó viszonyának igencsak tág témakörét leszűkítsem, szükségesnek találtam azokat a lépéseket is bemutatni, amelyeken keresztül eljutottam a vizsgálódásaim központi kérdéseihez, majd az illusztrációul szolgáló esetekhez. Ezt a megalapozást azért tartottam elengedhetetlennek, mert egy fejlődési folyamat vizsgálata során minden lépcsőfokot be kell járnunk: minden lépés egy másikra épül. Ezért elsőként a jogrendszerhez kapcsolódó néhány fontos kérdést vizsgáltam meg, és magának a jogrendszernek a kritériumait, hiszen ez az a keret, amelyen belül a jogalkalmazó a jogértelmezői tevékenységet végzi, ezen a kereten belül értelmezhető a jogalkotó és jogalkalmazó viszonya. Az Európai Unió jogrendszerének vizsgálata azért is fontos, mert a disszertáció „főszereplője”, az Európai Bíróság ezt a jogrendszert formálja és alakítja ítélezési gyakorlatán keresztül.

Mínthogy az Európai Unió sajátossága nem csupán a jogrendszerben érhető tetten, hanem magukban az intézményekben is, ezért fontos volt megvizsgálnunk, hogy a hagyományos tagállami jogrendszerekben ismert bírói hatalmi ág stílusjegyeihez képest milyen életéréseket vagy hasonlóságokat mutat az Európai Unió Bírósága. Mind a jogrendszer, mind a bírói hatalmi ág és a többi, általam vizsgált kérdéskör esetében is elengedhetetlen azokra a viszonyítási pontokra való visszautalás, amelyektől a már ismert hagyományos tagállami

modellek nyújtanak. Az Európai Unió jogrendszerének és az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatának sajátosságai nem önmagukban érdekesek, hanem a már ismert modellekhez viszonyítva. Ezért minden kérdéskörnél arra törekedtem, hogy röviden bemutassam azokat a gyökereket, és kiindulási pontokat, amelyek viszonyítási alapként szolgálnak. Ily módon az egész dolgozatot átszövi az összehasonlító jogi szemlélet.

Az összehasonlító módszer azért is hasznos, mert megóv minket attól a kísértéstől, hogy túlságosan leegyszerűsítő megállapításokat tegyünk vizsgálatunk tárgyával kapcsolatban. Noha a modellek már magukban foglalnak bizonyos szintű általánosítást és egyszerűsítést, ez technikai szükségszerűség. Az általánosításokkal azonban óvatosan kell bánni. Dolgozatom egyik célja pontosan két, a Bírósággal kapcsolatosan általánosan elfogadott megállapítás megkérdőjelezése. Ilyen nem teljesen helytálló általánosításnak találtam azt a felfogást, amely szerint a Bíróság aktivista korszaka lezárult, illetve azt a gondolatot, – pontosabban kritikát – amely szerint a Bíróság aktivista ítélkezési gyakorlatával túllépett a számára tételezett hatásköri határokon. A Bíróság számára a Szerződésben lefektetett feladatát az EU jogalkotási folyamatok tükrében kell vizsgálnunk. Ha ugyanis csupán a Bíróság tevékenységét elemezzük, és döbbenet szemléljük az Európai Unió jogrendjét alapjaiban formáló ítéleteket, akkor abba a hibába esünk, hogy az éremnek csupán az egyik oldalát vizsgáltuk meg. Az érem másik oldala a jogalkotói tevékenység. Jelen sorok írója egyet ért azokkal az elméletekkel, amelyek a jogértelmezést a jogalkotási folyamattól nem elválasztva, hanem azt szervesen kiegészítő tevékenységként határozzák meg.

Az Európai Unió jogalkotását, a jogrendszer megszilárdulásának folyamatát elemezve láthatjuk, hogy az első évtizedek alapozó munkája gyakorlatilag lezárult. Hiba lenne azonban a jogrendszer egyik területén végbemenő változásokat a jogrendszer egészére vonatkoztatni. Azáltal, hogy az Európai Unió jogrendjének hatálya egyre terjed, és újabb és újabb területeket hódít meg, a Bíróság aktivizmusa – ezt a tendenciát követve – ezeken az új területeken jut érvényre. A Bíróság nem maga határozza meg, hogy milyen ügyek kerülnek elébe. Erről a fontos tényről gyakran megfélekezni látszanak a bírói aktivizmus heves kritikusai. A villamosenergia-szektor, mint újonnan az EU jog hatálya alá vont terület, alkalmas annak megvizsgálására, hogy vajon valóban kevésbé aktivista a Bíróság most, mint a korai évtizedekben, illetve, hogy ez a kreatív jogértelmezői szerep valóban túllép-e a számára tételezett határokon.

A jogesetek időrendben történő elemzése lehetőséget ad ennek a fejlődési vonalnak a kirajzolására. Az általam választott jogesetek, illetve a villamosenergia-szektorhoz kapcsolódó jogesetekben ennek a dolgozatnak a kereteit meghaladó, számos érdekes tartalmi kérdés merül fel. A jelen disszertáció keretében végzett elemzés célja azonban nem a jogesetekben felmerülő valamennyi tartalmi kérdés részletes bemutatása. A jogesetek szándékom szerint illusztrációként szolgálnak az európai jogalkotó és jogalkalmazó viszonya alakulásának bemutatására – mintegy madártávlatból.

Az Európai Unió Bíróságának szerepe számomra azért különösen izgalmas vizsgálódási terület, mert aktív helytállása révén a háttérből, a Luxembourg-i elefántcsonttoronyból az Európai Unió „szürke eminenciásaként” maradandót alkotott, és vélhetően a jövőben is folytatja kreatív jogértelmezői-jogalkotói tevékenységét.

Felhasznált irodalom:

- Allan Trevor R.S **Constitutional justice – a liberal theory of the rule of law.**
Oxford University Press, 2001.
- Allan, Trevor R. S. **Law, liberty, and justice : legal foundations of British constitutionalism**
Oxford , Clarendon Press, 1993
- Allibert, Brice **Compensation of Stranded Costs in the European Union Electricity Sector.**
In: European State Aid Law Quarterly. Vol. I. 2003. 3-19. o.
- Anthony Arnall: **The European Union and its Court of Justice.**
Oxford University Press. 1999.
- Arnall, Anthony **Does the Court of Justice Have Inherent Jurisdiction?**
Common Market Law Review. Volume 27, 1990. Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands 683-684. o.
- Arnall, Anthony **A Constitutional Court for Europe?**
The Cambridge Yearbook of European Legal Studies. Vol. 6. 2003-2004. Hart Publishing. Oxford, Portland OR.
- Arnall, Anthony: **Owning up to Fallibility: Precedent and the Court of Justice.**
1993. 30 CMLRev. 247.
- Atiyah Patrick S. **Common law and statute law.**
The Modern Law Review. Volume 48. Jan. 1985. No.1. In: Michael Arnheim (ed.): Common law. Dartmouth. Aldershot, Singapore, Sydney. 1994.
- Badó Attila **Ezredévi beszélgetések a magyar igazságszolgáltatásról**
In: Jogelméleti Szemle. ELTE AJK. 2001/1.
- Badó Attila,
Loss Sándor (szerk.)
Barak, Ami **Betekintés a jogrendszerek világába**
Nyitott Könyv Kiadó. Budapest, 2003
- Bartha Ildikó **Judicial Discretion.**
Yale University Press. 1989.
- Bartha Ildikó **Az Európai Uniü joga és a precedensek**
In: Badó Attila, Loss Sándor (szerk.): **Betekintés a jogrendszerek világába**
Nyitott Könyv Kiadó. Budapest, 2003. 393-410. o.
- Baumol, William J.;
Sidak, J.G. **Transmission Pricing and Stranded Costs in the Electric Power Industry.**
1995.
- Beaumont, Paul; Lyons,
Carole ;Walker, Neil (eds.)
Bellis, Jean-Francois **Convergence and divergence in European public law**
Oxford ,Hart Publishing. 2002
- Une justice communitaire rapid - Quelques commentaires.**
In: Marianne Donz, Emmanuelle Bribosisa (eds.): L’avenir du système juridictionnel de l’Union européenne. Editions de l’Université de Bruxelles. 2002. 155-173. o.
- Benda, Ernest **Constitutional jurisdiction in West-Germany.**
19 Columbia Journal of Transnational Law 1-13 1981.
In: Glendon, Gordon, Osakwe: I.m.
- Bengoetxea, Joxerramon **The Legal Reasoning of the European Court of Justice – Towards a European Jurisprudence.**

- Bennion, Francis A.R.** Clarendon Press. Oxford. 1993.
Understanding common law legislation.
Oxford University Press. 2001
- Bingham, Thomas** **The Rule of Law.**
In: Cambridge Law Journal 66 (1) March 2007. 67-85. o.
- Blutman László** **EU jog – működésben**
Bába Kiadó. Szeged, 2004
- Blutman László** **Európai Bíróság: jogértelmezés kontra jogalkalmazás?**
In: Magyar Jog. 1999. 1. Szám. 42-50. o.
- Blutman László** **Bírói jogértelmezés: az Európai Bíróság**
In: Kontroll. 1991. 6-27. o.
- Borzásák, Levente** ***Punishing Member States or Influencing their Behaviour or Iudex (non) calculat?'***
In: (2001) 13 Journal of Environmental Law,
Oxford University Press
- Borzásák, Levente** **A green way out? or The effects of environmental protection on the public enforcement mechanism**
Phd Thesis, European University Institute, Florence March 2008
- Botchway, F.N.** **Contemporary Energy Regime in Europe.**
European Law Review, No. 26. 2001. Sweet & Maxwell and Co.
- Braselmann, Petra** **Linguistic Problems in the Jurisdiction of the European Court of Justice.**
In: Volkmar Gessner, Armin Hoeland, Csaba Varga (eds.): European Legal Cultures. Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures. Dartmouth – Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney. 1996. 530 - 538. o.
- Bredimas, Antonis** **Methods of Interpretation and Comparative Law.**
North Holland. 1978.
- Brown, Lionell Neville;** **The Court of Justice of the European Communities.**
5th ed. London, Sweet & Maxwell, 2000
- Kennedy, Tom** **The Advocat General and EC Law.**
Oxford. Oxford University Press. 2007.
- Burrows, Noreen;** **The Limits of Judicial Discretion in the European Court of Justice.**
Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Baden. 1998
- Greaves, Rosa** **The judicial process in comparative perspective**
Oxford, Clarendon Press. 1991.
- Canor, Iris** **The growth of the law**
Westport, Conn, Greenwood Press, 1973, c1924
- Cappelletti, Mauro** **Statute and statutory instrument in the evolution of European constitutional systems.**
In: Alessandro Pizzorusso (ed.): Law in the making – A comparative survey. Springer Verlag. Berlin, Heidelberg, New York, Tokyo, Paris, London. 1988
- Cardozo, Benjamin Nathan** **The Dynamics of Judicial Authority and the Constitutional Treaty.**
In: J.H.H. Weiler, C. Eisgurber (eds.): Altneuland: The EU Constitution in a Contextural Perspective. Jean Monet

- Working Paper 5/04.
- Chalmers, Damian** **European Union public law : text and materials**
Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- Chronowski Nóra,
Nemessányi Zoltán** **Európai Bíróság – Alkotmánybíróság: Felületi feszültségek**
In: Európai Jog. 2004. 3. szám. 19-29. o.
- Coke, Edward Sir** **The selected writings and speeches of Sir Edward Coke /**
edited by Steve Sheppard.
Published Indianapolis, Ind. Liberty Fund, 2003.
- Craig, Paul;
De Búrca, Gráinne
D’Amato, Anthony** **EU Law – Text, Cases and Materials.**
Fourth edition. Oxford University Press. 2008.
Judicial Legislation.
In: Cardozo Law Review 63 1979. 1-29. o.
- Da Cruz Vilaca,
José Luis** **The Court of First Instance of the European Communities: A Significant Step towards the Consolidation of the European Community Governed by the Rule of Law.**
In: YEL vol. 10. 1990. Clarendon Press. Oxford. 1991. 1-56. o.
- Dashwood, A.;** **The Future of the Judicial System of the European Union.**
Johnston, A. (eds.) Hart Publishing. Oxford, Portland OR. 2001.
Dashwood, Alan; **English Courts and Article 177 of the EEC Treaty.**
Arnull, Anthony YEL. 1982. Clarendon Press, Oxford. 255-303. o.
Daswon, John P. **The general clauses, viewed from a distance.**
29 Rabel Zeitschrift. 441. 1977.
In: Glendon, Gordon, Osakwe: I.m.
- David, René** **Major legal systems of the world today.**
Stevens. London, 1978.
- De Búrca, Gráinne** Human Rights: The Charter and Beyond. Jean Monnet Working Papers.
<http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/01/013601.html>
- De Búrca, Gráinne** **The ECJ and the Evolution of EU Law.** In: Börzel, T.A., Chichowski, R.A. (eds.): The State of the European Union 6. Oxford Scholarship Online Monographs.
- De Búrca, Gráinne** **After the Referenda**
In: European Law Journal, vol. 12. No. 1. January 2006 6-8.o.
- De Witte, Bruno** **Community Law and National Constitutional Values.**
In: Volkmar Gessner, Armin Hoeland, Csaba Varga (eds.): European Legal Cultures. Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures. Dartmouth – Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney. 1996. 503 – 505. o.
- Delpérée, Francis** **Constitutional systems and sources of law.**
In: Alessandro Pizzorusso (ed.) I.m.
- Denning, Alfred Thomson Lord** **The due process of law**
London, Butterworths, 1980.
- Denning, Alfred Thomson Lord** **The discipline of law.**
In: M.A. Glendon, M.W. Gordon, C. Osakwe: I.m
- Denning, Alfred Thomson Lord** **The closing chapter.**
1983. In: M.A. Glendon, M.W. Gordon, C. Osakwe: I.m.

- Denning, Alfred Thomson Lord** **What next in law**
1982 In: M.A. Glendon, M.W. Gordon, C. Osakwe: I.m
- Devlin, Patrick** **Judges and Lawmakers.**
39 MLR, 5 1976. 13.o.
- Devlin, Patrick** **The judge.**
Oxford University Press. 1979.
- Dicey, Albert Venn** **Bevezetés az angol alkotmányjogba.**
Ford.: Tarnai János. Budapest, 1902.
- Donner, M.** **The Constitutional Powers of the Court of Justice of the European Communities.**
In: Common Market Law Review, Volume XI, 1974. Stevens London / A. W. Sijthoff Leyden
- Dworkin, Ronald. M.** **Justice in robes**
Cambridge, Mass. Belknap Press, 2006
- Dyévre, A.** **The Constitutionalization of the European Union: discourse, present, future and facts.**
ELR Vol. 30, 2005
- Dyrberg, P.** **What should the Court of Justice be doing?**
YLR Vol. 26. 2001.
- Eeckhout, Piet** **The European Court of Justice and the Legislature.**
In: YEL. Vol. 18. Oxford University Press. 1998. 1-13. o.
- Eising, R.** **Policy Learning in Embedded Negotiations: Explaining EU Electricity Liberalization.**
In: International Organization. 56. No.1. Winter 2002.
- Eising, R.;** **Moving Targets: National Interests and Electricity**
Jabko, N. **Liberalization in the EU.**
Comparative Political Studies. Vol. 34. No. 7. September 2001.
- Eleftheriadis, Pavlos** **The Direct Effect of Community Law: Conceptual Issues.**
In: YEL vol. 18. 205-221. o.
- Fazekas Orsolya** **A hosszú távú áramvásárlási megállapodások és beruházásvédelem a villamosenergia-piacon.**
In: Fazekas Orsolya (szerk.): A magyar villamosenergia-szektor működése és szabályozása I.
CompLex Kiadó. Budapest, 2010. 291-335.o.
- Fazekas Orsolya (szerk.)** **A magyar villamosenergia-szektor működése és szabályozása I.**
CompLex Kiadó. Budapest, 2010
- Fleck Zoltán** **Bevezetés: Igazságszolgáltatás és tudomány változó viszonya**
In: **Fleck Zoltán (szerk.): Igazságszolgáltatás a jogtudomány tükrében.**
ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2010.11-19. o.
- Fleck Zoltán (szerk.)** **Igazságszolgáltatás a jogtudomány tükrében**
ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2010.
- Freund** **Association of American Law Schools Title Select essays in Anglo-American legal history**
Association of American Law Schools New York : Lawbook Exchange, 1992
- Fromont, Michel** **Grands systèmes de droit étrangers.**
3ième edition. Dalloz. 1998. Paris

- Fülöp Botond** **A közösségi jog létrejötte, fejlődése, különös tekintettel az Európai Bíróság jogfejlesztő tevékenységére**
In: Jogiforum.hu. 2001. november 21.
- Genoud, C.** **Does privatization matter? Liberalization and regulation: The case of European electricity.**
In: Public Management Review. Vol. 4. Issue 2. 2002. Taylor & Francis Ltd.
- Varone, F.**
- Gény, Francois** **Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif (1899)** In : Glendon, Gordon, Osakwe : I.m
- Glendon Mary Ann** **The sources of law in a changing legal order.**
17 Creighton Law Review. 663, 665-684. 1984. In: Glendon, Gordon, Osakwe: I.m.
- Glendon, M.A.;** **Comparative legal traditions.**
Gordon, M.W.; West Publishing Co. St. Paul, Minnesota. 1985.
Osakwe, C.
- Glenn, H. Patrick** **Legal traditions of the world – sustainable diversity in law.**
Oxford, New York. Oxford University Press. 2000.
- Goldsworthy, Jeffrey** **Interpreting constitutions: a comparative study**
New York ,Oxford University Press, 2006.
- Goldsworthy, Jeffrey** **The sovereignty of Parliament : history and philosophy**
Oxford , Clarendon Press, 1999
- Gombos Katalin** **Bírói jogvédelem az Európai Unióban**
CompLex Kiadó. Budapest, 2009
- Goodhart, ArthurLehman** **Precedent in English and Continental Law.**
In: Volkmar Gessner, Armin Hoeland, Csaba Varga (eds.): European Legal Cultures. Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures. Dartmouth – Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney. 1996. 132 – 140. o.
- Goutal, Jean Louis:** **Characteristics of Judicial Style in France, Britain and the USA.**
In: Volkmar Gessner, Armin Hoeland, Csaba Varga (eds.): European Legal Cultures. Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures. Dartmouth – Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney. 1996. 116-121. o.
- Greaves, Rosa** **The Nature and Binding Effect of Decisions under Article 189 EC.**
In: E.L.Rev. Vol. 21. 1996. 3-16.o.
- Guest, Stephen (ed.)** **Positivism today.** Brookfield, Dartmouth, 1996
- Gutteridge Harold Cooke** **Comparative law – An introductory to the comparative method of legal study and research.**
Cambridge University Press.1949. Reprinted: 1971, 1974. Wildy and Sons Ltd. London
- Haghighi, S.S.** **Energy Security and the Division of Competences between the European Community and its Member States.**
European Law Journal. Vol.14. 2008. Blackwell Publishers.
- Hahlo H.R.** **Here lies the common law: Rest in peace.**
30 Modern Law Review. 241, 246-253. 1967.

- Halsbury, Hardinge S. G.** **Laws of England.**
LexisNexis Butterworths. 1st ed. London, 1907.
- Hancher, Leigh** **Energy and the environment: Striking a balance?** In:
Common Market Law Review vol. 26. 1989. 475-512.o.
Kluwer Academic Publishers
- Hargita Eszter;** **State Aid Control in Hungary.**
Remetei Filep Zsuzsanna In: European State Aid Law Quarterly. Vol. 4. 2004. 585-
590. o.
- Harmathy Attila** **Comparative Law and Changes of the Law**
Acta Juridica Hungarica. Akadémiai Kiadó, 1999.159-167.o.
- Hart, Herbert Adolphus** **Lionel** **Positivism and the Separation of law and Morals.**
In: R. Dworkin (ed.): The Philosophy of Law. Oxford
University Press. Oxford. 1977
- Hart, Herbert Adolphus** **Lionel** **The concept of law**
Oxford, Oxford University Press, 1997
- Hart, Herbert Adolphus** **Lionel** **Law, liberty and morality**
London, Oxford University Press, 1991
- Hartley, Trevor C.** **The Foundations of European Community Law.**
Oxford University Press, 4th ed. 1998.
- Hartley, Trevor C.** **Decisions of the ECJ relating to the Jurisdiction of the Court.**
In: YEL. Vol. 2. 1982. Clarendon Press. Oxford. 1983. 299-
304. o.
- Hartley, Trevor C.** **Constitutional problems of the European Union**
Oxford : Hart Publishing, 1999
- Hartley, Trevor C.** **European Union law in a global context : text, cases, and materials**
Cambridge,New York. Cambridge University Press, 2004.
- Héritier , Adrienne;** **Differentiating and Linking Politics and Adjudication –**
Soriano, L. Moral **The Example of European Electricity Policy.**
ELJ, Vol.8, No.3, September 2002, Blackwell Publishers,
Oxford
- Holmes, Oliver Wendell** **The Common Law.**
Boston, Little, Brown and Co. 1881. Reprinted: American
Bar Association. 2009.
- Howe, Lord** **Euro-justice: Yes or No?**
YLR Vol.21, 1996.
- Jacqué, Jean-Paul;** **On the Road to European Union – A New Judicial**
Weiler, Joseph H.H. **Architecture: An Agenda for the Intergovernmental**
Conference.
CMLR. Vol. 27, 1190. Martinus Nijhoff Publishers.
- Jacqué, Jean-Paul** **The Role of Law in European Integration.**
In: Volkmar Gessner, Armin Hoeland, Csaba Varga (eds.):
European Legal Cultures. Tempus Textbook Series on
European Law and European Legal Cultures. Dartmouth –
Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney. 1996. 501-
502. o.
- Jolowicz, J. Anthony** **Summary on the 1984 scinetific colloquium of the**
International Association of Legal Sciece on “Judidcial
review and its legitimacy”
In: Glendon, Gordon, Osakwe: I.m.

- Jorgensen, Knud Erik** **Reflective approaches to European governance**
Basingstoke, Macmillan Publishers, 1997
- Kalás Tibor** **Egyes jogelvek szerepe az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatában**
In: Jogtudományi Közlöny. 2001/7-8. 313-320. o.
- Kapteyn, P.J.G.** **Reflections on the Future of the Judicial System of the European Union after Nice.**
YEL. Vol. 20. 2001. Oxford University Press.
- Kecskés László** **Az Európai Bíróság – múlt, jelen és jövő**
In: Jogtudományi Közlöny. 1999. május. 223-231. o.
- Kecskés László,
Lomnici Zoltán,
Maczonkai Mihály** **Az Európai Közösségek Bírósága**
HVG Orac Kiadó. Budapest, 2001.
- Kelsen, Hans** **Pure theory of law.**
Translation from the second (revised and enlarged) German edition by Max Knight Gloucester, Mass. : Peter Smith, 1989
- Kelsen, Hans** **Tiszta Jogtan.**
Budapest 1988.
- Kelsen, Hans** **Az államelmélet alapvonalai.**
Fordította: Moór Gyula. Bíbor Kiadó. Miskolc. 1997
- Király Miklós** **A diszkrimináció tilalma az Európai Bíróság joggyakorlatában**
Akadémiai Kiadó. Budapest, 1998.
- Király Miklós** **Egy befolyásos jogalkalmazó: az Európai Bíróság**
In: Közjegyzők Közlönye. 1997. 3-7. o.
- Kirby, Michael Donald** **Judicial activism : authority, principle and policy in the judicial method**
London, Sweet & Maxwell, 2004
- Kisfaludi András** **A bírói gyakorlat hatása a magánjogi jogalkotásra**
In: **Fleck Zoltán (szerk.): Igazságszolgáltatás a jogtudomány tükrében.**
ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2010.191-205. o.
- Komárek, J.** **In the court(s) we trust? On the need for hierarchy and differentiation in the preliminary ruling procedure.**YLR Vol. 32, 2007. London, Sweet & Maxwell.
- Köni, Christian;
Kühling, Jürgen
Könings, Melvin** **EC control of aid granted through State resources.**
In: European State Aid Law Quarterly. Vol. I. 2002.7-18. o.
State Aid for Renewable Energy Sources: A Practical State Aid Manual for Going Green.
In: European State Aid Law Quarterly. Vol. I. 2002. 19-32.o.
- Koopmans, Thijmen** **The Future of the Court of Justice of the European Communities.**
11. YEL vol. 15. 1991.
- Koopmans, Thijmen** **The Role of Law in the Next Stage of European Integration**
(1986) 35 ICLQ 925.
- Kovács Virág** **Precedensjog az Európai Bíróság gyakorlatában**
In: Jogelméleti Szemle. ELTE ÁJK. Budapest, 200/8. 1-25.o.
- Kramer, T.** **Gambling and Energy in the Internal Market.**
ERA Forum. 2007.
- Kuhn, T.** **Implications of the Preussen Elektra Judgment of the**

- European Court of Justice on the Community Rules on Aid and Free Movement of Goods.**
In: Legal Issues of Economic Integration – Law Journal of the Europa Instituut and the Amsterdam Center for International Law. Universiteit van Amsterdam, Kluwer Law Interantional, 2001.
- Lábady Tamás** **A magyar magánjog (polgári jog) általános része**
Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs. 1997
- Lábady Tamás** **“Szabadságra elhivatva az életért”**
In: Iustum Aequum Salutare. 2006/3-4. 43-46. o.
- Lasok, P.** **The Court of Justice.**
Lenaerts Koen, **Of birds and hedges: the role of primacy in invoking**
Corthaut, Tim **norms of EU law.**
In: E.L.Rev. vol. 31. 2006. June. Sweet & Maxwell and Co. 2006. 289-322. o.
- Lenaerts, Koen** **Some Thoughts About the Interaction Between Judges**
and Politicians in the European Community.
In: YEL. Vol. 12. 1992. Clarendon Press Oxford 1993. 1-34. o.
- Lenaerts, Koen** **Procedural law of the European Union.** London, Sweet & Maxwell, 2006.
- Lenaerts, Koen** **Constitutional law of the European Union** London Thomson/Sweet & Maxwell, 2005
- Lenaerts, Koen** **Interlocking Legal Orders in the European Union and**
Comparative Law
In: International Comparative Law Quarterly, vol. 52. 2003. Október. 873-906. o.
- Lenaerts, Koen;** **Judicial Review as a Contribution to the Development of**
Corthaut, Tim **European Constitutionalism.** YEL. Vol. 22. 2003. Oxford University Press. 1-43. o. – a locus standiról
- Lenaerts, Koen;** **The Structure of the Union according to the Constitution**
Gerard, D. **for Europe – the Emperor is getting dressed.**
ELR Vol. 29. 2004. London, Sweet & Maxwell.
- Llorens, A. Albors** **The European Court of Justice, more than a Teleological**
Court.
The Cambridge Yearbook of European Legal Studies. Vol. 2, Hart Publishing, Oxford – Portland OR 1999.
- Llorente, F.Rubio** **Constitutional jurisdiction as law-making.** In: Alessandro Pizzorusso (ed.). I.m
- Lyons, David:** **Moral aspects of legal theory : essays on law, justice, and**
political responsibility
Cambridge, Cambridge University Press, 1993
- MacCormick, Neil** **Legal reasoning and legal theory**
Oxford, Clarendon Press, 1994.
- MacCormick, Neil** **Rhetoric and the rule of law : a theory of legal reasoning**
Oxford , New York. Oxford University Press, 2005.
- MacCormick, Neil;** **Interpreting precedents : a comparative study**
Summers, Robert (eds.) Aldershot, UK , Dartmouth, 1997
- MacIntyre, Alasdair C.** **Whose justice? Which rationality?**
London, Duckworth, 1988
- Maduro, Miguel Poiares** **Europe and the constitution: What if this is as good as it**

- gets?**
Webpapers on Constitutionalism & Governance beyond the State, No. 5, 2000. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=157608574-102>
- Mahomed, Ismail** **The Judiciary and Constitutionalism in a Democratic Society.**
In: CIJL Yearbook- vol. VII. January 1999. 15-29. o.
- Maier, Martina;
Werner, Philip** **Review of Judgement AEM SpA v. Autorità per l'Energia Elettrica e per il Gas.**
In: European State Aid Law Quarterly. Vol. 4. 2005. 657-660. o.
- Maine, Henry James
Sumner** **Ancient Law.**
1861 http://en.wikisource.org/wiki/Ancient_Law
- Mancini, G. Federico;
Keeling, David T.** **From CILFIT to ERT: the Constitutional Challenge facing the European Court.**
In: YEL. Vol. 11. 1991. Clarendon Press. Oxford 1992. 1-13.o.
- Marmor, Andrei** **Interpretation and legal theory / by Andrei Marmor.**
Oxford : Hart Publishing, 2005
- Marmor, Andrei (ed.)** **Law and Interpretation – Essays in Legal Philosophy.**
Clarendon Press Oxford 1997.
- Merryman, John Henry** **The civil law tradition : an introduction to the legal systems of Western Europe and Latin America**
Stanford, CA, Stanford University Press, 1990.
- Milsom, F.B.A. S.F.C.** **Historical foundations of the common law.**
Butterworths, London. 1969.
- Montesquieu, Charles Louis de** **A törvények szelleméről.**
Fordította: Csécsy Imre és Sebestyén Pál. Budapest. 2000. 248-261. o.
- Mortensen, Bent Ole Gram** **The European Court of Justice Decision in Case C-206/06.**
In: European Energy and Environmental Law Review. December 2008.
- Mortensen, Bent Ole Gram** **The ECJ Decision in Case C-206/06 Essent Netwerk Noord BV.**
In: European Energy and Environmental Law Review. December 2008. 389-393. o.
- Nerhot Patrick (ed.):** **Law, Interpretation and Reality – Essays in Epistemology, Hermeneutics and Jurisprudence.**
Kluwer Academic Publishers. Dordrecht, Boston, London. 1990
- Novák Ádám** **Az Európai Bíróság a neofunkcionalizmus tükrében**
In: Jogelméleti Szemle. ELTE ÁJK. Budapest. 2008/4
- O’Keeffe D. Bavasso,
Antonio (eds.):
Örücü, Esin** **Judicial Review in EU Law.**
Kluwer International 2000.
Quo tendit comparative law?
In: Andrew Harding, Esin Örücü(ed.): Comparative law in the 21st century. Kluwer Academic Publishers. London, Hague, New York. 2002
- Örücü, Esin;
Nelken, David** **Comparative law: a handbook**
Oxford, Hart Publishers, 2007.

- Paczolay Péter** **Alkotmánybíráskodás a politika és a jog határán.**
In: Paczolay P. (szerk.):
Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés.
Budapest. Rejtjel Kiadó. 2003
- Péteri, Zoltán** **A jogalkalmazók felelősségéről.**
In: Bánrévy G., Jobbágyi G., Varga Cs. (szerk.): Iustum
Aequum Salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére.
PPKE JÁK. Budapest. 1998.
- Pintér Beatrix** **A bírói hatalomról**
In: Jogelméleti Szemle. ELTE ÁJK. 2007/4.
- Pizzorusso, Alessandro** **The law-making process as as juridical and political activity.**
In: Alessandro Pizzorusso (ed.): I.m.
- Pokol Béla** **A bírói hatalom.**
Századvég Kiadó, Budapest. 2003
- Posner, Richard A.** **How judges think**
Cambridge, MA. Harvard University Press, 2008
- Posner, Richard A.** **The problematics of moral and legal theory**
Cambridge, Mass., Belknap Press of Harvard University
Press, 1999
- Posner, Richard A.** **The problems of jurisprudence.**
Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1993, c1990
- Pound, Roscoe** **The spirit of the common law.**
Transactions Publishers. New Brunswick (US), London. 1999
- Pound, Roscoe** **Law in Books and Law in Action**
44 Am. L. Rev. 12 (1910)
- Pound, Roscoe** **Interpretation of Legal History.**
Macmillan, New York. 1923.
- Prechal, Sacha** **National Courts in EU Judicial Structure.**
YEL Vol. 25, 2006. Oxford University Press.
- Prott, Lyndel V.** **A change of style in French appellate judgments.**
VII Études de Logique Juridique. 1978. In : Glendon,
Gordon, Osakwe : I.m
- Rasmussen, Hjalte** **European Court of Justice**
Copenhagen : GadJura, 1998
- Rasmussen, Hjalte** **Between self-restrain and activism. A judicial policy for the European court.**
1988. ELR.
- Rasmussen, Hjalte** **On Law and Policy in the European Court of Justice.**
Martinus Nijhoff Publishers, 1986.
- Raz, Joseph** **Between authority and interpretation : on the theory of law and practical reason**
Oxford, New York: Oxford University Press, 2009.
- Raz, Joseph** **Concept of a legal system : an introduction to the theory of legal system**
Oxford. Clarendon Press, 1990.
- Reid, Lord** **The Judge as Law Maker.**
Journal of Society of Public Teachers of Law. 22. 1972
- Renner-Loquenz, Brigitta** **State Aid in Energy Taxation Measures: First Experiences from Applying the Environmental Aid Guidelines**

- Retter, Kurt;**
Bielesz, Holger In: European State Aid Law Quarterly. Vol. I. 2003.21-27. o.
Review of Judgement in Transalpine Ölleitung in Österreich GmbH and Others Case C-368/04.
- Rieg, Alfred** In: European State Aid Law Quarterly. Vol. I. 2007.
Judicial interpretation of wirtten rules.
40 Louisiana Law Review. 49, 53-65. 1979. In: Glendon, Gordon, Osakwe: I.m.
- Ross, Alf** **Towards a realistic jurisprudence : a criticism of the dualism in law**
translated from the Danish by Annie I. Fausbøll Copenhagen: E. Munksgaard, 1946
- Sacco, Rodolfo** **La comparaison juridique au service de la connaissance du droit.**
Economica. 1991. Paris
- Sartori, Giovanni** **A törvények uralmától a törvényhozók uralmáig.**
In: Takács Péter (szerk.): Joguralom és jogállam. Budapest, 1995. 239-246.o.
- Schwarze, Jürgen** **The Role of the European Court of Justice in the Interpretation of Uniform Law Among the Member States of the European Communities – A Contribution to an International Congress of UNIDROIT on Uniform Law in Practice held in Rome 7-10 September 1987.** 9-37. o.
- Scorey, D.W.J.** **A new model for the Communities' judicial architecture in the new Union.**
YLR Vol. 21. 1996.
- Szalayné Sándor Erzsébet** **A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága.**
In: Magyar Tudomány. Magyar Tudományos Akadémia.
- Szalayné Sándor Erzsébet** **Az Európai Unió közjogi alapjai I.**
Dialóg Campus Kiadó. Budapest, Pécs. 2003
- Szentpéteri István** **Az alkotmányok társadalmi legitimitása.**
In: Kovács István (szerk.): Alkotmány és alkotmányosság. Budapest, 1989.
- Talus, Kim** **Role of the European Court of Justice in the Opening of Energy Markets.**
In: ERA Forum – Journal of the Academy of European Law. 2007.
- Taylor Von Mehren, Arthur;**
Gordley, James Russel **The civil law system – An introduction to the comparative study of law.**
Second edition. Little, Brown and Company. Boston, Toronto. 1957, 1977
- Tesauro, Giuseppe** **The Effectiveness of Judicial Protection and Co-operation between the Court of Justice and the National Courts.**
YEL. Vol. 13. 1993. Clarendon Press Oxford. 1994. 1-16. o.
- Timmermans, C.** **The European Union's Judicial System.**
CMLR. Vol. 41, 2004. Kluwer Academic Publishers, Printed in the Netherlands.
- Timmermans, C.** **The Constitutionalization of the European Union.**
YEL. Vol.21. 2001-2002.
- Tóth J. Zoltán** **Jogértelmezési módszerek a bírói gyakorlatban.**
In: Jogelméleti Szemle. ELTE ÁJK. 2009/4.
- Toth, A.G.** **The Authority of Judgments of the ECJ: Binding Force**

- and Legal Effects.**
In: YEL. Vol. 4. 1984. Clarendon Press. Oxford. 1985. 1-77. o.
- Tridimas, T.** **The Court of Justice and Judicial Activism.**
YLR Vol. 21. 1996. 204. o.
- Tridimas, T.** **The General Principles of EU Law.**
2nd ed. Oxford University Press. 2006.
- Turner, Catherine; Munoz, Rodolphe** **Revising the Judicial Architecture of the European Union.**
In: YEL vol. 19. 1999-2000. Oxford University Press. 1-93. o.
- Van Calster, Geert** ***The EU's Tower of Babel – the Interpretation by the European Court of Justice of Equally Authentic Texts Drafted in more than one Official Language.***
In: Yearbook of European Law. 1997. 363-393. o.
- Vandersanden, Georges** **La protection juridictionnelle effective: une justice ouvert et rapide?**
In: Marianne Donz, Emmanuelle Bribosisa (eds.): L'avenir du système juridictionnel de l'Union européenne. Editions de l'Université de Bruxelles. 2002. 121-152. o.
- Varga Csaba** **A bírói ténymegállapítási folyamat természete**
Akadémiai Kiadó. Budapest, 2001
- Varga Csaba** **Az Európai Unió közös joga – Jogharmonizáció és kodifikáció**
In: Iustum Aequum Salutare. 2008/3. 131-151
- Vesterdorf, Bo** **The Community court system ten years from now and beyond: challenges and possibilities.**
YLR Vol. 28 2003.
- Vincze Attila** **Az Európai Bíróság ítéleteinek processzuális hatályához**
In: Magyar Jog. 2008/12. 819-826. O.
- Volcansek, Mary L.** **Judicial politics and policy-making in Western Europe**
London, England, Frank Cass, 1992
- Waelbroeck, Michael** **May the Court of Justice Limit the Retrospective Operation of its Judgments?**
In: YEL. Vol. I. 1981. Clarendon Press. Oxford 1982. 115-123.
- Wägenbaur, R.; Wainwright, R. Weiler, J.H.H.** **European Community Energy and Environmental Policy.**
YEL 1996, No. 16. Clarendon Press, Oxford. 1997.
- Weiler, Joseph H.** **The Court of Justice on Trial – Review Essay: H. Rasmussen: On Law and Policy in the European Court of Justice.**
CMLR. Vol. 24. 1987. Martinus Nijhoff Publishers.
- Weiler, Joseph H. H.** **The Community System: The Dual Character of Supranationalism.**
YEL 1982 267-306. o.
- Weiler, Joseph H. H.** **In defence of the status quo: Europe's constitutional Sonderweg.**
In: J.H.H. Weiler and M. Wind (eds.): European Constitutionalism Beyond the State. Cambridge University Press, 2003. 7-23. o.
- Wieacker, Franz** **Foundations of European Legal Culture.**

- In: Volkmar Gessner, Armin Hoeland, Csaba Varga (eds.): European Legal Cultures. Tempus Textbook Series on European Law and European Legal Cultures. Dartmouth – Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney. 1996. 48-62. o.
- Williams, G.** **The meaning of the literal interpretation.**
131 New Law Journal. 1128-1129. 1981. In: Glendon, Gordon, Osakwe: I.m.
- Wopera Zsuzsa** **Eljárásjogi jogelvek érvényesülése az Európai Bíróság gyakorlatában**
In: Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. Században. HVG Orac Kiadó. Budapest, 2007. 417-429. o.
- Yardley, D.C.M.** **Introduction to British constitutional law.**
1984. In: Glendon, Gordon, Osakwe: I.m. 285-288.o.
- Youngs, Raymond** **English, French and German comparative law.**
Cavendish Publishing Ltd. London, Sydney. 1998
- Zweigert, Konrad;** **An Introduction to Comparative Law.**
Kötz, Hein Third edition. Clarendon Press Oxford. 1998.

Hivatkozott jogesetek

6/60	Jean-E. Humblet kontra Belgium [1960] ECR 559
26/62	Van Gend en Loos kontra Nederlandse Administratie der Belastingen [1963] ECR 1
Egyesített ügyek 28-30/62	Da Costa en Schaake NV, Jacob Meijer NV, Hoechst-Holland NV kontra Netherlands Inland Revenue Administration. [1963] ECR 31
6/64	Flaminio Costa kontra ENEL [1964] ECR 585
29/69	Erich Stauder kontra Ville d'Ulm - Sozialamt. [1969] ECR 419
11/70	Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. [1970] ECR 1125
22/70	Európai Bizottság kontra Európai Tanács A közúti fuvarozásról szóló európai megállapodás. [1971] ECR 263
25/70	Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel kontra Köster és Berodt & Co [1970] ECR 1161
5/71	Zuckerfabrik Schöppenstedt kontra az Európai Közösségek Tanácsa. [1971] ECR 975
6/72	Europemballage Corporation és Continental Can Company Inc. kontra az Európai Közösségek Bizottsága. [1975] EBHT 495
4/73	J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung kontra Ruhrkohle Aktiengesellschaft [1974] ECR 1
Egyesített ügyek 40-48, 50, 54-56, 111, 113-114/ 73	Coöperatieve Vereniging Suiker Unie UA és társai kontra az Európai Közösségek Bizottsága. [1975] ECR 1663
8/74	Procureur du Roi v Benoît and Gustave Dassonville [1974] ECR 837
41/74	Yvonne van Duyn v Home Office [1974] ECR 1337
20/76	Schöttle & Söhne OHG v Finanzamt Freudenstadt [1977] ECR 247
33/76	Rewe-Zentralfinanz AG and Rewe-Zentral AG v Landwirtschaftskammer für das Saarland [1976] ECR 1989
35/76	Simmenthal [1976] ECR 1871
45/76	Comet BV v Produktschap voor Siergewassen [1976] ECR 2043
52/76	Luigi Benedetti v Munari F.lli s.a.s. [1977] ECR 163
30/77	Regina v Pierre Bouchereau [1977] ECR 1999

106/77	Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA [1978] ECR 629
111/78	Minister Public and Chamber Syndicales des Agents Artistiques et Ipresari de Belgique, A. S.B.L. v. Willy van Wesemael and Others. [1979] ECR 4277-4924
120/78	Rewe-Zentral AG v. Bundesmonopolverwaltung für Branntwein [1979] EBHT 649.
150/80	Elefanten Schuh GmbH v Pierre Jacqmain [1981] ECR 1671
283/81	Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v Ministry of Health [1982] ECR 3415
Egyesített ügyek 205-215/82	Deutsche Milchkontor GmbH and others v Federal Republic of Germany [1983] ECR 2633
292/82	Firma E. Merck v Hauptzollamt Hamburg-Jonas [1983] ECR 3781
337/82	St. Nikolaus Brennerei und Likörfabrik, Gustav Kniepf-Melde GmbH v Hauptzollamt Krefeld [1984] ECR 1051
14/83	Sabine von Colson and Elisabeth Kamann v Land Nordrhein-Westfalen. [1984] ECR 1891
72/83	Campus Oil Limited and others v Minister for Industry and Energy and others. [1984] ECR 2727
249/83	Vera Hoeckx v Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn, Kalmthout [1985] ECR 973
294/83	Parti écologiste "Les Verts" v European Parliament [1986] ECR 1339
100/84	Commission of the European Communities v United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland [1985] ECR 1169
222/84	Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary [1986] ECR 1651
314/85	Foto-Frost v Hauptzollamt Lübeck-Ost [1986] ECR 4199
80/86	Büntetőjogi eljárás Kolpinghuis Nijmegen BV ellen [1987] ECR 3969
347/88	Európai Közösségek Bizottsága kontra Görögország. [1990] ECR I-4747
C-106/89	Marleasing SA kontra Le Comercial Internacional de Alimentación SA. [1990] ECR I-4135.
C - 213/89	The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others [1990] ECR I-2433
Egyesített ügyek C-6/90 and C-9/90	Andrea Francovich and Danila Bonifaci and

C-85/90	others v Italian Republic [1991] ECR I-5357 William Dowling v Ireland, Attorney General and Minister for Agriculture and Food [1992] ECR I-5305
C-209/90	Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Walter Feilhauer. [1992] ECR I-2613
Egyesített ügyek C-72/91; C-73/91	Firma Sloman Neptun Schiffahrts AG v Seebetriebsrat Bodo Ziesemer der Sloman Neptun Schiffahrts AG [1993] ECR I-887
C-189/91	Petra Kirsammer-Hack kontra Nurhan Sidal [1993] ECR I-6185
C-393/92	Commune d'Almelo és társai kontra NV Energiebedrijf Ijsselmij [1994] ECR I-1477
C-30/93	AC-ATEL Electronics Vertiebs GmbH v Hauptzollamt München-Mitte. [1994] ECR I-2305
Egyesített ügyek C-46/93; C-48/93	Brasserie du Pêcheur SA kontra Bundesrepublik Deutschland és The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai [1996] ECR I-1029
C-280/93	Németországi Szövetségi Köztársaság kontra az Európai Unió Tanácsa [1994] ECR I-4953
C-293/93	Büntetőeljárás Ludomira Neeltje Barbara Houtwipper ellen [1994] ECR I-4249
C-90/94	Haahr Petroleum Ltd kontra Åbenrå Havn, Ålborg Havn, Horsens Havn, Kastrup Havn NKE A/S, Næstved Havn, Odense Havn, Struer Havn és Vejle Havn, Trafikministeriet részvételével. [1997] ECR I-4085
C-157/94	Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Holland Királyság [1997] ECR I-5699
C-158/94	Európai Közösségek Bizottsága kontra Olasz Köztársaság [1997] ECR I-5789
C-159/94	Európai Közösségek Bizottsága kontra Francia Köztársaság [1997] ECR I-5815
C-1/95	Helen Gerster v. Freistaat Bayern. [1997] ECR I-5253
C-134/95	Unità Socio-Sanitaria Locale n° 47 di Biella (USSL) kontra Istituto nazionale per l'assicurazione contro gli infortuni sul lavoro (INAIL) [1997] EBHT 195
C-54/96	Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH kontra Bundesbaugesellschaft Berlin mbH. [1997] ECR I-4961
C-249/96	Lisa Jacqueline Grant kontra South-West Trains Ltd. [1998] ECR I-621
Egyesített ügyek C-52/97; C-53/97; C-54/97	Epifanio Viscido (C-52/97. sz. ügy), Mauro Scandella és társai (C-53/97. sz. ügy) és

	Massimiliano Terragnolo és társai (C-54/97. sz. ügy) kontra Ente Poste Italiane [1998] ECR I-2629
C-126/97	Eco Swiss China Time Ltd kontra Benetton International NV [1999] ECR I-3055
C-149/97	The Institute of the Motor Industry kontra Commissioners of Customs and Excise [1998] ECR I-7053
C-200/97	Ecotrade Srl kontra Altiforni e Ferriere di Servola SpA (AFS) [1998] ECR oldal I-7907
C-295/97	Industrie Aeronautiche e Meccaniche Rinaldo Piaggio SpA kontra International Factors Italia SpA (Ifitalia), Dornier Luftfahrt GmbH és Ministero della Difesa. [1999] ECR I-3735
C-387/97	Európai Közösségek Bizottsága kontra Görög Köztársaság [2000] ECR I-5047
C-437/97	Evangelischer Krankenhausverein Wien kontra Abgabenberufungskommission Wien és Wein & Co. HandelsgesmbH kontra Oberösterreichische Landesregierung [2000] ECR I-1157
C-223/98	Adidas AG [1999] ECR I-7081
C-351/98	Spanyol Királyság kontra az Európai Közösségek Bizottsága [2002] ECR I-8031
C-379/98	PreussenElektra AG kontra Schhleswag AG, Windpark Reußenköge III GmbH és Land Schleswig-Holstein részvételével. [2001] ECR I-2099.
Case T-192/99	Roderick Dunnett, Thomas Hackett és Mateo Turró Calvet kontra Európai Beruházási Bank [2001] ECR II-813
C-159/01	Holland Királyság kontra az Európai Közösségek Bizottsága [2004] ECR I-4461
C-259/01	Európai Közösségek Bizottsága kontra Francia Köztársaság [2002] ECR I-11093
C-1/02	Privat-Molkerei Borgmann GmbH & Co. KG kontra Hauptzollamt Dortmund [2000] ECR I-3219
C-174/02	Streekgewest Westelijk Noord-Brabant kontra Staatssecretaris van Financiën [2005] ECR I-85
C-422/02	Europe Chemi-Con (Deutschland) GmbH kontra az Európai Unió Tanácsa [2005] ECR I-791
C-17/03	Vereniging voor Energie, Milieu en Water és társai kontra Directeur van de Dienst uitvoering en toezicht energie [2005] ECR I-4983
Egyesített ügyek C-128/03 és C-129/03	AEM SpA (C-128/03. sz. ügy) és AEM Torino SpA (C-129/03. sz. ügy) kontra Autorità per l'energia elettrica e per il gas és

Egyesített ügyek C-266/04–C-270/04; C-276/04 és C-321/04– C-325/04	társai [2005] ECR I-2861 Nazairdis SAS, jelenleg Distribution Casino France SAS és társai kontra Caisse nationale de l'organisation autonome d'assurance vieillesse des travailleurs non salariés des professions industrielles et commerciales (Organic) [2005] ECR I-9481
C-368/04	Transalpine Ölleitung in Österreich GmbH és társai kontra Finanzlandesdirektion für Tirol és társai [2006] ECR I-09957
C-413/04	Európai Parlament kontra az Európai Unió Tanácsa [2006] ECR I-11221
C-414/04	Európai Parlament kontra az Európai Unió Tanácsa [2006] ECR I-11279
T-87/05	EDP - Energias de Portugal, SA kontra az Európai Közösségek Bizottsága [2005] ECR II-3745
C-176/05	KVZ retec GmbH kontra Republik Österreich [2007] ECR I-1721
C-303/05	Advocaten voor de Wereld VZW kontra Leden van de Ministerrad [2007] EBHT I-3633
C-353/05	Európai Közösségek Bizottsága kontra Luxemburgi Nagyhercegség [2006] ECR I-100
C-354/05	Európai Közösségek Bizottsága kontra Luxemburgi Nagyhercegség [2006] ECR I-67
C-358/05	Európai Közösségek Bizottsága kontra Spanyol Királyság [2006] ECR I-88
C-357/05	Európai Közösségek Bizottsága kontra Spanyol Királyság [2006] ECR I-118
C-360/05	Európai Közösségek Bizottsága kontra Olasz Köztársaság [2006] ECR I-104
Case C-2/06	Willy Kempter KG kontra Hauptzollamt Hamburg-Jonas [2008] ECR I-411
C-206/06	Essent Netwerk Noord BV amelyhez csatlakozott Nederlands Elektriciteit Administratiekantoor BV kontra Aluminium Delfzijl BV, illetve helytállás okán való perbehívás keretében Aluminium Delfzijl BV kontra Staat der Nederlanden valamint helytállás okán való perbehívás keretében Essent Netwerk Noord BV kontra Nederlands Elektriciteit Administratiekantoor BV és Saranne BV [2008] ECR I-05497
C-388/06	Európai Közösségek Bizottsága kontra Francia Köztársaság [2007] ECR I-50
C-439/06	Citiworks AG [2008] ECR I-3913
C-187/07	Büntetőeljárás Dir Endendijk ellen [2008] ECR I-2115
C-239/07	Julius Sabatauskas és társai [2008] ECR I-

C-274/08 7523
Európai Közösségek Bizottsága kontra Svéd
Királyság [2009] ECR I-647
C-474/08 Európai Közösségek Bírósága kontra Belga
Királyság [2009] ECR I-175

Rövidítések jegyzéke

ECR	European Court Reports
EK	Európai Közösségek
EKSZ	Európai Közösségeket Alapító Szerződés
ELR	European Law Review
EU	Európai Unió
EUMSZ	Európai Unió Működéséről szóló Szerződés
EUSZ	Európai Unióról szóló Szerződés
YEL	Yearbook of European Law